

819.0
L81

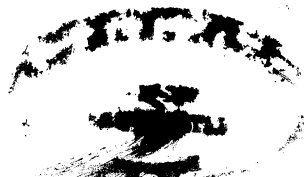
E. LOVINESCU

O P E R E

VII

Ediție îngrijită de
MARIA SIMIONESCU
și ALEXANDRU GEORGE
Note de ALEXANDRU GEORGE

10.727

SCRIITORI ROMANI

EDITURA MINERVA

PAGINI DE RĂZBOI

SCRIITORII NOȘTRI ȘI RĂZBOIUL

I

Pe lângă toate ororile lui, războiul a fost și o mare piatră de încercare a conștiințelor românești. Împrejurările noi produc oameni noi, aducînd la suprafață toate zăcămintele ascunse, toate forțele latente, toate vițiile pe cari liniștea și pacea le țineau în zăgazurile regiunilor moarte. Trebuia o zguduire. Soarta ne-a aruncat în vâl-mășagul războiului mondial. Oamenii cei mai pașnici s-au cutremurat. Am devenit niște ceasornice dureroase, niște ceasornice vii, pe cari clipele se înregistrează, lăsînd o dîră sîngeroasă în trupul despoiat. Clipele trec grele și uruitoare. Am vrea să zboare... Să vedem ce va fi mine, ce va fi la urmă. Le însemnăm cu bătăile inimei noastre, le însemnăm cu toată așteptarea seculară, cu întregul vis amortit atîta vreme, pe care soarta a voit să-l deștepte din nou în noi. În scurta noastră viață trăim veacuri întregi ca plantele ce răsar din sîmîntă, cresc, înmuguresc, înfloresc și rodesc într-o singură clipă prin puterea tainică a fachirului indian.

Și deși evenimentele se urmăresc grăbit într-o horă de Sabbat, miile de oameni cad secerate, cetățile sunt rase, regii sunt despoiați de țările lor ; deși cercul de foc se strînge tot mai aproape de trupul nostru : din sud, din nord, din răsărit și din apus ; deși epopeea vremilor de azi e nemăsurat mai grandioasă decît epopeea războaielor napoleoniene, ni se pare totuși că vremea merge mai încet.

O măsurăm cu imensa noastră nerăbdare...

*

Puternicul uragan al războiului n-a smuls încă România în conflagrația mondială. Suntem încă neutrali. Conștiințele noastre nu sunt însă neutrale. În ele a intrat principiul activ al devenirilor care e războiul, răscolindu-le și învrăjbindu-le. Înainte de a ajunge la un război național, am trecut prin criza unui război civil. În fața spectacolului sîngeros, a așteptărilor noastre seculare, s-au deșteptat instinctele primare ale sufletelor noastre: entuziasmul generos al celor mai mulți, prudența plină de răspunderi a unora, calculul politic al altora și mîrșăvia venală a cîtorva. Înainte de a pune pieptul în fața dușmanului, am avut o involburare de pasuini lăuntrice, care a ridicat pe cetățenii aceluiși neam unii împotriva altora. Cîteodată, din convingere. Am respectat pe bătrînii altei generații rămași credincioși idealului de odinioară: oameni ce și-au dobîndit cultura în erudita Teutonie, ce au lucrat o viață întreagă la răspîndirea culturii germane printre noi și au îndrumat statul român spre o alianță politică necesară. Le-am înțeles neputința firească de a-și face un suflet nou, care să răspundă unor împrejurări noi și unei orientări politice temporale cerută de formidabila încăierare universală. Am respectat și convingerile altora, sincere și cinstite.

În afară însă de această dezlănțuire de convingeri, dureroasă, dar firească, războiul, prin vehiculul auru-
lui german, a tulburat conștiințele românești și în părțile ei mai puțin nobile. Dintr-o dată am văzut lupi îmbrăcați în piele de oaie propovăduind o bucolică pace pe ogoarele ciuntite ale neamului; drojdiile morale ale poporului nostru întocmindu-se în „ligi“ pentru apărarea neutralității românești; un prezident de ligă culturală în situația unui papă apostat; pacifiști idilici și, mai ales, integraliști. Speța cea mai rea, pentru că e și cea mai vicleană: totul sau nimic! Și pentru că nu se poate totul, mai bine nimic. Și în acest mare *nimic*: digestia comodă a auru-
lui german ce adoarme toate conștiințele. A auru-
lui care cade ca ploaia lui Zeus peste trupul imaculat al Danaiei, fiica lui Acrisies din Argos,

melodios și insinuant. Unora le cumpără conștiința cu totul; altora le cumpără „articolul“, cîtorva chiar „literatura“ lor nevinovată. Le trebuie numai un nume. Storcîndu-l de valoarea morală a oricărei feciorii sufletești, îl va arunca apoi ca pe un lucru netrebnic din această Valahie, în care totul este de vînzare, ca în Roma lui Iugurtha.

*

Va veni desigur istoricul viitorului care să zugrăvească tabloul tragic al presei românești în această epocă de criză sufletească. Va vorbi de o întreagă presă creată pe de-a-ntregul din sămînța auru-
lui german aruncată peste capitala noastră; de ziare scrise în românește și de români, dar simțite în nemțește, care ne învrăjbesc pe noi și otrăvesc pe frații noștri de dincolo; va mai vorbi istoricul viitorului și de ziare vechi ce s-au vîndut prin contracte trecute pe la secția comercială a Tribunalului, sau de ziare ce s-au vîndut alternativ, cu luna, cu săptămîna sau cu ziua, cînd unora, cînd altora, ridicîndu-și apoi palate proprii în mijlocul capitalei.

Istoricul presei îl va face însă altcineva.

Eu mă voi încerca numai să fac în aceste rînduri istoricul critic al unei alte categorii de intelectuali români: istoricul atitudinii scriitorilor noștri față de aspirațiile noastre naționale în mijlocul conflagrației universale. Nu e vorba deci de factorii răspunzători, ci de factorii culturali ai acestei țări.

O încercare grea.

Nădăjduiesc totuși s-o fac cu toată imparțialitatea pe care mi-o dă o îndelungată disciplină critică.

II

Un ziarist nu e întotdeauna o conștiință.

Cele mai adese, e un condei pus în serviciul conștiinței celor ce-l plătesc. Avem o presă mercenară. Înainte era în slujba unui partid pentru a lovi în celalt partid. Trăind în atmosfera luptelor politice, nu era greu să lunece și la loviturile date naționalității noastre sub masca paci-

fismului idilic sau a integralismului intransigent. Săritura nu era prea mare. Pentru o vedere prea scurtă, un interes vital și național se poate repede confunda cu interesele unui partid.

Cu totul altceva sunt scriitorii.

Scriitorii erau paserile cerului. N-au trăit din plata nimănui. Numai lui Dumnezeu celui de sus le datorau podoaba penelor lor strălucitoare. Ca și vechilor locuitori ai Aticei, o mână de măslina și un pumn de apă limpede le îndestulau foamea și setea. În istoria literaturii noastre nu se cunoaște amintirea unui scriitor vândut. Numai generației noastre i s-a păstrat rușinea unei literaturi corupte.

*

Un scriitor poate fi și un contemplativ ațintit numai asupra viziunii lui interioare. La lumina zărei înroșite de dezastrul de la Jena, Goethe își putea continua liniștit îndeletnicirile lui literare sau cercetările lui asupra colorilor. Sunt turnuri de fildeș legitime : unii poeți își poartă bogăția rimelor în vilvataiele incendiului Comunei.

Sunt însă și scriitori însuflețiți de idealuri ce trec peste îngrădirile artei lor, devenind glasul inspirat al năzuințelor unui neam. Chiar și în tristele împrejurări de azi, un poet a legat firul timpurilor noastre cu tradiția generațiilor trecute, punându-și talentul lui răzvrătit în slujba unui popor însingerat pe toate câmpiile de luptă. Dacă oamenii de azi îl amenință în siguranța vieții, posteritatea va fi recunoscătoare d-lui Octavian Goga pentru nobilul zbcium în care se zbate pateticul lui talent de aproape un an și jumătate.

*

În trecutul nostru am avut artă mai puțină, dar suflete mai îndrăznețe și conștiințe mai puternice. O literatură uneori slabă, dar totdeauna nobilă, folositoare și pusă în slujba țării. Scriitorii au fost făptașii marilor idei ale renașterii noastre. Un Alecsandri, un Kogălniceanu, un Bălcescu, un Eliade, un Ion Ghica n-au văzut

în scrisul lor o artă îngrădită la sonoritatea cuvintelor, ci o sămînță rodnică aruncată pe ogorul patriei... În ei s-au întrupat necesitățile momentului : ei ne-au dat România de azi. Și pentru a ne-o da, nu s-au ferit nici de temniță, ca Bălcescu, nici de un exil de zece ani, ca Eliade și ca ceilalți militanți ai mișcării de la 1848.

Cu vremea, arta și-a pierdut din funcția ei socială și patriotică. Împrejurările mari prin care am trecut îndrumase toate puterile sufletești ale neamului în direcția expansiunii naționale. Cu întocmirea statului nostru diferențierea de muncă s-a brădat adînc. Scriitorii s-au îngrădit tot mai mult în arta lor. Cu timpul s-a ridicat chiar un proletariat artistic sub forma unei caste în marginea societății. Contactul între artă și viață s-a slăbit. Arta nu mai e de mult reflexul mișcărilor sociale, iar scriitorii nu mai sunt purtătorii de cuvînt ai neamului ca odinioară, în epoca eroică a literaturii noastre...

*

Împrejurări grozave ne-au pus din nou în discuție existența neamului. La lumina incendiului universal, crestele Carpaților s-au înroșit. Printre flăcări am zărit câmpiile Mureșului și ale Tisei, cupolele catedralei din Sibiu și crenelele castelului din care s-au scoborît Corvinii. Nu e minte românească cinstită în care să nu fi fulgerat străvechiul vis al *Daciei felix*...

În astfel de împrejurări neașteptate, în care toate forțele neamului sunt din nou chemate la o colaborare energetică, numai cîțiva scriitori au răspuns chemării destinului nostru. Nu mai trăim în vremea Bălceștilor, a Eliazilor și a Kogălnicenilor. Temnița și exilul nu mai amenință pe nimeni. Astăzi d. Galaction îți răspunde că „își vinde literatura scump“. *Auri sacra fames*. De două ori blestemată sete de aur : e o sete ce nu-și alege aurul. Vină de unde ar veni ; fie răsplata oricărei mîrșăvii. Singura trufie e de a vinde scump, găsind corupători naivi...

Vremea noastră nu e vremea cronicarilor și a rapsozilor, ci a teologilor lacomi, hipocriții unei vieți și cinicii

unui minut de sinceritate¹, a cabotinilor bătrâni² și a tinerilor fără alt ideal decât idealul unei vieți trîndave...³

Din amestecul acesta de idealști, de indiferenți și de vînduți e o datorie și cetățenească și morală de a face alegerea conștiințelor curate de cele întinate.

III

Odinioară scriitorii noștri erau oamenii unei credințe. Cuvîntul de „apostolat“ nu mai răspunde poate scepticismului nostru modern. Dar o credință a fost întotdeauna la temelia vocațiunii literare. Oamenii generației de la 1848 au avut negreșit un ideal. În arta lor au văzut o funcțiune socială și patriotică. Ei credeau în scrisul lor, după cum spunea Eminescu. Noi nu credem în nimic.

Nemaicrezînd în nimic, nemaivînd nici un ideal, scriitorii de astăzi sunt... diplomați. În locul entuziasmului legat de profesia lor, au înflorit prudența și cumpătarea diplomatică.

Sunt din cei șapte sau opt scriitori ce am întemeiat „Societatea scriitorilor români“. Sunt din cei puțini ce nu mai fac parte din ea. Această societate nu-și mai răspunde menirii. În timp de pace, era un prilej de competiții și de mici beneficii : în timp de război, un cuib de înțelepciune, de rezerve și de chibzuială. O maturitate foarte prematură la niște tineri „idealiști“.

Cu toți am băgat de seamă tăcerea „Societății scriitorilor români“ în împrejurările rare în care se punea în joc existența neamului. O tăcere vorbitoare. Nu-i ajungea însă. Consiliul de coroană se ținuse, fixînd politica de expectativă a țării. Comitetul „Societății scriitorilor români“ se adună spre a-și fixa și el atitudinea. Ar fi putut fi bănuit că în aceste clipe de grea cumpănă nutrea visurile subversive ale realizării unității naționale. Trebuia să se lepede de o astfel de bănuială necumpătată și tulburătoare pentru pacea lumii. În comi-

¹ G. Galaction.

² Al. Macedonski.

³ Oreste.

tetului acestei societăți de scriitori sunt bărbați gravi, încărcăți de ani și de experiență, ce nu se lasă ademeniți de năluca unor idealuri zadarnice. Au studiat deci în lungi consfătuiri harta Europei, au numărat forțele tuturor luptătorilor, au cîntărit toate posibilitățile și, la urmă... au dat comunicate prin ziare. Comunicate grave, ca și cei ce le compuneau. Ni se vorbea de un vag ideal național al unirii tuturor românilor de pretutindeni. Basarabia nu era uitată. Numai românii din Istria fusesse lăsați la o parte din grabă... Încolo, ni se recomanda liniște, așteptare răbdătoare și... încredere în guvern...

Scriitorii români s-au arătat astfel la înălțimea misiunii lor diplomatice. Și-au trădat însă menirea de scriitori...

*

Scriitorii sunt profesioniștii idealului. În ei trebuie să se răsfrîngă toate aspirațiile unui popor, nelămurite la alții, limpezi la ei, toate tendințele obscure sau luminoase din care se făurește conștiința națională. Un scriitor e un producător de ideal. Aceasta e menirea lui. Nu cumpătarea bărbaților de stat și diplomația balcanică.

Fiecare dintre noi avem un rol social hotărît. Să rămînem în cadrele lui. Oșteanul, pe cîmpul de luptă, bărbatul de stat cumpănească la masa verde rațiunii politice ; rămîină scriitorul să întrețină flacăra sfîntă a entuziasmului și a credinței în viitorul rasei, în întregul tezaur al speranțelor naționale. Să nu vedem pe unii luînd locul altora : diplomați entuziaști și tineri scriitori gravi și cumpătați cîntărind sortii izbîndei...

În conflictul de pasiuni mărunte și de interese personale prin care țara noastră a răspuns conflagrației universale, s-a întîmplat și această deviere de la rolul firesc fiecărei categorii sociale. Comitetul „Societății scriitorilor români“, de pildă, s-a prefăcut ca prin minune într-un sibilinic consiliu de coroană cu rezoluții rezervate și diplomatice — și, de fapt, cu cite un ochi la cele două partide politice. Nu i se cerea oportunism. Nu i se cerea nici intrare în acțiune. Acțiunea avea s-o hotărască cel ce are răspunderea guvernului. I se cerea însă entuziasm și credință neșovăitoare. Atît. Nu considerații generale și

rezerve echivoce. Nu diplomație și strategie militară — sau de politică internă. Fiecare cu rolul lui legitim. Scriitorii și naționaliștii să deștepte energiile ascunse ale neamului ; guvernul, la nevoie, să le înfrîneze. Admit și represiunea violentă a unui guvern. E sarcina lui de a cumpăni și de a înfrîna. Nu însă și sarcina scriitorilor, după cum nu era nici sarcina „Ligei culturale“. Iată încă o instituție care lunecase la diplomație... Menită să întrețină flacăra nestinsă a iredentismului românesc, „Liga culturală“ devenise un adevărat turn de fildeș al prudenței politice.

Am văzut apoi pe d. Virgil Arion trecînd din fruntea „Ligei“ la direcția *Moldovei*, după ce voise să cirmuiască „Liga“ pe întortocheatele și obscurele cărări ale unei politici de neutralitate — de expectativă, sub formele cele mai prudente și mai cumpătate. Căci în aceste vremuri tulburi, toate șovăirile s-au îmbrăcat sub haina diplomației, renunțînd la un crez de idealism și de iredentism, din care își făcuse o profesie de viață în vremile păcii fără primejdii cînd era o glorie ușoară de a fi un luptător naționalist...

D. ANGHEL

S-a împlinit un an de la moartea poetului D. Anghel : un an de zări însîngerate, de zgomote înfricoșate de război, de măceluri îngrămădite, de catedrale incendiate — de bătrîne catedrale gotice, pe care el le iubise atît în peregrinările tinereții...

„Printre arme, muzele tac.“ Muza lui Anghel ar fi tăcut cu siguranță.

Deși sufletul lui vibra dinaintea suferinței omenești și se revolta în fața nedreptăților sociale, arta lui a rămas mută dinaintea tumultului vieții : nu vom găsi în ea nici un ecou din ciocnirea nevoilor pămîntești, din goana după o bucățică de pîine mai albă și după o muncă mai răsplătită. Nici un ecou al omenirii ce suferă de foame și tinjește după libertate. Nici chiar un ecou al aspirațiilor unui neam ce vrea să se întregească, ce simte că a sosit clipa așteptată de veacuri a dezmoțirii... Arta lui Anghel n-a fost nici socială, nici patriotică : o artă interioară, visul tainic al unei scoici policrome aruncată pe nisipul căldicel al plajei : un vis împletit din raze de lună, din aerul sărat al mării, din aroma cîmpiilor îndepărtate, un vis frumos și nefolositor.

Dacă ar mai trăi, din mijlocul grămezilor de leșuri omenești, din beția aceasta singeroasă, din încordarea aceasta de forțe uriașe, de energii îndreptate spre țelul suprem al morții, din milioanele de tone de oțel împroșcat de gurele de foc ale tunurilor, din epopeea cetățîilor cucerite și a tranșeelor troglodite — într-un cu-

vînt, din întreaga feerie a războiului mondial — Anghel n-ar fi cîntat decît catedralele bombardate. Ar fi cîntat cu siguranță Louvainul cu bătrîna lui poezie medievală și catedralele din Reims și Arras însîngerate de obuzele germane, glorioasele mutilate ale acestui război, în care și lucrurile au vărsat lacrimi de sînge...

Un an de la moartea lui Anghel : un an de uitare...

Privirea neamului e ațintită acum spre marea dramă universală, în imensitatea căreia s-a pierdut drama de la Buciumeni, ce a închis pleoapele unui artist îndrăgostit de forma frumoasă și unui om trudit de necazurile vieții sentimentale. Grija noastră merge astăzi tremurînd spre alte tragedii și spre alte nădejdi, și se răsucește în virtejul altor îndoieli și în vigoarea altor patimi dezlănțuite. Trăim în mijlocul trădătorilor adevărați și al trădătorilor închipuiți... Nu știm în cine să ne mai încredem. Căutăm adevărul în adîncul ochilor tulburi, ce se feresc să ne privească bărbătește... Scriitori, cărora le respectăm să ne privească bărbătește... Scriitori, cărora le respectăm poate talentul, se prefac în apostoli ai pacifismului sau, ceea ce e și mai mișelesc, în apostoli ai „naționalismului integral“... [...] Sub aceste nobile aparențe de înfocat patriotism, ei își ascund turpitudinea sufletului venal ; sub cuvinte sonore, ei înăbușe zgomotul naivelor mărci germane, care își închipuie că e de ajuns să cumperi tot ce era de cumpărat de mai înainte, pentru a strangula conștiința sănătoasă a neamului.

Lira lui Anghel ar fi rămas mută în fața cataclismului universal, dar sufletul lui cîstit zbucnitor s-ar fi cutremurat cu siguranță de dezgust dinaintea corupției ce se lățește printre scriitori, pătura cea mai idealistă a unui popor. S-ar fi cutremurat văzînd pe un bătrîn cabotin¹ care, după ce a speculat peste treizeci de ani sentimentele lui francofile, după ce a trăit din literatură și chiar din limba franceză o viață întreagă, găsește nimerit să-și vindă acum și mai puțin conștiința ; s-ar fi cutremurat văzînd pe un țigar nesocotit² care, vorbind mereu în numele „tineretii“ lui „idealiste și dezinteresate“, povovă-

¹ Al. Macedonșki.

² Tînărul Orește.

duiește un pacifism plătit de mărcile cetățeanului Izvoranu și dă telegrame Majestății sale regelui jurînd să apere guvernul țării cu voinicia pieptului său ; s-ar cutremura și mai mult de dezgust văzînd pe un reverendissim teolog¹ semănînd în tovărășia unui răsopit² cuvinte piezișe, cu toată evlavia și umilînța creștină a unui om convins, și, pe ascuns, întinzînd o mînă lacomă spre cele două mii de mărci ale subvenției germane. Apoi, deodată, luînd direcția literară a unui ziar, din notorietate publică vîndut, și împrăștiînd bani impuri pentru a murdări cît mai mulți scriitori cu plata traficului conștiinței...

Anghel ar fi rămas, ca artist, nepăsător față de criza sufletească a poporului românesc. [...] Ar fi continuat să rînduiască nimicurile lui armonioase și policrome, uitate astăzi, dar despre care se va vorbi cu mult după încetarea zgomotului războiului și a intrigei perfide sau fățișe a conștiințelor vindute...

10. 7. 24

¹ Galaction.
² T. Argezi.

G. GALACTION

Încă un scriitor s-a stins din conștiința publică românească : d. Gala Galaction.

D. Grigore Pișculescu, din fericire, trăiește : e teolog și are „de șapte ani o funcțiune publică de oarecare importanță. Averea, onoarea și liniștea multor familii sunt în mîna și discrețiunea“ acestui defensor ecleziastic.

E drept că d. Pișculescu afirmă că nu s-a îmbogățit de pe urma funcțiunii sale : „Unde e poetul care să fie în stare să afirme că i-am luat un ban de o para traficînd puterea mea și nevoile lui?... Și puteam totuși să găsesc bani cu găvanul, în preajma mea, sub perna mea, la picioarele mele, numai să fi voit să iasă bani!“

Iată un straniu merit al unui funcționar public românesc : *stricta îndeplinire a datoriei lui.*

Scriitorul Gala Galaction a murit însă. Un scriitor ce se vinde unor străini, împotriva idealului neamului său, e mort ca scriitor.

Într-o țară fără o sănătoasă viață de stat ca a noastră, d. Pișculescu poate apăra „averea, onoarea și liniștea“ altora, fără să i se cerceteze „onoarea și averea“ lui personală. Într-o țară însă în care prin jertfele cîtorva generații de scriitori, apостоii ai idealului național și ai celei mai desăvîșite lepădări de sine, un scriitor ce face mărturisirea vinzării sale unor străini nu mai trăiește. Simțul cinstei particulare e mai ascuțit decît simțul cinstei publice : moralitatea bunei și neprihănitei pături ci-

titoare a țarei românești e mai sănătoasă decît moralitatea celor ce întipăresc caracterul vieții noastre publice. Oficialitatea patriei noastre poate deci lăsa în sarcina d-lui Gr. Pișculescu „apărarea onoarei și averei“ preoțimii românești ; pătura mijlocie a neamului, în care se păstrează strămoșeștile virtuți etnice, nu mai cunoaște însă pe scriitorul Gala Galaction.

După Ion Slavici, Gala Galaction...

Cel dintii duse de la luptă de mai bine de un pătrar de veac pentru biruința cauzei naționale și întemeiate *Tri-buna*. În literatură, prinsese seninele icoane ale lui Scormon, a popei Tanda și-a lui Budulea Taichii, rupte din împrejurările Ardealului... Banii ungurești îi zguduise încă de acum cîțiva ani temelia vieții lui morale ; banii nemțești l-au îngropat cu desăvîrșire.

D. Gala Galaction reprezenta la început lungi popasuri în toate redacțiile țării românești, o mîna prietenoasă veșnic întinsă, o vorbă de laudă înflorită, o umilință creștinească, duhul blîndeții, o înfățișare ascetică și o carte de rugăciuni deschisă cu fătărnicie la anumite ceasuri ale zilei. Apoi, din belșugul unei literaturi haotice și vulgare, cîteva icoane luminoase...

Îndeosebi, o notă mistică și o pătrunzătoare cercetare a conflictului sufletesc dintre datorie și ispita păcatului... Scriitorul se îndrumase de pe atunci spre conflictele morale. Îl ispitea iubirea neîngăduită. În suflet, purta un Satan ce-i arăta bunătățile pămîntului și frumusețile lui întinate. Bietul popă Tonea își simțea sufletul ars de patima ochilor Borivojei ; odoarele sfinte, pe care le avea în sîn, l-au împiedicat totuși să lunece la păcat, deși nu-i purificase și gîndul.

Nu numai iubirea îl ispitea pe acest teolog, ci și aurul. Aurul nemțesc nu se arătase încă în zări ; ispita aurului îl chinuia totuși. Constantin Fierăscu din *Gloria Constantinii* era chinuit de puternica viziune a unei comori. Nicio-dată pana d-lui Galaction n-a fost mai patetică decît în zugrăvirea văpăilor ce pîlpiu deasupra comorii și a patimei din ochii lui Constantin în fața aurului :

„Aproape epileptic, Constantin, o scormoni de jur-împrejur și o smulse afară. Era grea, pînfecoasă și cu gura

astupată cu pietriș. Dar de violența emoțiunii care-l stăpînea, cînd fu să pună oala jos, pe vatră, o scăpă din mîini, tocmai în dintele tîrnăcopului. Oala se sparse ca un ou și risipi cît colo un gălbenuș, scînteietor și fume-gînd! Căci era plină cu aur!...

Constantin se repezi ca vulturul pe pradă. Era aurul pe care-l visase atîta timp! Era comoara pe care cu gîndul și cu nerăbdarea o chemase ani de zile... Deci visul se îndeplinise! imposibilul se făcuse posibil, sonor, dogoritor! Norocul îi apărea, în astă-seară, ca un arhanghel solar, liberator, prin ușa, în sfîrșit căzută în tîndări, a destinului său multă vreme întemnițat.

Acest arhanghel „solar și liberator“, atît de mult așteptat, s-a arătat, în sfîrșit, și d-lui Gala Galaction. Purta cască și chivără nemțească. Nu împrăștia însă „glorii imperiale, constantine, mari ca stelele de mărimea întii“, ci mărci germane cu pajura cu două capete...

*

Și de ce pot s-o afirm cu atîta seninătate?

Pentru că o șoptește toată lumea, precizînd și numărul talanților lui Iuda? N-ar fi de ajuns.

Mărturisirea vînzării o face însuși d. Gala Galaction în *Cronica*, într-un amestec de fățarnicie și de cinism. Fățarnicie:

„Pentru ce suntem vînduți nemților? — se întrebă acest teolog imoral. Suntem vînduți nemților fiindcă am scris că suntem irevocabili devotați dinastiei pe care au adus-o părinții noștri în țară, acum 50 de ani?“

Nu. Apărarea dinastiei nu intră în discuție. Ești vîndut nemților pentru că ai luat bani nemțești ca să aperi dinastia.

„Suntem vînduți nemților fiindcă am găsit cuminte și foarte nimerită atitudinea guvernului actual în politica externă?“

Nu. Atitudinea guvernului o poate discuta orice om de convingere.

Ești însă vîndut pentru că ai aprobat atitudinea guvernului român, luînd bani nemțești pentru a o aproba.

„Suntem vînduți nemților fiindcă am scris sau am gîndit că națiunea germană e puternică, e harnică, e me-

nită unui viitor de fecundă și de vastă revărsare culturală, politică, și că subț adăpostul acestor mari destine ar fi înțelept să căutăm și noi cărarea noastră?“

Nu. Cultura germană e mare și puternică. Ar merita însă apărători dezinteresați. Ești vîndut pentru că ai luat bani s-o aperi.

„Suntem vînduți nemților fiindcă privim cu luare-aminte spre suveranul țării și spre primul său ministru și credem că în jurul lor se cuvine să facem toți cerc de încredere și de respectuoasă așteptare?“

Nu. Ești vîndut pentru că ai luat bani nemțești ca să aperi pe „suveranul țării“, pe care tovarășul d-tale de luptă l-a insultat ani de-a rîndul înainte de a fi luat bani nemțești.

„Suntem vînduți nemților fiindcă avem onoare să ne apropiem în gînd și în convingere de Petre Carp, de frații Arion, de d-nii Al. Marghiloman, Nenițescu, Bădărău, Stere, Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu, Pârvan și alții foarte mulți ce însumează seriozitate și tărie?“

Nu. Aceștia sunt oameni de convingeri dezinteresate. Ești vîndut pentru că ai luat bani ca să ai aceste convingeri, care nu sunt „de bronz“, după cum afirmi, ci de aur...

*

Și de unde știm că a luat bani?... Pentru că ne-o spune singur. Lîngă fățarnicia întrebărilor lăturalnice și cinismul omului imoral:

„Da, exclamă el, primesc o sută de franci pentru fiecare articol pe care-l tipăresc în *Libertatea*... Vînd literatura mea, fără alegere, oricui vine și-mi dă pe ea prețul care-mi convine... Caut să-mi vînd literatura totdeauna cît pot mai scump!“

Iată mentalitatea imorală a unui scriitor din vremile noastre. I-a atras, de altfel, următoarea replică din partea d-lui Delavrancea, de la înălțimea tribunei Camerei: „Conrupția germană a mai ademenit și pe un literat, căruia eu însumi i-am făcut raport favorabil la Academie. Acest literat declară că scrie la *Libertatea* pentru că e plătit cu o sută de lei de articol. Eu nu zic că autorul

trebuie să moară de foame. Dar literatul acesta ar trebui să știe că suta de lei iese din tezaurul care e cel mai mare dușman al neamului românesc.“

Căci ce e oare *Libertatea*, ce apare sub direcția literară a d-lui Gala Galaction?

Un „cal troian“ ridicat cu bani germani pe pământul României pentru a lovi în idealul nostru național și pentru a cumpăra conștiințele românești; un ziar înființat de finanța germană prin mijlocirea unui escroc acoperit de 44 condamnări judiciare.

Un scriitor care își degradează meseria lui idealistă și educatoare la un trafic — pe singurul temei al vânzării „cît mai scumpe“ — e un scriitor ce a murit pentru conștiința neamului...

Netraficînd cu funcțiunea sa publică, d. Gr. Pișculescu s-a temut de moartea civilă a codului penal. A preferat moartea morală a trădătorilor de neam.

Fie-i țărîna cît de grea...“¹

¹ Despre alți tovarăși ai unei adevărate bande de vînduți, cf. *Pagini de război*.

CADRE ȘI OAMENI

Sumbra măreție a vremilor de azi a prins pe scriitorii noștri nepregătiți față de sarcina lor firească. Nu cădem, de altfel, în exagerarea concepției romantice asupra menirii sociale a scriitorilor. Poeții, credea Victor Hugo, sunt îndrumătorii popoarelor, profetii biblici ce păstresc poporul ales al lui Iehova, conducîndu-l prin deșerturile Arabiei... Concepția altor timpuri de miraj romantic. Vremile noastre au venit la realitate. Poeții nu sunt conducătorii popoarelor. Le luminează însă conștiința națională. În toate împrejurările grele din viața unui neam, s-au ridicat scriitorii ca să-l îmbărbăteze, cristalizîndu-i momentele sufletești mai caracteristice în forma nepieritoare a artei...

★

Sunt țări ce nu mai au nici un ideal. Trăiesc în hotarele lor firești, laolaltă, mulțumite și ațintite numai la armonica dezvoltare a însușirilor lor sufletești și trupești. În această beatitudine ar fi fost și Franța dacă n-ar fi fost însingerată din coastă prin pierderea celor două provincii. Alsacia și Lorena i-au dat un ideal imediat, pe care l-au ținut pururi cald și nestins atîți scriitori naționaliști într-o bogată literatură patriotică. Pierderea acestor provincii a fost deci și o admirabilă școală de naționalism. Avînd de închis o dureroasă rană, Franța nu s-a lăsat cu totul în voia unei păci utopice, a unui capitalism fără ideal și a unei beatitudini ce ar fi aruncat-o astăzi ca pe o

pradă ușoară în ghearele germanismului biruitor. De câte ori se cerea câte o reducere în bugetul armatei, era de ajuns evocarea îndoliată a Alsaciei și Lorenei pentru ca Franța să singereze din nou, ascuțind vârful spadei în vederea răzbunării viitoare. Întregirea neamului era un ideal imediat, care trezea energiile burgheziei îmbuibate din ațipirea lor firească. Scriitorii francezi și-au făcut datoria lor de a veghea la întărirea conștiinței de rasă.

Din 1870, anul dezastrului lor național, avem o întreagă literatură a războiului : istorie, povestiri, romane și poezii patriotice țin vie amintirea înfrângerii dure-roase, neocolind nimic, fixând momentele cele mai neînsemnate, cu pietate, dar și cu dorința bărbătească a răzbunării. Scriitorii ca Maurice Barrès, Paul Déroulède sau Jules Lemaitre au stat în fruntea Ligii patrioților, comemorând toate datele războiului blestemat și veghind la deșteptarea energiei galice prin toate mijloacele pe care le dădeau o convingere adâncă și o dragoste neistovită pentru ființa sacră a Patriei mutilate.

*

Neamul românesc a trăit întotdeauna în plin ideal. Realitatea noastră istorică a fost atât de nefericită și de vitregă, încât a trebuit să ne refugiem gândul în ideal. Fragmentele însîngerate ale poporului românesc au trăit cu speranța unirii din urmă. Dacă brazii înzăpeziți visează la palmierii îndepărtați, e mai firesc ca membrele risipite ale unui popor să viseze unele la altele, fiind străbătute de conștiința aceleiași origini și a acelorași destine... De aproape un veac, nu facem decât să visăm... Într-o clipă mare istorică, s-au găsit chiar și oameni care, folosindu-se de evenimente, să prefacă în realitate o parte din visul nostru secular. Printre acești luptători, oamenii condeiului au avut locul de frunte. Kogălniceanu scria în 1848 broșura lui *Dorințele partidei naționale în Moldova*, în care putem saluta Biblia Unirii. Pînă și Vasile Alecsandri și-a pogorît visul din cerul idealismului pe pămîntul realităților.

Idealul nostru național e încă departe. Mai sunt trepte de străbătut pînă la totala expansiune a rasei noastre : suprema țintă a oricărei rase. Latent, el tre-

buie să fie în fiecare român. Pe față și cu o ostentație războinică, el trebuie să fie mai ales la acei ce și-au făcut o profesie din cultivarea lui, ca la membrii „Ligii culturale“, la naționaliști, la ardeleni, sau prin vîrstă și prin felul particular al îndeletnicirilor lor idealiste, ca la studenți și scriitori.

Clipa cea mare a sunat... Popoarele s-au aruncat unele asupra altora într-o adevărată titanomahie. Și din cutremurul acesta universal va ieși o Europă nouă, se vor tăia hotare nouă, se va schimba soarta lumii, amestecîndu-ne și pe noi în vârtejul prîmenirilor și prefacerilor generale.

Am avut și noi o literatură patriotică, am avut o ligă iredentistă, am subvenționat curente patriotice, am avut discursuri incendiare, am cucerit de atîtea ori Ardealul, am defilat pe dinaintea statuiei lui Mihai Viteazul, dar la sunarea goarnei de război — n-am cules decât defecții. Scriitorii s-au retras în turnul lor ; unii chiar s-au vîndut. „Liga culturală“ devenise pe vremuri un adevărat consiliu de coroană care chibzuia rezoluții echivoce. E ușor să fii patriot în timp de pace. În timp de război, e mai lesne să fii diplomat. Studenții au amortit. Marii patrioți naționaliști au trecut prin toate formele nesigurății : războinici, pacifici, expectativi, subscriind manifeste pentru intrarea în acțiune, pentru a deveni apoi deodată prudenți ca însuși d. Brătianu și neavînd decît o singură dorință : de a dovedi că au fost consecvenți !...

Acum, ca pentru atîtea oară, am făcut o tristă experiență. Am avut toate cadrele idealismului național. În clipa mare a hotărîrii din urmă, ne-am trezit cu un faliment de oameni energici.

OCTAVIAN GOGA

I

În vremile tragice prin care trecem, conștiința scriitorilor noștri a fost pusă la grea încercare. Cei mai mulți s-au zăvorât în chilia artei lor. Zările se înroșeau, apropiindu-se tot mai mult, ca pădurea lui Macbeth: destinele neamului nostru se hotărâu pe toate cîmpurile de luptă; floarea Ardealului se scutura în tranșeele Galileiei sau pe drumurile desfundate ale Serbiei, fără ca să fi putut zgudui pe unii dintre scriitorii din nepăsarea lor artistică. Și-au continuat deci cîntecul lor nevinovat sau și-au frînt pana așteptînd vremuri mai bune.

Cîțiva și-au dezvelit chiar rana însîngerată a sufletului lor mercenar. Va fi o pagină sumbră de istorie literară amintirea îndoliată a Slavicilor și Galactionilor timpurilor noastre; a decăderii morale în care s-a povîrnit cel mai idealist meșteșug; a venalității fățarnice sau cinice a scriitorilor ce și-au pus scrisul și conștiința în slujba intereselor străine. Îi va pedepsi nu numai disprețul nostru, ci și osînda viitorimei. Cînd totul se va limpezi, va veni și vremea judecății din urmă, ce-i va înlătura din viața morală și publică a neamului...

Cei mai mulți dintre scriitorii și-au uitat însă menirea lor de vestale ale entuziasmului și idealismului național. Au devenit cumpătați și diplomați; au cîntărit și cum-pănit; au dat „comunicate“ îndoielnice, ca să nu tulbure pacea lumii; n-au răspuns chemării lor de purtători ai

flacărei naționale. S-au învelit sub aparențele prudenței; de fapt, oportunismul politic s-a strecurat și în mecanismul delicat al conștiinții literaților noștri...

*

Puțini numai și-au făcut datoria. Printre acești puțini, cel ce cu mai multă jertfă de sine și-a pus talentul în slujba aspirațiilor noastre etnice, identificîndu-se mai deplin cu durerea și așteptarea poporului său, e d. Octavian Goga. Zbuciumul lui cald, răsunător și generos, ne despăgubește de lașitatea diplomatică a atîtora și de venalitatea cîtorva...

Totul îl împingea, de altfel, spre acest rol reprezentativ: talentul, trecutul și împrejurările deosebit de tragice prin care trece Ardealul...

Talentul d-lui Octavian Goga e prin firea lui național și social. Puțin pornit spre lirica intimă, d. Goga, chiar la vîrsta în care poezii își cîntă propriile lor simțiri, s-a arătat cîntărețul inspirat și obiectiv al Ardealului. Cel mai fericit moment din activitatea literară a d-lui Goga e întiul lui volum de poezii, prin nota lui de durere, înfrîntă pe alocuri, prin răzvrătirea înăbușită și prin acea dornică așteptare a „răzbunării“ viitoare, ce ar fi fost firesc să sosească acum. După o scurtă rătăcire prin nevroza contemporană, prin erotica eminesciană și printr-o lirică citadină obosită, d. Goga ne-a dat drama *Domnul notar* — o dramă de un simplism psihologic vădit, dar cu un puternic relief al conflictului milenar dintre cele două rase...

Un talent deci răsunător și reprezentativ.

De la cel dintîi vers și pînă la pateticele articole și discursuri de acum, d. Goga a vorbit în numele altora, cîntînd durerea și așteptarea lor. Poezia lui e un cîntec scos din mulțime, în care se tîlmăcește, în adevăr, un suflet colectiv. Prin această notă etnică, d. Goga a devenit dintr-o dată „poetul Ardealului“. Și cu puține abateri, el a rămas și pînă acum glasul cel mai elocvent și mai patetic al acestei nefericite matce a românismului. Întîi ca poet, apoi ca dramaturg și, în sfîrșit, ca un apostol venit printre noi ca să ne înduioșeze sufletele față

de soarta Ardealului și să ne deștepte simțul datoriei de frate.

A scris pagini însingurate de sîngele cel mai nobil, a cuvîntat, s-a zbuciumat — și din zbuciumul acesta n-a ieșit pînă acum decît *Strigăte în pustiu*, o carte ce se adaugă la șiragul întîiului volum de poezii și al *Domnului notar*.

*

De altfel, d. Octavian Goga e unul din puținii scriitori ce se leagă de firul tradiției vechilor noștri scriitori din epoca eroică a literaturii române.

Împrejurările de viață făuresc oamenii.

La jumătatea veacului trecut nu era nevoie de o artă închisă în turnul de fildeș al Artei. Dacă ar fi fost cine s-o facă, n-ar fi fost cine s-o înțeleagă. Erau alte nevoi mai puternice. Trebuia să ne întărim naționalitatea. Kogălniceanu era silit să părăsească *Iluziile pierdute* ale tinereții pentru a publica *Letopisiții*, Bălcescu, pentru a da la lumină documente istorice. Toate genurile trebuiau create pe de-a-ntregul: nu sub aspectul artei veșnice, ci după nevoile noastre reale. Literatura era încă un mijloc de educație națională. O nuvelă istorică a lui Negruzzi sau a lui Asachi îndeplinea aceeași funcție socială ca și o lecție ținută la Academia Mihăileană. Țintea mai mult la trezirea conștiinței naționale decît la îndestularea simțului estetic.

Scrisul nu ajungea însă. În mijlocul unui popor în care totul era de clădit, energiile intelectuale trebuiau îndrumate în toate ramurile de activitate. Cea mai însemnată dintre ele e însă ramura politice naționale. Statul nostru nu era întărit. Primejdia îl aștepta din orice cotitură.

Din pricina acestor împrejurări cu totul deosebite, scriitorii nu s-au mulțumit numai cu rolul firesc de factori culturali. Ei au devenit și factorii politici cei mai însemnați ai tuturor marilor acte ce ne-au dat Revoluția de la 1848 și apoi Unirea Principatelor. Acești scriitori se numeau: Eliade, Ion Ghica, Kogălniceanu, Alecsandri sau Bălcescu.

De atuncea timpurile s-au schimbat.

Mersul firesc al statului român a trimis pe scriitori la arta lor. Cel mult, le-a îngăduit un rol cultural. Activitatea socială a trecut în alte mîini.

În Ardeal împrejurările sunt însă și acum altele.

Apăsarea politică și națională a unguirilor îndreaptă toate energiile românești spre lupta de apărare a naționalității noastre. Era deci firesc ca în Ardeal să avem o poezie patriotică mai bogată și o literatură cu un scop național mai puternică. Era deci firesc ca d. Goga să devină „poet al Ardealului“, pe cînd noi nu avem un „poet al Moldovei“ sau al „Munteniei“.

Dezvoltarea talentului poetului nostru și-a urmat deci linia ei naturală. Puterea și energia lui bărbătească l-au ridicat apoi la valoarea reprezentativă de poet al unui popor.

D. Goga nu și-a pierdut această valoare nici printre noi.

De 16 luni de cînd e în București, el e „un sol“ al fraților de dincolo. Și niciodată misiunea lui națională n-a fost mai patetică decît în aceste împrejurări tragice.

II

Acum opt ani d. Octavian Goga publicase un articol asupra *Țăranului în literatura noastră poetică*. Problema era de actualitate; părerile d-lui Goga erau, de altfel, răsunetul unui curent literar în plină și zgomotoasă viață pe atunci. Și le va fi schimbat poate și d. Goga. Două lucruri aș avea totuși de reținut din acest articol.

Unul, asupra concepției poetului despre menirea unui artist:

Artistul de astăzi e un luptător. „Creațiunea lui nu mai e menită, ca odinioară, să fie o frumoasă jucărie, ci trebuie să robească inimi, să infierbînte, să sfarme și să aducă o pietricică pentru clădirea unei lumi care va fi nouă în interpretarea datoriei omenesti.“

Teorie ce se poate discuta. Cum trebuie să fie artistul e o altă problemă. Cum înțelege însă menirea artis-

tului poetul Octavian Goga e limpede : artistul e un luptător. Luptător fusese d. Goga în cele dintâi poezii ale sale ; luptător a rămas și în împrejurările de azi : o deplină unitate sufletească.

Al doilea lucru privește forma. D. Goga scria, de pildă :

„Pleava Bizanțului, spulberată peste întinsul acestor țărișoare, a coprins ca o pecingine trupul boierimei de baștină. S-a curmat repede acel sentiment de frățietate patriarhală care unea odinioară pe boieri cu plugarii săi. Ișlicul cu giubeaua au corcit sufletul... Tersii flămânzi... Dar tagma se dă la ogășia nouă.“

Un stil de retorică nesuferită, o sfortare zgomotoasă : zgomotul muntelui Pelion aruncat de Hercule peste Ossa. Fraza nesigură a unui poet atât de sigur de versul său m-a făcut să-i amintesc o întâmplare. Într-un oraș mare, un om voinic mergea clătînându-se ; întindea piciorul, îl învârtea puțin în aer, punându-l apoi cu nesiguranță pe pământ. Lumea îl privea nedumerită. Un străin întrebă pe un trecător :

— Pentru ce șovăiește ; e beat ?

— Nu.

— E bolnav ?

— Nu.

— Atunci ?

— E un funambul. În fiecare seară dă reprezentații la un circ mergînd pe funie cu dibăcie. Cînd pune însă piciorul pe pământ e nesigur și șovăiește.

Scriind în proză, unii poeți sunt ca acest funambul ; pe funie pășesc cu siguranță ; pe pământ, se clatină.

Poetul Octavian Goga se clătina pe acea vreme scriind în proză. Timpurile s-au schimbat însă de atunci. Trebuia o „revizuire“ : din întreaga literatură a războiului, *Strigătele în pustiu* răsar ca cele mai puternice pagini patriotice ce s-au scris la noi.

În fața măreței sarcini de a fi glasul de restriște al unui popor care cere ajutor în primejdia morții, d. Goga a găsit vigoarea bărbătească, căldura, adevărata elocință

lipsită de retorică. *Strigătele* sale sunt niște admirabile bucăți literare ce pot sta alături cu cele mai bune poezii ale poetului.

*

Mens agitat molem...

În întreaga carte e o singură minte, un singur gînd ce se zbuuciumă, frămîntînd grămada cuvintelor fugare în perioade sonore și în propoziții lapidare, în batjocure amare și în rugăciuni smerite, în entuziasm și în decepție, în largi tablouri ale unui viitor fericit, și în tragica zăgrăvire a unui neam secerat pe toate ogoarele morții. Chiar dacă arta ar șovăi uneori în alegerea cuvîntului neted, adîncă credință că în războiul mondial se joacă nu numai soarta Ardealului, ci și viitorul românismului întreg însuflește pagina scriitorului și periodul oratorului, dîndu-i o căldură pe care proza noastră politică n-a cunoscut-o încă pînă acum. Întreaga activitate socială și „misionară“ din trecut a d-lui Goga l-a pregătit pentru a fi la înălțimea cumplitelor vremi de acum, comunicîndu-i în glas acea căldură sfîntă ce iese din adîncul convingerilor unei vieți, răpindu-te în ritmul lor tumultuos.

Oriunde am deschide pateticele pagini ale cărții d-lui Goga găsim o icoană puternică, o definiție plină de relief.

Ce sunt, de pildă, refugiații din Ardeal ?

„Cu ei, scrie poetul, rătăcește pe străzile Bucureștilor o durere vie, o muștrare frățească, care trebuie să doară. Oamenii aceștia nu sunt candidați de funcționari prin birourile ministerelor, ci forțe vii deplasate din gospodăria orînduită a unui neam, care trebuie reintegrate acolo la locul lor.“

Ce e întrunirea pribegilor ardeleni de la Filaret ?

„Va fi o adunare tristă, cea mai jalnică adunare. *Va pluti în aer suflarea morții și de undeva de departe, din tranșeele austriace, se va abate o undă rătăcită de oftat românesc.*“

Sau despre manifestația de simpatie pentru români făcută la Budapesta și despre încercările contelui Tisza

de a se apropia de noi : „O mînă de prietenie nu se poate întinde niciodată peste cadavrul unui frate“.

Sau despre nedumerirea unui preot din Ardeal rătăcit în Bucureștii de astă-primăvară ce petreceau : „M-a privit între ochi și mi-a spus răspicat ca și cînd ar pronunța o sentință :

— *Și dumneata între ăștia stai de un an de zile?*

Nu știam ce să-i răspund. Am plecat ochii în pămînt ca un om vinovat.

— *Du-te acasă, părinte ! Du-te acasă !*“

Despre tăcerea Ardealului : „Ardealul nostru este mut astăzi. Ardealul care, pînă deunăzi, era o închisoare, azi e prefăcut într-un tîntirim.“

Despre războiul milenar al Ardealului : „Războiul Europei ține de o jumătate de an, războiul Ardealului ține însă necurmat de veacuri. Nu există în istoria universală un giulgiu atît de trist și de întunecat ca cel care acoperă și înfioară speranțele noastre, care mor în Transilvania și renasc de o mie de ani.“

Sau : „Viitorul Ardealului este în ranița soldatului român“.

Despre nevoia de a intra în acțiune : „Un lucru însă să știți : trebuie ales astăzi între moartea și viața lor ; ori treceți acum munții spre ei ca să-i scăpați, ori rugați pe Dumnezeu să ridice munții pînă-n cer, ca să nu poată pătrunde la noi glasul blestemelor lor.“

Cîteva cuvinte către studențime : „De aceea, dragi prieteni, frămîntați-vă ! Scuturați praful de pe cărți și ieșiți la larg. Fiți elementul de purificare morală într-o epocă de materialism rușinos, lăsați bătrînilor să păzească ei comoara înțelepciunii, să fie ei creierul neamului, voi sunteți pumnul acestui popor, care va trebui să lovească odată, dacă nu vrea să moară. Într-o țară în care cuminții se înmulțesc așa de îngrijitor, faceți-vă voi un titlu de glorie de a asculta bătăile inimii. Numai așa veți avea pentru tîmplele cărunte de mai tîrziu o rază de lumină și de justificare superioară.“

Sau, în sfîrșit : „În ziua cînd casa germană se va întîlni cu căciula bulgărească, trebuie să dărîmați statuia

lui Mihai Viteazul, fiindcă visul nostru a murit atunci. Primul tren nemțesc care va trece la Constantinopol peste trupul Serbiei înfrînte este ultimul tren al României.“

*

În mijlocul cataclismului moral de pînă acum, în care s-au răsturnat atîtea valori, s-au vîndut atîtea conștiințe sub ispita aurului nemțesc, ori s-au lăsat ademenite de apele înșelătoare ale oportunismului politic, d. Octavian Goga a fost unul din cei mai de seamă factori ai conștiinței noastre naționale. În *Strigăte în pustiu*, talentul lui reprezentativ, elocvent și patetic, a găsit o realizare deplină, dîndu-ne cîteva din cele mai frumoase pagini de înflăcărare națională ce s-au scris în românește.

GALACTIONISMUL...

După ce a fost înfierat de d-nii N. Iorga, Barbu De-lavrancea, Al. Florescu, C. Rădulescu-Motru, dr. I. Cantacuzino, C. Banu, Ovid Densusianu și mai toate revistele și ziarele nevândute, galactionismul a găsit totuși și un apărător în „Cronicarul Dimboviței“, sub care se ascunde d. P. Locusteanu. S-ar crede că un subdirector al Teatrului Național și un defensor eclesiastic au aceeași concepție asupra onestității literare. Nu-i voi pune însă la un loc. În cazul d-lui P. Locusteanu, e la mijloc numai o formidabilă eroare de raționament.

D.P. Locusteanu argumentează cam astfel :

Pentru ce ar fi vândut Galactionul *Libertății* prin faptul că-și vinde literatura unui ziar filogerman? Pentru ce scriitorii care-și vând literatura ziarelor filofranceze nu sunt și ei vânduți? De unde această părtinire? De unde această intoleranță față de opiniile altora? Ai dreptul să fii filofrancez și n-ai dreptul să fii filogerman. Poți colabora plătit la *Adevărul* sau la *Flacăra* și nu poți colabora la *Libertatea* fără ca „patrioții“ să nu te declare trădător sau „vândut nemților...“ De unde această terorizare a atîtor concetățeni ce sunt oprîți de a avea simpatii pentru Puterile Centrale și a atîtor scriitori ce sunt oprîți de a-și publica literatura unde vor și mai ales acolo unde merg și simpatiile lor politice? Galaction al *Libertății* de azi era Galactionul *Cronicii* de ieri, în care zîmbea, atît de sfios încă, dar atît de dulce nemților... Nu mai sunt delictе de opinie. Să lăsăm deci

pe scriitori să-și urmeze convingerile lor fără a-i strivi sub învinuirea de trădare națională.

Astfel argumentează d. P. Locusteanu. Și rău argumentează. Nu terorizăm pe nimeni să aibă păreri noastre. Suntem și noi pătrunși de respectul opiniei sincere. Respectăm, de pildă, convingerile d-lor C. Stere sau P.P. Carp. Le credem greșite, dar ne închinăm dinaintea lor. Respectăm deci și pe scriitorii ce au simpatii pentru germani și își publică literatura în ziarele ce luptă pentru apropierea politicei noastre de Puterile Centrale.

Vițiul de cugetare e altul. Și cum acest „vițiu“ e destul de răspîndit, merită o oarecare cercetare.

D. Locusteanu zice : Nu înțeleg de ce a publica literatură într-un ziar filogerman înseamnă a te vinde...

Eu îi răspund : Nici eu nu înțeleg. A scrie într-un „ziar filogerman“ nu e o trădare. A scrie însă într-un „ziar german“ e o neîndoioasă trădare. Aici e toată confuzia : „filogerman“ și „german“. Sper că d. P. Locusteanu o face involuntar, ca mulți alții ce sunt încă nedumeriți de campania dusă împotriva galactionismului. Galactionul *Libertății* n-o poate face însă fără știință, deoarece el cunoaște origina banilor pe care-i primește și mîinile impure ce-l plătesc.

E o mare deosebire între a publica la un ziar german, ridicat ca un „cal troian“ pe pămîntul țării românești de finanța germană, și de a publica la un ziar filogerman. Unii, printr-un vițiu de cugetare, n-o fac. De această confuzie se grăbesc a se folosi Galactionii *Libertății*, vorbindu-ne de d-nii Stere, Maiorescu, Carp ca și cum d-nii Stere, Maiorescu, Carp ar fi plătiți de nemți pentru a avea păreri pe care le au...

Orice părere merită respectul nostru, dacă are îndărătul ei sinceritatea celui ce o exprimă. Sunt organe de publicitate filogermană sincere. Galactionii lui Bogdan-Pitești au deci unde-și publica literatura lor politică, plătită sau neplătită, dacă vor să rămînă nu numai în cadrele onestității literare, dar și în cadrele datoriei unui simplu cetățean. Nu mai vorbesc că unul din Galactionii

e și funcționar public, „apărător al onoarei și averei“ preoțimii din țară.

Toată lumea știe că *Libertatea* și alte câteva ziare sunt create din nou și cu un scop anumit de finanța germană. Nu mai e vorba deci de filogermanism, ci de germanism curat. *Libertatea* e un ziar german tipărit în românește. Nu e o para românească în întreaga întreprindere a acestui ziar. Numai mărci nemțești. Și e limpede că aceste mărci nemțești nu pot apăra interese românești; nu se revarsă în buzunarele Galactionilor spre fericirea publiciștilor români și a patriei, ci în interesele politice ale nemților.

Argumentația d-lui P. Locusteanu e deci greșită. Ea dă numai prilej vînduților să-și dea aere de oameni cu „idei“ filogermane, care sunt „iremediabil“ devotați dinastiei și care apără „cultura germană“. Trebuia să i se arate odată „vițiul“.

CANDIDATURA D-LUI OCTAVIAN GOGA

D. Octavian Goga candidează la Caracal pentru un scaun în Parlamentul român...

D. Goga avea experiența alegerilor ungurești. Se cuvine să aibă și experiența alegerilor românești. Numai astfel va putea deveni un vrednic cetățean al României Mare, cunoscător al obiceiurilor pămîntului...

Le cunoștea numai din Caragiale. Și era păcat. Trebuia să se izbească și de realitatea țării. De la Pristanda au trecut mai bine de treizeci de ani de „regim curat constituțional“. Pristanda acum e licențiat în drept. Deși nu mai are „renumeratie mică după buget“, s-ar încurca totuși la numărătoarea steagurilor de Zece Mai. E inamovibil. Drepturile civile se cîștigă însă mai lesne decît se face educația caracterelor. D. Goga va găsi aceeași spinare încovoiată și același „Porunciți, coane Fănică“ ca și acum trei decenii. Despre întruniri zădărnice de poliție s-a și scris în ziare. E de mirat de va fi găsit o sală în care să vorbească... Într-un regim constituțional ca al nostru, ordinea este cel dintîi principiu de guvernămînt...

D. Goga va cunoaște deci toată practica noastră constituțională, amenințarea cetățenilor, protestarea polițelor, mutarea funcționarilor inamovibili (ce ironie), înlocuirea brutală chiar în timpul sărbătorilor a funcționarilor amovibili. Va cunoaște dulceața ziarelor ocazionale tipărite în urbea Caracal, ce-l vor trimite bucuros în

tranșeele Galiției ca să moară pentru Împărat, după cuvântul de ordine al filogermanului V. Arion, sau în vilegiatura temniților ungurești. De n-a fost încă numit „trădător“, mai e timp până la 3 ianuarie. Și în ziua alegerii, va vedea cu mirare lipsa de la vot a unui mare număr dintre cetățenii ce-i făgăduise concursul... E frig. Tipătescu îi va fi sfătuit părintește să stea acasă. Ar putea să răcească...

*

Candidatul guvernului nu mai vine pe „sirma telegrafului“, ca Agamiță Dandanache. E o stea locală și un caracter de bronz: în preziua alegerii a trecut de la un partid la altul, pentru a se răzbuna de nedreptatea ce i se făcuse. Telegrama lui către șeful de ieri va rămîne celebră pentru virilitatea ei energetică: „Cred că voi reprezenta mai bine în Parlament interesele Caracalului decît d. Octavian Goga, ce e strein de localitate“.

Întocmai ca și telegrama lui Garibaldi: două cuvinte, domnule, dar cuvinte!

În adevăr, nici nu se putea mai energetic. Suntem în anul Apocalipsului Sfîntului Ion. Întreaga Europă e un vast cîmp de măcel; o gigantomachie epică, din care vor ieși destinele noastre, făurite pe de-a-ntregul în cuptoarele ciclopilor moderni... Întreaga suflare românească e cutremurată și de prezent, ce-i scutură flăcăii pe toate ogoarele morței, și de viitor, care poate fi măreț sau tragic. Viitorul e în hotărîrea și în brațele noastre... Cu mîinile noastre, ne vom împleti flamura gloriei sau giulgiul morței...

Nu e om luminat care, pe lîngă însemnătatea momentului, să nu aibă dinaintea ochilor și viziunea însîngerată a Ardealului: cătanele secerate în noroiul tranșeelor sau împrăștiate prin lagărele din Siberia sau din Bretania; bătrînii săpînd, în chinurile foamei, tranșee la granița României; preoții și învățătorii împușcați ca trădători; averile băncilor confiscate de samavolnicia ungarilor.

Și din iadul acesta dantesc, ne vine, ca sol al unui întreg neam de frați, d. Octavian Goga, ce este nu numai un poet de seamă și un admirabil orator, ci și un luptător naționalist. Nu reprezintă un partid, ci un neam în

cumplita clipă a morței... Nu e un factor răspunzător, ci un mare factor al conștiinței naționale. Aproape nu e un om — care ca om poate fi iubit sau urît — ci un curat simbol al întregirii neamului... Nu cere o funcție sau un scaun de deputat pentru a putea obține permisiuni de export, ci marea cinste de a înfăptui pe numele lui (indiferent, de altfel) consfințirea simbolică a voinței tuturor românilor de a trăi laolaltă liberi...

Și în astfel de clipe tragice și epice, domnul de la Caracal crede că Parlamentul țării românești are nevoie de prezența lui pentru a reprezenta mai bine „interesele Caracalului“.

O, Caragiale!

BARBU DELAVRANCEA

Octavian Goga e glasul desperării catanelor ce cad pe toate ogoarele morței „cu ochii îndreptați spre București“. E glasul unui „sol“ venit să ne înduioșeze pentru soarta fraților săi. E un glas dinafară.

D. Delavrancea e un glas dinăuntru.

D. Delavrancea e însă și un om politic; e membrul unui partid ce luptă pentru realizarea idealului național. Activitatea d-sale patriotică ar putea deci avea un aspect îndoit: activitatea scriitorului idealist și uneori himeric, pe de o parte; activitatea omului politic legat de felul de a vedea al unui partid, pe de alta. Asupra acestei activități din urmă n-aș avea însă a mă opri acum.

Patriotismul d-lui Delavrancea e însă de ordin mai mult literar decât politic. Recunoaștem în d-sa mai mult un scriitor decât un factor răspunzător. În această definiție intră toată frumusețea rolului de vestală a conștiinței naționale, dar și toată himera preotesei ce veghează asupra focului nestins. Un gest mare și larg de făuritor de energii și de îndrumător înflăcărat al destinelor neamului, dar câteodată și delirul pythic din rotocolul aburului înșelător...

Ca să ajungi la țintă, trebuie să arunci dincolo de dînsa. D. Delavrancea a aruncat dincolo. Ca profesionist al idealului și al entuziasmului, foarte frumos. Ca om po-

litic, poate nu. Cu atît mai bine: avem destui diplomați, mai ales de cînd Wothanul teutonic și-a revărsat ploaia de aur peste Danaidele țării românești. Avem mai mare nevoie de vizionari și de profeți.

D. Delavrancea și-a luat deci un rol mai frumos. Neputînd evoca umbrele morților noștri din tranșeele Galitiei, ca d. Goga, d-sa și-a resfîrat verbul sonor în evocarea destinului mărețe ale neamului. În locul litaniei morților, fanfara României mari.

După o zbuciumată viață politică, d. Delavrancea s-a reîntors la matcă. De la lupta de partide, la lupta patriotică; de la idealul puterii, la idealul național. În slujba lui a pus sonoritățile cuvîntului d-sale încercat, tot romantismul tinereții, toată generozitatea unei inimi ce, din dorința de a fi la înălțimea momentului, trece dincolo de ea. În locul unui factor răspunzător, am avut astfel un scriitor din rasa acelora ce-și pun talentul în slujba neamului la toate cumpenele lui...

*

Rolul de hierofant al conștiinței naționale și de prîstav al destinului patriei mărite e legat și de iluzii generoase. În d. Goga vorbesc un instinct puternic și o durere tragică; în d. Delavrancea se amestecă și oarecare ideologie sentimentală.

Sunt lucruri ce nu se discută: de pildă, patriotismul. Îl ai sau nu-l ai. Încercînd să-l dovedești prin dialectică, aluneci lesne la erezii științifice.

Intrarea noastră în război ar fi fost îndreptățită numai pe singurul temei al idealului național. Avem un ideal de împlinit: unirea tuturor românilor. Un drept legitim și istoric: dreptul de a trăi la un loc și de a da rasei noastre toată expansiunea politică și culturală de care e în stare. În astfel de împrejurări, războiul e sfînt. Răspunde instinctului de conservare și de unitate...

Ar fi fost însă vorba numai de un instinct.

D. Delavrancea i-a adăugat și o ideologie.

În războiul mondial, d. Delavrancea a văzut un război al „dreptului“; un război de apărare al micelor naționalități. Se luptă cei mari ca să apere pe cei mici: frumoasă himeră. N-am născocit-o, de altfel, noi: ne-a

venit de-a dreptul din discursurile lui Asquith și Viviani și din toată literatura filozofică engleză și franceză asupra războiului actual. Războiul e prin sine fioros. Pentru a deveni popular, i se cere o îndreptățire umană. Apărarea neutralității Belgiei și a independenței Serbiei putea schimba un război de formidabile interese într-un război umanitar pentru ocrotirea celor mici și slabi. Cu astfel de teorii generoase, francezii și englezii voiau să ne atragă pe noi și pe alți neutri în încăierarea morței. Că „dreptul“ e de partea Împătritei alianțe nu mai e nici o îndoială, dar că Împătrita se luptă pentru „drept“ e tot ce poate fi mai discutabil. O fericită întâmplare, și atât. Să ne folosim de coincidența ei cu idealul nostru național; să nu credem însă în războiul „dreptului“...

*

Pentru noi, războiul e o chestiune de ideal național. D. Delavrancea a trecut cu avânt peste neam, la rasă... Peste războiul dintre popoare a văzut războiul dintre rase: rasa latină și rasa germană, luminoasă civilizație mediteraneană și migăloasă civilizație teutonică. Idei frumoase venite tot de la Paris pentru neutrii din Orient. Mai întâi, nu e un război de rasă. Apoi, întru cât ne privește, n-am avea ce căuta într-un război de rasă. Războiul nostru nu poate fi decât național. Avem de înjghebat un neam; avem de apărut o civilizație: civilizația noastră. Mică și neînsemnată cum este, ea are totuși dreptul la libera ei dezvoltare. E firesc deci să ne apărăm sărăcia împotriva oricui, fie el cât de puternic și de civilizat.

Luptând pentru civilizația noastră nu înseamnă însă că luptăm pentru „civilizație“ și în numele ei. Noi, latinii de la Dunăre, împotriva barbariei teutonice: ce ironie!

Un nemărginit respect se cuvine civilizației germane.

Ne mai trebuie încă sute de ani de evoluție ca s-o ajungem, în toate domeniile, mai ales în domeniul patriotismului.

În avântul d-sale pentru idealul național, d. Delavrancea a trecut dincolo, năpustindu-se asupra „blondu-lui teuton“ și a civilizației lui. Pagini caustice și sînge-

roase. Nedrepte însă... Ideologie îndreptățită la scriitorii francezi, prin ura lor seculară. Ideologie neîntemeiată însă pe nimic la noi, decât pe un romantism politic, împins pînă la cunoscuta declarație: „Chiar dacă am ști că Împătrita alianță va fi înfrîntă, noi tot cu ea ar trebui să mergem“. Dacă învingătorii sunt pe placul zeilor, învinșii sunt pe placul lui Caton... și al d-lui Barbu Delavrancea.

Scoborîndu-se din speculațiile teoretice asupra războiului mondial, d. Delavrancea și-a aruncat ochii și asupra spectacolului țării noastre cotropite de corupția germană. Și s-a îngrozit de fața vînzării Galactionilor și Slavicilor, a ziarelor mercenare, a ziarelor înființate înadins pentru pervertirea conștiinței românești, a traficului murdar ce s-a lășit sub ochii nepăsători ai guvernului — și, lăsînd generozitatea romantică, a lovit. Paginile scrise și cuvintele rostite, cu o elocință îndeobște cunoscută, împotriva operii de corupție germană și a falimentului moral în care ne zbatem sunt lucrurile cele mai limpezi și mai binefecătoare din activitatea de factor al conștiinții naționale a d-lui Barbu Delavrancea.

NOROIUL...

Facla lui N. D. Cocea a reapărut.

Cu mai multe contradicții.

1. Ca să bea pentru Franța în noaptea Anului Nou, făcându-și un program de luptă din distrugerea „brutei teutonice“, fixat în lapidara formulă : „Păzea, nemților“...

2. Ca să sprijine pe „fratele său Galaction“ de învinuirea de a se fi vîndut „brutei teutonice“, pe care o apără pe bani.

Statua venalității și-a găsit deci un pedestal : noroiul lui N. D. Cocea.

*

Sunt optsprezece ani de atunci...

Prin nu știu ce întîmplare, mi-a căzut în mîini o cărticică tulburătoare a unui tînăr necunoscut : *Poet-Poetă*... Mi-aduc aminte că era un roman în care se cînta iubirea perversă. Să-i spunem pe nume : homosexualitatea. Acțiunea începea la București și se termina la mănăstirea Văratec sau Agapia. Și ca ultimă rafinare a depravării, orgiile homosexuale se petreceau chiar în biserică printre icoane și odoarele sfinte, pentru a avea și un parfum de misticism...

Romanul era recomandat lumii prin prefața elogioasă și pretențioasă a unui alt tînăr tot atît de necunoscut...

Cine era autorul precoce al acestei aberații literare ?

Era liceanul N. D. Cocea.

Și cine era tînărul care recomanda lumii romanul *Poet-Poetă*, amestec de misticism și de profanare a locașurilor noastre sfinte ? Era liceanul Gr. Pișculescu, care avea să devină „fratele meu Galaction“, defensorul eclesiastic de azi Galaction, supraveghetorul bisericilor, pe care „fratele său N. D. Cocea“ le profana prin cele mai bestiale perversități acum optsprezece ani, pe cînd nu se cunoștea încă „tovărășia de idei“...

Acești doi oameni erau făcuți să se înțeleagă și să devină „frați“.

Pe noroiul sodomiei lui N. D. Cocea trebuia deci să se ridice statua simoniei naționale a lui Gala Galaction...

*

După multe încercări literare neizbutite, N. D. Cocea se îndreaptă, în sfîrșit, spre ziaristică și politică...

Începu și aici cu o lovitură de maestru...

E încă viu în amintirea tuturor „interviul“ lui Panteimon, prin care tînărul N.D. Cocea debută senzațional în ziaristică, după cum debutase odinioară și în literatură. Dezlegîndu-se de orice obligații convenționale și plutind în atmosfera senină ce stăpînește „dincolo de bine și de rău“, N. D. Cocea putea arunca acum un ochi scrutător din înălțimile lui asupra bieteii noastre societăți. Tînărul deveni astfel un cenzor virulent al moravurilor noastre politice. Sub verbul lui îndrăzneț și trivial, fură biciuiți oamenii cei mai de seamă ai țării românești, începînd cu vodă Carol...

Pirateria publicistică a lui N. D. Cocea se întinse astfel în nenumărate publicații, remorcînd pretutindeni și pe „fratele său Galaction“, pînă ce plesni. În urmă, rămase doar un automobil trecut pe numele altcuiva și o sumedenie de creditori desperați...

*

Un scurt armistițiu...

Geniul inventiv al lui N. D. Cocea se îndreaptă spre lucruri mai practice... O fulgerătoare afacere de uleiuri, de untură sau de boi vînduți „brutei teutonice“ îl pu-

seră în fruntea unei averi de câteva sute de mii de mărci...

Iată pentru ce *Facla* reapare din nou cu bani nemțești. Iar tânărul N. D. Cocea reapare și el în publicistică cu toată autoritatea morală cuvenită unui om ce combate „bruta teutonică“, strigînd „Păzea, nemților!“, și apără de simonie națională pe „fratele său Galaction“...

N. IORGA

Mii de frunți se pleacă în fiecare dimineață pe paginile cenușii ale *Universului*, așteptînd lumina d-lui N. Iorga asupra tragicelor clipe prin care trecem... Pentru noi toți, d. Iorga este un mare învățat; pentru cîțiva, d. Iorga e și una din cele mai sigure și mai profetice conștiințe ale acestui neam.

Cei mai depărtați sunt nedumeriți; cei mai de aproape încep să deznădăjduiască... Au așteptat în atîtea dimineți sosirea bunei-vestiri!... Uneori li se păruse chiar că venise aieve... *Universul* de a doua zi le arăta însă că se înșelase. Cugetarea d-lui N. Iorga era încă înnoirată...

În cotiturile atitudinii d-sale față de război, rolul d-lui N. Iorga de factor al conștiinței naționale se limpezise o dată cu intrarea în comitetul „Ligei culturale“ și cu participarea la acțiunea războinică a acestei instituții patriotice... Prea multă lumină. Zeii preferă penumbra dumbrăvilor sacre. De la meridianul îndrumătorilor conștiinței naționale, d. Iorga se prăbuși în zarea umbră de nouri... Din întîmplare, căzu pe trepiedul antic, din care necredința vremilor noastre alungase pe preoteasa ucigătorului Pythonului. Din mijlocul norilor, d. Iorga continuă deci tradiția antichității strălucite... Foile cu sentințele d-sale profetice, luate de vînt, văzură astfel lumina în *Universul* și *Neamul românesc*.

Care e cugetarea politică a d-lui Iorga ?

Sau : care nu e cugetarea politică a d-lui N. Iorga ?

Zilele se urmează și nu se aseamănă : uneori așa, al-teori altfel.

Mai totdeauna d. Iorga e însă sibilinic. Citești *Universul* fără să fii luminat asupra atitudinii d-sale hotărâte.

D. Iorga vrea, negreșit, Ardealul, pe care l-a străbătut în lung și în lat, asupra căruia a scris atâtea pagini calde și atâtea lucrări erudite și de care îl leagă douăzeci de ani de naționalism militant. D. Iorga a declarat : „În nici un caz cu Puterile Centrale, pentru că ar însemna să fim alături de unguri, ceea ce e o imposibilitate morală“.

N-a spus însă : „În orice caz împotriva Puterilor Centrale“. Bineînțeles acum, de când e sibilinic. Înainte, da : iscălitura de pe manifestul „Ligei“ însemna că voiește războiul...

Astăzi frunțile se apleacă nedumerite pe foile cenușii ale *Universului*, întrebându-se : voiește sau nu voiește d. Iorga războiul ?

Uneori se părea că l-ar voi. Discursul din Cameră ne-a ridicat însă orice nădejde. D. Iorga ar dori Ardealul fără război. Ne-ar prinde așa de bine ! De altfel, toată lumea, afară de d. P. P. Carp, dorește Ardealul. Până și Galactionul *Libertății* și al *Cronicei* declară că ar primi Ardealul dacă ne-ar veni din minile Germaniei ! Ceea ce ne arată că *Libertatea* e subvenționată de mărci germane, și nu de coroane cezaro-crăiești.

De la acest discurs din Cameră i se face d-lui Iorga o mare nedreptate.

Epoca îl declară „trădător“...

Îl laudă, în schimb, *Ziua*, *Libertatea* și *Seara*.

În aceste ziare, numele d-lui N. Iorga este pus alături de numele d-lor Galaction, Slavici și Arghezi. Nu merită d. Iorga o necuviință atât de mare. D. Iorga e un om de o rară cinste și un înfocat patriot. Vom vedea că vina d-sale e alta.

Până atunci își poartă crucea unei acțiuni nehotărâte. Îl laudă tot putregaiul nostru moral... Iar oamenii cinstiți îl citesc fără să-l înțeleagă. Poate nici nu ține să fie înțeles. Proza d-lui Iorga sună în ropote pătimașe din care nu prinzi niciodată strigătul unei voințe energice...

De altfel, nu e lipsită de elocință ; știe înduioșa și înălța, presărind ghirlânzi de trandafiri peste mormîntul Serbiei asasinate, peste tragedia regelui fugar, peste eroismul poporului martir. Și după nobile cuvinte înflăcărate, d. Iorga te cucerește strigînd : „Nu, Serbia nu va pieri niciodată !“ Simți clipa hotărîrilor solemne. Te înăbușe emoția, așteptînd „vestea cea bună“. D. Iorga adaugă însă : Nu va pieri niciodată, pentru că strănepoții eroilor de azi vor purta în suflet icoana patriei glorioase.

Atît !

Biata Serbie ! Slabă mîngiere o așteaptă. Noi credeam că d. Iorga va spune cuvîntul dorit : Serbia nu va pieri, pentru că o vom scăpa noi, scăpîndu-ne totodată și viitorul neamului.

D. Iorga vrea Ardealul fără război. Serbia poate pieri. Pentru ea sunt de ajuns vorbele patetice și conferențele în folosul răniților.

Vorbe frumoase găsește d. Iorga și pentru catanele Ardealului secerate pe altarul imperialismului unguresc : vorbe mînioase, eruptive găsește și împotriva crimelor teutonice, a samavolniciei ungarilor sau a scriitorilor ga-iactionizați.

Vorbe... vorbe... vorbe...

Tumult de vorbe. Trăsnetele d-lui Iorga nu mai spe-rie pe nimeni. Astăzi știu și Galactionii ziarelor vîndute că n-au ascuțit : sunt trăsnete de teatru. Numai bieții membri ai Partidului naționalist mai așteaptă. Întorc *Universul* pe toate foile, căutînd cuvîntul ce le-ar arăta că d. Iorga și-a reluat, în sfîrșit, rolul firesc de factor al conștiinței naționale. Unul din ei, și cel mai de seamă, d. A. C. Cuza, pierzîndu-și răbdarea, s-a despărțit de d-sa în plină Cameră.

*

Căci spre acest mare rol de factor al conștiinței naționale îl îndrumau și vasta d-sale activitate culturală răspîndită cu neobosire în toate colțișoarele lumii românești, și opera istorică, și talentul oratoric atît de învăpăiat, și activitatea d-sale politică de întemeietor al unui partid naționalist. Totul îl pregătise pentru a fi astăzi cel mai îndreptățit glas al neamului : un trecut de imen-

să muncă națională, o conștiință nepătată, o mare autoritate morală și un puternic talent de a zgudui masele în sentimentele lor cele mai profunde. Numai să fi voit, și d. Iorga ar fi fost îndrumătorul conștiinței românești în aspirațiile ei seculare. Și-ar fi legat numele de o mare clipă din istoria neamului.

D. Iorga a înlăturat de la dînsul această cinste.

Factor al conștiinței naționale, îndrumător cultural și moral : iată un rol pe care îl joacă de vreo cinsprezece ani ! E timpul unei schimbări. Sunt roluri mai pozitive.

Așadar, după tăcerea de câteva luni de la începutul războiului mondial, d. Iorga izbucni printr-o scrisoare în *Universul* cam în aceste cuvinte : „Se întreabă lumea care este părerea d-lui N. Iorga asupra războiului. D. N. Iorga n-a fost însă consultat la timp asupra părerii sale. Dacă țara voiește totuși s-o cunoască, să i se închirieze o sală în București, în care își va expune vederile, cu condiția ca să fie de față toți oamenii cu răspundere din țara aceasta.“

Nu e o sinistră ironie. Se poate răsfoi oricînd *Universul*.

A fost un moment de uimire : d. Iorga era supărat că nu fusese chemat în Consiliul de coroană de la Sinaia !

I se urîse ca factor al conștiinței naționale : voia să fie și bărbat de stat. E doar și șef de „partid“ ; i s-ar fi cuvenit și sarcina de factor răspunzător.

De aici supărarea și sala închiriată pentru a-și arăta părerile în fața poporului !... De aici dureroasa atitudine a d-lui N. Iorga în tot decursul războiului : șovăielile și contrazicerile d-sale.

Un întreg trecut îl împinge spre cucerirea Ardealului ; cumpătarea diplomatică îl face să uite de intrarea noastră în acțiune : s-ar putea supăra Austro-Ungaria !

O clipă, mișcarea națională îl cucerise : discursurile de la Iași și București sunt momentele cele mai luminoase ale acestei faze. Beția patriotică n-a ținut însă multă vreme. Apele diplomatice l-au cucerit repede. Ceasul fatal poate suna oricînd. Destul a făcut pînă acum pe fecioara nebună ; e timpul să facă și pe fecioara cuminte. D. Iorga

și-a aprins deci candela, așteptînd un nou Consiliu de coroană sau un minister național.

Și astfel Țara Românească a avut marea durere de a pierde pe cel mai seamă factor al conștiinței sale naționale, cîștigînd, în schimb, încă un factor răspunzător cu prudență guvernamentală.

BOGDAN-PITEȘTI ȘI T. ARGHEZI, FACTORI AI CONȘTIINȚEI NAȚIONALE

Propileele vieții noastre publice și literare sunt păzite de doi vajnici străjari. Două blocuri imaculate de marmoră severe, nemișcate și eterne.

În criza morală prin care trecem, e o fericire că s-au găsit acești doi bărbați, cărora seninătatea unei conștiințe împăcate le dă dreptul la toate severitățile. Un lung și neprihănit trecut de luptă pentru bine și frumos, pentru idealul național, ca și pentru idealul omenesc; un cuget cumpănit și nepărtinitor; o conștiință călită prin atâtea încercări biruite; un condei oțelit în atâtea nobile străduințe pentru însănătoșirea moravurilor și pentru frumusețea etică a vieții publice românești îi pregătise de mult pentru rolul de factori ai conștiinței naționale, de la care nu s-au dat îndărăt.

Au rămas de strajă.

Istoricul variațiunilor sufletești ale păturei noastre conducătoare, în mijlocul tragediei universale, nu poate deci trece pe lângă acești doi bărbați fără a arăta de ce li se cuvine recunoștința contemporanilor și a posterității.

Cel dintii e un veteran și un martir.

Astăzi nu mai scrie. A trecut la partea sedentară. Vechează totuși. Dacă nu e un condei militant, e o minte ageră care iscodește, plănuiește, organizează. Din mâinile lui pornesc firele atîtor întreprinderi, ale atîtor ziare; cu degetele lui modelează conștiințele atîtor scriitori ro-

mâni! Modestia și o nepăstuire vremelnică a codului penal îl țin deocamdată departe de arena publicisticii. Dacă nu iscălește, dictează totuși. Mai mult: plătește chiar.

Îndărăt, are un lung și rodnic trecut, peste care îi place să-și arunce ochii cu o mîndrie îndreptățită. A luptat în mai toate țările lumii, împotriva tiraniei legilor burgheze și a tuturor constrîngerilor sociale. A luptat și a suferit: patruzeci și patru de arestări sunt tot atîtea răni glorioase primite pe cîmpul de onoare. Cea din urmă e încă în amintirea tuturor. Pentru a fi voit să tundă ceva din lîna de aur a unui bogat bancher evreu, s-au găsit judecători români care să-l condamne la un an de închisoare!... Noroc că legile au găuri. Mulțumită lor, Al. Bogdan-Pitești e și azi slobod, putînd astfel să-și închine activitatea lui pe altarul patriei...

Mai întii își vîndu nemților ziarul său *Seara*. Un ziar rău, pe bani buni: o îndoită lovitură dată dușmanilor noștri. Din aceeași ură împotriva germanilor porni și întemeierea *Libertății*. Aliații și-au pus în gînd să înfometeze pe nemți; Al. Bogdan-Pitești voiește să-i sărăcească. Peste un milion de mărci s-au „naționalizat“ astfel, trecînd în mâini bune românești. Un fost tribun al poporului și doi teologi — d-nii T. Arghezi și Gala Galaction — au fost brațul făptuitor al acestei opere patriotice.

Nemulțumit numai cu Ardealul, mintea îndrăzneată a lui Bogdan-Pitești a conceput vastul plan al cuceririi tuturor provinciilor ocupate. De la el a pornit deci întemeierea unei puternice „Ligi pentru Unitatea tuturor românilor“ sau a „patriotismului integral“ — cu bani nemțești...

Ajunge unei activități de om.

Ademenind atîtea mărci în țara românească, Bogdan-Pitești va scurta, desigur, războiul cu cîteva zile. I se cuvine deci nu numai recunoștința noastră, ci și recunoștința întregii lumi...

T. Arghezi e și el un moralist din rasa lui N. D. Cocea.

A început prin studii teologice, dovedind astfel că tot teologia dă cea mai bună îndrumare pentru educația

etică. Adolescența lui a trecut apoi prin mîinile viguroase ale lui Al. Macedonski și Al. Bogdan-Pitești, cei doi mari educatori ai tinerimii noastre...

A început, firește, prin literatură, cîntînd „genele de catifea“ ale „Ilincei“. Început nefericit. Nedreptatea contemporanilor a fost deci al treilea educator al acestui suflet zbuciumat. T. Arghezi a devenit astfel un mare dușman al succesului... Orice succes e prin sine imoral.

Mai viguros decît N. D. Cocea, el a dus și mai departe invenția acestuia. Suflet granitic, neclintit și necoruptibil, turnat într-un ciripit de turturică îndrăgostită de toate seninătățile.

În stilul lui adie aromele Arabiei, saltă limpiditățile apelor noastre de munte și șoptesc virtuțile evanghelice : mai ales bunătatea și smerenia...

Sub pana lui arcadică puritatea academică a limbei a ajuns astfel la cea mai înaltă expresie. N. D. Cocea se oprise la „latrină“ ; T. Arghezi s-a coborît, în sfîrșit, pînă la „fecale“. Nimic nu-l mai poate despărți de atunci de acest obiect al dragostei lui. În fiecare articol se întoarce spre dînsul ca spre un fetiș.

În opera de regenerare a neamului, T. Arghezi a lucrat întotdeauna alături de marele lui învățător, Bogdan-Pitești, pe care nu l-a părăsit nici în clipa cînd martirul a suferit calvarul Văcăreștilor.

Cînd și-a vîndut însă nemților ziarul *Seara*, o mare revoltă sufletească s-a petrecut în sufletul ucenicului său. T. Arghezi s-a retras din redacția ziarului, spre a nu fi pus în inventarul vînzării. A preferat astfel să se vîndă singur, cu prețul ce i-a convenit...

I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI

Chiar de la cel dintîi zăngănit de arme și de la cele dintîi șiroaie de sînge, conștiința senzitivă a d-lui Brătescu-Voinești a fremătat în fața cataclismului mondial. Dintre scriitorii noștri, d. Brătescu-Voinești a fost unul dintre cei dintîi ce au înțeles că în vremuri normale pana artistului trebuie să meargă spre artă. În timpuri de mare cumpănă pentru ființa neamului, ea trebuie pusă în slujba altor datorii mai sfinte. Arta poate fi eternă. Ea se dezvoltă totuși în cadrele naționalităților. Întîi să trăim ca neam și apoi să ne lăsăm în voia aceluia joc superior al minții omenеști care e arta.

Cu toată firea lui pașnică, d. Brătescu-Voinești a înțeles de la început că în mijlocul tragediei în care se zbătea țara noastră, scriitorii aveau o înaltă misiune de împlinit. Talentul lor trebuia să găsească formula luminoasă și multiplă a idealului național. Cuvîntul lor să trezească cele mai amorțite și mai ruginite conștiinți.

Inima scriitorului nostru a bătut, în adevăr, pentru toate aspirațiile noastre seculare. A bătut la timp și încotro se cuvenea să bată. În mijlocul atîtor șovăieli de oameni prudenți, atitudinea hotărîtă a d-lui Brătescu-Voinești a împrăștiat o vie lumină. Fără să țină seamă de primejdia de care e însoțită la noi libertatea opiniei, d. Brătescu-Voinești s-a făcut expresia voinței naționale, tăgăduind guvernului dreptul de a trece peste ea ca peste o politică de sentiment lipsită de maturitate. Cei doi Voi-

nești trebuie să privească senin din mormînt spre urmașul lor, în pieptul căruia bate aceeași inimă românească și același patriotism vrednic de timpuri mai bune.

*

Voi adăuga totuși o observație.

Am citit cu luare-aminte *Scrisorile* d-lui Brătesc-Voinești, pe care îmi spunea că le va aduna sub titlul general de *Biblia păcei*.

Biblia păcei! Tunurile bubuie, popoare întregi se năruie, cincisprezece milioane de soldați s-au transformat în adevărați troglodiți, catapiteasma cerului s-a zguduit de plîsetele mamelor și văduvelor, zările s-au înroșit de incendiile cetăților, regii au luat drumul pribegiei trecînd pe jos prin munții acoperiți de zăpadă, toate forțele vitale ale celor mai puternice popoare s-au încordat pentru distrugerea dușmanului — și blîndul visător care e d. Brătesc-Voinești se gîndește la pace și îi propovăduiește Biblia! Îl admir cum aș admira pe un pescar rostind cuvinte de cumînțenie unei mări dezlănțuite. De ce se agită valurile uriașe, ridicînd brațe de apă spre un țel necunoscut? De ce truda asta zadarnică? N-ar fi mai bine să se potolească intrînd în moalea lor matcă, dînd odihnă zbuciumatelor ei vietăți?

Firește că ar fi mai bine să nu fie războaie... Dar de șase mii de ani de cînd se cunoaște istoria, omenirea s-a zbatut în războaie. Șase mii de ani sunt însă ca o clipă în nemărginirea timpului. Negreșit. Peste zeci de mii de ani omenirea va ajunge poate și la pacea idilică a tuturor noroadelor sale, ce-și vor întrebuița puterile mai cu folos decît la uciderea semenilor. Fiecare om ar dori să se nască în acea epocă arcadică. Din nefericire, trăim în vremea războiului mondial. Trebuie să ne îndurăm soarta așa cum ne e dată. Mai mult, trebuie să ne făurim o soartă mai bună prin toate mijloacele rele de care omenirea nu s-a putut lepăda în neînsemnatul ei progres. Războiul e o necesitate actuală. Că ar fi bine să fie altfel nu mai e nici o îndoială. Din moment însă ce nu e altfel, să ne adaptăm nevoilor clipei. Să le stăpînim și să ne slujim de ele. Vizionarii păcei universale sunt și ei o funcție necesară a creierului omenesc. La vremea lor

însă. Și cine crede în eficacitatea operei lor poate să creadă. Viitorul îndepărtat va arăta îndreptățirea sau zădărnicia trudnicului lor vis.

Deocamdată suntem însă înconjurați de un cerc de foc, prin care trebuie să ne facem drum pentru a nu fi înăbușiți. Datoria scriitorilor este deci de a oțeli toate energiile neamului. În locul unei Biblii a păcei, avem nevoie de o Biblie a războiului.

C. DOBROGEANU-GHEREA

Const. Dobrogeanu-Gherea și războiul? Un om și un lucru ce n-au nici o legătură. D. C. Dobrogeanu-Gherea reprezintă groaza de război. De care război? De orice război. De războiul mondial de acum sau de simpla campanie de acum trei ani în Bulgaria. D. C. Dobrogeanu-Gherea e socialist. E, prin urmare, pacifist. Dintr-un anumit punct de vedere, el e logic cu ideile partidului său, îndemnându-ne la o neutralitate cu caracterul definitiv al unei înmormântări naționale.

Socialiștii, de altfel, au fost puși, la noi ca și aiurea, la o grea încercare de conștiință în acest război, care a ridicat nu numai un mare conflict de interese, ci și un conflict de idei.

Naivitatea noastră nu merge pînă a crede că marea dramă universală de astăzi se desfășoară numai în jurul unei idei de dreptate. Războiul n-a pornit de la apărarea principiului naționalităților. Și ironia soartei a făcut chiar ca — pînă acum — tocmai acest principiu să fie zdrobit în picioarele uhlanilor teutoni pe cîmpurile de luptă ale Serbiei, Belgiei și Muntenegrului.

Anglia, Franța și Italia n-au tras sabia pentru apărarea micilor naționalități. Franța și Rusia au intrat în război pentru că au fost silite să intre; Anglia, pentru că-și vedea amenințată domnia mărilor; Italia, pentru că avea de realizat un ideal național.

Nu-i mai puțin adevărat însă că, deși pornit dintr-un imens conflict de interese, prin agresiunea Austriei asupra Serbiei și prin strivirea Belgiei și Luxemburgului sub greul pumn al ocupației germane, războiul mondial a devenit și un război de apărare a micilor naționalități. Prin intrarea în acțiune a Italiei și prin trezirea tuturor speranțelor legitime ce sunt legate de lichidarea Austriei, războiul a devenit și un război al popoarelor ce au de realizat un ideal național.

Prin această prefacere a unui conflict pur economic într-un război purtat în numele ideilor de libertate, de dreptate și de umanitate, iar în unele țări chiar în numele celui mai sfînt ideal național, socialiștii din țările neutre au fost puși într-o grea luptă sufletească. În Italia, o parte din ei au trecut la acțiunea națională. O altă parte au rămas credincioși vechiului lor ideal de pacifism. E drept că pentru a putea rămîne în înșelătoarele iluziuni ale unei păci idilice a trebuit să li se facă și dulcea silă a mărcilor germane. Faptul corupției germane a fost dovedit cu toată claritatea cu puțință.

La noi, socialiștii n-au prea avut muștrări de cuget. Au rămas la o neutralitate definitivă. Nici n-ai putea să ceri „un ideal național“ de la o mișcare internațională în fruntea căreia e d. Rakovski. Socialiștii noștri s-au adîncit deci în desăvîrșita pace a sufletului: au un club confortabil instalat, în stil berlinez, ziare în cari cer opt ore de lucru și sinecure pentru agitatorii internaționali. Nu se gîndesc o clipă că îndărătul războiului de interese mai e, în adevăr, și un război pentru dreptate și umanitate.

D. C. Dobrogeanu-Gherea e un socialist sindicalist și internațional, prin idei și origine. Apărînd pacea în numele ideii socialiste, d-sa ar fi fost consecințe cu ideile sale.

Broșura d-sale *Război sau neutralitate* nu e însă decît un act de ipocrizie. D. Gherea nu se pune din punctul său de vedere pentru a cere neutralitatea țării, după cum ar fi fost logic. El se pune din punctul nostru de vedere. Și ca orice bun român, se aruncă hotărît în combinații diplomatice și strategice. Nu mai e socialist internațional, ci strateg. Lipsit de orice ideal național, strategia d-lui

Gherea e foarte pesimistă. Se îndoiește de soarta războiului pentru o mie de cuvinte. Și chiar dacă Împătrita va ieși biruitoare, se îndoiește că vom câștiga ceva. D. Gherea are argumente ca să creadă că Anglia și Franța au interes să mențină integritatea Austriei și să dorească întărirea Ungariei. D. Gherea se îndoiește și de patriotismul „celor de la Capșa“. Un singur moment nu se îndoiește însă de patriotismul său și nici de dreptul de a vorbi în numele altor idealuri decât cele pe cari le-a profesat într-o viață întreagă de internaționalism militant.

VIRGIL ARION ȘI RĂZBOIUL

Răscoalele țărănești din 1907 ne dăduse un scriitor : pe d. Virgil Arion...

În mijlocul îngrijorării tuturor și al propunerilor atât de felurite, pana d-lui Virgil Arion a câștigat simpatia obștească. Fără a fi avut, în adevăr, o limbă literară, căldura convingerii d-lui Arion l-a ridicat pînă la frumusețea literară... Seria de articole din *Patria* sunt pagina cea mai vibrantă și mai luminoasă a unei cariere care a intrat de cîtva timp într-un amurg înghețat...

În orele de nostalgie, d. Arion ar trebui s-o recitească spre a retrăi în gînd clipa în care a însemnat ceva. Și a însemnat ceva pentru că a fost sincer. Sinceritatea e focul în care se căleşte personalitatea. Ea singură poate da cea mai înaltă podoabă faptelor și scrisului unui om politic : *frumusețea etică*.

De la răscoalele țărănești d. Virgil Arion a făcut o politică pe care n-o voi urmări. A ajuns și profesor universitar.

Pe lîngă latura practică a unei cariere politice al cărei țel nu poate fi decât un portofoliu ministerial, d. Arion a cultivat și idealul. Ca idealist, d. Arion s-a ridicat în fruntea „Ligii culturale“, a acestei adormite „Ligi“, în care se întreținea flacăra unității naționale. Ani de zile d. Arion a fost o vestală. Tăcut și discret ca o umbră, el a primenit untdelemnul din candela sfîntă a naționalismului. A ținut conferințe patriotice și, într-un timp

de nepăsare obștească, a făcut toate gesturile sacramentale, luîndu-și toate ostenele hierofantului național. A înfierat pe unguri ; a răspuns la toate samavolniciile maghiare ; a cucerit Ardealul. Cînd a izbucnit, în sfîrșit, războiul — s-a dovedit deodată că idealismul d-lui Virgil Arion nu era decît o vastă mistificație. Naționalismului lui era o atitudine pentru timp de pace, care n-a putut rezista tuturor seducțiilor teutonice.

Se știe ce a urmat : îndepărtarea zgomotoasă de la „Ligă“ și întemeierea ziarului *Moldova*, pentru a susține noul ideal al d-lui Virgil Arion, care s-a strămutat dintr-o dată din Ardeal în Basarabia.

Se știe și hula cu care a fost acoperit : d. Virgil Arion e unul din cei mai disprețuiți oameni din Țara Românească. În jurul persoanei sale s-a întins o rețea de zvonuri. S-au precizat și cifre, s-a vorbit de polițe plătite ca prin farmec. Desigur, vorbe, vorbe... Publicul e simplist și materialist. Are nevoie de o imagină concretă. Și ce poate fi mai concret decît sonoritatea auzului !...

Deși d. Virgil Arion se luptă poate numai cu o legendă, își merită totuși legenda. Legendele sunt, de altfel, mai totdeauna meritate... Neexacte în elementele lor, legendele simbolizează adesea un adevăr superior adevărului material. E o transfigurație a unor amănunte neînsemnate, ce răspunde unei adinci nevoi sufletești — nevoia de unitate și de simplificare...

Un om s-a făcut preotul unei idei. O viață întregă a jurat în numele unui ideal. Și deodată, tocmai în clipa supremă în care trebuia să facă dovada sincerității lui, cotește spre procedee ascunse, spre echivocuri, ferindu-se de acțiune. Și cînd e înlăturat din fruntea societății de care nu voia să se dezlipească, își trădează, în sfîrșit, adevăratul cuget : înființează un ziar, în care susține un ideal cu totul contrar, în care se leapadă de Ardeal și numește „dezertori“ pe toți ardelenii refugiați la noi pentru a nu se jertfi pe altarul imperialismului unguresc...

E la mijloc o contradicție atît de jignitoare între aceste două atitudini, este o frîngere a unității sufletești

atît de fățișe, încît mulțimea n-a putut-o explica decît printr-o seducție sonoră. Dacă d. Virgil Arion n-a luat bani, merita să ia. Legenda a creat deci un adevăr superior și concret, care desparte activitatea publică a d-lui Virgil Arion în două : a celui dintîi Arion, cînd avea o „Patrie“, și a lui Arion de acum, cînd se mulțumește cu o „Moldovă“ care nu e a lui.

MORITURI

În aurul înserării treceau în întiile zile ale lui august regimentele Franței pe cheiurile Senei. Stam să le privesc. În locul parizianului cunoscut, treceau tipuri necunoscute, gali blonzi și îndesați, cu ochi albaștri și cu mustățile groase căzute în jos, gali ieșiți din *Comentariile* lui Cezar; treceau bretonii mici și visători; trecea Franța rustică și muncitoare, Franța cu fața dogorită de soare și cu miinile bătătorite de munca pământului; trecea o Franță necunoscută în batalioane înșirate, în sunetul muzicilor militare și cu steagurile desfăcute în vînt... Treceau vesele în bătaia razelor piezișe și a florilor aruncate; treceau sprintene în filfiitul batistelor...

Și deși inimile celor de pe cheiuri băteau în ritmul marșurilor militare și se destindeau pline de speranță în cutele roș-albe și albastre ale steagurilor, o lacrimă de îngrijorare ni se strecura pe gene. Priveam spre spicele aceste blonde, spre oamenii aceștia pășind veseli către frontieră, cu toată îngrijorarea și strîngerea de inimă a celei din urmă vederi...

Păreau veseli, dar în urma lor rămîneau noi triști, chinuiți de gînduri:

— Morituri!

*

Acești soldați ai Franței democratice duceau cu ei și grijile noastre înteteite de ani de zile... Duceau cu ei toate

prejudecățile unei rase istovite, ale unei Franțe pacifice și îmbuibate, ale unei Franțe cu spada frîntă, care va îngenunchia înaintea tesacului teuton. În urma batalioanelor înșirate aveam viziunea singeroasă a Franței de la șaptezeci, a Metzului și a Sedanului, a năvalei sălbatice asupra Parisului; viziunea Comunei incendiare, a măcelurilor pe ulițele Orașului-Lumină înfometat; viziunea coifurilor prusace apărînd sub cununa de ideal și de glorie a Arcului de triumf, a steagurilor bavareze desfășurate sub avîntul împietrit al *Marsiliezei* lui Rude...

În urma batalioanelor galice ce treceau vesele pe cheiurile Senei, vedeam tragedia războiului civil; Republica cu pumnalul împlîntat în inimă cu prilejul celei dintîi înfrîngeri și, în locul ei, Teroarea marelor epoci de criză națională... În soldații ce mergeau spre frontieră vedeam nu numai tinerimea Franței ce se ducea la moarte, ci vedeam moartea unei Patrii și apoteoza însîngerată a unei Rase...

*

N-au trecut încă doi de atunci. Mulți dintre gali blonzi ieșiți din *Comentariile* lui Cezar au sărutat pământul în tranșeele Flandrei sau ale Argonilor.

Moartea lor însă n-a fost zadarnică. O dată cu ei au murit și prejudecățile noastre. Am văzut că ne-am lăsat înșelați de legenda unei Franțe istovite, a unei Franțe menite să fie victima celui mai tare, a unei rase îngenunchiate și sfîrșite. De atîta timp trăim cu legenda aceasta mincinoasă! Atîtea cărți ne-au cîntat prohodul Franței și mai ales al Republicei democratice.

După doi ani de lupte singeroase avem totuși în picioare o Republică tare și hotărîtă la victorie, un popor de o cumînțenie și o maturitate patriotică admirabilă, o armată eroică. În locul viziunei prăbușirilor de la Metz și Sedan, ce ni se arătau în urma batalioanelor ce treceau vesele pe cheiurile Senei, astăzi ni se arată viziunea măreață a luptelor de la Marna, de la Yser și de la Verdun. În tranșeele estice ale Franței nu s-a înmormîntat o rasă, cum credeam, ci numai o legendă.

PIOU-PIOU...

De câte ori sosește vestea unei noi încăierări pe frontul apusean îmi vine în minte o icoană și un nume :

— *Piou-Piou !*

Nu știi cine a născocit acest cuvânt. E minunat : în el curge armonia glasului de mamă ce-și alintă copilul, piuitul puiului rătăcit ; în el e o chemare de dragoste și de protecție, o legănare și o strângere în brațe...

O mamă trebuie să-l fi născocit : prea e dulce. O mamă iubitoare ce-și privea copilul, cu largii lui pantaloni roșii, depărtându-se în amurg sub povara raniței și a puștii cu mult mai mare decât dînsul.

În silabele cuvîntului *piou-piou* văd două brațe întinse cu dragoste și disperare, un chip duios de Dolorosă, doi ochi înlăcrămați, în care se luptă bucuria și durerea : bucuria de a vedea o ființă iubită și durerea de a o urmări spre destine necunoscute... În *piou-piou* e glasul păsării ce-și cheamă puii în fața amenințării uliului ce se învrtește în rotocoale.

★

Nicăieri nu e mai puternică legătura dintre părinți și copii ca în Franța... Nicăieri mamele nu-și iubesc mai mult copiii ca în Franța. Din dragoste prea mare ajung pînă la împrăștierea lor voluntară. Nicăieri nu puteau găsi deci mamele un cuvânt mai dulce pentru copiii lor

ca în Franța : *piou-piou*, chemare duioasă de mamă ocrotitoare...

E mare și frumos eroismul. E mare însă și iubirea. Nicăieri ca la Paris n-am simțit adevărul cuvintelor lui Horațiu : *bella detestata matribus*. Războiul urît mameilor !

Sunau goarneau mobilizării generale. Suna toxinel războiului mult așteptat și mai mult temut... În fiecare colț de uliță, în penumbra porților, în pragul caselor, eterna icoană a brațelor împletite în jurul roșului de la tunică, eternii ochi înlăcrămați, eternul hohot al bunului-rămas... Iși plîngeau mamele franceze copiii ce porneau spre graniță. Nu erau mame spartane ; nu puneau fierul în mîna soldatului... Erau însă mame iubitoare. În copiii lor nu vedeau imaginea eroică a unui „cuceritor de ziduri și de cetăți“, ci carne din carnea lor și sînge din sîngele lor. Cu toată stufoasa coamă a dragonului, cu tot roșul sîngeros al pantalonului, în soldatul ce mergea spre frontieră să apere viața și gloria Franței ele nu vedeau un erou ucigător de dușmani, ci un biet pui zburătăcit de mamă, pe care îl amenință cele două capete ale vulturului rapace : un biet *piou-piou*...

Au plîns mamele franceze, pe față și fără rușine. Și-au plîns dragostea lor nimicită... Au hohotit străzile și grădinile.

Au răsunit Luxemburgul și Tuileriile de lacrimile și blestemele mamelor împotriva războiului.

★

Astăzi, după aproape doi ani de război, ce vor fi făcînd atîția *piou-piou*, pe care i-am văzut micuți și pierduți în haina lor largă, învăluiți de căldura brațelor materne ? Cîți nu vor fi mușcat pămîntul mocirlos al tranșeelor, gîndindu-se la durerea mamelor îndepărtate ce-și îngină suferința cu cetirea comunicatelor glorioase ? Cei mai mulți sunt însă la postul lor de onoare : înfipti acolo, în noroiul tranșeei, ca un zid eroic și neînvins de care se sparg valurile teutonice... Ieșiți din brațele ocrotitoare

ale mamelor, acești copii adorați au devenit bravii soldați ai Franței... Dragostea de acasă nu i-a moleșit.

Au devenit oameni. Nu mai sunt pui rătăciți de mamă, ci soldați, cu adevărat soldați, care au dovedit că energiile rasei nu se pierd și că fără a fi un popor militarizat sunt un popor curajos și războinic...

IMPRESII DIN TIMPUL MOBILIZĂREI LA PARIS

Aș dori să-mi însemn câteva lucruri din cele dintâi zile ale mobilizării franceze...

Evenimentele m-au prins la Paris. Pînă ce voi putea pleca, stau și observ. Firește, nu am vreun punct de observație mai deosebit. Sunt un trecător amestecat în mulțime. Nu cunosc nimic din planurile de război; dorințele mele nu le pot socoti ca înfăptuiri viitoare, iar dacă mi-aș lua bătăile inimii drept țel al acestor notițe, aș luneca repede la literatură, ceea ce nu voiesc în nici un chip. Nu e vremea literaturii, cînd armele se ciocnesc. Ochii privesc cu înfrigurare mișcarea mulțimei; urechile ascultă crîmpeie de vorbă. Să-i zicem inimei să tacă. Și cu toate astea e așa de greu! Să tacă inima cînd Franța se ridică din utopia pacifismului pentru a-și apăra ființa amenințată de primejdia morței; să tacă inima în clipa cînd Parisul, în care pare că aș fi trăit întotdeauna, intră în frămîntările morței sau ale unei regenerări viitoare?... Taci, inimă, taci, a zis poetul. Va tăcea.

Iată pentru ce, în aceste scurte note, voi însemna numai câteva fețe ale Parisului în timpul mobilizării, fără literatură, fără priviri sintetice și considerații istorice, fără chiar vreo caracteristică mai ascuțită. Eram eu însumi prea mișcat, pentru a fi un observator cumpătat și băgător de seamă.

*

Cele trei sau patru seri dinaintea mobilizării generale le-am petrecut pe marele bulevarde, a căror înfățișare e neobișnuită. Lume imensă; bulevardele par o uriașă inimă congestionată; tot sîngele din arterele cele mai depărtate ale Parisului s-a adunat în fața lui *Le Matin*. Valuri de oameni se scurg tăcuți mai totdeauna, fără gesturi, ca într-o procesiune solemnă. Dinaintea ziarului se opresc, așteptînd telegramele; dincolo de paravanul luminos se petrece ceva; e pace sau război? Simți întrebarea dureroasă în inima fiecăruia... Un grup de tineri străbate mulțimea nemișcată după cum străbate un rîu curgător apele unui lac; tricolorul filfîie; cei din frunte strigă: *hou! hou! hou! à Berlin!* Apoi tăcere; și din mijlocul acestei tăceri grele, se ridică un cîntec sfînt. *Marseilleza* își desfășoară aripile ca o pasăre uriașă; se înalță legănat deasupra poporului; se clatină în fîfiiiri șovăitoare, apoi se avîntă într-un zbor sigur, stăpînind gloatele sub ocrotirea cutelor ei. Ființa întreagă se simte coprînsă de un înalt sentiment religios. Cerul de sus se adîncește ca o catedrală.

A doua zi aceeași mulțime îngrijorată; aceleași priviri țintuite pe paravanul luminos al ziarului. Dar prin mulțimea nemișcată, grupul de tineri ce-și fac loc nu mai intonează imnul solemn al *Marseillezei*, ci răzvrătitele note ale *Internaționalei*, întretăiate de strigăte: *à bas l'armée, à bas la guerre!*

Oamenii aceștia în prelua războiului, în care țara lor își joacă existența, nu înțeleg covîrșitoarea și tragica însemnătate a clipei. Mai cred în pacifism, în frăția universală; lovitura de spadă a Kaiserului german nu i-a trezit încă din amortirea formulilor ideologice. Acum, cînd numai fierul va mai vorbi, cînd ființa patriei e sprijinită pe vîrfurile săbiilor, se mai găsesc nenorociți cari să strige: *jos armata!* și să întretie războiul civil. Țara se zvîrcolește și are nevoie de toate energiile, în timp ce cîteva mii de tineri zbiară pe bulevarde: *jos armata!*

Biata Franță! Nețarmurita noastră dragoste pentru dînsa suferă în fața unei astfel de rătăcirii. Oare această

rasă războinică, care a scris atîtea pagini de vitejie ostășească, rasă cavalerescă și cuceritoare, să fi ajuns la o așa lipsă de voință de a fi liberă sub soare? Cerul se roșește spre răsărit, ulanii își arată vîrfurile coifului în văile Lorenei și a rămas încă din sămînța umanitarilor ce ațîță ura împotriva armatei, prin strigăte revoluționare!

*

Pentru ultima oară la teatru. La *Renaissance*, un *vo-devil*, *le Zèbre*, din cele mai vesele ce am văzut vreodată. Lumea din sală — mai mult străini — rîde ca în zilele bune; de afară nelămurite zgomote vin să-și amortească puterea de ziduri. După actul al doilea un zvon pătrunde în foaier: *Jaurès a fost asasinat!* Comentariile nu lipsesc; unii susțin că un german l-a răpus cu un foc de revolver; alții, dimpotrivă, pretind că omorîtorul e un socialist francez nemulțumit că Jaurès privea războiul ca o necesitate de neînlăturat. Actul al treilea abia e ascultat; toți se gîndesc aiurea, la marile evenimente ce se pregătesc și la tragedia petrecută nu departe de teatru. La ieșire, edițiile speciale au apărut; Jaurès e mort; asasinul e un patriot.

O seară minunată. De două luni ploua mereu, și acum cerul pare o feerie. O noapte dulce, molatecă, cu stele somnoroase și sclipitoare, cu învăliri de aer călduț, cu mireme ce vin de nu știu unde, o noapte de început de toamnă, voluptuoasă, în care simți și plăcerea de a trăi, dar și neindestularea acestei plăceri; în care simți că peste noi mai e altceva, că tot ce facem pe pămînt e searbăd, că sunt plăceri și fapte și mai mari, ce nu încap însă în îngrădirea simțurilor noastre.

Pe bulevarde lumea roiește la miezul nopții ca pînze de fluturi în jurul becurilor de lumină. Pe dată, se întocmesc procesiuni de tineri și de lucrători, cadentîndu-și pasul în strigăte: *Vive Jaurès!* și *Hou! hou! hou! à Berlin!*...

Lumea se frămîntă jos, chinuită de nesiguranța zilei de mîine, și cerul își scutură petalele de trandafir cu nepăsare ca într-o poezie de Alfred de Vigny. Pretutîndeni străbate fiorul de mîine războiul, ce va face Franța? De sus pică pace, liniște și nepăsare...

Iar Jaurès doarme ; Jaurès a murit... O pată de sânge, dinaintea tragediei ce se vestește. E oare o pată de sânge vinovat ? Iată întrebarea. Sângele e însă sânge : dinaintea lui te închini.

Jaurès ! Nu l-am iubit niciodată. I-am admirat talentul, i-am recunoscut o convingere hotărîtă, nobilă poate, dar primejdioasă patriei. L-am auzit de mai multe ori în chestia Marocului : ce izvor nesecat de perioade armonioase, ce vehemență, ce căldură, ce idealism și ce poezie în zugrăvirea societății viitoare ! Dar totodată ce sac de vînturi și de nouri ; ce semănător de ideologie vătămătoare !

Acum Jaurès e mort, tocmai în clipa cînd începuse să-și dea seama de zădărnicia acțiunii lui, tocmai cînd începuse să vadă că numai popoarele tari au dreptul la viață, tocmai cînd băgase de seamă că războiul intră în categoria necesităților omenești.

Jaurès e mort. A murit la timp. O viață întregă și-a pus imensul lui talent în slujba păcii și a *Internaționalei* ; cu vorba lui impetuoasă o viață întregă a săpat militarismul, răspîndind printre milioane de lucrători otrava dezarmării universale. Și iată unde a ajuns pacifismul ! Cei doi împărați, după ce și-au făcut socotelile, nu l-au mai întreat pe Jaurès, ci au sunat tocsinul războiului. În timpul acesta, Jaurès se gîdea la greva generală, la abrogarea legii de trei ani, la înlocuirea armatei regulate prin milițieni, la nerozia națiunii înarmate... Părea că se trezește dintr-un vis greu și urît. Și tocmai cînd se scutura din visul lui, un glonte criminal l-a culcat la pămînt. În mormîntarea i-a fost o apoteoză. Dar dacă ar fi trăit, și Franța ar fi fost zdrobită, oare viața nu i s-ar fi părut o povară prea grea pentru conștiința unui om cinstit ?

*

Simbătă, 1 august, la orele 12 noaptea, văzînd cel dintîi afiș de mobilizare, încadrat în steaguri tricolore, m-am simțit adînc mișcat... În sfîrșit, războiul ! A șovăit Franța, dar n-a putut înlătura de la ea acest pahar amar... S-a zbatut, a mijlocit, și-a călcat pe inimă. Cu neputință.

Kaiserul a voit războiul și în brațele lui de fier Mariana trebuie să se apere...

Noapte frumoasă și aceasta. Scoborînd pe Boulevardul Saint-Michel stegulețele tricolore joacă pe ziduri pe dinaintea ochilor ce le privesc cu lăcomie. Războiul ! Cuvîntul cumplit, sub groaza căruia francezii trăiesc de patruzeci de ani, a fost rostit. Nici o putere omenească nu-l mai poate opri din mersul lui biruitor. Pare că hohotește prin străzile cu lumea veselă și grăbită a Parisului de miazănoapte...

*

A doua zi de dimineată, în zori...

Întîia zi de mobilizare... Lume obicinuită ce se frămîntă ; toate trăsurile, toate automobilele sunt pline. Tramvaiele gem. Nervozitatea pretutindeni. Pe stradă, pe la porți, prin colțuri vezi ochi plîși, îmbrățișări pătimase. Plîng mamele, plîng nevestele, plîng fericirea lor risipită poate pentru totdeauna, liniștea lor pierdută. Pleacă tineretul, pleacă speranța Franței, cu fiorul morții în suflet.

Nicăieri un strigăt de nădejde, de entuziasm, un strigăt de război, ci numai femei plîngînd, bărbați gravi, hotărîți să-și facă datoria pînă la urmă, dar fără încredere. Și atunci mă gîndesc la mobilizarea noastră de anul trecut, la acea înflăcărată izbucnire de patriotism. E drept că noi mergeam împotriva bulgarului sleit, pe cînd francezul merge împotriva germanului de oțel... Dar oare țaranul știa cu cine se luptă ? El mergea la război pentru țară. Și războiul, oricare ar fi el, nu alege.

Toate ziarele au laudat calmul mobilizării franceze. A fost, în adevăr, calm. Se vede că unii credeau că va fi revoluție. Cine s-a așteptat însă la entuziasm, la proverbialul entuziasm francez, s-a înșelat... Prea erau mulți ochi plîși și prea multe chipuri întristate.

Pe străzi nici un fel de mișcare patriotică. Ba am văzut două, seara : cîteva sute de italieni s-au frămîntat pe bulevarde cîntînd *Marseilleza*. A doua zi cei mai mulți dintre ei plecau în Italia. În Cartierul latin cîteva zeci de greci filfiau cu zgomot steagurile celor două țări, aclamînd războiul.

O lacrimă mi-a căzut citind în *Paris-Midi* acest titlu mare, atît de semnificativ : *Calmul mobilizărei franceze. Entuziasmul voluntarilor străini !*

*

Azi pelerinagiul silit tocmai la primăria arondismentului XIII în *Place d'Italie*. Metroul nu mai merge. Un singur tramvai : Châtelet-Ivry. Trebuie să te duci la capătul lui ca să-l poți lua. În drum, zăgazuri de două clase pentru cei ce-l așteaptă. Înăuntru sunt strivit sub două minajere încărcate cu proviziuni. La întoarcere viu pe jos prin străzile obscure ca *La Gracieuse*, *Lacépède* și *Mouffetard* atît de veche și pitorească, în care Anatole France și-a așezat pe unul din eroii lui. O mare de lume murdară : femei sumese, lucrători turmentați. Un grup dinaintea unei prăvălii : o sucursală a societății alimentare Maggi cu geamurile sparte, cu toate sticlele de lapte zdrobite.

Urmăresc de mult campania regaliștilor de la *Action Française* împotriva acestei enorme societăți de origine germană. Credeam campania fără nici un răsunset în masele poporului. M-am înșelat. Din întâia zi a mobilizării toate sucursalele au fost devastate, tocmai cînd guvernul voia să le ocupe și să le întrebuițeze în interesul național. Ascult convorbirile lucrătorilor dinaintea a trei sucursale :

— Foarte bine le-a făcut ! Guvernul a oprit un vagon cu trei milioane în aur pe care Maggi le trimetea în Germania.

În fața altei sucursale vagonul cu aur avea 60 de milioane, iar la o a treia aud că guvernul a descoperit că laptele societății Maggi era otrăvit.

Astfel se dezlanțuiesc fanatisme.

*

Un lucru aproape de necrezut : am văzut uniforme militare în străzile Parisului ! În adevăr, e de neînchipuit. Vin de atîția ani la Paris și pot spune că n-am văzut încă uniforme armatei franceze, în afară de ziua de 14 Iulie. Spiritul public e într-atît de potrivit militarismului, încît ofițerii au poruncă să meargă îmbră-

cați civil. Mă întreb însă : care e starea sufletească a ofițerilor siliți să-și ascundă haina pentru a se putea arăta în lume ? Și acum merg la graniță, acum sunt nădejdea din urmă a patriei ! Li se cere un suflet de erou, după ce ani de zile au fost chinuți de atîtea anchete parlamentare și prigoani de atîți îmibuibați deveniți deputați socialiști unificați. A trebuit războiul pentru ca să îndrăznească să apară în public în pantalonii lor stropiți de sînge.

Îi privesc cu atenție. Activi și rezerviști își poartă uniforma cu stingăcie, nefiind deprinși cu ea. Tunica e prea lungă sau prea scurtă ; ținuta nu e militară, ci orășenească. Un prieten îi numește pe toți „neverosimili“, iar eu i-am poreclit „diletanți“, deoarece nu se prea simt la locul lor în uniformă. Le lipsește întipărirea meseriei. Vor fi desigur viteji ; sîngele rasei n-a degenerat încă. Dar cu cît mai inimoși ar merge la moarte, dacă n-ar duce în spate atîți ani de umilință și de prigonire !

*

Cine va povesti peregrinațiile străinilor dinaintea uși comisarariatelor pentru a dobîndi un „*permis de séjour*“, peticul de hîrtie fără care nu mai poți sta în Paris ? Mii de oameni se îngîrădesc în fața unei uși înguste ce se deschide cu zgîrcenie la cite unul... Zile întregi au așteptat să le vină rîndul ; unii s-au culcat pe trotuar pentru a putea fi în zori cînd începe eliberare permiselor.

Un biet bătrîn, din Elveția germană, așteaptă și el de două zile, deși locuiește în Paris de 30 de ani.

— Și ce vor face cu noi ?

— Ni se va da libertate să trăim în Paris.

— Dar cu ce să trăim ? Eu mi-am închis prăvălia, nemaiavind nici lucrători, nici mușterii.

Și după o clipă de tăcere :

— Dar cu austriacii și cu germanii ce au făcut ?

— I-au dus în alte orașe în afară de zona războiului. Pe cei cu stare îi lasă în pace ; celorlalți li se dă de lucru.

Atunci bătrînul ieșind din șiragul nostru :

— Atunci mai bine mă declar german. O să am cel puțin ce mîncea.

*

Trec pe lângă o cârciumă. Măria sa poporul e îndesat pe terasă, dinaintea paharului cu otravă verde. Sute de lucrători zdrențuroși își potolesc setea lor neistovită. Aud un glas răgușit de la o masă :

— *Hé, Monsieur, une cigarette s'il vous plaît.*

Trec înainte fără să întorc capul. Deodată simt o mână ce mă zguduie de piept :

— *Dis donc, bourgeois, tu vas me donner au moins une cigarette.*

Firește că i-am dat fără să zic un cuvânt...

Iată stăpînul nostru de mîine. La cea dintîi înfrîngere, cetățeanul acesta va deveni tiranul unei străzi sau al unui cartier. Dacă știe citi și scrie — adică dacă citește *La Guerre sociale* și *L'Humanité* — încingînd un brîu roș, va deveni căpitan de gardă națională, comunist gălăgios și orator popular.

Suntem în stare de asediu. Toate armele au fost prohibite și rechiziționate. Foarte bine. Dar cel dintîi lucru ce l-aș fi făcut, dacă aș fi fost în locul guvernului, ar fi fost să închid toate cârciumele, oprind alcoolul, o armă mult mai primejdioasă decît armele de foc. Comuna în mare parte a ieșit din fumurile absintului.

*

Franța, țara cea mai primitoare față de străini, se ridică împotriva lor. Toate marile berării și restaurante : Zimmer, Dreher, Pschor, sunt devastate. Foarte multe prăvălii lămuresc prin afișe că sunt „franceze“. Un cetățean Wolff, cu numele puțin ortodox, anunță pe prăvălia închisă că a plecat la război, unde mai are doi frați, adăugînd și un certificat al comisariatului că e „supus“ francez... De altminteri, prăvăliile se închid mereu. Un bilet laconic anunță „fermé pour cause de mobilisation“ ; altele mai energice : „parti pour la guerre“ ; unul e și mai elocint : „Vive la guerre!“... E cartea de vizită a unui alsacian plecat pentru cîștigarea patriei pierdute.

De altfel, jafurile se fac nu numai din motive patriotice. E în instinctul mulțimei o pornire spre distrugere. Sub cuvînt că unele băcănii au ridicat prețurile — ceea

ce s-a dovedit ca neîntemeiat — o drojdie de oameni le-au jefuit toată marfa ; un factor poștal a fost prins go-lind caseta prăvăliei. În acest timp, proprietarii erau plecați la război. În băcănie nu rămăsese decît femeile lor.

Războiul nici nu a început și vandalismele se vestic. Din fumurile alcoolului ies scelerați ce vor să se îmbogățesc azi numai prin furt, mîine și prin asasinat.

*

Din fericire, acest început de dezordine schițat în întiile zile ale mobilizării a fost repede înăbușit. La cîrmă nu mai e guvernul din 1870, ci un guvern energic și cu experiența trecutului. Liniștea unui oraș atîrnă de cele cîteva mii de tulburători profesionali. Proclamînd starea de asediu, guvernatorul militar a și început să-i pună la răcoare. De cîte ori trec pe lângă Palatul de Justiție, zăresc în beciurile cu geamurile deschise sute de noi mosafiri, cărora guvernul Republicei le distribuie o dreptate sumară, dar energică. În două zile, trei mii de răufăcători au trecut printre pensionarii statului. Pînă la o sută de mii mai e încă o largă margine...

*

Deschizînd *La Patrie* pe stradă (un fel de a vorbi, deoarece *La Patrie* n-are decît o foaie de mărimea unei file de caiet), un lucrător mă oprește cuviincios, cerîndu-mi voie să i-o împrumut. O citește înfrigurat și mi-o dă cu nemulțumire :

— Am auzit că 2000 de ulani au fost făcuți prizonieri de soldații noștri : *et il n'y a rien sur ce sale canard !*

În cîteva clipe sunt măcar zece cititori în jurul ziarului meu.

Toți vor să controleze o știre auzită :

— Un zeppelin văzut deasupra Parisului.

— Ciocnirea la frontieră între un zeppelin și un aeroplan.

— Un escadron francez pierdut fără urmă...

Din toate acestea un singur lucru se adeverește a doua zi : doi ulani au fost arestați.

Ceea ce mișcă mai ales mulțimea e povestea zeppelinului fantomă, care va arunca dinamită asupra Parisului și mai ales asupra Turnului Eiffel ce leagă Parisul cu lumea întreagă. Lucrul e nou și ispitește imaginația mulțimei deprinse să se închine puterilor necunoscute. De altminteri și Turnul Eiffel se apără împrăștiind puternice fișii de lumină pe cerul atît de frumos zilele acestea.

Noaptea, grupe de gură cască privesc spre cer la un punct luminos. Toți vorbesc de zeppelin. Un copil, îndoit din mijloc, trage pe taică-său de haină, uitîndu-se în sus :

— *Père, en vîă un zeppelin !*

Trebuie să-i auzi însă intonația pentru a gusta precocitatea naivă a copilului parizian.

...Și sus, planeta Marte stăruiește a străluci mai luminos ca oricînd, fără să bănuiască că tulbură liniștea parizienilor.

*

Biata „Madame Marie“, de la Duval, se stinge de pe picioare ! Bătrînă, ea a păstrat totuși în chip ceva feciorelnic, în trăsăturile ei fine, subțiate, în gura mărunță, în ochii blajini și stinși. În mișcări are ceva grațios. De ani de zile vorbim de fiul ei soldat. Acum ceasul fatal a sunat. Jeanot e în forturile de la Toul. Biata mamă a ajuns o umbră, așa merge de plutitor. Cum mă vede cu un ziar, mă pîndește, așteptînd să-i spun ce e cu războiul. Tremură la fiecare vorbă a mea ; mă privește în ochi să vadă dacă nu-i ascund ceva. O mîngîi : Franța va fi biruitoare. Respiră o clipă, apoi mă întreabă : Dar Jeanot ? Și Jeanot va scăpa. Se înveselește. Pentru puțin timp. I-a sosit dușmanul.

Dușmanul Mariei este „camelotul“ ce se așază dinaintea restaurantului la ora 7, strigînd de-și sparge pieptul :

— *La Presse ! La Presse ! La Presse ! Dernière édition !*

Vînzătorul de ziare îi pare o imensă cucuvaie vestitoare de nenorociri. Cînd îmi întinde farfuria, simt o lacrimă ce-i cade pe mînă pentru fiul îndepărtat.

*

Am citit o scrisoare a unui prieten, soldat pe frontiera de răsărit, către nevastă-sa, o romîncă :

„...Îmi pare rău că te-am lăsat în lacrimi ; îmi pare rău că plîngi. Îmi pare însă și mai rău că-ți plîngi soarta, că te plîngi numai pe tine și nu te gîndești puțin și la mine.“

Și acesta e adevărul. Totdeauna am auzit-o vîitîndu-se : Ce mă fac eu dacă moare ! și niciodată plîngîndu-l pe el că poate să moară. Dragostea adesea e egoistă ; plîngînd pe cel mort, ne înduioșăm mai mult asupra noastră ce rămînem pe pămînt.

*

Ziarele de seară anunță neutralitatea Italiei, intrarea în defensivă a Belgiei și probabila participare a Angliei la război. Adîncă emoție în mulțime. Pentru întîiași dată fețe înseninate ; oameni ce nu privesc războiul cu resemnare, ci cu oarecare flacără lăuntrică în privire.

Vecinul meu de masă, un negustor de instrumente chirurgicale, îmi vorbește deodată :

— *On va leur doner une raclée, à ses sacrés Allemands !*

E cea dintîi vorbă de speranță, de curaj și de agresiune pe care o aud de la un francez ; e cea dintîi vorbă războinică ieșită din gura acestui popor pierdut de pacifism și de umanitarism... Îi va bate pe nemți ! Mi se umple inima de bucurie auzind aceste cuvinte inimoase... Pînă acum n-am văzut decît tristețe, resemnare, stoicism. Războiul e numai pentru apărarea patriei năvălite.

Un ziar anunță :

„Germanii au trecut frontiera la Cirey — 490 km de la Paris.“

De pe acum se anunță depărtarea de la Paris !

*

Ziarele apar pe niște foite ridicole și se vînd ! *La Patrie*, unul din cele mai puțin însemnate, are un tiraj de un milion cinci sute de mii de exemplare. Mă scobor în stradă s-o iau de la un camelot și întind obicinuitul gologan de cinci.

— *Non, c'est deux sous.*

— *Pourquoi ?*

— *Parce que nous achetons le papier plus cher.*

Oh, acest *nous*, cu câtă importanță a fost rostit !
Nous ! Și când îi arăt scris cu litere mari „5 centimes“, camelotul îmi aruncă o privire disprețuitoare.

— *Si ça vous convient, bourgeois !*

Hotărât, trebuie să trec de acum înainte drept un burgez vrednic de dispreț. Privindu-mi butoniera decorată, camelotul mă arată către un grup de femei din popor :

— *Ça est décoré, et ça marchande encore !*

*

Un grup de lucrători buni discută cu un ziar în mână despre generalul Pau. Unul din ei rostește :

— Generalul Pau și-a pierdut o mână în războiul de la 1870, pe cîmpiile Alsaciei.

— Cu atît mai bine, întrerupse un altul, se va duce acum să și-o caute !

Minutat răspuns și în spiritul rasei... În adevăr, generalul Pau a trecut în Alsacia...

Duminica următoare mă scorboraam de la Bois de Boulogne pe Cîmpiile Elizee. Un amurg frumos ca o apoteoză. Soarele scăpăta încet după Bois, lăsînd în urmă beteala razelor lui ce se aninau de copaci, se încolăceau pe creștetul Arcului de triumf și cădeau peste trecători ca o ploaie mărunță și jucăușă... Deodată strigătul unui camelot sfîșie aerul : *Francezii au intrat în Alsacia. Mulhouse a fost luat !...*

O beție ne cuprinse pe toți... În sfîrșit, francezii au călcat pămîntul sfînt, rîvnit de patruzeci de ani ! Oamenii se luminează la chip, se simt ușurei ca un fulg în bătaia razelor, se opresc, se îmbrățișează. Timpurile eroice au reînviat ; bărbatul e zdrobit. Bucuria ne umple pieptul la toți, ne presară trandafiri pe obraz și ne pune aripi la picioare. O dragoste de omenire și de viață ne învăluie ca într-un nor sfînt. Cînd trecem pe sub Arcul de triumf avem senzația că *noi* ne întorcem învingători din Alsacia, sub un arc ridicat anume de patria recunoscătoare...

Și cu toate acestea, ce tristeță ! Intrarea în Alsacia a fost o greșeală. Clemenceau a spus-o a doua zi în *L'Hom-*

mé libre, și înfrîngerile franceze pe linia Belgiei, neîn-deajuns de apărată, au dovedit-o mai tîrziu...

*

Proprietara mea mă duce să-i vizitez pivnița ; îmi arată un colțisor, unde s-ar putea pune un pat pentru mine. Și cum strîmb din nas, ea adaugă, zîmbind :

— Hrană vom avea de ajuns. În pivnița sunt totdeauna locatari numeroși.

*

...Cît de neted se desface drumul ce iese din Fontenay-aux-roses !... De o parte și de alta, mici case oblonite răsar din largile curți de verdeață gălbuie de toamnă timpurie. Multă iederă acățătoare și mai mulți trandafiri. Trandafiri mici și bătuți, ca niște bănuți multicolori și mirositori, trandafiri răsăriți pe un fir sprintar și năvalnic ; trandafiri ce se răsucesc pe stîlpii gardurilor, pe coloanele și burlanele caselor, răsfrîngîndu-se apoi deasupra ferestrelor ca niște degete îndrăznețe și parfumate ce bat în geam...

Fontenay își merită numele. Stă învăluit în giulgiul lui de trandafiri.

Drumul se întinde apoi pe cîmpul deschis, în mijlocul unei naturi care seamănă atît cu natura țării noastre : natură mijlocie și măsurată, natură armonică și cuminte, fără căderi.

De pe colina spre care m-am îndreptat fără să vreau, o priveliște neașteptată...

Peste pinza de trandafiri a Fontenayului, spectacolul măreț al Parisului : al acestui Paris înfrigurat de grijile războiului, al acestui Paris care își pune armura lui Achile pe pieptul fraged..., al acestui Paris de frumusețe și artă. Sena nu se vede. Se presimte însă. Albia ei invizibilă e însemnată de o linie de piatră și de glorie...

Iată Notre-Dame, cu dantela turnurilor ei, cu arcurile uriașe ale spatelui, încălecate unele peste altele, ca într-o gigantică cucerire a spațiului și a cerului... Nouă veacuri de artă gotică ne privesc pe ochiul enorm al rosacei catedralei... Nouă veacuri de glorie regală și de zbucium re-

publican au trecut prin larga ei piață. Pe treptele ei a pășit și Cezarul — celălalt Cezar, care și-a făcut singur coroana din oțelul tuturor cîmpurilor de luptă...

Dincolo de Notre-Dame, se vede Luvrul evului mediu cu cele opt veacuri de istorie glorioasă a Ludovicilor, a Enricilor și Francișilor. Alături de Luvrul regal, Tuileriile imperiale, peste care a căzut tăcerea pustie a Comunei. Deasupra ruinelor fastului imperial, s-au așternut ca o uitare florile păcii republicane.

Pe linia îndepărtată a Senei se înalță apoi scheletul de oțel al turnului Eiffel, semnul vremilor noi de mecanică și de civilizație industrială, și Elizeul președinților burgezi...

Peste un mileniu de glorie, de epopee războinică, de muncă migăloasă, de avînt artistic se întinde pe linia invizibilă a Senei, povestind istoria poporului celui mai istet, celui mai înzestrat, celui mai zbuciumat. În jurul pietrelor fumurii cîntă muzica de îngeri a vremilor trecute și se așterne apoteoza veacurilor... Pe deasupra cuminenței republicane se răsucește purpura regală semănată cu floarea albă a crinului și hlamida imperială pe care aleargă acvilele de la Austerlitz și Wagram...

...Prea e multă glorie împietrită în această linie unită a Senei și prea e multă fanfară în atmosfera de sărbătoare a Parisului, pentru a nu crede în veșnicia ei... Nu s-au străduit generațiile, aruncînd horbota marmurei și împletind cununa sonoră a faptelor eroice pentru a rămîne în voia obuzului german... O catedrală se poate distruge cu un obuz; o flamură de glorie nu cunoaște însă siluirea fierului...

*

O noapte încîntătoare : noaptea din urmă.

De cîtuva timp nopțile sunt moleșitoare. Te mîngîie, te învăluie, te adorm, îți risipesc cugetul în șoaptele frunzelor și în mireasma florilor.

Nimic oțelitor, nimic războinic în acest cer limpede de orient sfredelit de fișile de lumină ale proiecteurului din turnul Eiffel... Dimpotrivă, totul e pace, totul cîntă ca într-o divină armonie.

Războiul a început de mult. Sîngele curge la graniță : în Paris sunt însă nopți orientale, nopți de Cytheră, călduțe, cu adieri ce se joacă prin păr, pe sub gene, ce te umplu de o nețărmită dragoste de a întinde brațele, de a strînge, de a săruta, de a plînge o iubire veche, uitată de mult, de a dori ceva ce nu se poate împlini ; simți un fior de plăcere că ești slobod ca o suflare. Mai simți însă și durerea atîtor clipe netrăite, pe lîngă care ai trecut fără să te oprești, a atîtor lacrimi lăsate în urmă, a atîtor sfișieri uitate, ce se întorc acum pentru o clipă...

Mă așez pe o bancă în grădina Tuileriilor...

Mă simt ușor și nematerial ; miresmele florilor plutesc ca funigeei. Tăcere adîncă. Pe bănci, veșnicele perechi. Nu sunt tineri de tot ; tinerii au plecat mai demult. Cîți dintre cei ce stăteau acum o săptămîină, sărutîndu-și iubitele pe aceste bănci, nu-s culcați în șanțurile Belgiei, privind cu globul gol al ochilor licărirea stelelor ?

În locul lor vin cei de patruzeci de ani, ce vor pleca și ei mîine la graniță. Cu presimțirea morții în sufletul înghețat, ei nu îmbrățișează, nu țin în brațele lor femeile amețite de duioșie și de voluptate, ci stau pierduți, striviți sub amenințarea clipei, în brațele femeilor ce-i mîngîie, îi leagă, îi strîng la sîn ca pe niște copii asupra cărora plutește o nenorocire. Niciodată n-am văzut pînă acum un gest mai nobil, mai mișcător, decît gestul matern al acestor femei ce-și țin iubiții în brațe, ocrotindu-i împotriva risului roș...

...Și în noaptea aceasta caldă, în noaptea aceasta de dragoste, în care auzi sărutări mîngîietoare și gemete izvorîte înăbușit din piepturile chinuite de marea durere a plecării pentru totdeauna, simt în inimă și biruințele și înfrîngerile trecutului și toate durerile pe lîngă care am lunecat fără să le văd...

Mă simt mic și înduioșat dinaintea celor două brațe ce ocrotesc, dinaintea gurei ce șoptește cuvinte de nădejde, în care nici ea nu crede, dinaintea sînului cald ce vrea să alunge ideea pămîntului înghețat și mort...

...Paris ! oraș al artei, al tinereții și al iubirei, aș vrea să-mi intri tot în pupilele mele mărite, pentru a-ți sta-tornici icoana, așa cum este, cu drăgălășia vieții tale

ușoare și poetice, cu pustiul cheiurilor răsunătoare, cu tezaurele tale de artă, cu apusurile de soare din Luxemburg, cu primblările în vaporase de-a lungul Senei, cu toată acea grație ce face din tine cel mai scump oraș din lume. Și mi se strânge inima când mă gândesc că la întoarcere ceva din farmecul tău ar putea fi știrbit; o piatră din Notre-Dame năruiată; un platan de pe Boul-Mich trîntit la pămînt, sau că aș putea zări un coif prusac rătăcit în curtea patrată a Luvrului.

EROISMUL MUT...

Trăim în epoca eroismului anonim...

În tranșeele ce încing Europa cu atîtea briie ce pun atîtea cute pe fruntea dureroasă a lumii, înflorește eroismul mut: mii de piepturi se dezvelesc cu bărbație dinaintea obuzelor uriașe; pentru un petec de pămînt cad viețile secerate fără nici o părere de rău. Calea învingătorului de o clipă se așterne peste cadavrele fraților.

*

Războiul e însă o școală de eroism...

În vîrtejul acesta de fier, de fum și de moarte, individul se pierde ca o undă anonimă într-un ocean. În locul individului, avem colectivități, cu toate urile ancestrale și instinctive. Nu se luptă un om, ci o rasă. Insușirile individuale se șterg; omul e numai o singură bătaie a acestei inimi enorme cu milioane de bătaii... Din clipa în care soldatul s-a înșirat dinaintea dușmanului, un nou suflet îi răsare în piept. Virtuțile și lașitățile lui tac. Curajul devine o necesitate colectivă și contagioasă. În primejdia morții, el e uneori o nevoie de viață. Cele mai adese, e o frenezie nereflectată, ce se înstăpînește asupra individului și-l împinge spre cele mai frumoase acte de eroism. Eroismul unuia atrage eroismul altuia. Dintr-o scînteie se aprinde un incendiu uriaș... Oamenii

cei mai pașnici se simt pătrunși de o nouă sevă de viață ; virtuți nebănuite se trezesc din îndelunga lor ațipire ; brațul care n-a purtat niciodată o armă devine coarda întinsă a răzbunării naționale...

Prin această lege tainică a psihologiei războiului, înfloresc azi eroismul în toate brăiele tranșelor. Vieți prețioase se jertfesc pentru o palmă de pământ, pentru o șură părăsită ; mii de oameni au murit pentru căscioara păzitorului unui pod...

★

Mai e însă și un altfel de eroism...

Un automobil se scoboară cu iuțeală în josul unei străzi. În cale îi iese o fetiță mai întâi nepăsătoare și neștiutoare, apoi deodată buimăcită de primejdie și neștiind încotro să apuce. O clipă, și automobilul o va zdrobi...

Un trecător o vede. Într-o clipă se repede s-o smulgă de la moarte sigură. Și în timp ce o smulge, automobilul trece peste dînsul, sfărîmîndu-l...

E cazul avocatului George Georgescu...

Nimic nu-l îndemna spre o faptă eroică. Era un simplu trecător, care putea privi primejdia altuia fără nici o strîngere de inimă. Și totuși, și-a primejduit viața printr-un gest scurt și impunător.

Înainte unui astfel de eroism mă închin. E cu atît mai mare, cu cît nu i l-a cerut nimeni. Eroismul lui nu e o necesitate oarbă a războiului ce te silește să ucizi pentru a nu fi ucis ; nu e contagiunea maselor omenești asupra cărora s-abate suflarea eroică ; nu e pornit dintr-o ură de rasă ; nu e cerut de căldura ideii supreme de patrie ; nu are o justificare superioară ce trece peste individ pentru a cuprinde un neam întreg.

Un eroism simplu și măreț ; e eroismul unui om ce rupe miile de legături ale egoismului pentru a se primejdi scăpînd pe un necunoscut ; e un eroism izvorît din atitudinea energetică și hotărîtă a unui caracter.

Viața în sine e de mic preț. Cu toții plătim birul ei secerătorului nemilos. Cînd însă o viață se frînge printr-un gest atît de eroic, ea cîștigă în ochii noștri o mare valoare simbolică.

Dinaintea mormîntului lui Georgescu trebuie să se închine oricine nu vede în viață decît frumusețea morală a simbolului.

SUNT LACRYMAE...

De la începutul războiului o parte din Bois de Boulogne a fost doborâtă la pământ din motive strategice sau de aprovizionare a Parisului. Mieii behăiesc prin aleile în care odinoră parizienele își plimbau lenea lor elegantă.

Frumoșii fagi și salcîmi ai pădurii au fost scoși din pământ în apropierea germanului biruitor : consecință neașteptată a războiului.

*

Căci în acest război de giganți nu sufer numai oamenii, ci și natura eternă. Alfred de Vigny o credea nepăsătoare față de suferință.

La patimile noastre, ea răspunde cu același zîmbet fățarnic și indiferent. Dinaintea pumnului întins și amenințător, nu se cutremură. Dinaintea maiestății morții, ea păstrează aceeași seninătate nepătrunsă.

Acum suferă și ea. Obuzele o frămîntă, ca o forță ascunsă și vulcanică... Tranșeele o taie și o străbat ca niște nervuri infinite și dureroase. Explozibilele o sfișie și o aruncă în aer în amestec de pulbere fină și de fum. Copacii ard ca făcliile vii ale lui Neron sau se zbcuimă în șuierul ghiulelelor.

Legenda lui Atila e o palidă legendă pe lîngă realitatea fioroasă a războiului de acum. În urma copitei calului marelui rege, iarba nu mai crește. De pe urma Kaiserului, natura întregă se va pune în doliu, secătuită în

izvoarele ei, pustiită în păduri, răscolită pînă în adînc de forța năprasnică a tunurilor uriașe.

Natura nu mai e nesimțitoare față de suferința omului... Jelește și ea alături de dînsul... Mor copacii, plîngînd lîngă piou-pioul ce-și scapătă capul pe pușcă, gîndindu-se la satul lui îndepărtat. Moare vegetația Franței arsă de para vărsată de miile de tunuri.

Plînge firul de iarbă, după cum plînge și stejarul cel trufaș : același nimic în fața uraganului de foc și a morții.

Plînge natura...

Sunt lacrymae rerum...

*

O credeam nepăsătoare și eternă, și o vedem o biată nenorocită, zguduită de fiorul morții... Tremură ca un om în așteptarea clipei din urmă... Biata natură ! Nu mai e trufașă... Cu atît mai bine. Suferă. Suferința înaltă și innobilează. Suferința ei o apropie de noi. Omul și natura sunt două suferințe ce se sprijină, două slăbiciuni sublimă...

Alfred de Vigny ar fi împăcat. Acest poet mare și soldat neizbutit, ce și-a irosit viața în așteptarea războiului, ar fi mulțumit de epopeea vremurilor noastre... Ar fi văzut mai întîi războiul cu toată grozăvia lui măreată, și sufletul lui de luptător nostalgic s-ar fi potolit în baia de sînge și de eroism a epocii noastre...

Ar fi văzut apoi și suferința naturii... Ea nu i-ar mai fi spus : „Sunt teatrul nepăsător pe care nu-l poate mișca piciorul actorilor săi. N-aud nici strigătele, nici suspinele noastre. Abia simt, trecîndu-mi de deasupra, comedia umană, care caută în zadar înspre cer ca spre un mut spectator. Mă numiți o mamă, și eu sunt un mormînt. Iarna mea vă ia morții ca pe o hecatombă și primăvara nu vă simte adorația.“

Natura nu se înduioșează numai la suferința omului. Suferă și ea. Și în fața maiestății acestei suferințe, blestemul lui Alfred de Vigny ar fi amuțit și din piept i s-ar fi ridicat un prinos de milă și de recunoștință...

TRAGEDIA UMANĂ ȘI TRAGEDIA DIVINĂ...

Au trecut nouăsprezece veacuri de la tragedia divină. Fiecare zi a acestei săptămîni e cîte un act al mării tragedii, pînă la apoteoza din urmă. Christos a murit. Christos a înviat. Sîngele lui generos a curs pentru păcatele noastre. Totul se cumpără cu sînge. Jertfa lui a fost cu atît mai prețioasă cu cît a fost o jertfă știută și consimțită de mai înainte. Ea e cu atît mai patetică și mai dureroasă cu cît e mai zadarnică...

★

Azi ca de atîtea ori vor răsuna clopotele de aramă și de argint ale milioanelor de biserici și de bisericuțe; azi ca de atîtea ori va răsuna văzduhul de cîntecele de bucurie și de fiorul învierii lui Christos; azi ca de atîtea ori vom reproduce gesturile ancestrale ale marelui Taine; azi ca de atîtea ori vom acoperi minciuna sub vălul prefăcătoriei, strigînd:

— Christos a înviat!

...Și Christos n-a înviat.

În clipa în care noi urmărim în bisericile noastre actele tragediei divine, în tranșeele Europei se petrece o altă tragedie umană. Sîngele divin a stropit zadarnic pămîntul. Din picăturile lui nu s-a zămislit o umanitate mai bună. Lutul a rămas lut. Nici un fior divin nu l-a însuflețit, pentru a-l ridica deasupra nemerniciei lui. Pă-

catul lui Cain n-a fost răscumpărat cu jertfa lui Christos.

Pe cînd milioane de luminițe se vor aprinde ca licuricii în jurul bisericilor creștine, alte milioane de frați vor sta tupilați în tranșeele mocirloase, pîndindu-se între dînșii, fără alt glas decît glasul tunurilor. Pe cînd noi ne vom întîlni unii cu alții cu cuvîntul păcii și al frăției pe buze, glasul nenumăratelor tunuri va împrăștia fiorul urii și al morții... Minciuna noastră va incremeni în fața realității războiului...

★

A pățimit Christos, pentru a aduce cuvîntul păcii pe pămînt. S-a jertfit, dar pacea n-a adus-o. A pățimit Christos, pentru a ridica spiritul deasupra materiei, pentru a înfrăți pe oameni între dînșii. S-a jertfit, dar forța brutală biruie prin gura tunurilor și egalitatea este încă o himeră. A pățimit Christos, pentru a ne pregăti la o viață viitoare, viața „Împărăției cerurilor“. S-a jertfit, dar mai mult ca oricînd omul este robul vieții de aici, și mai puțin ca oricînd se gîndește la viața viitoare. A pățimit Christos, pentru a propovădui morala sclavilor. S-a jertfit, dar a biruit morala Kaiserului...

★

Jertfa lui a fost deci sublimă dar zadarnică... Din învățătura lui n-a rămas decît materialitatea cuvintelor. Realitatea sufletească s-a risipit de mult. Creștinismul n-a adus nici pacea universală, nici comunismul, nici altruismul, nici biruința cuvîntului... Lumea e, ca și înainte, în prada instinctelor animale ale antropopitecilor sălbatici. Dacă nu mai iubește omorul din beția sîngelui, omul îl săvîrșește zilnic din nevoile pîntecelui... Nemulțumit cu cei doi metri de pămînt, cît i-ar ajunge, omul visează cucerirea pămîntului, plănuiind subjugarea celor mici și întemeierea imperialismului universal, pe temelia nedreptății și a împilării. Materia e mai tare ca spiritul. Demonul posesiunii ne stăpînește.

*

De aceea cînd clopotele de aramă și de argint vor răsună în toate bisericile lumii și cînd preoții în odăjdii se vor ridica în amvon pentru a vesti omenirii încheierea tragediei divine, prin apoteoza lui Christos, de pe toate cîmpiile de luptă, din toate tranșeele troglodite se va ridica, în bubuitul tunurilor, vaietul muribunzilor, strigînd :

— E o mișciună... Singele nostru nevinovat dovedește că păcatul original n-a fost răscumpărat și că omenirea e în prada aceleiași sălbăticii. Sămînța sublimă a lui Christos a căzut în pămînt neroditor. În locul blîndului nazarinean, care venise cu balsamul lui „Pace vouă !“, răsună prin bubuitul tunurilor uriașe glasul Antichristului imperial strigînd :

— *Deutschland über alles !*

„PORTUGAL“

O telegramă ne vestește că vasul-spital „Portugal“ a fost scufundat de o torpilă turcească în apele Mărei Negre.

Una din miile de tragedii ale acestui război care nu respectă nimic. În fața lui s-au prăbușit crucile de pe catedrale. Nu putea să nu se închine și crucea roșie a carității omenesti. Bietii răniți, scăpați pentru o clipă din ghearele morții de atîtea gingașe mîini de femei devotate, au fost din nou prăvăliți în recea ei încheștare din urmă. O șerpuitoare ghiulea, încrețindu-și o lungă dîră de spumă, i-a căutat din depărtare pentru a-i culca în neprimitorul sălaș al Pontului Euxin.

*

Pentru mine însă scufundarea vasului „Portugal“ nu e numai o tragedie îndepărtată și anonimă ca atîtea altele, cu care ne-a deprins războiul mondial. Telegrama rusească îmi mai deșteaptă însă și-o iconă hotărîită și o amintire puternică.

Pe bordul vasului „Portugal“ am făcut călătoria de la Pireu la Constantinopole în toiul războiului ; pe bordul lui am trăit emoțiile luptei de la Charleroi.

I-a fost de ajuns o clipă pentru a se scufunda. Și în prăbușirea lui a luat nu numai atîtea ființe sfîntite prin suferință și prin răni glorioase, dar și atîția marinari francezi, ale căror chipuri mi se trezesc deodată în amintire.

Îl văd și acum pe căpitanul meridional, cu hainele largi și cu gesturi și mai largi, și mai ales pe secundul său, un bătrîn alb ca zăpada, de o finețe de trăsături, de o transparență de piele și de o eleganță feminină în mișcări cum rar se pot întîlni la un bărbat.

...Icoane zadarnice. Au trecut pe cadranul minții ca niște umbre, pentru a dispărea în acest grozav abis al morței, din care nu ne mai vine nici un răsunet.

*

Pentru mine vasul „Portugal“ mai înseamnă și o noapte de visare în fața insulei Tenedos. Neuitată noapte. În fața, umbrele grațioase ale celor șapte mori de vînt înălțate pe stîncele insulei, aripi de lilieci vislind în aerul limpede. Din spate, fișile de lumină ale proiectoarelor de pe crucișătoarele engleze, stînd de pază în preajma strîmtorilor. Sus, cerul spuzit de stele al nopților Orientului. Jos, freamătul potolit al valurilor egeice.

În mijlocul acestui decor de feerie antică și orientală și de realitate cuceritoare a civilizației moderne, nu puteai să nu te cufunzi în poezia trecutului.

Tenedos, Tenedos, insulă vicleană ! De-a lungul stîncelor tale s-au strecurat în noaptea opacă triremele achelilor lui Agamemnon, pentru a face pe troieni să creadă că au părăsit asediul : plan isteț al iscusitului Ulise, ce avea să aducă ruina Troiei...

De pe țărmul tău au pornit ca o furtună cei doi șerpi, străbătînd într-o panglică de spume valurile de sineală ale mării pentru a încolăci într-o supremă îmbrățișare pe Laocoon și pe cei doi fii ai lui. Nemuritoarele versuri ale lui Virgiliu îmi cîntă și acum în amintire : „Laocoon, preotul lui Neptun, jertfa pe altar un taur. Iată, deodată, doi șerpi, pornind din Tenedos, străbat marea în rostogoliri uriașe și se îndreaptă spre țărm. Piepturile lor își fac drum prin valuri, iar crestele sîngeroase ies afară din apă. Marea freamătă, spumegînd ; iată-i pe țărm. Cu ochii aprinși de sînge și foc, gurele lor șuieră. Speriați, noi fugim. Ei se îndreaptă însă în mers sigur spre Laocoon, încolăcind mai întîi trupurile mici ale celor doi copii, mușcîndu-le și apoi înfășcîndu-l pe însuși Laocoon ce le venea în ajutor cu o armă. De două ori îi încon-

joară mijlocul, de două ori trupul lor se învîrtește în jurul gîtului. Numai grumazul și capul li se înalță deasupra. Laocoon încearcă să smulgă cu mîna nodurile, stropind panglica sfinte cu sînge și venin și îndreptînd spre cer strigăte grozave...”

Sub ploaia de lumină a stelelor se luminează țărmul dardanic. În jocul razelor apar batalioanele sfinte ale viteazului Hector pe porțile cetății. Iar în față se ridică corturile albe ale aheilor în preajma triremelor repezi și a mării sărate.

Peisaj homeric... Lupte mărunte devenite mărețe sub degetele inspirate ale marelui poet. Antichitate aurită de pulberea timpului și a rapsozilor, în care pîraiele se cate păreau fluvii tumultuoase și încăierările răzlete se ridicau la înălțimea războaielor epice. Nisip moale al Scamandrului, pe deasupra căruia joacă încă o dată umbrele eroilor greci și troieni în zgomotoasa lor luptă de zece ani. Senzații neuitate ale trecutului clasic, pe toate v-am trăit atunci, sub lumina lunei și a proiectoarelor engleze, pe bordul vasului „Portugal“, pe care o criminală torpilă l-a culcat pe vecie în marea sărată a lui Ulise !...

COPIII

Într-un ziar francez, citesc descrierea bombardării minunatei catedrale de la Reims făcută de un copil de zece ani :

„La 19 septembrie, la ora trei după-amiază, o bombă aprinse schela catedralei. Se auzi un șuierat prelung asemenea urletului unui câine în agonie și pe urmă o izbucnire. Curînd acoperișul arse. Întreaga catedrală fu învăluită în flăcări. Înăuntru se mai aflau răniți germani ; li se auzeau strigătele. Spre ora patru, obuzele încetaseră de a mai cădea. Catedrala ardea mereu. Lumea privea incendiul plîngînd. Arama de pe acoperiș punea luciri verzi în flăcări ; pe dinăuntru, catedrala era luminată de foc cu un roșu aprins ; pe la ferestre să vedeau tot felul de nuanțe prin vitroure : albastre, roșii, galbene, violete. Statuetele de la intrare, luminate de flăcări, păreau că se mișcă : ai fi crezut că deveneau vii. N-ai fi vrut să le privești, dar nu puteai să te ții. Catedrala era cel mai frumos monument al orașului ; acum nu mai are strane ; orologiul, ce bătea orele atît de frumos, s-a topit ; clopotul mare nu va mai suna. Cînd germanii vor fi izgoșiți, vom merge însă să cîntăm un *Te-Deum* în ruinele catedralei...”

*

E frumos. E minunat : un copil de zece ani să găsească cuvinte atît de potrivite, nuanțe atît de nimerite

pentru a zugrăvi priveliștea neuitată a incendiului străvechii catedrale !... Nu mai sunt copii. Floarea naivității lor s-a scuturat timpuriu. Pe neașteptate, au fost aruncați în viltoarea vieții, în mijlocul unor tragedii neasemuite în istoria omenirii. Zguduiți din lumea poveștilor trandafirii ale lui Perrault, ei s-au deșteptat dintr-o dată într-o lume aieve de foc și de jaf, de sînge și de crimă nu numai împotriva oamenilor, ci și împotriva pietrelor cetenare și venerabile...

S-a dus Cenușăreasa cu micii conduri de mătase ; s-au dus cotoiul încălțat, și micul și năzdrăvanul Poucet, și Pasărea albastră, și Piticul galben, și Barbă albastră, și Frumoasa cu păr de aur, și Șoricelul ; s-a dus pulberea basmelor și legendelor Franței ; s-au dus frumoasele infolio cu minunate ilustrații colorate privite cu lăcomie. În mijlocul acestei lumi feerice de Cosînzene și de Feți-Frumoși a căzut deodată un obuz german. Eroi s-au zburătăcit pe o rază de lună. Copilul cu bucle blonde s-a dezmeticit, frecîndu-se la ochi. Avea înaintea lui tragica realitate. Lohengrinul teutonic își picura melodia de foc și de fier deasupra orașului. Catedrala ardea. Sfinții ei de piatră se răsuceau în durerea supremă. Monștrii fan-teziei gotice se chinuiau în virful săgeților împietrite. Vitrourele se luminau de culori fantastice. Plăcile de aramă de pe acoperiș zburau înroșite.

Și atunci copilul cu buclele blonde s-a simțit zguduit în adîncul inimei lui micuțe. Sub puterea impresiei, a scris el rîndurile de mai sus, pline de o înțelegere și durere virilă...

*

Ce mare școală de nobilă suferință și de adînc patriotism e războiul acesta pentru generațiile ce se pregătesc ! Ce suflete oțelite își vor făuri copiii de astăzi, ai căror ochi se deschid asupra catedralelor incendiate și a mormanelor de cadavre ce reclamă răzbunare !...

Un suflet nou va încolți pe pămînt din sîngele generos vărsat cu atîta risipă. Îndărătul părinților ce cad secerati, stau copiii fulgerati de tragedia ce i-a cuprins de timpuriu. Ei sunt omenirea de mîine ; ei sunt răzbu-narea de mîine... La o vîrstă în care impresiile sunt atît

de puternice și rămîn neuitate, ei au văzut căminul părintesc învolburat în flăcări ; au văzut bisericile sfîrîind și clopotele și icoanele topindu-se ; au mers la școală printre ruine, pitulați de frica bombelor prusace ; au văzut sîngele curgînd din nobile răni și au primit în urechea lor ațintită atîtea gemete scumpe, atîtea horcăituri de moarte și atîtea implorări de răzbunare !

Miile de copii sîrbi au trebuit să rătăcească peste mări, prin țări depărtate, orfani sau părăsiți, ducînd în micul lor suflet icoana patriei sfîșiate și groaza cruzimei ungurești și bulgărești... Tragedia țării lor i-a semănat prin orașele Franței și ale Italiei ; în sufletele lor se prepara însă o Serbie nouă, mare și răzbunătoare, după cum în sufletele milioanei de copii îmbătrîniți într-un an se prepară o omenire mai bună și mai dreaptă.

NICU GANE

A murit Nicu Gane...

A murit un bătrîn al țării. Acum cînd atîtea milioane de tineri mușcă pămîntul deștelenit în splendorile primăverei, acum cînd se scutură tinerețea lumii în tragediile războiului mondial, a murit și acest bătrîn venerabil. Moartea lui ne pare neașteptată : era octogenar. Trecuse deci de mult de vîrsta primejdioasă.

Astăzi moartea sosește la douăzeci de ani. Sărutarea ei caută corpuri tinere și sînge cald. E beată de mireasma primăverei și de soarele dimineții, de pofta strîngerii în brațe. E vremea ei de aur. Niciodată moartea n-a avut un ospăț mai bogat de carne fragedă și de sînge proaspăt ca în această epocă de încăierare universală.

*

În mijlocul risipei de tinerețe și de energie, e de mirare că și-a adus aminte de bunul bătrîn de la Iași... Să părăsești cîmpiile jilave de sînge de la Verdun ; să părăsești ascunzișurile ucigătoare ale Argonilor ; să te furișezi din briul de foc al tranșeelor Europei, în care viața e prețuită atît de puțin, pentru a te strecura hoțeste în casa bătrînului povestitor de la Iași, e încă o perversitate a Morții care își găsește o voluptate în surprindere.

Să aștepți vești duioase de pe front, să aștepți moartea glorioasă a prietenilor duși pe cîmpul de luptă, și să afli că octogenarul Nicu Gane s-a stins în căsuța lui din

Iași, în fanfarele primăverii biruitoare, în înmugurirea sopacilor, în jocul de lumină al soarelui etern și în toala renaștere a universului !...

*

De Nicu Gane ne leagă o amintire. Cea mai bună dintre amintiri : copilăria...

Povestirile și nuvelele lui sunt una din întiile lecturi bune ale copilăriei... Ferice de scriitorii ce ne-au legănat primii ani ai tinereții noastre literare !... I-am citit cu nesățiu și evlavie. I-am admirat și, pe urmă, nu i-am mai citit cu ochii triști ai criticei. Trăiesc, astfel în noi nu-mai printr-o amintire vie și recunoscătoare. Au intrat în adâncă noastră viață afectivă, alături de lucrurile scumpe ale casei, de cele dintii elemente sfioase sau entuziaste, de primul fior de dragoste, sau de cea dintii iluzie scuturată...

Opera literară a lui Nicu Gane este astfel în afară de orice critică. E mai presus de ea. Simplă, curgătoare și fără multă artă, are totuși meritul unei povestiri limpezi, atrăgătoare și interesante. Nicu Gane a fost în totdeauna un bătrîn sfătos, chiar cînd era tînăr... A avut darul de a povesti : darul bătrînilor și desfătarea copiilor. Printre copii el va rămîne pururi ca un liman de seninătate și de voioșie.

Ieri, eram noi copiii ce ne propteam coatele la lumina lămpii familiale deasupra paginilor lui, cufundîndu-ne în lumea trecutului nostru istoric, cu *Stejarul din Borzești* sau cu *Domnița Ruxandra*, trecînd în lumea legendelor cu *Pietrele Doamnei de pe Rarău*, suspinînd amoros cu *Privighetoarea de la Socola* sau cu *Șanta*, înduioșîndu-ne cu *Ura din copilărie*, sau înveselindu-ne cu *Două zile la Slănic*...

Azi, sunt copiii și nepoții noștri... Copilăria e eternă... Pururi vor fi deci capete blonde ce se vor pleca iscoditoare peste rîndurile blajine și sincere ale acestui povestitor sfătos.

Nicu Gane nu mai este. A rămas însă de la el o literatură sănătoasă. A mai rămas și icoana unui om bun și drept... Pentru mine, a mai rămas și o căsuță în Fălti-

cenii lui și ai mei, în care s-a născut povestitorul lui Aliuță și pe care o copilărie întreagă am privit-o cu respect și emoție... Cînd uraganul de foc și de jale va înceta, trezindu-ne într-o Românie luminoasă și mare, ne vom aduce aminte să punem un chip de bronz al acestui duios scriitor în fața umilei lui case natale...

IRONIILE ȘI PARADOXELE RĂZBOIULUI...

Credința filozofului într-un regizor divin pornit spre ironie pare mai adevărată decât orice altă concepție divină. Epicur își închipuia zeii ca pe niște regi, trăind fericiți și nepăsători față de lucrurile omenești. În locul nepăsării preferăm să credem că zeii au simțul ironiei. După masă, își aruncă ochii asupra pământului pentru a vedea cu plăcere cum e răsturnat tot ce e drept și logic; cum idealurile oamenilor devin caricaturi și cum povețele cele mai sublime sunt răstălmăcite în gura păcătosului. Kaiserul vorbește de „bunul Dumnezeu“ ca de o ființă din domesticitatea curții imperiale...

*

Războiul mondial e una din cele mai sîngeroase ironii orînduită de o diabolică imaginație. Tot ce s-a desprins frumos și înălțător din această încăierare de giganți stă doborît la pămînt. Principiul ce-i făcea oarecum îndreptățirea morală a ieșit nimicit. Milioane de oameni au murit zadarnic. Din sîngele lor n-a răsărit încă ideea nobilă pe care o așteptam.

Nu împingem, firește, naivitatea pînă a crede că războiul actual a izvorît dintr-o idee de umanitate. Ca toate războaiele, el a țîșnit dintr-o uriașă ciocnire de interese. Înăbușit acum, ar fi izbucnit altă dată. Era fatal. Nu-i mai puțin adevărat însă că pe o adîncă rădăcină de interese economice s-a altoit chiar de la început și o mlă-

diță de ideal. Luptînd pentru sine, Franța și Anglia au pornit lupta și pentru popoarele mici, pentru respectul tratatelor internaționale și mai ales pentru respectul principiului naționalităților, ce pare atît de potrivit cu conceptele noastre moderne.

O coincidență poate. O coincidență însă frumoasă, care înobilează măcelul sîngeros al războiului actual. Pînă și în conștiințele cele mai întunecate ale soldaților a intrat ca o înviorătoare rază de lumină ideea unei lupte pentru dreptate, pentru cei mici și pentru cei fără apărare. Dacă omorul poate avea vreo legitimare, atunci și-o găsește în ocrotirea slăbiciunii călcate în picioare. Antimilitariștii cei mai înverșunați au primit deci războiul actual ca pe un război pentru idealul unei umanități mai înalte, în care drepturile naționalităților celor mai neînsemnate să fie respectate. Pentru ei, războiul mondial e o continuare a Marei Revoluții Franceze, luptînd pentru aceleași principii nemuritoare...

*

Și după aproape doi ani de vărsare de sînge, ce ironie! Ce răstălmăcire a logicei noastre raționale și sentimentale de către ironicul regizor divin!

Într-o Europă în care Serbia, Belgia și Muntenegrul își aveau o individualitate trufașe, s-a pornit un măcel universal pentru apărarea principiului naționalităților. După doi ani de sîngeroasă luptă, care e priveliștea ce ni se arată?

Serbia e ștersă de pe fața pământului. Un popor întreg a luat drumul pribegiei, acățîndu-se prin munții de gheață ai Albaniei; rămășițele armatei ei mutate în altă țară în urma celei mai crîncene tragedii; copiii ei risipiți în Franța și Italia, copii fără părinți și fără patrie.

Belgia s-a zgîrcit într-o biată fișie de pămînt apărută cu eroism... Încolo, îndoitul plisc al vulturului hrăpăreț s-a înfipt adînc în inima vechilor cetăți flamande...

Muntenegrul nu mai există...

Unde mai e atunci logica acestui uriaș război?

Nu se vede.

I se vede numai ironia.

Războiul actual e paradoxal. E un joc de paradoxe pentru distracția unui mandarin dezgustat de o viață fără emoții violente și de banalitatea liniei drepte. Pornit întrucîtva de la nobilul principiu al unei umanități mai drepte, el a ajuns deocamdată la distrugerea totală a acestui principiu. Serbia, Belgia și Muntenegrul au plătit cu o înfringere glorioasă încrederea lor naivă în dreptate... Știm bine că la urmă va fi altfel. E în noi un idealism indestructibil care ne face să credem în biruința finală a dreptății. Pe lângă aceasta, mai sunt și cifre și o siguranță logică, dacă nu matematică...

Pînă la ziua judecării din urmă, Mandarinul invizibil se desfată totuși în fața acestei priveliști paradoxale : o Europă zadarnic coalizată pentru a îngenunchea o rasă amețită de supremația forței sale... Singele a milioane de oameni stropind un pămînt neroditor, din care nu vrea încă să răsară mult așteptata floare a dreptății sociale. Ruina pîndind din urmă cu tot convoiul ei de nenorociri : mizeria, foamea, boala, sleirea puterilor active ale popoarelor...

*

Desfătat de ani de paradoxul acestui război de giganți, Mandarinul invizibil începe să simtă acum o oboseală... I s-a urît cu atîta eroism risipit zadarnic și aproape neștiut în toate ungherele frontului de război ; i s-a urît cu mirosul de piine proaspătă al singelui cald vărsat cu atîta belșug ; i s-a urît de luptele corp la corp, de toată această forță tînără încordată în spasmul din urmă al morții...

Ar vrea o priveliște nouă...

Și atunci, lăsîndu-și în voie fantazia, Mandarinul invizibil își zice :

— Pînă cînd se va scutura floarea omenirii ? Toți tinerii sunt în tranșee adînciți pînă la mijloc în apa ploilor și în noroi. Dacă moartea nu-i lovește voinicește prin darul binefăcător al unui glonț, îi cucerește hoțește prin germeii tuturor boalelor... Mulți sunt secerăți înainte de a fi dat omenirii tot ce se putea aștepta de la dînșii.

Cad la pămînt spicele pline de semințele speranțelor. Rămîn numai cele goale...

Teoreticianii războiului l-au privit ca pe un fel de selecționare necesară... Megalomanul Nietzsche a văzut în el un mijloc de a prepara esența pură a supraomului. În luptă, spunea el, învinge cel tare, ce va perpetua ideea unei omeniri viguroase... Moartea însă nu alege în războaiele moderne. Dușmanii nici nu se văd. Glonte orb merge să lovească pe cel mai voinic. Cel slab stă în fundul tranșeei umide. Neîntîlnindu-se cu moartea, se va întîlni cu un reumatism. Prin supraviețuirea lui, cîteva generații sunt condamnate la infirmitate...

Și pe cînd puterile vii ale omenirii se scutură fără folos în mocirla tuturor cîmpurilor de luptă, bătrînii rămîn pe la vetre spre a duce o viață inutilă. Omenirea are nevoie de brațe viguroase și de puterea creatoare a tinereții ; omenirea are nevoie să se înmulțească și să se perpetueze într-un tip superior. Pentru ce deci să se măcelărească cei tineri și să rămînă cei nefolositori ? Destulă vărsare de sînge generos și cald. Mai curgă și singele înghețat al bătrînilor...

Și, sunînd din trîmbița păcii, Mandarinul invizibil și ironic trimite pe la căminuri tinerimea însîngerată înainte de a porni un nou război : războiul bătrînilor... Recrutările încep de la 60 de ani încolo... Astfel războiul va lua o nouă înfățișare și își va ajunge și ținta de întinerire a omenirii.

KARL MEYER RÎDE DE NOI...

Încă una din ironiile acestui război paradoxal...

Am crezut cu toții în înfometarea Puterilor Centrale. Din primele luni ale războiului ni se părea că auzim simfonia lugubră a unui popor ce moare de foame. Clasicul „panem!“ al plebei romane se transformase în gemătul duios al unui gîtlej uscat ce strigă : „Brod!“

Înălțați deasupra hambarelor pline de grîul celor două recolte, noi ne uitam cu încredere la rinjetul hidos al foamei ce se îndrepta spre jalnicele ținuturi ale Teutoniei, frămîntate de atîtea ori de legiunile biruitoare ale lui Germanicus și ale lui Napoleon...

Zimbeam cu oarecare mulțumire în fața veștilor îmbucurătoare : lipsă de pîine și de carne, post obligator în anumite zile ale săptămînei, raționarea întregului regim alimentar... Dacă nu putea să vie în vîrful baionetelor biruitoare, pacea trebuia să sosească senină și maiestuoasă prin spărturile făcute de foame — cel mai bun dintre aliați, deși n-a participat la Conferința Aliatilor de la Paris...

Mi-aduc aminte de bucuria ironică a tuturor în fața unei caricaturi. În balconul unei case periferice a Berlinului, o familie îngrămădită : Grossvater și Grossmutter, Papa Karl și Maman Bertha, cinci fete urîte și cu ochelari, trei copii mici (cei mari sunt la război) și cu Hans, ținut încă în brațe, se împingeau privind cu ochane spre un obiect invizibil. Se zvonise că în mahala

ar fi apărut o gîscă — pasăre rară, despre care se vorbește în miticele legende ale Niebelungilor. Toată familia lui Karl Meyer ieșise să vadă acest lucru prețios al unei alte epoci : fericita epocă dinaintea războiului blestemat, care a adus criza șunței și a berei.

*

Și noi, îmbuibăți, rîdeam de durerea familiei lui Karl Meyer.

Nu mai avem de ce rîde.

Stăm tot atît de rău ca și germanii. În fiecare zi cunoaștem ce e lipsa de pîine și de carne, postul obligator, raționarea întregului regim alimentar. Săptămîni întregi am stat fără carne. Cînd era pește, nu erau păsări. Cînd erau păsări, nu erau ouă ; cînd erau ouă, măcelarii nu vindeau nimic ; cînd apărea carnea, dispărea zahărul sau cafeaua ; cînd apărea zahărul, dispărea mielul. Tristă epopee a unei țări fără prevedere.

Bietul Karl Meyer își pune ocheanul ca să vadă o gîscă numai într-o caricatură răutăcioasă.

La noi cunosc o istorioară autentică.

Într-o stradă boierească. Era înainte de Paște. În liniștea unei duminici însorite se auzi un glas pătrunzător.

— Mielu gras ! Mielu gras !

Ca prin farmec se goliră bucătăriile. Toate jupînesele noastre se repeziră în uliță. Nu numai ele, ci și stăpînii și cucoanele în capot veniră în grabă să vadă această minune : un miel — și încă un „mielu gras“ — în plină capitală. De săptămîni nu se mai văzuse acest patrupe dat.

În uliță, decepție.

Un ștregar de copil, ieșit din galeria lui Poulbot, își plănuiise o farsă duminicală, în mijlocul Bucureștiului nostru neutral și plin de luxul parveniților, al samsarilor și al mijlocitorilor de permisuri de export.

Pot deci rîde în liniște de noi toți Karl Meyerii hotelurilor capitalei, veniți pentru cereale sau pentru spionaj.

SERBIA

Acum vreo zece sau doisprezece ani poposisem într-un mic oraș din Italia centrală. Găzduisem la o mică familie burgheză cu noțiuni geografice foarte limitate. Noțiunea de român se confunda cu o vagă noțiune de popor balcanic. Bucureștii se confundau cu Belgradul.

Micii mei burghezi mă priveau cu o stăruință bănuitoare, pe care nu mi-o puteam explica. Au trebuit să treacă două săptămîni pentru a înțelege rostul neîncrederii lor. Fusesem luat drept sîrb! Mi-au mărturisit-o pe urmă.

Era tocmai după asasinarea regelui Alexandru și a reginei Draga. Un fior de groază, de indignare și de dispreț trecuse pînă și prin conștiințele cele mai întunecate ale Europei. A fi sîrb pentru micii mei burghezi, care confundau o mînă de oameni cu o rasă, însemna a fi dintr-un neam de asasini. Zece zile m-au urmărit bănuitorii. Fără să știu, toate mișcările mele luau proporția unor evenimente vrednice de lungi comentarii. Peste noapte, bunii bătrîni se zăvorau în camera lor de culcare, visînd la conspirații și la cadavrele aruncate pe feastră în curtea faimosului conac...

*

Quantum mutatus ab illo!

Ce schimbare de atunci, de la Serbia „tragediei de la Belgrad“, immortalizată în toate panoptipurile Europei,

pînă la Serbia tragediei din munții Albaniei! Ce schimbare de la Serbia „asasină“, pe care Anglia nu voia să o recunoască și pe care întreaga Europă o ținea într-o desăvîrșită izolare morală, și pînă la Serbia eroică de anul trecut și pînă la Serbia martiră de acum...

Pata de sînge de la conacul din Belgrad a fost ștearsă... Bunii mei bătrîni nu și-ar mai zăvorî ușile... Dimpotrivă, ar fi mîndri să aibă sub acoperișul lor un oaspe din rasa acelor oameni cari s-au luptat atît de vitejește și-au fost încununați cu aureola atîtor suferinți...

*

Serbia nu mai este...

Beamterii austriaci s-au instalat în Belgradul pe care nu l-au putut cuceri prin propriile lor arme. Țarul Ferdinand vorbește din palatul de la Niș ca din „vechea lui cetate“. Pe cadavrul mutilat al Serbiei se răsfață trufia bulgărească și mișună toți „finanții“ și tot searbădul metodism austriac...

Geograficește, Serbia nu mai este...

Sufletește, ea există mai mult decît oricînd.

Dintr-o expresie geografică, mărginită între niște strîmte hotare de munți și de ape, Serbia a devenit o expresie morală ce nu cunoaște nici spațiul, nici timpul.

Unii își vor zice: cuvinte sonore pentru o tristă realitate, biete flori risipite peste un mormînt proaspăt, din care nu ne va mai veni nici un răsunset...

Aceștia sunt sclavii materiei. Mintea lor nu se poate ridica deasupra unui strîmt realism... Peste materia caducă se înalță ideea veșnică...

Serbia se va ridica din cenușa ei. O cred toți cei ce cred în biruința supremă a dreptății și în răzbunarea immanentă a naturii... Dar chiar dacă Serbia nu se va mai ridica din gloriosul ei mormînt, ea n-a trecut totuși într-o lume fără răsunset... Sunt morminte deasupra cărora piatra e cea mai ușoară greutate. Uitarea le e cu mult mai apăsătoare... Din mormîntul Serbiei vor veni însă întotdeauna vești. Deasupra lui se va înalța o flacără de idealism pe care n-o cunoaște materia brutală și cuceritoare. Ca într-un sul de lumină și de mireasmă se va înalța amintirea tragică a clipelor din urmă, nobilul ei

zbucium, rezistența eroică și, în sfârșit, exodul unui popor întreg printre munții stîncoși și acoperiți ai Albaniei... După cum exodul evreilor din Egipt a înmărmurit sub pagina nemuritoare a Bibliei, se va găsi istoricul care să povestească pentru eternitate măreața tragedie a exodului sîrbesc peste munții Albaniei... Și pe cînd pagina istoricului va trezi lacrimi de înduioșare și de admirație, „beamterii“ și metodismul austriac de la Belgrad și trufia bulgărească de la Niș nu se vor bucura nici măcar de cinstea unei amintiri disprețuitoare...

ROȘ-ALB-ALBASTRU...

Vasile Alecsandri mărturisea undeva impresia puternică pe care i-o trezea un regiment în marș. Bătrîn, el își potrivea pasul după soldații ce scoborau Cîmpiile Elizee în sunetul fanfarelor.

Un drapel ciuruit și glorios filfiind în vînt, un tropot viguros și cadențat de soldați tineri și marțiali, o muzică militară sau numai niște simple goarne sunt spectacolul cel mai mișcător din lume. N-are nici o legătură cu estetica. Deșteaptă totuși în ființa noastră morală adînci răsunete ațipite.

„Pretutindeni, în oraș, scria un mare scriitor francez, înspre ziua de 1 ianuarie, tobele sunau asurzitor.

Ele băteau puternic și sonor deasupra durerilor anului ce se stîngea, și, veselă, din uliță în uliță, muzica regimentului vestește anul nou. O auzeai acum aci, acum de parte. Nici o muzică nu mi-a zguduit sufletul ca muzica aceasta, nici chiar la douăzeci de ani, în saloanele strălucitoare de lumini, de flori, de diamante și femei, bolnăviciosul instrument al serbărilor, al cărui sunet se amestecă cu parfumul pentru a ne copleși toată ființa și a ne înflăcăra sufletul însetat de o dorință nesfîrșită de fericire.

Era negreșit altceva decît opera! Trilurile flautului veneau retezînd suprafața zăpezii ca niște rostogoliri de ciocîrlie fantastică ce salută aurora cu o veselie îndrăgită. Cele trei sute șazeci și cinci de zile ale anului se prăbușeau în furia valsurilor militare.“

*

În Bucureștii noștri neutrali și pașnici trece încă un avînt eroic aproape în fiecare seară cu fiecare film de război.

Nu ne înminunează nici obuzele grele, nici cuirasa-tele uriașe, nici submarinele viclene, nici miile de automobile harnice, nici tranșeele dedalice cu sîrmă țepoasă și cu gropi de lup. Stăm nepăsători în fața naturii și a ingeniozității omenеști... E de ajuns însă să vedem o defilare de trupe întoarse de la Verdun, cu flamura roș-albastră filfiind în cer, pentru ca să ne simțim cuprinși de cea mai puternică emoție...

În cutele ei palpită inima noastră... E mai presus de orice voință... Dragostea pornește din conștiința obscură a unei comunități de rasă și de cultură, dintr-o îndelungă modelare a sufletelor noastre. Alături se luptă germanii cu același curaj și avînt, cu o stăruință, știință și dispreț de moarte ce ar merita admirația oricui... Și totuși stăm nepăsători. Mai mult, de cîte ori tremură în vînt faldurile negru-alb-roșii ale steagului german un fior de indignare trece prin sală... Publicul fluieră... Virtuțile germane nu ne cuceresc. Au cucerit nenumărate forturi. Conștiințele noastre le înfruntă însă cu bărbăție... Bătăile inimii românești merg spre flamura roș-albastră... Sunt sentimente subconștiente mai tari ca orice ideologie și ca orice reflecție.

Sufletul poporului nostru bate în toate sălile de spectacol. Instinctiv, piepturile cresc și zvicnesc de emoție și de entuziasm, mîinile se împreună zgomotos în fața regimentelor Franței, ce trec mîndre și prăfuite în sunetul *Marseliezei* și a marșului *Sambre et Meuse*, sub privirea părintească și bonomă a lui Joffre și sub căutătura hotărîtă, energică și inteligentă a lui Poincaré...

Nu e rațiune de stat, nu e calcul politic sau finanțar destul de bogat pentru a putea abate instinctul național din mersul lui cuceritor...

ZECE MAI NEUTRAL...

Încă un Zece Mai neutral...

În timp ce flamura tricolorului va învălui suflarea românească într-un giulgiu roș-galben-albastru și dorobanții vor defila în haine noi și cu puștile ruginite, frații noștri din toate provinciile cezaro-crăiești vor cădea secerati ca și pînă acum în tranșeele din Rusia sau în noua ofensivă din Tirol... Eroismul lor va adăoga o pală de lumină peste întunecatele comunicate ale biurocrației austriace.

În fumul prafului de pușcă, vor mai avea ei răgazul să se gîndească la ziua noastră de sărbătoare națională? Dacă nu, cu atît mai bine. Tristețea lor nu are nevoie să fie turburată de simulacrele de veselie ale capitalei. Scape-te și capul în palme tinerii eroi ai războiului străin, gîndindu-se la bătrîna mamă lăsată în casa goală și la tînăra speranță cu ochii verzi, rămasă plîngînd în poarta curții... Lasă-se furați de alte dureri și de alte nerăbdări... Pe noi uită-ne cu totul în voia samsarilor zgomotoși, a banchetelor ce sărbătoresc trenurile „Carmen Sylva” și frăția româno-maghiaro-germană; îngăduiască-ne să vindem o a treia recoltă și plini de aurul nemțesc să închidem ochii în fața năruirii idealurilor scumpe și imposibile.

Încă un Zece Mai neutral.

Și cel de anul trecut a fost trist. Era totuși străbătut de o lumină de speranță... Ne aflam înaintea ofensivei

din Galitia și a campaniei din Serbia. Așteptam vara să ne încunune dorințele seculare... Priveam cu drag defilarea regimentelor noastre și zbuciumul nerăbdător al tricolorului în bătaia vântului. Răsuna pământul sub pasul căciularilor; în tropotul lor vedeam un atac navalnic zăgrăvit de pana vijelioasă a unui Detaille... Îi vedeam trecînd Carpații goi de soldați și intrînd în cetățile românești din valea Oltului și a Mureșului... În Zece Mai nu vedeam numai întreita sărbătoare națională de pînă acum. Vedeam pe a patra și cea mai mare.

Visam un Zece Mai a zece milioane de români ocrotiți sub cutele tricolorului înfipt în cel mai înalt creștet al Carpaților... Trisți pentru jertfele de sînge ale fraților noștri, așteptam cu încredere clipa apropiată a răzburării și a dezrobirii...

Visuri...

Un alt Zece Mai ne găsește în aceeași tristețe. Sîngele românesc curge cu același belșug nefolositor. Ne găsește însă mai deznădăjduiți... Speranțele noastre au fost înșelate. Războiul s-a prelungit și cu fiecare zi s-au veștejit trandafirii sufletului nostru risipindu-se foaie cu foaie...

Soldații vor trece și acum în pas de paradă, mîndri și ropotitori; tricolorul va filfii și acum în bătaia vîntului... Ochii noștri îi vor privi cu aceeași dragoste, dar vor ascunde o lacrimă de durere... Ne doare că regimentele nu vor fi folosite decît la paradă; că numai paveaua de pe Calea Victoriei va răsuna sub pasul căciularilor; că tunurile înșiruite cu atîta zgomot nu sunt decît o inutilă și costisitoare fierărie nemțească...

*

Încă un Zece Mai neutral...

Armata română va defila încă o dată sub privirea ironică a samsarilor unguri și germani. Iar patrioții noștri, neputînd cuceri Ardealul, vor ieși înaintea trenurilor „Carmen Sylva“, spre a le sărbători ca pe o a patra frunză crescută la trifoiul sărbătorii noastre naționale.

ÎMBOGĂȚIȚI-VĂ!

Un cuvînt de ordine străbate plaiurile țării românești. Întocmai ca în Beaumarchais. La început, un zgomot ușor, atingînd pământul ca o rîndunică înainte de furtună, pianissimo, își seamănă porunca înveninată: *Îmbogățiți-vă!* O gură o culege și, piano, piano, țî-o strecoară cu dibăcie în ureche. Răul e făcut: el prinde, se tîrăște și, rinforzando, își face drum din gură în gură. Deodată, se înalță, șuieră, se umflă și se mărește vîzînd cu ochii. Își întinde zborul, smulge, răpește, izbucnește, tună, și mulțumită cerului, devine un strigăt general, un crescendo public, un chorus al poporului românesc:

Îmbogățiți-vă!

De sus și pînă jos. De la ministrul, care recunoaște contrabandele „celor sus-puși“, și pînă la țăranul ce scrutează în speranța unui cîștig grabnic frontiera păzită cu indulgență ocrotitoare, furnică același îndemn, tăcut sau mărturisit:

Îmbogățiți-vă!...

Dacă timpurile prin care trecem n-ar fi cu mult mai tragice, ne-am gîndi la Franța lui Louis-Philippe și la cuvîntul de ordine al lui Guizot ce a ridicat într-o epocă de pașnică prosperitate o întreagă burghezime, lacomă de bani și de afaceri... Același vînt de afaceri suflă și la noi, învăluind conștiințele cele mai curate și pe oamenii cei mai neîntinați... Ispita samsarului răsare în fiecare colț de uliță sau de cafenea: „De ce te-ai feri dacă poți

să te îmbogățești, fără să fi făcut nimănui vreun rău și nici chiar moralei ?" Și prin această toleranță aurită s-a golit țara de vite și de grîne.

Zilnic citim țifre fantastice de vagoane ce se duc și vin. Unii ne varsă milioane ca să le măcinăm făină ; alții ne dau milioane și mai multe ca să stăm pe loc și să nu măcinăm pentru dușmani.

Conștiința românească e pusă la mezat. Ne vindem celui ce dă mai mult. Fiecare își caută în fundul hambarului spre a vedea dacă nu are ceva de vîndut străinului pe prețul aurului sunător. Suntem Roma Numidului Iugurtha : totul e de vînzare, totul e de exportat. Cînd statul ne împiedica, ne ajuta protecția binefăcătoare a samsarilor, ce scoteau permisiuni de export ca prin minune. Acum granițele s-au deschis. Exodul avuției naționale se face fățiș. Toți se întrec ca să le vină rîndul mai repede. Bogății s-au ridicat astfel ca în basmele orientale. Peste noapte s-au înălțat averi ca printr-un descîntec de fachir...

*

În frămîntarea aceasta de popoare, în cataclismul acesta universal din care va ieși o lume nouă, în incendiul acesta în care se căleşte și se făurește Europa de mîine, cu atît ne-am ales : cu frigurile îmbogățirii... Suntem șacalii Europei. Scormonim cu lăcomie printre ruinele fumegînde în căutarea rămășițelor. Alții se bat, alții își urzesc epopeea lor națională în sînge ; noi ne strecurăm după luptă pentru a dezgropa ciolanele pline de măduvă...

Aveam și noi un ideal național. Priveam și noi cu ochii arși de frigurile dorinței desfășurarea războiului de la hotarele noastre. Ne pregăteam sufletește și trupește pentru a fi vrednici de marea jertfă de sînge ce ni se cerea pentru împlinirea unui ideal scump. Timpuri !

Au trecut însă... Idealurile s-au risipit. Au ars în para incendiului universal... În ochii noștri nu mai licărește flacăra idealistă a întregirii neamului, ci flacăra albăstrie a lăcomiei de bani. Cu atît ne-am ales de pe urma sîngelui românesc vărsat cu atîta belșug... S-au luptat frații noștri pe crestele Carpaților, pentru ca să se îm-

bogătească samsarii evrei de la București. Chiar și oamenii noștri cei mai oțeliți se cutremură în fața acestei beții de îmbogățire în care s-au mistuit toate speranțele și toate iluziile lor patriotice de acum un an. Un an numai, dar peste conștiința noastră a căzut ca o grea piatră funerară.

SÎNGE...

Într-o revistă franceză se publică o fotografie sinistă: un leagăn cioplit grosolan de mâinile grăbite ale unei companii de soldați germani de pe frontul Verdunului. Până aici, un gând duios al unor oameni care, în apropierea morței, mai au vreme să-și amintească de viitorul copil al principesei moștenitoare... Un dar simplu și pios, mai prețios decât leagănul cel mai aurit...

Mai e însă ceva. În legenda revistei se adaugă: „acest leagăn e văpsit în roș cu sânge francez“... Și atunci scrisul nu mai are nici un semn convențional pentru a tălmăci mirarea cititorului. Semnul exclamării e neputincios în fața stupoarei, a indignărei și a ureii, pe care le simțim dinaintea acestui primitiv leagăn „văpsit cu sânge francez“...

*

Știi că s-au pus și lucruri neadevărate pe seama germanilor... În ura universală, cu care sunt înconjurați apostolii forței brutale, s-au născocit multe pentru a-i înnegri.

Pentru pirații mărilor, pentru teoreticianii ororilor inutile, pentru asasinii frumoaselor catedrale gotice, pentru distrugătorii Louvainului, orice crimă pare cu puțință... Într-un ziar ni se povestea chiar că germanii extrag glicerina din cadavrele propriilor lor soldați pen-

tru a o întrebuința apoi la fabricarea explozibilelor. Imaginația noastră latină nu poate însă concepe o astfel de grozavie. Preferăm să credem într-o invenție macabră a ziaristilor. Germanii pot duce războiul cu toate mijloacele unei barbăre civilizații, inventind cele mai diabolice unelte ale morței, aruncind bombe incendiare, răspindind gaze asfixiante, imprăștiind substanțe lacrimogene; pot pune în slujba morții armele științei lor formidabile; nu pot însă împinge crima până la pingărirea propriilor lor cadavre. Pot omori copiii nevinovați ai altora; își respectă însă morții lor.

Darul sinistru al unui leagăn „văpsit cu sânge francez“ pare a fi totuși un adevăr. Revista franceza care îi dă fotografia e o revistă serioasă. Și atunci rămii îngrozit: ia ce-i servește Germaniei faimoasa ei „cultură“ dacă niște soldați, în mase, și nu individual, au dăruit unuia din viitorii lor împărați un leagăn sîngeros spre a-i pingări cu viziunea omorului visurile senine ale copilăriei?

*

Germanii au subtilizat adînc asupra noțiunilor de civilizație și de cultură... Au recunoscut multora civilizația, adică manifestările exterioare ale culturii, restrînsă numai la forme superficiale și îngrădită numai la pătura conducătoare a unui popor. Pentru ei și-au rezervat „cultura“ intensivă, cultura sufletească, cultura adîncă a maselor, cultura care nu se mărginește la formele civilizației, la binefacerile electricității sau la vulgarizarea invențiilor științifice, ci se scoboară pînă în fundul conștiințelor.

În fața „leagănului sîngeros“ cioplit de minile nelegiuite ale soldaților de la Verdun, te îndoiești însă nu numai de „cultura“ germanilor, ci și de civilizația lor...

Această odioasă atitudine sufletească ne arată lipsa oricărei culturi sufletești. Ea ne strămută în barbaria altor continente, printre pieile-roșii, printre eroii „scalpului“, împodobiți cu chica însîngerată a vrăjmașilor. Ea ne dă îndărăt cu două mii de ani printre germanii lui Arminius zugrăviți de Tacit, printre germanii Teutoburgului,

căre, măcelărind trei legiuni romane, au crucificat cu capul în jos pe centurioni, au stropit altarele zeităților lor războinice cu sîngele tribunilor și au îngropat de vii pe soldați, după ce-i silise mai întîi să-și sape singuri gropile...

Ea nu ne amintește nici pe Kant, nici pe Goethe...

LAZĂR

Nu e vorba de Lazăr din Bethania, pe care l-a înviat pietatea Martei și atotputernicia Mîntuitorului... E vorba de celalt Lazăr, al nostru, de Gheorghe Lazăr, dulcele visător din Avrig...

S-au irosit o sută de ani de cînd a luat calea Carpaților, calea pe care o iau azi vagoanele goale ungurești și samsarii nemți. Pe potecile munților străbătute de el odinioară, sunt furișate azi vitele, sub protecția funcționarilor noștri publici...

S-au irosit o sută de ani de cînd a apărut printre noi blînda și senina imagine a acestui apostol care, pe lîngă știința vremii, avea în toată ființa lui și întipărirea unei nobile halucinații. Din astfel de halucinații iese progresul omenirii. Nu din socoteala rece a diplomaților și din metodomul cărturarilor. A trebuit ca acest idealist să scoabă creștele Carpaților, plin de iluzii și de creștinească răbdare, pentru a pune temelii școlii românești, „în ruinele Sfîntului Sava“, în care se adunau copiii „spulberați de crivețele și cu mîinile înghețate pe compasul de fier și pe cretă“... În astfel de împrejurări primitive avea să predea Lazăr copiilor elementele științelor pozitive, iar oamenilor mai în vîrstă elementele filozofiei lui Kant...

*

Au trecut o sută de ani de la sosirea printre noi a vizionarului Gheorghe Lazăr din Avrig... Cînd revoluția

de la 1821 i-a închis școala, el a apărut în lagărul lui Tudor de la Cotroceni, învățînd pe panduri cum să țin-tească „nemțește“ cu tunurile. Și cînd i s-a curmat cu desăvîrșire rostul printre noi, Lazăr a fost dus acasă cu instrumentele lui de inginerie și cu cele trei sute de cărți din bibliotecă.

Sleit de boală, s-a sfîrșit curînd în Avrigul lui stră-moșesc...

Lazăr e mort. Dar dacă s-ar apleca asupra lui mîi-nile Mîntuitorului ca asupra lui Lazăr din Bethania, ar învia și el. Pentru a veni printre noi n-ar mai avea ne-voie de căruța fratelui său Oanea. S-ar urca de-a dreptul într-un tren „Carmen Sylva“, zăngănind de tablele de fier și de cuiele trimise de nemți în locul griului blond.

În București și-ar vedea statuia ce nu-i seamănă și școlile ce s-au ridicat ca prin farmec... Și-ar aminti, de-sigur, atunci de gestul din căruța ce avea să-l ducă în-dărăt în Ardeal. Ridicîndu-se în picioare, „el făcu cruce în cele patru colțuri ale văzduhului, binecuvîntînd vii-torul culturii românești“.

Binecuvîntarea lui a fost spornică. Deși n-a pă-truns în straturile adînci ale poporului, s-a înghebat to-țuși o cultură națională. Ochii iluminați ai lui Lazăr se vor opri bucuroși asupra Universității, asupra institute-lor culturale și asupra tuturor aparențelor.

Cînd se vor scobori însă în sufletele noastre, ei vor lă-crâma sîngeros.

...La ce e bună o cultură fără de ideal? Un om poate trăi pentru bunuri materiale, pentru îndestularea pînte-celui său. Sunt oameni ce nu-și găsesc rostul vieții decît în bucuria momentului și în satisfacerea instinctelor tru-pești. Un popor trebuie însă să aibă și un ideal. Altfel, e sorocit morții... Orice progres nu se face decît în ur-mărirea unui ideal... Pentru a trece culmile Carpaților ca să organizeze învățămîntul național, i-a trebuit lui Lazăr un ideal. N-a venit pentru o bucată de pîine. N-a venit ca samsar de grîne.

În numele unui ideal de glorie și al unor amintiri străbune de măreție romană, a trecut Carpații toată ști-

ința ardeleană, dîndu-ne conștiința de neam, literatura și școala națională. Lazăr, Maior, Șincai și Micu au fost niște idealști și niște vizionari. Învățătura lor a trecut dincolo de știința exactă. Din generoasele lor greșeli a ieșit însă tot ce e bun și sănătos în cultura noastră...

După ei au trecut apoi potecile Carpaților sutele și miile de cărturari și profesori ardeleni, tot în numele unui ideal și cu marea viziune a unei Daco-Români.

Astăzi granițele s-au închis însă. Idealștii Ardealu-lui mor în tranșeele Rusiei. Pe la Predeal nu trec decît samsarii. Idealul unei Români mari s-a năruit. Dinain-tea ochilor osteniți de nerăbdare ai cărturarilor din tran-șee, nu apare căciula dorobanțului liberator. Gîfiind, se vād numai trenurile grele, ce duc griul țării românești pentru a hrăni pe unguri.

...Înainte a acestei viziuni dureroase, Gheorghe Lazăr și-ar relua calea mormîntului său pustiu de la Avrig. Și nu s-ar întoarce pe la Predeal în trenul „Carmen Sylva“, ci ar lua potecile Carpaților în căruța fratelui Oanea...

POST MORTEM LAUREATUS...

Acum cîțiva ani întimplarea m-a dus într-o sală de curs a Universității din Fribourg... Vorbea tînărul Maurice Masson, reprezentînd tradiția Sorbonei literare...

Cînd goarna războiului a sunat, Maurice Masson și-a luat locul în zidul de apărare a patriei amenințate... La 4 martie, tînărul locotenent trebuia să-și susțină teza de doctorat dinaintea Sorbonei. Două mari volume asupra lui Rousseau așteptau pe masă, lîngă paharul cu apă... Alături de grația atică a lui Croiset, se înclina severitatea și metodismul germanic al lui Lanson, sub privirea fină și vicleană a Cardinalului de Richelieu... Sala era plină de bătrîni învățați, vechi obișnuiți ai doctoratelor în litere; femeii cu părul de zăpadă puneau o grație vestustă printre solemnitățile reci ale picturilor...

Toți așteptau momentul introducerii candidatului... O ușă se deschise. O telegramă anunță căderea locotenentului Maurice Masson sub zidurile Verdunului...

Un fior străbătu întreaga sală. Pe ușă intră imaginea maiestuoasă a Morții, luînd loc în fața celor două volume asupra lui Rousseau. Și după o clipă de tăcere adîncă, începu să curgă elocința atică de pe buzele de miere ale lui Croiset și laudele severe ale lui Lanson încununînd opera tînărului doctor dispărut în clipa cînd trebuia să-și culeagă roadele științei sale sub privirea fină și vicleană a Cardinalului de Richelieu.

*

N-am asistat la această încununare după moarte. M-am simțit totuși mișcat la vestea ei în cele mai adînci fibre ale sufletului meu. Mi-a răsărit dintr-o dată înaintea ochilor solemnă sală în care au răsunit atîtea docte discuții, atîta dezinteresare de cele lumești, atît idealism și încredere în nobleța cugetării omenești. Ecurile din afară se frîng de groasele ei ziduri. De pe păreți se însufletește întreaga glorie literară a Franței.

Descartes, Bossuet, Pascal, Racine, Corneille, Boileau iau sub ocrotirea lor tînăra cugetare a generațiilor noi în clipa în care își dau cea din urmă dovadă de maturitate, pînă a nu se ridica, slobode, în seninătăți... Cu cîtă emoție n-am intrat și eu odinioară în această sală istorică și solemnă, sfios, cu toată bunăvoința și grația atică a cumpănitorului Croiset și cu toată încurajarea cordială a lui Faguet !...

*

Tradiționalul pahar cu apă din care au băut atîtea generații de oameni luminați, din care a băut și orbul Pierre Villey, magistralul interpret al lui Montaigne, a rămas în ziua de 4 martie neatins. Dinaintea lui nu s-a așezat un om cu toate păcatele lui, ci o idee sublimă: jertfa pentru patrie...

Richelieu, care s-a trudit atît pentru întemeierea unei Franțe puternice, trebuie să se fi închinat adînc în fața umbrei glorioase a lui Maurice Masson. Franța nu are numai condeie istețe. Are și spade. El, care făcea odinioară tragedii rele și legi bune, trebuie să fie mîndru de această nobilă generație jertfită a Franței moderne, care a părăsit dulcea trudă a bibliotecilor și legănarea muzelor, pentru a pune mîna pe fierul ucigător, în apărarea celei mai nobile dintre patrii...

Elocința rafinată a lui Croiset n-a încununat munca științifică a lui Maurice Masson. Ea a scuturat frunze de laur și de stejar peste o întreagă tinerime erudită, erică și sacrificată pe altarul unei înalte datorii.

DER ALTE GOTT...

Invocînd la începutul războiului „pe bunul și bătrînul lui Dumnezeu“, Kaiserul părea un om de altădată, fără simțul ironiei. În mijlocul unui veac de extremă civilizație și în mijlocul unui popor de intensivă cultură, Kaiserul reprezenta de mult concepția medievală a unei grații divine.

Ceea ce pentru noi nu era decît un vestigiu verbal al unor vremi mai naive, pentru Kaiser era o realitate sufletească. În țara monismului lui Haeckel și a materialismului lui Büchner, Kaiserul se credea reprezentantul lui Dumnezeu pe pămînt. Din motive dinastice, el își făcuse o doctrină religioasă anacronică... „Der alte Gott“ era un bun și maiestuos bătrîn, cu livrea și monogramă imperială, care juca pe genunchi pe cele cîteva duzini de nepoți imperiali... La solemnități, făcea un decor venerabil pentru fastul Hohenzollernilor de la curtea din Postdam...

*

De la izbucnirea războiului, „der alte Gott“ nu mai e numai fetișul unei pagode dinastice. A devenit un zeu național. În numeroasele lui proclamații, Kaiserul vorbește de bunul lui „Dumnezeu german“. Nu mai sunt la mijloc numai interese dinastice, ci și interese naționale.

În aceste vremi tulburi, în care fiecăruia i se cere un bilet de identitate pentru a nu fi trimis în lagărele de

concentrare, „der alte Gott“ s-a grăbit să-și ia o naționalitate. S-a făcut deci german. Poartă ochelari și bere de München. Are o dragoste nemărginită pentru copii. În numele lui, Mîntuitorul zisese odinioară: „lăsați copiii să vină la mine!“ În numele lui, antichristul modern strînge în brațele lui de fier tinerețea copiilor nevinovați, masacrîndu-i sau înecîndu-i...

Scepticii au zîmbit însă în fața acestei teologii șoviniste, după cum odinioară zîmbise în fața celeilalte teologii egoiste... Și într-un caz și în celălalt, Dumnezeu devenise un fetiș înfierat cu monograma imperială sau văpsit cu tricoul național...

*

Scepticii au zîmbit. Au rămas însă cu zîmbetul. Germanii s-au pus pe lucru...

Oricît am fi de îngroziți de ororile lor științifice, de atîtea morți inutile, ce nu țintesc decît de a produce teroarea, oricît i-am crede pentru moment dușmanii cei mai înverșunați ai aspirațiilor noastre naționale, trebuie să recunoaștem că germanii au făcut lucruri mari în acest război de giganți. Sabia lor a căzut greu pe toate cîmpurile de luptă. Steagurile lor s-au acoperit de glorie militară...

...Și atunci, meditănd asupra „bunului Dumnezeu german“ al Kaiserului, am început să credem că nu e la mijloc decît un simbol. „Bunul Dumnezeu“ nu e un bătrîn cu pipă văpsită în culori naționale, cu ochelari și cu un coif german... „Bunul Dumnezeu“ e un simbol necesar unei omeniri care, cu toată civilizația ei, n-a ieșit încă din epoca fetișismului primitiv. „Bunul Dumnezeu“ este organizația, această admirabilă organizație care în adevăr e germană: organizație militară dusă pînă la cele mai fantastice amănunțimi, organizație științifică, organizație economică și mai ales organizație și disciplină sufletească, care a dat rezultate atît de minunate...

*

...Privind însă la lupta de la Skagerrak, privind la scufundarea întîmplătoare a cruciătorului pe care se afla lordul Kitchener, cel mai de seamă factor militar al

Angliei, nu le putem pune pe seama spiritului de organizare al germanilor. Întâmplarea oarbă îi ajută...

Pe lângă „bunul Dumnezeu“ al organizației germane, chiar și cei mai sceptici încep să creadă că există, în adevăr, „der alte Gott“ al Kaiserului; e un fost general neamț, pus în retragere și dăruit cu o frumoasă pensie din caseta particulară a împăratului...

OH, LES CANAILLES !...

În această epocă de tragedie ne potolim nerăbdarea în lectura telegramelor de război și ne plimbăm nostalgia prin sălile de cinematograf...

Cinematograful va deveni o prețioasă arhivă a trecutului.

Mai bine decât orice istorie, el va povesti prin mișcare toate faptele mărețe sau umile ale celor trecuți în lumea umbrelor. Deocamdată, e o admirabilă școală de emoție patriotică. Nostalgic, rătăcim pe dinaintea pînzelor însuflețite. Ne simțim inima zvicnind de entuziasm în fața batalioanelor sacre ale Franței și în fața tricolorului ce flutură în vînt. Neutrali, luăm parte sufletește la desfășurarea luptelor de la Verdun. Măcar cu această sinceră bătaie de inimă ne răscumpărăm lașitatea națională. Suflete chinuite și neîmpăcate, rătăcim zbuciumați în jurul durerii și gloriei Franței, ce se perindează pe pînza albă a grădinilor de vară.

*

În una din seri trecea pe pînză rana însingerată a Arrasului.

Ruine... ruine... ruine... Case prăvălite pînă în temelie. Mormane de pietre, de cărămidă și de cenușă. Ziduri cu găuri enorme, prin care au trecut obuzele germane.

Amestec de șine de fier, de beton, de scânduri. Pivnițe devenite locuințele locuitorilor troglodifi.

Și deodată, sub titlul de civilizație, o imagine senină : primăria de odinioară a Arrasului. Minune arhitectonică : câteva veacuri de artă gotică și de civilizație. O dantelă înflorită de piatră ; o pădure de săgeți ascuțite îndreptate spre cer ca niște degete spre ideal. Arcuri răsucite ca șerpi ; colonete de piatră cenușie ; brâie alergând de-a lungul cornișelor ; guri căscate de monștri gotici...

Alături, sub titlul de *Kultur*, o imagine jalnică : primăria din Arras după ce a trecut peste ea „cultura germană“ a obuzelor de calibru mare. Nimic mai dureros decât acest schelet de ziduri fumegînde, decât această masă informă de piatră spulberată și torturată, decât această dantelă sfișiată, decât această imensă carapace de săgeți teșite, de colonete decapitate și de arcuri frînte...

Cu toții stăteam tăcuți, apăsăți parcă sub ruinele minunatei primării.

În tăcerea tragică a grădinei, izbucni însă un glas sfișietor de femeie :

— Oh, les canailles !

O doamnă franceză exprimase într-un singur cuvînt sentimentul nostru, al tuturor, de groază și de indignare în fața acestei admirabile opere de artă spulberată de „cultura“ germană...

*

Germanii n-au cruțat nimic în furia lor neputincioasă. Au voit biruință pe orice cale. Chiar pe calea dezonoarei. Victoria consacră totul. Numai ideologia ridicoli mai drămuiesc lucrurile la cîntarul unei dreptăți și umanități inexistente.

Au voit victoria cu orice preț.

N-au obținut-o însă...

Învingătorului i se iartă orice. Învinsului i se cere socoteală. Și va veni ziua răzbunării. Nu vor fi asasinat nepedeșiți catedrala din Reims, primăria din Arras,

sau monumentele Louvainului, cu disprețul barbar al lui Mummius în fața operelor de artă ale Corintului. Pînă atunci, orice om civilizată nu va putea să nu exclame dinaintea filmelor ce reprezintă urmele trecerii germanilor printre operele civilizației gotice sau romane :

— Oh, les canailles ! les canailles !

ANTROPOPITECII...

De câte ori ne indignăm în fața barbariei civilizate și sistematice a germanilor, ni se evocă și alte pilde istorice. Ni se amintește de trecerea biruitoare a Rinului de către armatele lui Ludovic al XIV; de campaniile sângeroase ale lui Napoleon. Cei ce au și oarecare lecturi literare ne evocă și tristul tablou din *Hermann și Dorothea*, al băjeniei pașnicilor locuitori ai Rinului în fața armatelor revoluționare biruitoare...

Lucruri triste... Orașe incendiate... ogoare părăsite... dureros exod al copilăriei nesigure și-al bătrîneții șovăitoare... Sombriu tablou zugrăvit de mîna marelui Goethe, care a văzut de aproape teroarea războiului și zimții morței pe nefericitele cîmpii de la Valmy... Pe drumurile desfundate ale Campaniei și prin defileele perfide ale Argonilor, el a întovărășit armatele ducelui de Brunswick, în retragerea lor grăbită sub pintenul victorios al lui Dumouriez... În amurgul unei zile ploioase a intrat și în Verdunul cucerit. La trei dimineața a trebuit totuși să-l părăsească. Nici o scăpare. Înaintarea trufașe a ducelui de Brunswick, care voise „să nimicească Parisul“, se prefăcuse într-o rușinoasă și definitivă înfrîngere...

*

Au făcut, desigur, și francezii cruzimi în numeroasele lor campanii prin Germania... Orice război își are

ororile lui. N-au respectat, desigur, avutul dușmanului, nici nu i-au desprețuit femeile... Au suprimat pe spioni; au ars satele rebele din valea Rinului... N-au împins însă cruzimea pînă la barbaria organizată a Germaniei. Căci nu mai e vorba de excesele unor trupe ameteite de succes sau de vinul Rinului. Nu e vorba de nebunia sîngeroasă a unor colectivități întăritate. E vorba de o crimă de stat, crimă pregătită dindărătul unui birou solemn, crimă organizată cu toată metoda de care sunt în stare germanii. O asasinare calculată a atîtor mii de oameni nevinovați și neutrali, a atîtor copii și femei, a atîtor bătrîni surprinși în mijlocul mării și legitimizele indeletniciri ale păcii... La o astfel de crimă dogmatică și ridicată la valoarea unui principiu de stat n-au ajuns niciodată francezii, chiar în nebuniile lor cele mai sîngeroase și în plină teroare...

*

Și chiar dacă s-ar fi făcut orori în toate războaiele de odinioară, nu era un cuvînt ca să se repete și să crească...

Au trecut mai bine de o sută de ani de atunci... Timpul nu ne-a adus nimic îmbucurător. Dimpotrivă, ne-a făcut dovada falimentului credinței în progresul indefinit al speței umane...

Progres, în ce ?

În tunuri uriașe ? în aplicațiile științei la opera de distrugere a războiului ? în convergența tuturor facultăților mintale spre unicul țel al asasinatului științific ?

Dacă acesta e progresul, atunci germanii au făcut, în adevăr, progrese enorme. Nici teroriștii, nici comunarzii, nici armatele despuiate ale Revoluției Franceze n-au arătat geniul invenției sadice pe care l-au dovedit asasinii moderni ai copiilor...

Dar dacă progresul privește mai mult partea etică a umanității, atunci germanii nu ne-au dat îndărăt cu sute de ani, ci cu mii de ani... Din mijlocul Europei civilizate ne-am trezit în epoca antropopitecilor sălbatici. Nu mai au arme de silex și nu se mai luptă cu ghearele. Au însă tunuri lungi, vase submarine și gaze

politiceii noastre șovăitoare, materialiste, și de o interesare ce ne-a scoborît în fața Europei occidentale.

Alții se folosise de Rosetti pentru a lovi în politica actuală a României și a biciui moravurile prea interesate ale contemporanilor noștri.

Bieții morți nu-și găsesc liniștea nici în mormînt. Devin o armă cu două tăișuri în mîinile celor vii.

*

E vremea să le zicem :

— *Dormiți în pace, morților !*

În timpul vieții voastre v-ați trudit îndeajuns. Ați golit paharul amărăciunii pînă la fund. Cele mai nobile intenții ale voastre au fost înțelese pe dos de contemporani invidioși sau rău văzători. Cîte n-ai avut de îndurat chiar tu, o, Rosetti, slăvitul de astăzi ! Și nu e vorba numai de exilul și martirul pentru o idee : e o suferință ce înalță și innobilează. E vorba de mizeria cotidiană, de trădarea alor tăi, de travestirea meschină a gîndurilor tale, de ostilitatea sistematică a adversarilor politici. Cîte birfeli nu ți-a aruncat numai pana pamfletară a lui Eminescu ! Ți-a contestat pînă și naționalitatea. Tu, marele român, nu aveai nici măcar dreptul să suferi în țara ta pentru ideile tale !...

Ai muncit, ai suferit, ai murit.

Ai dreptul la odihnă...

*

Dormiți în pace, morților ! Bucurați-vă de eternitatea morții... Pentru ce să vă mai tulburăm o liniște meritată, dacă nu vă putem evoca în plină seninătate ?

Cît ați trăit, ați luptat pentru ideile voastre. Pentru ce, după moarte, să deveniți instrumente oarbe de luptă în mîinile celor vii ?

Decît să vă prefaceți în strigoi amenințatori, fiți mai degrabă uitați. Nu ne tulburați cu apariția voastră dușmănoasă !

Dormiți în pace, morților !

RITMUL RĂZBOIULUI

Urmărim mersul acestui război uriaș, de care e legată soarta țării noastre, cu același ritm sufletesc. După cum în urma unui regiment ne potrivim pasul după pasul soldaților, tot astfel ne potrivim inimile după evenimentele celor cinci fronturi de război.

În primăvara trecută, în retragerea lor precipitată, rușii luau și sufletele noastre zdrobite. În prăbușirea lor nu vedeam prăbușirea unui mare imperiu, a cărui soartă nu ne privește. Vedeam prăbușirea idealului nostru național. Căci pînă ce ne vom afirma voința prin gura propriilor noastre tunuri ruginite, vorbesc alte tunuri pentru noi. Ironia destinului a făcut ca aspirațiile neamului românesc să glăsuiască pînă acum prin glasul de schijă al obuzelor japoneze împroșcate de armatele țarului. Nedeslușind nici o vorbă românească în concertul haotic al războiului mondial, urmărim cu înfrigurare armoniile altora ce se potrivesc cu idealul nostru secular de rasă.

Cu rușii am suferit în primăvara trecută. Cu rușii am petrecut o dureroasă iarnă de așteptare încordată. Cu rușii ne învioram în primăvara aceasta, urmărind progresele înaintării lor biruitoare. Negreșit, înaintarea nu e atît de repede după cum ar dori-o sufletele noastre. În nerăbdarea lor am voi ca vulturii rusești să zboare din cetate în cetate, pînă pe crestele Carpaților și pînă

în văile mănoase ale Ungariei. Poate că nici nu vor merge atît de departe. O dorim totuși. Sufletul românesc se umple din nou de aer primăvăratesc, de soare, de nădejde. Cernăuții au fost dezrobiți. Cetățile Bucovinei cad una după alta. La fiecare cădere, trece un fior de bucurie în toată suflarea românească. Poporul nostru simte un nou ritm sufletesc, mai liber și mai impetuos...

★

Întreg poporul românesc ?

Nu. E una din marile noastre mîhniri... În mijlocul tragediei universale, am avut și noi spectacolul unei tragedii lăuntrice : nu toți românii gîndesc la fel.

În afară de cei vînduți, în afară de contrabandiști și de pirații războiului, în afară de oamenii unei politici interesate, sunt și oameni cumpăniți și serioși care cugetă altfel. Puțini sunt însă. Psihologia lor are o explicație. Zadarnic : durerea e că sunt. Un fapt pe care nu-l poți înlătura.

Acești români se bucurau de înfrîngerile rusești din primăvara trecută. O iarnă întreagă au cîntat prohodul definitiv al Rusiei : un popor sfîrșit pentru tot timpul războiului. Iată însă că rușii se trezesc din amortire. Armatele lor spulberă armatele austriece la Volhinia și Bucovina. Sunt români ce se mîhnesc totuși de vestea acestei înaintări. Devin apoi sceptici. Nu cred în puterea ofensivei rusești. Nici n-o doresc. Un ziar ne spune că victoriile din Bucovina sunt zvîrcolirile reflexe ale unor membre ce trăiesc încă, chiar cînd inima e moartă. Inima Rusiei e însă în Polonia și în Curlanda. Nu în Bucovina...

★

Istoricul viitorului va rămîne nedumerit în fața acestor tragedii ale sufletului românesc.

Că succesul războiului e încă problematic, cu puțință.

Că e discutabil dacă intervenția noastră ar fi fost fericită, cu puțință. Că e încă un punct controversat dacă vom mai interveni util — e iarăși cu puțință. Dar că

s-au găsit oameni care, nu numai că s-au îndoit de oportunitatea realizării idealului nostru național, dar i s-au pus de-a curmezișul — va trece peste înțelegerea oricui. O tragică umbră va cădea peste acești oameni care, indiferent de vor reuși sau nu, n-au voit să fie o bătaie de inimă din ritmul sufletesc al poporului român în fața ritmului universal...

O FANTOMĂ DIN TRANȘEE...

Din Bucovina ne vin telegrame îmbucurătoare. Rușii se lasă la vale spre trecătorile Carpaților... Ieri ne-a sosit însă și un sol din bătrâna Suceavă...

În jocurile de lumină ale acestor zile călduroase, a apărut la mine un tînăr plăpînd, cu ochii albaștri și ro-tunzi ca niște mărgele... Aș putea zice o fantomă... L-am știut multă vreme pe frontul galițian. De vreun an au-zisem de la familia lui că ar fi murit. Între atîtea emoții cîte ne dă acest război, iată și emoția unei fantome stră-bătînd negurile morții pentru a se arăta deodată în jo-curile de lumină ale capitalei noastre însorite, vesele și fericite...

După douăzeci și două de luni de viață troglodită în tranșeele cezaro-crăiești, tînărul scriitor și profesor din Suceava Liviu Marian, fiul fostului membru al Aca-de-miei Române, se află, în sfîrșit, printre noi...

Tînărul Liviu Marian ține în mînă un condei. Ar fi de prisos să-l îndemn la lucru. Îl așteaptă o sarcină grea. Va trebui să povestească și românilor neutrali viața de doi ani în mijlocul unor armate fără prestigiu și fără glorie. Să ne ducă în primele înaintări austriace, în gro-zavele lor înfrîngeri, în fuga disperată spre Carpați și apoi în înaintarea de astă-primăvară pînă la zidurile Varșoviei, sub ocrotirea vulturului german. Să ne ducă apoi în Dolomiții Alpilor, unde și-a plimbat ochii lui nostalgici. Căci în mijlocul unui cataclism ce se anunță

din toate părțile, Austria a crezut că mai poate între-prinde o ofensivă împotriva italienilor. E drept că a plă-tit-o cu sîngele românilor.

Să ne povestească apoi tragedia acestui imperiu lip-sit de unitate sufletească, cimentat din ură și din dorința de răzbunare. Să ne evoace icoana căpitanului polon ce dușmănea pe austriaci și se purta blind cu românii. Să ne povestească trupa sălbatică a ungușorilor, persecuția naționalităților, împinsă pînă la distrugerea totală. Să ne povestească marea tragedie a unui popor ce se duce la război nu numai lipsit de un ideal, ci împotriva idea-lului său propriu, un popor luptînd alături de dușmanii lui seculari, fără credință, fără dragoste și fără nădejde. Lipsită de această conștiință, cum ar fi putut birui o astfel de armată? Înfrîngerile Austriei erau fatale.

Să ne arate tînărul Liviu Marian rînjetul foamei și al mizeriei apărînd în urma armatelor arhiducelui, ra-ția soldaților redusă la jumătate și binefacerile contra-bandelor românești care i-au scăpat de foametea roșie.

Tînărul Liviu Marian are de povestit o întreagă epo-pee : doi ani de dezastre, doi ani de logodnă cu Moartea vărsată prin gurile tunurilor, doi ani de viață în mocirla tranșeelelor.

În afară de această tragedie mondială prin care trec soldații tuturor armatelor, tînărul Liviu Marian mai are de povestit o tragedie și mai cumplită : tragedia celor trei sute de mii de români ce se bat sub steag străin îm-potriva aspirațiilor seculare și în folosul tiraniei ungu-rești. Zadarnică așteptare. Tragică așteptare. Cînd vom sosi, în ceasul al treisprezecelea, nu vom găsi decît mor-minte proaspete și pustiul sămănat de o dominație în-verșunată în neputința ei învinsă...

Opera tînărului Liviu Marian ar putea astfel ajuta la trezirea conștiinței noastre adormite.

ȚARA

Unul dintre ziare ce n-au nici o legătură cu ritmul vieții și aspirațiilor românești — *Moldova* — învinuiește guvernul că ar fi legat țara printr-o înțelegere scrisă de soarta Quadruplei. Și atunci, *Moldova* scoate un strigăt neașteptat: *aceasta ar însemna să lucreze împotriva voinței țării!*

Voința țării.

Voința țării și ziarul *Moldova!* Ce legătură să fie între larga și aproape unanima voință națională, exprimată prin atâtea semne neîndoioase, și mica redacție a unui ziar ale cărui ferestre nu sunt deschise asupra su-fletului românesc?

*

Din rîndurile *Moldovei* picură totuși o adîncă melancolie...

Oricine poate vorbi nepedepsit de „voința țării“. Nimeni nu protestează. Cu nimic nu poți ruina socotelile mari ale unor oameni mici...

În teorie, țara are o voință: parlamentul. În practică, ea n-are nici o voință categorică și imperativă. Parlamentarismul nostru e însă numai un simulacru. Succesiv, țara e „liberală“ sau „conservatoare“. La patru ani voința ei se vîpsește în alb sau în roșu. Prevedem, firește, timpuri mai bune. Pînă atunci însă, parlamen-

tu e un factor constituțional, nu și un semn hotărîtor al voinței naționale.

La un popor deșteptat atît de curînd la viața publică, e chiar îndoielnic dacă există o voință politică fermă...

*

Dar dacă țara e succesiv „liberală“ sau „conservatoare“ și nu are o concepție politică neatîrnată de presiunea administrativă, în chestiunile mari naționale are totuși o conștiință. Instinctul de conservare al popoarelor nu are nevoie de o filozofie politică. Zdrobește chiar și formele de partid. Peste programe, țara s-a împărțit în imensa majoritate a celor ce doresc realizarea aspirațiilor naționale și mica bisericuță a acelor ce nu pot rupe cu programul unei vieți întregi sau urmăresc un calcul politic în dauna unor mari interese naționale.

Și cu toată energia glasului poporului nostru, *Moldova* vorbește în numele „voinței țării!“! Nimic n-o împiedică de la această sfidare. Obloanele redacției ei sunt trase. Întrunirile „fedației“ devin „mascarade“ pentru niște conștiinți germanizate. Nepăsătoare la zbciumul de doi ani al întregii suflări românești, ele își duc mai departe visul interior fără nici o tulburare.

Cu seninătate îți vorbesc de voința țării. I-ar putea încăpea o singură sală. Ei se cred totuși expresia voinței naționale...

Adîncă melancolie!

Dacă am avea un regim constituțional sincer, am arăta spre dealul Mitropoliei, zicînd: iată voința țării. Cum trăim însă numai într-o ficțiune constituțională, nu ne putem întoarce spre parlament.

Atunci unde este voința țării? Care e expresia ei imperativă?

Întruniri, articole, mișcări tumultuoase pe stradă, conglăsuirea tuturor oamenilor dezinteresați ce sunt în afară de partide?

Moldova nu le vede, nu le aude... Ca la tovarășii mult pățitului Ulise, urechile redactorilor ei sunt pline

de ceară... Sunt înarmați împotriva ispitelor sirenelor naționale... Înmiitele glasuri ale poporului românesc se pierd fără ascultare... Dimpotrivă, ca și cum ai trăi în Sirius, ei ne vorbesc în numele „țării“...

Și totuși, în lipsa unui parlament care să fie adevărata expresie a voinței țării...

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Nu demult C. A. Rosetti, Gheorghe Lazăr și Ion Ghica. Astăzi, Mihail Kogălniceanu. Morților, de ce ne tulburați somnul cu aniversările voastre? Prin ce ironică hotărâre a destinului ne sunați tocmai acum fanfarele amintirii voastre? Ați trăit, ați făptuit, ați făurit România modernă, ați fost oameni mari... Știm. Nu ne-o mai amintiți. Am vrea poate s-o uităm. Nu ne striviți prezentul sub măreția umbrelor voastre. Ridicate din mormînt, ele par fantomele severe ale unor oameni din alte vremuri.

Suntem porniți din fire să idealizăm trecutul. În perspectiva timpului scurs nu zărim decît contururile energice ale personalității... Defectele dispar. Vedem numai gesturi largi și rodnice. Vă vom fi deci recunoscători întotdeauna. Faptele mari nu vor rămîne fără răsplata generațiilor viitoare. Pentru ce atunci aniversările voastre cad tocmai în aceste vremuri de tragedie națională? Voiți să ne umiliți, ori credeți că vom lua o pildă din viața voastră eroică? Umilința ne înăbușe. Pilda nu vine. Suntem prea mici pentru a vă urma pildele. Armura voastră nu se potrivește pe trupul nostru plăpînd.

În zadar ne-ați amintit că nimic nu se va face fără idealism și fără jertfă. În zadar am evocat sosirea acum o sută de ani a lui Gheorghe Lazăr pe potecile Carpaților, aducînd lumină românească pe plaiurile țării românești. Pe aceleași poteci nu trec astăzi decît cirezile contrabandiștilor sus-puși.

În zadar am evocat idealismul și largul democratism al lui C. A. Rosetti. Astăzi, într-o singură zi, opt muncitori au mușcat pământul țării lor. La ce ne-am mai aminti atunci de viața dezinteresată a lui C. A. Rosetti, în mijlocul rapacității universale de azi? De ce i-am rosti cuvântări de laudă la statuă? Nu ne trebuie vorbe, ci fapte. Și faptele nu țîșnesc... Amintirea oamenilor noștri mari e zadarnică. Ne umilește, fără să ne înalțe.

Odihniți-vă deci, morților, în pace. Nu ne tulburați liniștea. Într-o vreme în care noi dormim de doi ani, pentru ce să vă deșteptați din somnul vostru de veci? Pentru ce să ne miluiți, dacă nu ne puteți regenera nu numai cu pilda voastră rece și neîndestulătoare, ci și cu fapta vie?

Dacă în Rosetti sărbătoream dezinteresarea, idealismul și mai ales umanitarismul, în Kogălniceanu slăvim cea mai ageră minte politică românească și patriotismul cel mai înfocat în îngrădirea lui.

Rosetti a fost mai mult un cetățean al universului, un visător al utopiei, un poet al unei lumi mai drepte și mai bune. Mihail Kogălniceanu a fost un mare realist.

Utopia nu l-a ademenit. Viața lui n-a fost decît un lung șirag de realizări...

În nici un bărbat de seamă al țării noastre nu vom găsi încă din tinerețe șirul devenirilor. În nici un om de stat nu vom găsi o maturitate mai prematură.

La douăzeci de ani, în Kogălniceanu găsim în germene toate momentele carierei lui glorioase. Rar o minte atît de tînără a conceput un plan mai sănătos și mai definitiv, pe care avea să-l realizeze apoi într-o lungă viață eroică... La douăzeci de ani Kogălniceanu își făcuse un program politic în care figura unirea principatelor, dezrobirea țiganilor, împrăștierea țăranilor... Cei cincizeci de ani ce aveau să urmeze n-au fost decît destinderea unei voințe energice pentru realizarea acestor puncte luminoase.

*

...Și acum ce ne rămîne să facem cu amintirea tulburătoare a acestui erou al voinței? a acestui patriot

care a luat și calea pribegiei în urma revoluției pe care o făcuse? a acestui făptuitor al Unirei?

Să regretăm că nu e printre noi pentru a realiza și Unirea cea mare a tuturor românilor?

Regrete zadarnice. Regretele noastre nu-l vor învia.

Să-i salvăm amintirea?

Slăvire zadarnică. Amintirea lui nu ne va scoate din neutralitate și contrabande...

Odihnească-se deci în pace! Și dacă mai avem ipocrizia de a ne aminti de dînsul, nu-și mai amintească el de noi!...

PEISAJ HOMERIC

N-au trecut încă doi ani de când am avut viziunea homerică a Corfului — patria de odinioară a mărinimoșilor feacieni ai regelui Alkinous.

În scăpătarea serei albastre și molcome, nobila Nausicaa înălță un cîntec în mijlocul nimfelor. Deshămînd măgărușii, ele îi lăsară slobozi pe țarmul fluviului de argint. După ce și-au spălat rufele în valurile riului, Nausicaa și tovarășele ei se scaldară, împrăștiind pe pielea lor albă untdelemnul parfumat... Apoi mîncară, așteptînd ca soarele pieziș să le usuce...

Nu departe, mult pățitul Ulise dormea într-un stu-fiș. Trezindu-se la chiotele nimfelor, el se simți încolțit de îndoieli :

„Nefericitul de mine ? unde sunt oare ? în mijlocul cărui popor am căzut ? e sălbatic și fără de lege ? cînstește oare pe zei și legile ospitalității ? Ce glasuri se aud în preajma mea ? E oare vocea nimfelor ce locuiesc piscurile munților, sau izvoarele fluviilor, sau pajiștile verzi ? E oare adevărat că am auzit un glas omenesc ? Trebuie să mă luminez cu orice preț.“

Rupînd o ramură puternică și plină de frunze, el își făcu o centură. Apoi ieși din vizuina lui, întocmai ca un leu viguros : ochii îi scăpărau ; în foamea ce-l rodea, tot ce i-ar ieși în cale ar deveni prada lui. Astfel apăru și Ulise gol în fața tinerelor feaciene.

La vederea acestui muritor plin de nisipul mărilor, cuprinse de spaimă, ele fugiră ascunzîndu-se pe înălțimile din jurul fluviului. Singură fiica lui Alkinous rămase nemișcată, Minerva îi insuflase o bărbăție divină...

★

O, imagini senine ale celui mai senin dintre poeți ! În înserarea albastră și molcomă v-am văzut pe toate. Am văzut feciorelnica siluetă a frumoasei Nausicaa, scorbîndu-se în unda rece a fluviului ; am văzut nimfele grațioase jucînd goale în jurul ei ; am văzut figura bărbătească a lui Ulise speriind roiul de fete... În urechi mi-au răsunat armonioasele perioade ale eroului în care își povestește minunile lungi pe peregrinații pe mare...

O, Corfu, Corfu ! floare a Ioniei, în acea seară m-am adîncit în peisajul tău homeric și am trăit o clipă neuitată de seninătate și de clasicism...

Alături, un cîntăreț rătăcitor picura de pe o chitară romanțele de dragoste ale acestor insule fericite. În față, în prelungirea mării, se înălța sombrul vierziș al chiparoșilor unei mici mănăstiri aruncate în apa glaucă. Peisaj romantic, imortalizat de penelul lui Boecklin în renumita lui pînză : *Insula morților*...

★

O, Corfu, Corfu, floare a antichității homerice !

Te-am văzut numai prin poezia marelui aed străbun... Abia s-a mai adăugat și viziunea romantică a lui Boecklin. O clipă mi-a apărut și o nobilă vedenie : umbra rătăcitoare a unei împărătese îndurerate, rătăcind prin grădinile pustii ale Achilleionului...

Atît...

Nu știam însă că războiul mondial te va încununa cu o glorie și mai nepieritoare.

Pe locul unde a apărut Ulise cu centura lui de frunze frumoaselor feaciene speriate, a apărut și lungul convoi al unui popor desculț și despuiat, rămășiță glorioasă a unor lupte epice...

După cum Ulise a plecat de pe pământul tău, îmbărbătat și refăcut prin stăruința mărinimosului Alkinous spre patria mult dorită, tot astfel armata Serbiei s-a refăcut la sînul tău, plecînd cu puteri noi în căutarea patriei pierdute...

O, Corfu, Corfu, peisajului tău homeric i s-a adăugat un alt peisaj modern de o înaltă valoare simbolică !...

CALUL TROIAN

La începutul războiului păream o Troie împresurată... Aveam, negreșit, pe viteazul nostru Hector, păzitorul cetății cu o sută de porți. În jurul ei fremătau însă cetele nenumărate ale mirmidonilor. Se apropiau, erau respinse și iar se apropiau. În zadar. Conștiința noastră rămînea neclintită în legăturile ei de rasă și în aspirațiile ei legitime... Agamemnonul teutonic și-a zdrobit astfel lancea de zidul conștiinței noastre...

Din umbră pîdea însă șiretul Ulise...

Ceea ce nu putea forța, trebuia să izbîndească vicleania. Și atunci istoria se repetă. Între zidurile capitalei apăru imaginea votivă a legendarului *Cal troian*.

★

Acel cal modern nu era clădit din scînduri de lemn. El avea forma unei foi de hîrtie tipărită. Ca prin minune răsăriră din pământul țării ziare noi, înarmate cu platoșa Minervei și cu coiful prusac. Ziare scrise în bună slovă românească și uneori chiar de condeie cu oarecare trecere în lumea literelor. Alte ziare mai vechi se schimbă deodată la față fără nici o sfială. Din naționaliste, deveniră de prudență guvernamentală. Coloanele lor se înnegriră cu fantasticele comunicate de la Nauen. Lupul teutonic se îmbracă în pielea mielului fabulei, vorbîn-

du-ne de ororile războiului și de binefacerile păcei idilice. E așa de dulce iarba verde a pășunelor bucolice!

Într-un cuvînt, ne-am trezit pe nesimțite cu o presă vîndută, de la cinismul unui Galaction și Slavici, pînă la vicleniile unor condeie care, sub masca ponderației și a prudenței, ascundeau traficul conștiinței.

Ne-am mai trezit deodată cu societăți și „Ligi“ integraliste, care cereau realizarea integrală a idealului național. Totul sau nimic! Întrunirile se înlățuiau. Telegramele către rege și primul-ministru se urmau, cerîndu-le să vegheze la postul lor ca idealul național să nu fie știrbit în vreuna din aspirațiile lui... Acestor suflete venale le trebuia și Basarabia.

A fost astfel o epocă a corupției germane.

Urișul cal prusac intrase în zidurile noastre, nu pentru a mîncă jăratec, ca în basme, ci pentru a vărsa mărci de aur pe scările lui năzdrăvane... Tot ce a fost de vînzare în țara românească a fost cumpărat, cu prețuri înzecite.

Ne-am ridicat la timp împotriva acestui musafir nepoftit, care, sub aspectul păcei idilice și aurite, împrăștia corupția pentru noi și adormea conștiințele... Unii au scris; alții au interpelat la Cameră; cu toți am înălțat lăncile în contra monstrului troian. Ne-a lipsit numai un Laocoon mușcat de șerpii lui Neptun...

Ne-am indignat în zadar...

Corupția germană ne-a făcut un bine; știm cine e de vînzare în țara românească... În valul ei murdar a luat toate epavele noastre morale... În urmă, a lăsat sufletele curate...

Astăzi nu se mai vorbește de calul troian.

Calul există încă. Nu mai e însă năzdrăvan. E o biată gloabă reformată și dezafectată, fără dinți și bleagă... Numai arare, cînd strănută, îi mai iese pe nări cîte o marcă de aur.

Ligile „integraliste“ și mișcările de stradă au dispărut. La o astfel de moară trebuie ceva mai multă apă.

Ziarele „neutraliste“ sau filogermane mai apar încă în virtutea inerției... Apar însă într-o indiferență totală. N-au cititori: n-au convertit pe nimeni; predică în pustiu...

E îmbucurător...

Cînd am protestat împotriva corupției germane, ne-am îndoit deci pe nedrept de sănătatea morală a neamului nostru.

GRECIA REGELUI OTHON

I

Grecia lui Tino e tragică. Cu toată nota de operetă a acestui mare general, ce a cunoscut amărăciunile epopeei de la Larissa și exilul silnic de acum câțiva ani, nota tragică stăpânește. În dansul lui pe marginea prăpastiei, Tino e gata să tîrască după sine destinele unui popor nevinovat de politica lui șovăitoare...

Grecia de azi e Grecia tragică a lui Tino.

Grecia de acum 60 de ani era Grecia comică a regelui Othon... Pentru noi e Grecia pamfletului nemuritor al lui Edmond About.

*

Pe vremea lui About, Pireul n-avea decît patru mii de suflete; Atena era încă un uricios orașel albanez. Pe tron se afla regele bavarez Othon, slab, fără culoare, fără voință, înțepenit în mijlocul etichetei nemțești. Alături de dînsul, regina Amalia, groasă, energică, dominatoare.

Balurile de la curte, cu recele lor formalism, cu lipsa de însuflețire, cu sărăcia de răcoritori, au găsit în About un povestitor ironic. Lumea eleganțelor e de asemeni ciuruită de săgeți. Iată un strălucit ofițer din suita curții. Vine de la un duel cu un diplomat. A tras întîi și n-a nimerit.

— Domnule, îi zise atunci diplomatul, lovitura nu se numără. Mîna îți tremura prea tare. Binevoiește a reîncepe.

Ofițerul nu așteptă să fie invitat a doua oară. Trase încă o dată...

Pe vremea aceea lipsa de disciplină domnea în Grecia, începînd cu armata.

Un biet jandarm, cinstit și de ispravă, dorea să-și vadă pe tunică galonul de caporal. Cu neputință. Nu era înaintat. El dezertă atunci spre a deveni bandit. Isprăvile lui îl făcură cunoscut guvernului. Cum nu-l putea prinde, i se trimise vorbă că de se va întoarce va fi înaintat a doua zi caporal, iar peste un an sergent. Banditul ascultă și se întoarce. Peste un an ministrul uită însă să-l facă sergent. El se retrase din nou la munte. După trei omoruri fu înaintat. Curînd ajunse și ofițer.

Iubirea de libertate ajungea deci la nedisciplină; iubirea de egalitate se prefăcea de asemeni în ură împotriva oricărei deosebiri sociale. Psihologia ostracismului antic avea la temelie această ură. Prin aceeași gelozie se explică și legea de la 3 februarie 1844, care îndepărta de la orice funcție publică pe toți grecii născuți în alte țări, cu toate că au contribuit atît de mult la independența greacă.

Administrația grecească e ținta ironiei lui About. Înăuntrul, frînele guvernului sunt slobode. Dreptatea e schioapă. Ea se poate înfriuri și cu argumente patriotice.

Un băiat de circiumă insultase pe un francez pe drumul Patisiei. Cearta lor ajunse înaintea judecătorului. Făcînd pe procurorul, grefierul ceru toată asprimea justiției, „avînd în vedere că plîngerea fusese înaintată de d. ministru al Franței. Franța, domnilor, care...”

Un tînar din sală strigă:

— Vrei să te apăr?

— Lasă-mă în pace.

— Vei fi achitat.

— Te iau atunci avocat.

Și „avocatul” începu să peroreze în mijlocul publicului:

— Ce ni se vorbește de Franța și de francezi? Nu suntem noi eleni? Da, suntem eleni, o, frații mei, și un elen e totdeauna nevinovat. (Semne de aprobare în sală.) De altfel, actul de acuzare a mințit. Eram de față în clipa

cînd acest blind cîrciumar a fost insultat, lovit și rănit de o hoardă de barbari, veniți de la nord...

Și „avocatul“ continuă tot astfel. Publicul îi luă partea zgomotos. Pedeapsa fu micșorată de la o lună la o zi de închisoare...

*

Ironia lui About s-a îndreptat mai ales asupra sferelor înalte, lipsite de orice moralitate și de orice educație. Miniștrii, politicianii, generalii, curtezanii regelui Othon se oglindesc în această carte vioaie și mușcătoare în trăsături neuitate.

Grecia regelui Tino nu-și va găsi oare și ea istoricul spiritual, ironic, dar și dureros pe care îl merită?

II

Grecia bavarezului Othon aduce aminte de Grecia lui Tino : un rege fără voință multă și o regină germană cu prea multă voință. Dominatoarea Amalie se regăsește în regina Sofia ; contele de Armansperg, în baronul de Schenk, care face și desface izele politice din Atena...

*

Amalia introdusese în democratica Grecie tot rigo-rismul etichetei micilor curți germane. Interiorul acestei curți sărace, pedante și formaliste, a găsit în About o vervă strălucită. El pretindea că marea damă de onoare nu era o ființă, ci un automat : un mijloc ingenios de a face și economii și de a păstra cu sfințenie eticheta, mărginind-o la niște formule neschimbate de automat.

Viața privată a reginei Amalia era, de altfel, la adăpostul oricărei clevetiri.

O singură dată un început de idilă a zguduit galbenul palat din Atena. Un ofițer francez de marină, fiind invitat la un bal al curței, avu cinstea să joace cu regina Amalia. A doua zi dimineața, îi trimise un coș cu niște mere superbe, în care era și un bilețel redactat astfel : „Maiestate, acordînd premiul de frumusețe Veneriei, Paris i-a dat un măr. Cum Maiestatea voastră e

de o sută de ori mai frumoasă decît Venus, îmi iau îndrăzneala de a-i trimite o sută de mere.“

A fost nevoie de intervenția ministrului Franței pentru ca galantul ofițer să fie mutat din Atena...

*

Grecia lui Tino e încă țara bacșișului și a unei administrații anarhice. Politica e un mijloc de îmbogățire. Ea nu mai e însă țara haiducilor... Acest element pitoresc și anecdotic a dispărut din povestirile tuturor călătorilor...

Grecia regelui Othon era o Grecie romantică. Klefții roiau chiar în jurul zidurilor Atenei... Călătoriile erau pline de emoții și de peripeții pitorești...

Odată, un călător din Germania străbătea Grecia, încărcat de juvaieruri. În drum, întîlni un bandit, care îi ceru punga. Voind să se caute în buzunar, călătorul își desfăcu paltonul. Lanțul de aur al ceasornicului se văzu.

„Dă-mi și ceasornicul“, îi zise banditul. Voind să scoată ceasul, călătorul scoase mai întîi mînușa. Inelele cu pietre prețioase sclipiră. „Dă-mi și inelele“, porunci banditul. Trăgînd inelele, se văzu și manșeta. „Dă-mi și butonii“, zise kleftul. Silindu-se însă să scoată butonii, se desfăcu cămașa. Pe piept, călătorul avea un medalion de aur. „Dă-mi și medalionul“, se răsti haiducul. Și dacă pistolul n-ar fi fost întins spre dînsul, călătorul s-ar fi împotrivit poate cu înverșunare, căci în medalion era o suviță din părul iubitei...

În una din călătoriile lui prin Morea, About întîlni o ceată de oameni cu o înfățișare îndoielnică. În frunte, un om, ce părea a fi conducătorul ei, mergea înarmat pînă-n dinți. Ceilalți îl urmau pe jos sau pe catîri, zăngănind din arme sau aruncînd priviri asatine...

Peste un sfert de oră, About întîlni un țăran cu care intră în vorbă.

— Cine e conducătorul acestei cete ? Mi se pare că sunt niște bandiți.

— N-ai greșit cu mult : e un subprefect în inspecție.

Tot astfel contele M. de Vogüe, trebuind să treacă munții Olimpului (1875), a fost silit să ia de la un bogat

negustor din Salonic un bilet de recomandație către Sotiri, regele munților din acel timp...

...S-au dus klefții pădurilor sărace ale Greciei. Au rămas însă klefții orașelor : klefții politicei care își exercită vasta lor piraterie asupra bietelor finanțe ale celui mai sărac popor din Europa...

RITMUL NEUTRALITĂȚEI

Am avut un ritm al războiului mondial... Un flux și reflux de armate ce înaintează și se retrag. După vertiginosoasele lor victorii, Puterile Centrale au început să scoboare clina din urmă.

Am arătat altă dată că acest ritm de fapte materiale, de succese și de înfringeri, a fost însoțit la noi de un ritm sufletesc care urmărea în toate creșterile și descreșterile lui mersul războiului privit prin prisma idealului nostru național.

E ritmul unei mari părți a poporului românesc. Al multor bărbați politici, mai întâi. Al tuturor celor cinstiți, mai apoi. Al tuturor celor ce nu urmăresc vreun interes personal sau de partid în jurul marilor idealuri naționale ; al tuturor românilor independenți, nepăsători de orice guvern ; al tuturor celor ce privesc viața inividului în desfășurarea generațiilor și prin prisma ideii de neam și de stat.

*

În afară de acest ritm înălțător al sufletului românesc, conștient sau inconștient, sentimental sau logic, real, puternic, deși mai puțin evident prin semne exterioare, țara noastră a mai cunoscut un alt ritm. O prelungită neutralitate de doi ani a pervertit multe bătăi de inimă românească, îndreptându-le de la idealurile veșnice la scopuri practice. Un vînt de mare imoralitate a

bătut peste noi. În vârtejul lui necurat a luat conștiințele ușoare ca pe niște fulgi, zburătăcindu-le în jocuri fățișe. E un ritm văzut. Un ritm tălmăcit prin numeroase semne de corupție, pe care ni-l cunosc mai bine străinii : și acei ce ne cumpără și acei în dauna cărora ne lăsăm cumpărați... Un ritm care ne-a pus într-o dureroasă și nedreaptă lumină în fața celor mai buni prieteni de aiure...

La început a fost ritmul corupției germane. Ziare cumpărate; conștiinți siluite pentru aur. Ziare întemeiate din nou cu bani germani și redactate de condeie românești vândute. E întâia fază a neutralității române : faza mezzatului de conștiințe... Ne aducem cu toții aminte de goana după suflete vândute; sumele fabuloase cu care plăteau articole nevinovate sau neroade; milioanele ce i-au cheltuit pentru foi imunde. E faza de aur a Galactionilor și Slavicilor... Zadarnică încercare... S-au convins de la un timp și germanii că, dacă se pot cumpăra câțiva ziaristi necistiți, nu se poate cumpăra conștiința unui popor întreg. Un guvern îți poate vinde grîul țării, nu și conștiința ei. Ziarele nemțești au rămas deci fără cititori...

★

Puțin apoi s-a înscris o altă undă a ritmului neutralității române : *unda permisurilor de export*. De la epoca de aur a ziaristilor fără conștiință, a venit epoca de aur a samsarilor și a câtorva oameni politici. E încă în mintea tuturor scandalul acestor permisuri care au ridicat din pămînt averi enorme, care au îmbogățit pe intermedieri, de obicei străini, pe tineri de familie și femei întreținute...

Acum în urmă s-a adăugat și unda cea mai dureroasă : *unda contrabandelor*. Și cu atît mai dureroasă, cu cît e aproape o undă oficială... E criza prin care trecem astăzi. Trăim într-o țară infometată prin lăcomia criminală a câtorva funcționari, pe care toată lumea îi numește și guvernul nu-i lovește...

Trăim în vremea anchetelor fără nici un rezultat. Doar doi bieți învățători au fost pedepsiți pentru contrabandă !...

★

Și streinii cunosc aceste mizerii ale țării noastre. Suntem însă o țară calomniată. Sufletul nostru e mult mai bun și mai curat. Adevăratul ritm sufletesc al poporului român nu bate în inima samsarului, a ziaristilor vînduți sau a funcționarilor contrabandiști...

TATOI

Sunt cincisprezece ani de cînd am pășit întîia oară pe pămîntul Greciei. Aveam un suflet de hagiu... Veneam se văd Grecia. Mi se părea însă că o văzusem de mult. O purtam în mine mai frumoasă și mai încîntătoare... Nu Grecia lui Edmond About sau Grecia cîmpiilor rușinoase ale Tesaliei, ci Elada nemuritoare a lui Homer; Elada eroilor ce-și însoțeau faptele de fanfara cuvintelor armonioase, Elada lespedelor de marmoră și a zeilor tineri...

În Atena, căutam urmele lui Pericle... Pe marginea Ilisului reciteam dialogurile lui Socrate printre stușișurile de laur... Aici se răspîndise elocința lui subtilă. Versurile lui Sofocle îmi cîntau în ureche: „Apele rodnice ale Ilisului rostogolesc valuri ce nu ațipesc niciodată; în fiecare zi unda lui curată se răspîndește pe pămînt, împrăștiind viața.“

Ochii mei lacomi îl căutau: Ilisul cărților lui Platon și al poezilor antici. Pe fundul unei albi mîloase abia se zărea pe alocuri o ață de apă tulbure. În alte părți, apa dispăruse cu totul sub pămînt...

Trecîndu-l dintr-o săritură, am căutat apoi cu lăcomie mult cîntata fintină „Calliroe“ — „izvorul frumos“, „fintina cea cu nouă guri“, după cum o numește Pausanias...

Cu neputință.

Planul Atenei desfăcut și cercetat cu îngrijire nu-mi ajută la nimic.

Mi-am luat atunci inima în dinți... Cu mari sfortări și reminiscențe din gramatica lui Curtius, am întrebat în cea mai curată limbă homerică pe un preot care trecea:

— Părinte, unde e fintina Calliroe?

Preotul se uită la mine disprețuitor.

— E chiar lîngă d-ta.

Privii. În jgheabul unei pietre sărace se prelingea un firicel de apă, pe care o aștepta cu lăcomie limba fumegîndă a unui măgăruș însetat..

*

În valurile de căldură ale lunei lui august ce se abat asupra Atenei, albă de marmoră și de pulbere fină, am nimerit și prin locurile spre care nu mă ademenea vreo reminiscență antică. La Colonos îmi răsuna încă în ureche plîngerile lui Oedip. Din păduricea lui săracă mi se arăta încă chipul pur al Antigonei; la Faleron mă urmărea amintirea lui Pericle și a lui Demetrios...

Am nimerit însă și la Tatoi...

Nici o urmă clasică... În valurile de căldură ale lunei lui august, răcoarea pădurei de la Tatoi era totuși binevenită. Tăceau amintirile. Vorbea prezentul.

Era după întîlnirea de la Abazzia a regelui Carol cu regele Gheorghe. O apropiere se schița între cele două regate...

Tovarășul meu, un grec bătrîn, îmi făcea mărturisiri. Era negustor. Era însă și om politic. Ca orice grec, avea vederile lui asupra politicei Europei. Întîlnirea de la Abazzia îl bucura. Înaintea lui Gunaris, el înclina spre Puterile Centrale...

— Asta e politica ce ne trebuie. Dar vrea oare s-o înțeleagă?

Și zicînd aceste vorbe, tovarășul meu îmi arată cu aer de conspirator palatul alb din mijlocul pădurei...

— El, poate. Dar éa? Ei, domnule, domnule!...

Grecul tăcu misterios. Suspină adînc. Apoi reluu:

— Olga e mare ducesă din familia Romanoff. Inima i-a rămas în Rusia... Și la curtea noastră regală, femeia cîntă...

*

Acum cînd palatul din Tatoi a ars, mi-am adus aminte de cuvintele grecului meu...

De cîte ori nu se va fi întors spre acest palat pumnul patrioților furioși :

— El, poate. Dar ea?... Sofia e sora Kaiserului. Inima i-a rămas în Germania.

Căci astfel a voit soarta. În țara în care Elena a tulburat timp de zece ani liniștea tuturor cetăților grecești și Clitemnestra a pregătit baia sîngeroasă a lui Agamemnon, au apărut și cele trei regine voluntare, Amalia, Olga și Sofia, care au hotărît destinele Greciei...

GRECIA REGELUI GHEORGHE...

Grecia regelui Gheorghe nu e Grecia regelui bavarez Otho.

Dar nici Gaston Deschamps nu e Edmond About. El nu e un observator ironic. Cartea lui întregeste *Grecia contemporană* a lui About, îndulcindu-i observația pătrunzătoare și dîndu-i și o notă de poezie.

Grecia lui Deschamps e o Grece cu hotarele lărgite prin cele șapte insule ioniene dăruite de Gladstone și prin Tesalia dăruită de congresul de la Berlin.

Totuși, ca și înainte, defectul rasei e de a face politică. Pe cînd grecii de aiurea se îmbogățesc, cei dinăuntru își risipesc puterile în lupte politice.

Sub raportul siguranței publice, Grecia regelui Gheorghe a făcut progrese. Nu mai sunt timpurile eroice ale lui About, cînd kleftul Grisotis era să cucerească Atena. Drumurile ajung mai libere și siguranța crește în regat. Haiducii se retrag în munții Epirului și în Albania, folosindu-se de lena și reaua administrație turcească.

Hagi Christo din Delfino credea chiar că lucrurile din Turcia, încurcîndu-se atît de mult, Puterile vor dezlega problema Orientului spre folosul Greciei. Și bandiții lucrau din patriotism în numele elenismului.

*

Grecia lui Gaston Deschamps e încă o țară în care înflorește aventura și anecdota, o țară tînără și romantică, cu întîmplări neașteptate...

Un ofițer francez de marină fusese subjugat de farmecele Elenei Krassopulo, o tânără artistă dintr-o trupă nomadă de actori ce jucau pantomime naționale. El îi aruncă în fiecare seară buchete de flori. Într-o zi îi trimise și un bilețel, invitând-o la otelul Marei Britanii. Kyria Elena îl pofti în cortul de lângă teatru. Acolo erau adunați vreo zece actori pe jumătate goi și culcați. Ofițerul făcu cunoștință cu dînsii și ridică chiar un pahar de vin în cinstea acestor „vrednici artiști“.

A doua zi el primi pe vapor următoarea scrisoare :
„Domnule, pentru că ești deștept și pentru că fiica mea îți place, consimt să te cunosc. Îmi vei face plăcere mie și prietenilor mei de a cina cu noi la cîrciuma de la Hymet, înainte de reprezentație. Patrocle Krassopulo, șeful trupei.“

Ofițerul, îndrăzneț, se duse. Toată trupa era de față, afară de femei. Mîncărurile de pilaf erau îmbelșugate. În fine, d. Patrocle Krassopulo ridică un pahar.

— Tinere străin, beau în sănătatea ta, spre prosperitatea ta, pentru înaintarea ta, pentru căsătoria, pentru întoarcerea în patrie și pentru fericirea copiilor tăi. Cei din jurul tău mi-au spus că ești inteligent. Nu mă mir : galii seamănă cu grecii. Mi s-a spus că-ți place fata mea. Nici de asta nu mă mir. Îți mărturisesc însă că n-aveam de gînd s-o mărit c-un străin. Dar, fiindcă îți place, voi face și jertfa aceasta. Spune-mi deci care ți-e averea ? Ai în Galia un cîmp și o casă ? Ce vinde tatăl tău ?

Ofițerul nu se lăsă învins. Ridicînd un pahar, cuvîntă :

— Domnule Patrocle, beau mai întîi în sănătatea ta, pentru prosperitatea ta, pentru creșterea bogățiilor tale, cît și pentru sănătatea celor de față. Cînd m-ai chemat să mîncînc pilaf aici, nu mă așteptam la cinstea ce-mi faci. Mă întrebi ce am ? Ei bine, am sabia mea, sabia tatălui meu, care și el o ținea de la bunicul lui.

— Atît numai ? întrebă Patrocle.

— Cum, nu-i de ajuns ?

— Nu zic nu. Dar totuși... Uite, domnule străin, ai face bine să iei o femeie din țara ta...

— Vai ! bănuiam că trebuie să mă resemnez la asta.

— Ei, ei, nu fi nemîngîiat ! Trebuie să-ți înduri soarta.

Și ca să-l mîngîie, îi mai turnă o farfurie de pilaf.

După ce ofițerul plecă, d. Krassopulo strigă cu ciudă :

— Să nu mai aud de militari. Grecii sau francezii, n-au o para în buzunarele hainelor lor aurite. Fata mea o să ia mai bine un băcan din Farsala, iubita mea patrie...

RUGĂCIUNEA PE ACROPOLE

Ar trebui un nou Renan și o nouă rugăciune pe Acropole. Nu pentru a cînta. A cîntat-o altădată. Ci pentru a-i implora zeița ocrotitoare.

Atena poliadă de fildeș și de aur a lui Fidias ce privea din creștetul Acropolei spre marea glaucă ; Atena, pe care o zăreau corăbierii, ridicîndu-și brațele spre dînsa, nu mai există. Au topit-o barbarii. S-au închis ochii ce îmbrățișau splendorile cetății apropiate și ale mării îndepărtate...

În micul muzeu de pe clina Acropolei este însă o altă Atenă tainică. Nu e de fildeș și de aur. N-a ieșit din dalta lui Fidias. E un idol primitiv, din vremea zeilor tineri și viguroși, din vremea cînd credința sculpta și zugrăvea cu mai multă convingere decît arta marilor maeștri. N-are ochi de pietre prețioase, dar ce putere de fascinare se răspîndește din globurile goale ! Ce farmec se împrăștie din gura înflorită de un zîmbet enigmatic ! Pe bucle se văd și acum urmele policromiei. Stă încă nemișcată. Sub „peplos“ bănuiești însă prima mișcare : cel dintîi gest al unui copil ce învață să meargă...

*

În fața acestei Atene primitive, fără cască, fără lance, fără capul Gorgonei atîrnat pe piept, dar de o inteligență și bunătate cuceritoare, ar trebui să vină un nou Renan : un Renan elenic.

Patria elenică e în primejdie. N-o amenință galerele lui Xerxes și soldații Persiei și ai Bactrianei. Împotriva acestora nu era decît o singură atitudine : curajul pe care ți-l dă frica morții. Grecia nu putea decît să biruiască sau să moară. A biruit prin istețimea lui Temistocle și prin bărbăția rasei amenințate. A scăpat civilizația lumii de o lungă epocă de dominație persană. Dacă ar fi fost învinsă, soarta Europei ar fi fost schimbată. Evul mediu n-ar fi așteptat barbaria germană. Barbaria persană ni l-ar fi dat cu o mie de ani înainte.

*

Primejdia *noastră* este astăzi cu mult mai mică decît era pe cîmpiile Maratonului sau în undele egeice. În Grecia n-am pierde decît doar o amintire. Pentru Grecia însăși primejdia este însă tot atît de mare. Dilema ei suflă este și mai grea...

De o parte, interesele actuale și viitoare ale elenismului, alături de Franța, ce și-a vărsat sîngele pe lespelele de marmoră ale Acropolei, și de Anglia, pe a cărei mărinimie a cunoscut-o încă de pe vremea lui Gladstone. Într-un cuvînt, războiul imediat, în numele idealului național și al viitorului rasei, și alături de prietenii firești și seculari.

De altă parte, prietenia bulgaro-germană — înșelătoare prietenie de o clipă, urmată apoi de imperialismul bulgar în Balcani și de sfîrșitul expansiunii elenice.

*

E o tragică clipă de alegere...

Grecia are un singur om, pe Venizelos, care și-a făcut alegerea chiar de la început în cel mai larg sens național. Ceilalți au cultivat o politică de șovăire, de subtilitate sofisticată și de oportunism... Se mai putea încă șovăi.

A sosit însă acum clipa cînd nu se mai poate șovăi... Spectrul foametei a dovedit chiar și celor mai încăpățînați greci că îngăduința aliaților a ajuns pînă la margine.

Trebuie să aleagă...

...Și atunci gândul tuturor merge spre idolul cu zîmbetul enigmatic al Atenei de la Acropole, al zeiței aerului limpede și al inteligenței pătrunzătoare... Reverse lumina în toate mințile întunecate și scape încă o dată destinele Eladei !

GRECIA REGELUI GHEORGHE

Grecia regelui Gheorghe e o lungă epocă de frământări vulcanice. Asupra ei cade o grea umbră : războiul greco-turc din 1897. S-a încheiat însă cu o apoteoză : războiul balcanic din 1913. Războiul balcanic avea să deschidă era nouă a Greciei de astăzi. Pentru epoca regelui Gheorghe rămîne caracteristic dezastrul din Tesalia. E drept că în urma acestui dezastru Grecia a ieșit cu hotarele lărgite. Asupra acestei mici țări, care e și o mare amintire, au vegheat întotdeauna Franța și Anglia. Înfrîngerile ei s-au prefăcut deci mereu în beneficii.

★

Plutesc încă în amintirea tuturor nefericitele lupte din văile Tesaliei. Domokos și Larissa sunt două mari răni ale Greciei. Nu pentru că a fost biruită : puterea turcilor era, în adevăr, mai mare. Ci pentru felul cum a fost biruită. Armata greacă s-a arătat fără virtuți ostășești. A măsurat valea Tesaliei cu deschiderea grăbită a pașilor fugari. Într-una din lupte, garibaldienii fuseseră așezați în fruntea atacului. Fiind siliți să dea îndărăt din pricina numărului mare al turcilor, n-au mai găsit în spate nici urmă de grec. În fugă le luaseră chiar și merindele.

*

...Și atunci ni se ridică în minte fanfara sunătoare a luptelor din antichitate : Termopile, Maraton, Salamina... Sunt oare grecii de azi urmașii acelor eroi ? Unii învățați germani tăgăduiesc orice legătură de sînge între grecii lui Tino și grecii lui Pericle. Legătura de sînge a devenit însă astăzi problematică nu numai pentru greci, ci pentru toate popoarele. Nu mai sunt rase curate. Popoarele moderne au ieșit din încrucișări pe care știința nu le poate urmări cantitativ. Dar dacă sîngele se decolorează și se amestecă, moștenirea conformației morale este mai sigură... Și, lăsînd la o parte marile însușiri creatoare ale elenilor antici, toate micile lor însușiri și mai ales toate defectele rasei lor — nestatornicia, invidia, lipsa de simț moral, pasiunea excesivă pentru viața publică — s-au păstrat, exagerîndu-se, la grecii moderni...

Cum rămîne însă cu virtuțile militărești ale rasei ? La Termopile cei trei sute de spartani mureau eroic pentru salvarea patriei. În aceeași Tesalie, evzonii diadocului Constantin rupeau pămîntul fugînd. La 490, pe cîmpia Maratonului, grecii lui Miltiade și Aristide împrăștiau pe perșii lui Artafernes, scăpînd nu numai Grecia, ci și soarta civilizației europene. La 11 aprilie 1879, klefții lui Arvanitaki prindeau pe lordul Muncaster și pe întreaga lui suită ce vizitau cîmpul de la Maraton. Bandiții cereau 1 milion 120 de mii de drahme pentru a le da drumul...

Ce legătură sufletească poate fi deci între eroii lui Miltiade și klefții lui Arvanitaki ?

*

Adevărul e că poporul grecesc n-a fost niciodată un popor războinic : sub Pericle sau sub regele Gheorghe, le-au lipsit virtuțile militare. Războinici au fost numai muntenii doriene, care, mai ales în Sparta, ne-au dat icoana unei republice militare. De pe urma Spartei n-a rămas decît un sat sărăcăcios între păduricele de lauri ale lui Eurotas, în timp ce atenienii ne-au lăsat o întregă civilizație și liniile pure ale Partenonului...

Maratonul și Salamina sunt momente unice de vitejie în istoria militară a Atenei. Meritul lor cade asupra

lui Miltiade și Temistocle... Grecilor ce voiau să fugă la Salamina Temistocle a trebuit să le taie drumul, strîgîndu-le : „Mișeilor, de ce dați îndărăt ?“ Fugeau ca la Domokos...

Încolo, în toată istoria Eladei atît de strălucită sub raportul culturii, avem prea puține fapte de arme... Și cele pe care le cunoaștem ne vin prin imaginația măritoare a istoricilor lor. Fantazia elenică (calitate, de altfel, moștenită și de grecii de azi numai în defectul ei, nu și în latura creatoare) a înfrumusețat cele mai mici întîmplări și ciocniri. Ea ne-a dat legenda milioanelor de soldați ai lui Xerxes... Realitatea rasei înclină mai mult spre dezastrul din Tesalia decît spre eroismul celor trei sute de la Termopile.

DOI ANI

S-au împlinit doi ani de la începutul războiului mondial.

Faptele materiale se cunosc. Ritmul ce se desprinde din neîntreruptul șir de lupte și de factori ce au uneori tot atita greutate ca și o luptă hotărîtoare începe să se străvadă limpede din haosul evenimentelor zilnice. Dacă nu se poate încă scrie o istorie senină a războiului, o putem totuși bănuși într-o schemă energetică și sigură. Sunt lupte materiale ce nu se pot tăgădui.

Sunt cifre fatale. Sunt probabilități ce încep să devină siguranțe.

Și totuși e în zadar...

*

Materia ne pare inertă și sigură. Faptele ne par că prind certitudini de blocuri granitice. Ai crede că nu mai pot suferi variațiuni de interpretare. Le-ai crede adevăruri veșnice pietrificate...

Iluziuni...

Doi ani de neutralitate românească ne-au dovedit că nu există fapte materiale sigure. În fața conștiinței noastre, realitatea se pogoară și se înalță, se întinde și se strînge, pentru a lua forma sufletului nostru. Realitatea devine un material plastic.

Granitul se prefăce în pulbere. Nu există adevăruri obiective. Există însă oameni, există conștiințe, există numai adevăruri subiective.

Din război se poate desprinde un ritm. Din haosul de lupte și de factori economici se poate scoate o schemă grafică fatală. Nu are însă nici o însemnătate, cît timp nu-i corespunde și un echivalent sufletesc. Numai factorii sufletești ne stăpînesc și ne îndrumază la acțiune... Elementul psihologic e mai tare decît orice realitate.

*

Este ceva ireductibil în sufletul omenesc care ne face să-l privim și cu admirație și cu groază...

Fapte, șirul roșu al evenimentelor, probabilități, experiența trecutului nu reprezintă nimic, nimic, nimic... Biete umbre în fața acestui bloc de granit care este conștiința noastră neclintită. De s-ar prăbuși cerul, ar rămîne încă în picioare, străfulgerată, izbită de valuri sau roasă...

Lumea își poate urma cursul ei, evenimentele se pot îngămădi, viitorul apropiat poate luci din zările înroșite, sufletele noastre rămîn imobile în convingerea lor primară.

*

Cei doi ani de război nu ne-au slujit la nimic... Din evenimente nu ne-am ales cu nici o învățătură. Suntem în pragul războiului național. În sînul poporului românesc este încă o minoritate tenace și rebelă, ce voințe să ne împingă alături de Puterile Centrale... Slăbirea forței germane poate fi un semn văzut și o fatalitate matematică. Apropierea ceasului tragic poate fi o probabilitate. Măreția propriului nostru ideal național poate fi indiscutabilă — această minoritate activă rămîne ireductibilă, ca în clipa în care se credea că „germanii vor fi la 1 septembrie la Paris“...

Tragică dovadă că evenimentele, că probele materiale nu au nici o însemnătate. Totul e personalitatea omenescă.

În fața conștiinței se înclină întregul univers, întreaga fenomenalitate.

Din cea dintîi clipă a războiului, conștiința românească s-a dezbinat în două părți inegale. După doi ani de război, apropiata noastră intrare în acțiune ne găsește

în aceeași dezbinare. Convingerile nu s-au schimbat. De unde vin însă aceste convingeri, asupra cărora realitatea nu are nici o înrîurire ? Din ce fond de misticism obscur ? Din ce preexistență inexplicabilă ?

Nu știm.

Știm însă că ele există și fac o forță pe care nimeni n-o clatină.

În fața acestei indestructibilități, ne simțim cuprinși și de admirație și de deznădejde. Cei vechi ar fi numit acest sentiment : *o sacră eroare*.

FUROR TEUTONICUS

Douăzeci și cinci de mii de locuitori din Lille au fost luați de germani și transportați în interiorul Germaniei pentru lucrări agricole. De altfel, n-au ales. Au luat, la întâmplare, oameni de diferite condiții sociale. E o ironie teutonică : față de un popor democratic, față de poporul marei revoluții, ei nu se puteau purta decît democratic. Egalitate față de toți.

În concepția generală a războiului, germanii ne-au dat îndărăt cu două mii de ani. S-au întors la concepția romanilor. Prin astfel de procedee de transportare în masă a locuitorilor din provinciile cucerite, ei ne-au împins însă cu trei-patru mii de ani înapoi. Ne-am crede pe timpul vechilor faraoni egipteni sau a vechilor regi asirieni, care smulgeau popoare întregi din țarina lor pentru a le așeza aiurea. Ne-am crede pe timpul captivității babilonice sau al vreunui Ramses, care, în întoarcerea lui triumfală, țira după el neamurile nomade ale Arabiei pentru a-i înălța la Memfis piramida odihnei de veci... A trecut vremea piramidelor. Le rămîne germanilor să ridice cu brațele franceze o statuie „colosală“ lui Hindenburg, mai formidabilă decît monstrul ridicat acum la Berlin. Va întrece astfel fetișii antichității : Sfinxul, statuia Soarelui sau statuia lui Memnon, ce trimite cu glas de om salutul său matinal Aurorei...

*

După doi ani de război, germanii au rămas încă în vechea lor greșală. Nu-și dau seama că un război nu se face numai cu brațe sau cu tunuri și munițiuni. Nu-și dau seama că alături de forța materială mai e și forța morală. De la cel dintâi bubuit de tun au disprețuit-o. Să învingem mai întâi, și-au zis ei. Morala va fi apoi cu noi. N-au recunoscut deci decât morala biruitorului...

Războiul e una din marile perturbări în mersul firesc al omenirii. Cei vechi nu-i puneau nici o înfrînare. Războiul era suprimarea oricărei legi și a oricărei umanități. Strămoșii noștri romani au fost expresia cea mai puternică a acestei concepții.

De două mii de ani omenirea s-a căznit însă să-i găsească și războiului o albie firească, să-i pună un zăgaz și să-i dea o legislație. Toate popoarele au primit-o. Singuri germanii n-au primit-o decât cu gândul de a o călca.

De aci, acea serie neagră de cruzimi, de măceluri, de incendii; de aci, atacurile zepelinurilor asupra orașelor nevinovate; de aci, torpilarea vaselor de pașnici călători; de aci, grozăviile fără număr și fără rușine pentru un popor cu o civilizație atât de mare ca a Germaniei. Nefiind siguri numai pe forță, germanii au voit să învingă și prin ferocitate. Dacă ar fi izbutit de la început să biruiască, s-ar fi ales cel puțin cu o victorie, care nu are nevoie de o consacrare morală. Neizbutind, ei fac o greșală psihologică, stăruind într-o ferocitate ce nu trezește decât oroarea întregii omeniri civilizate.

*

Crimele germanilor nu sunt numai legende. Torpilarea Lusitaniei și incendierea Louvainului sunt fapte materiale. Tot atât de rigurose adevărate sunt și însemnările găsite asupra ofițerilor germani publicate de Bédier, profesorul de la Collège de France.

Iată, de pildă, ordinul generalului Stenger, comandantul brigăzii a 58-a dat la 25 august: „De astăzi să nu se mai facă prizonieri. Toți prizonierii să fie măcelăriți. Răniții, armați sau fără arme, să fie măcelăriți. Chiar și prizonierii care au și fost adunați în convoiuri

să fie măcelăriți. În urma noastră să nu mai rămână nici un dușman viu.“

Din carnetul unui ofițer german: „Am împușcat trei sute de locuitori ai orașului. Cei ce au scăpat de salvele puștelor au fost rechiziționați ca gropari. Să fi văzut femeile în acest moment!“

„La Tamines, un ofițer superior francez a fost adus lîngă un copac și legat de trunchi: i s-a înhămat apoi un cal de fiecare picior. La un semnal, s-a dat bici căilor.“

O astfel de ferocitate sistematică nu putea aduce decât ura universală a neutrilor împotriva poporului care în plină civilizație a crezut că războiul nu trebuie să mai cunoască legile umanității.

Orice război își are cruzimile lui. Nu numai războaiele între rase dușmane, ci chiar și războaiele civile. Cetățenii seucid între dinșii fără nici o milă... În oamenii cei mai blinzi se trezește sufletul ancestral al antropopitecului. O adevărată nebunie de singe cuprinde mulțimea dezorbitată. E vie încă amintirea tragică a răscoalelor țărănești. Cine s-ar fi așteptat de la blajinul și fatalistul nostru țaran la o astfel de furie sanguinară! Au ars conace; au ucis pe proprietari. Se înțelege. Au ucis însă și cirezi întregi de boi. E mai greu de înțeles. O nesfîrșită dragoste leagă pe țaranul român de vită. Nebunia răscoalei i-a prefăcut însă sufletul... Tot printr-o nebunie contagioasă se pot explica marele crize din istoria tuturor popoarelor și mai ales din istoria Franței. Fără datele psihologiei mulțimei și ale contagiunii mintale n-am putea înțelege nici actele sîngeroase ale Teroarei, nici demența dezlănțuită a Comunei...

Dacă astfel de fenomene se pot petrece în sinul unei națiuni, cu atât mai ușor izbucnesc în momentul războiului între două popoare dușmane. Pogromurile rusești, masacrarea armenilor, cruzimea bulgarilor față de sîrbi sunt fapte dezaprobrate de orice om civilizată. Au totuși o explicație psihologică. În fața lor ne închinăm ca în fața unei fatalități dictate de lungi dușmăanii de rasă, de o puternică ură comprimată, de o acumulare de energii ancestrale ce așteptau momentul suprem al izbucnirii...

Dacă *furia teutonică* s-ar fi mărginit numai la această formă de demență colectivă, comună tuturor popoarelor în anumite momente de criză, n-ar fi trezit ura întregii omeniri civilizate... Furia teutonică este însă o nebulie organizată. Nu pleacă dintr-un instinct, ci dintr-o adîncă și îndelungată premeditare. Nu e o izbucnire pornită din inconștiență, ci un sistem clădit în vederea cuceririi lumii. Lipsiți de inițiativă, germanii și-au „organizat“ și cele mai primare instincte și sentimente. Cruzimea lor e o cruzime dogmatică și științifică.

În fața incendiului Louvainului și a asasinării atîtor copii nevinovați, s-a văzut că această lipsă de umanitate nu era opera cîtorva soldați amețiți. Era, dimpotrivă, rezultatul unei întregi doctrine studiate și dezbătute în numeroase lucrări științifice. O doctrină consacrată în cele mai autorizate manuale ale teoreticienilor războiului... Numai atunci un uragan de indignare a suflat peste întreaga omenire... În vederea domniei universale, un popor mare, puternic și civilizată ca germanii a putut ajunge pînă la organizarea în doctrină de război a instinctelor primare ale omului !

Teoreticienii lui au dictat legile de fier ale barbariei sistemate, propovăduind războiul fără umanitate.

„Adîncă mizerie a războiului — scrie Hartmann — trebuie să lovească pe statul dușman. Trebuie ca sarcina lui să fie și să rămînă zdrobitoare. *Cînd a izbucnit războiul, terorismul devine un principiu militar necesar.*“

Sau :

„În filozofia războiului — scrie Clauzewitz — nu poate intra un principiu de moderațiune.“

Sau :

„Libertatea absolută a acțiunii militare este la război o condiție indispensabilă a succesului. *Iată principiile pe care militarii trebuie să le opună oricărei încercări de a împiedica această acțiune printr-o legiuire internațională a războiului.*“

Acestea sunt principiile statului-major german.

Într-un cuvînt : *terorismul ca factor indispensabil al victoriei și negația oricărui drept internațional de război.*

Astfel de principii nu puteau duce pe germani decît la ororile ce i-au acoperit de o ură universală.

GRECIA LUI TINO

În grădina și rîdnică Tesalie, străjuită la sud de amintirea „celor trei sute“ de la Termopile ; în Tesalia în care activitatea eroică a lui Hercule a răsturnat muntele Ossa peste Pelion ; în Tesalia centaurilor și a lăpților eroicului Piritous ; în Tesalia în care valea Tempe își răsfirea umbra pinilor ; în Tesalia în care s-au hotărît destinele lumii romane prin biruința lui Cezar de la Farsale ; în Tesalia plină de amintirile vitejești ale vechilor eleni, plină de poezia lui Lucan, străjuită de umbra sacră a Olimpului ; în această Tesalie de glorie, de poezie și de bogăție, se împrăstia în goană, la 1897, o armată bătută și un general grăbit ca Achile cel iute de picior. Dacă ar fi existat jocurile olimpice, generalul ar fi cîștigat premiul alergării și ar fi fost cîntat de nemuritorul Pindar. În Tesalia în care „cei trei sute de la Termopile“ au stat pe loc în fața perșilor lui Xerxes, diadohul Constantin alergic ca într-un stadion olimpic. În locul unei cununii de laur, îl aștepta însă o universală ironie și umilință...

*

În Grecia individualismului exagerat, care ne-a dat mari artiști, dar a împiedecat formarea unui stat puternic și coerent ; în Grecia ostracismului antic ; în Grecia invidiei și a politicii de cafea ; în Grecia generațiilor care vorbesc la întruniri publice ; în această Grecie

tulburată de otrava politicei, era acum cîțiva ani un om de prisos.

O puternică ligă militară se înjghebase sub conducerea colonelului Zorbas împotriva șefului armatei, ce devenise odios și prin incapacitate și prin zelul lui de a-și face partizani și creaturi în sinul oștirii...

Și, lucru nemaipomenit, liga n-a putut fi potolită pînă ce n-a fost scos din armată moștenitorul tronului. Astfel a cunoscut drumul exilului diadohul Constantinos, eroul de la Domokos și de la Larissa...

*

Schimbare la față...

Prin iscusința lui Venizelos, rătăcitorul diadoh e rechemat în patrie. Prin iscusința aceluiași mare bărbat de stat, războiul balcanic de la 1912 dă roade strălucite pentru Grecia. Diadohul Constantinos intră în Ianina trădată și în Salonicul gol. O mină asasină îl ridică apoi pe tron.

Grecia întreagă strigă, uitătoare și mobilă ca întotdeauna :

— Zito, o Vasilevs Constantinos !

*

Din această clipă, fostul fugar de la Domokos și fostul exilat pentru incapacitate și intrigă s-a prefăcut într-un mare general.

Scena se petrece acum la curtea de la Berlin. Cumnatul său îi oferă cu mare solemnitate bastonul de mareșal. Vasilevsul Tino se scoală cu modestie :

„Victoriile cîștigate, spune el, le datoresc metodelor învățate la școala de război din Berlin a Majestății voastre, căreia îi păstrez o eternă recunoștință“.

Mare emoție ! Aceleași metode împinsese odinioară pe diadohul Constantinos la dezastrul de la Domokos și Larissa.

Mulțumită aceluiași metode, diadohul fusese alungat ca incapabil.

Și nimic despre activitatea diplomatică a lui Venizelos ? mai ales nimic de munca regeneratoare a generalului Eydoux și a misiunii franceze ce lucra de ani pen-

tru a reorganiza armata greacă ? Nimic... Numai metodele cumnatului său de la Berlin. Vasilevsul avea de pe atunci simțul familiei și al modestiei.

*

Îi lipseau însă bani. De la Berlin trebuia să treacă și pe la Paris. Eram tocmai atunci la Paris. Nu voi uita niciodată indignarea presei franceze împotriva acestui erou de operetă. Nu voi uita, mai ales, glaciala lui primire ; scuzele la care a fost silit ; explicările încurcate prin care căuta să salveze și „metodele de la Berlin“ și legitimizele străduinți ale misiunii franceze pentru a reorganiza armata.

Ce a urmat se știe.

Se cunosc șovăirile de doi ani ale Vasilevsului între vocea națiunii și telegramele cumnatului de la Berlin. În ochii armatei sale a devenit, în sfîrșit, un erou... Oșteanul care fugea la Domokos după „metodele de la Berlin“, oșteanul, pe care liga lui Zorbas îl scotea din cadre pentru a-l trimite peste graniță ca incapabil, acest oștean a devenit „un mare general“ și idolul armatei...

ACTORII ȘI RĂZBOIUL

O notiță oficială ne aduce vestea că actorii teatrelor naționale și a tuturor trupelor particulare nu sunt mobilizabili. În schimb, se vor ține la dispoziția Ministerului de Război pentru a putea întreține „buna dispoziție“ a soldaților pe frontul de luptă.

Dacă n-ar fi o informație oficială, am crede că e visul de vară al vreunui tânăr absolvent de conservator, care se prepară să fie erou pe scenă și laș în viață.

*

Trăim într-o țară de imitații — și nu de imitații organice, ci de imitații exagerate și fără nici un rost. Ne-a venit și nouă câte o vagă știre de ceea ce se petrece pe frontul francez. Am auzit de bunul cîntăreț breton Botrel sau de veselul Dranem, care își preumblă verva lor patriotică sau comică printre soldații reveniți din tranșee. Am crezut nimerit să facem același lucru și la noi...

Știrile venite de la Paris nu sunt exacte. În Franța actorii n-au fost scutiți de mobilizare. Și-au făcut datoria către patrie.

În Franța, ca în toate celelalte țări. Marele actor tragic Moissi din Berlin abia acum s-a reîntors din lunga lui captivitate din Bretania și Toulouse. Pe front n-a întreținut „buna dispoziție“ a soldaților, ci a fost ca ofițer aviator. În Franța, egalitatea în fața morții a mers

și mai departe: trei episcopi francezi sunt simpli soldați fără grad în mocirla glorioasă a tranșeelor...

Sunt și cîntăreți. Pe aceștia însă vîrsta sau motive legale îi fac nemobilizabili. Activitatea lor artistică prin „depouri“ sau spitale este deci o ofrandă patriotică spontană. Ea nu răscumpără o abatere de la datoria de sînge a fiecărui cetățean față de patria în primejdie.

*

Și apoi, ce are a face starea de spirit a soldaților francezi cu starea de spirit a soldaților noștri rurali! Unei trupe de parizieni, culeși de prin foburguri, cîntecul spiritual al lui Fursy sau al lui Polin aduce o rază de lumină din Parisul Montmartrului... Spiritul, veselia, ironia sunt alimentele necesare ale acestei rase vicioase și artistice, în care teatrul și „cîntecul“ batjocoritor sau sentimental sunt o nevoie sufletească...

La noi, cîntăreții bucureșteni n-ar avea nici un rost în rîndurile unei armate de țărani, care n-au văzut decît o „comedie“ prin bilciuri și pentru care teatrul sătesc n-a putut prinde. Cu atît mai puțin ar putea prinde în timp de război.

*

Țara românească e formată, negreșit, din cele șase milioane de țărani. Mai e și o pătură orășenească. Toți sunt egali în fața primejdiei.

S-ar putea susține însă că țara românească, în afară de masa ruralilor și a orășenilor „intelectuali“ sau nu, mai e compusă și din cîteva sute de oameni care reprezintă floarea intelectualității rasei noastre, tîria de azi sau speranța de mîine... S-ar înțelege pînă la un punct cruțarea acestor forțe vii ale neamului, care îi făuresc arta și știința, adică îndreptățirea superioară a unui popor la viață... Această cruțare nu s-ar putea însă face decît individual. În nici un caz, nu s-ar putea scuti de sarcina războiului o categorie întreagă de cetățeni: să zicem, de pildă, a profesorilor universitari... Cruțarea (și nu scutirea) forțelor trebuie făcută individual și cu multă discernere și discreție... Oamenii de știință pot fi în-

trebuințați în laboratorii; oamenii de litere cu o pană care poate fi folositoare statului...

A scuti însă de mobilizare o întreagă categorie de cetățeni — și încă una din cele mai puțin interesante — e o *grea nedreptate*.

Artiștii mari, necesari, desigur, gloriei unei țări sunt scutiți prin vîrstă...

Vagii absolvenți de conservator, vagii stagiați de pe la teatrele noastre n-au dreptul de a se bucura de un privilegiu *in bloc*, ce-i ridică deasupra celorlalți cetățeni.

LA GINESTRA

La ginestra...

O mică floare sălbatecă, ce a întîlnit în cale cîntecul sublim al lui Leopardi... În locul atîtor pajiști grase, și-a ales coasta de lavă a Vezuviului... Crește printre stînci și cenușă. Își tirăște grația ei parfumată pe unde nici un fir de iarbă nu răsare... Se înalță încetîșor pînă ce se anină peste gura fumegîndă a vulcanului.

Stă astfel atîrnată între viață și moarte. Cea mai mică revărsare a craterului o omoară. Ea crește alături cu o stăruință netulburată...

Leopardi a văzut în această floare, ce palpită deasupra vulcanului aprins, a văzut însuși simbolul vieții omenеști. Iar poetul Cerna și-a adus, desigur, aminte de sublimul cîntec al lui Leopardi atunci cînd a scris *Floare și genune...*

★

Viața noastră națională de astăzi se poate asemăna cu un vulcan deasupra căruia se vede umbrela de fum alburiu, semnul unei izbucniri apropiate... Se ascut săbiile; se curăță tunurile. Vin munițiile din Rusia. Se pregătesc spitalele. Trenurile furnică în toate părțile cu armată ce se duce spre o țintă necunoscută... Ziarele nu ne vorbesc decît de „intrarea“ în acțiune pentru o dată sigură. Poate la 15 august... Sunt nenumărate semne că ziua cea mare nu e departe...

Și totuși, deasupra acestui vulcan ce clocotește se ridică firul înflorit al vieții în funcția ei cea mai grațioasă : teatrul...

Toate ziarele sunt pline de știri teatrale. S-a mai întemeiat încă o companie dramatică : Compania Marioara Voiculescu — Petre Sturza. Vom avea deci cinci teatre permanente : ce fericit București ! Ce plăceri îl așteaptă pe la iarnă ! Repetițiile încep la 1 august, deși războiul începe poate la 15... Ce are a face ! În mijlocul lavei fierbinți, *ginestra* înflorește grațios...

Și repertoriile vor fi la înălțimea vremii. Niciodată n-a fost o mai nobilă întrecere între teatrele capitalei în întocmirea repertoriului. Până și Teatrul Național și-a luat o piele nouă, vrednică de bombele aeroplanelor bulgărești sau ale zeppelinului de la Rusciuc : nici jumătate de ceas nu ne desparte de hangarul acestei noi binefaceri a științei germane.

Teatrul Național și-a scuturat chiar și obișnuita lui inerție administrativă. Se prepară și se montează piese mari și grele. Un concurs pentru traducerea lui *Cyrano de Bergerac* ține în suspensie respirația întregului neam românesc. Compania Bulandra prepară și ea pe *L'aiglon* al aceluiași Rostand : șase acte, câteva mii de versuri, costume furnizate de casa Baruch din Berlin... Poate vom scăpa de vodeviluri stupide. A trebuit cataclismul universal pentru ca să se înobileze și teatrul românesc și să se facă eforturi noi susținute și jertfe materiale ce presupun succese mari și nenumărate săli pline...

*

În fața acestei exuberanțe de viață suspendată deasupra unui vulcan ce fumegă, e cu neputință să nu te gîndești la sublima *ginestra* a lui Leopardi atîrnată deasupra Vezuviului sau la „floarea“ lui Cerna spînzurată pe gura „genunii“...

Aduc vreo învinuire ?

Nu.

Așa e viața. Încununăm moartea cu flori... Ne paște din urmă, și noi zîmbim cerului senin și fericirii cu ochii umezi de plăcere. Am ajuns aproape de capătul drumu-

lui, și noi păstrăm aceeași grațioasă nepăsare ca și cum am pași pe drumul de asfodele al eternității...

Poate deci clocoti vulcanul energiilor naționale îndreptate spre realizarea unui ideal care nu iese decît dintr-o singeroasă tragedie — pe coastele lui de lavă fierva crește netulburată această floare a plăcerii care e teatrul.

„PENTRU PATRIE ȘI TRON“

Încă o ligă : „Pentru patrie și tron“.

Patria și tronul aveau nevoie de apărători. De acum înainte îi vor avea...

Prin această nouă manifestare a propagandei germane se adevărește că limba a fost dată omului pentru a-i ascunde cugetarea. Căci cine primejduiește patria sau atacă tronul? Era oare nevoie de o ligă pentru a le apăra? Nu se aduce oare o jignire tronului, presupunându-i o anumită tendință care n-ar fi în spiritul voinței naționale? Patria și tronul sunt ale tuturor : senine și sfinte. Nici un om serios nu le amestecă în luptele noastre de idei. Făcându-ne „apărătorul“ lor înseamnă a le pogori. Înseamnă a ne arunca în haosul politicei balcanice din care abia am ieșit...

*

Patria și tronul nu intră, de fapt, întrunimic în scopurile ligii „Pentru patrie și tron“. E numai o flamură strălucitoare și scumpă tuturor pentru a ascunde un alt program politic. Nu e o taină pentru nimeni că această ligă e încă o încercare a propagandei germane. Să sperăm că cea din urmă...

O încercare nouă și o hipocrizie nouă...

Pentru ce nu se întemeiază odată o ligă cu un program sincer, mărturisind că vrea neutralitatea definitivă a României sau alipirea către Puterile Centrale? Există

o „Federație unionistă“, cu un program ferm. Vrea războiul împotriva Austriei pentru realizarea idealului național. Pentru ce nu se înjgheabă o altă Federație, cu program tot atât de limpede : războiul împotriva Rusiei, pentru cucerirea Basarabiei? Ar ști lumea atunci să aleagă între cele două federații. Și s-ar vedea încotro cade aproape unanimitatea acestei țări...

Tocmai din această pricină propaganda germană e silită la căi piezișe...

Astă-iarnă se întemeiasă o ligă „pentru unitatea tuturor românilor“. Oamenii lipsiți de convingeri și de moralitate cuvîntau prin întruniri, cerînd „totul sau nimic“. Se lansase și un program rotund și sonor : *integralismul*. Finanța germană se pusese în slujba acestui ideal măreț și nerealizabil. Tineri nesocotiți și bătrîni imorali dădeau și atunci telegrame către rege, salvînd tronul, și către guvern, făcîndu-i un zid de apărare din piepturile lor...

Astăzi nu se mai vorbește de *integralism* și de „unitatea tuturor românilor“ de cînd mărcile germane au încetat de a se revărsa... Astăzi propaganda germană a luat o altă cale, piezișă, și o altă formă, înșelătoare. Ea apără „tronul și patria“. Și aici însă aceeași insinuare că, fiind prizonierul unui partid, regele ar avea altă politică decît politica guvernului răspunzător.

Trebuie deci dezrobot... Propaganda germană își inchipuie că România e Grecia și că regele Ferdinand e Vasilevsul Tino. Numai astfel ne putem explica de ce această propagandă a luat, în sfîrșit, și la noi aceeași formă ca și în Grecia.

Toți cei ce au avut iluzii în privința seriozității progresului țării noastre au primit o crîncenă lovitură. Suntem încă balcanici.

Liga „Pentru patrie și tron“ nu e o ligă oarecare, de cetățeni liberi pe sentimentele lor. E o ligă de foști ofițeri (unii generali) și de ofițeri în rezervă. De fapt, cei mai mulți sunt cunoscuți din viața civilă prin propaganda lor filogermană. În această ligă nu și-au revendicat însă decît calitatea de ofițeri în rezervă... Cu alte cuvinte, un fel de ligă militară.

Dar aceasta e tragicomedia din Grecia ! Numai acolo a intrat politica în armată. Numai acolo vedem ligi de rezerviști încurajate de statul-major al lui Dusmanis și de contraligi încurajate de generalii din partidul lui Venizelos.

Liga „Pentru patrie și tron“ era să ne tîrască și pe noi spre această anarhie morală, din care nu vor profita decît germanii.

SUFLETE MOARTE...

În zilele acestea de vară, cu lungi drumuri prăfuite, cu mireasmă de fîn cosit, cu podoaba lanurilor pline de grîne, cu sunetul zurgălăilor căruțelor de țară, îmi răsare în minte imaginea cabrioletului lui Cicikof din *Suflete moarte*, nemuritorul roman al lui Gogol.

Neobosită, gabrioleta trece pe drumurile desfundate ale sfîntei Rusii, pe cîmpii nesfîrșite, pe dealuri însălbăticate, prin văi umbroase, prin ape ce-i ajung pînă la butucul roții, trece, trece prin sate uitate de Dumnezeu, sub privirea speriată a copiilor blonzi, pe moșii mănoase sau pe ogoare pustii...

Pe Cicikof nu-l ademenește însă natura... Nu se uită nici la pămîntul gras, nici la holdele ce stau încremenite sub sărutarea soarelui. Epopeea bucolică a sfîntei Rusii nu-l cucerește.

Gabrioleta lui cu zurgălăi se oprește pe-nserate pe la conacuri — pe la toate conacurile. Și dacă Cicikof a trecut cu ochii închiși pe dinaintea naturei bogate, ochii lui se deschid acum... E un om bine închegat, cu mișcări lesnicioase, cu ușurință de vorbă, cu gesturi feline, insinuant, cu o delicată lingușire, cu o prefăcută lepădare de sine, pătrunzător și șiret... Știe să vorbească cu toți proprietarii, cu domnișoarele bătrîne și avare ce n-au mai fost la oraș de o jumătate de veac, cu boierănașii vicleni, cu marii proprietari fastuoși... Tuturor le aruncă cîte o vorbă bună, ce le merge la suflet. Apoi, după ce i-a cucerit, își dezvelește scopul venirii...

Ar voi să cumpere robi... Nu robi vii. Aceștia costă scump și cer mîncare. El ar dori numai robii care murind după încheierea ultimului recensămînt mai trăiesc încă din punctul de vedere al stării civile. E o idee a lui ; o mîngiere.

Pentru a intra în posesia actelor lor de naștere, el plătește. Firește, nu mult. Plătește totuși printr-un contract de vînzare înregistrat la tribunal, ca și cum, în adevăr, ar cumpăra niște robi vii... Proprietarii se uită mai întii cu ochii mirați la acest cumpărător de suflete moarte. Cicikof știe însă să-i cîștige cu vorba : e o slăbiciune a lui ! Unii i le dau chiar fără bani ; alții, mai avari sau mai neîncrăzători, se tocmesc. Și Cicikof cumpără. Își pune actele în buzunar și ia din nou drumul stepei rusești. După nesfîrșite colindări, el ajunge stăpînul a mii de robi morți, care, după recensămînt, trăiesc încă. Cînd și-a rotunjit un număr mai mare, se duce la bancă și face un mare împrumut, hipotecîndu-și *sufletele moarte*. Cicikof devine astfel milionar !

*

Și de la acest șiret cumpărător de suflete moarte, gîndul mă duce într-o casă bogată a Bucureștiului nostru. Pe pereți, numeroase tablouri. Florile lui Luchian umplu odăile de lumină și de miros. În toate colțurile, obiecte rare, sculpturi, bibelouri prețioase.

Stăpînul acestor comori stă răsturnat într-un fotoliu sculptat ca tronul unui voievod. E un Cicikof național, îmbogățit și iubitor de artă. Cu dreapta își mîngîie barba lungă și venerabilă. În jurul lui stau sufletele moarte, pe care le-a cumpărat pînă acum : tineri imberbi, „maestri“ decăzuți, avocați lacomi, cîțiva ziarști vînduți sau teologi morali.

Un „suflet“ nou bate la ușă.

Un tînăr intră. E sfios. Odinioară era însă unul din cei mai zgomotoși. Își alesese drept cîmp de activitate strada. În fiecare zi ardea ziare filogermane și organiza încăierări homerice. Voia Ardealul. Era chiar și un apărător al demnității naționale.

Văzîndu-l, Cicikof nu-și putea ascunde o tresărire de bucurie în privire. Își mîngîie deci barba de voievod :

- Ce te-duce pe la mine, suflete ?
- Pocăința.
- Te-ai lăsat de diavolul idealului național ?
- M-am lăsat.
- Fii atunci bine venit.

Și „sufletul“ începu o lungă și jalnică poveste. Acasă îi plîng copiii de foame. Nu-i mai plătește nimeni scrisul.

— Bine, rostește Cicikof, vei primi patru sute de lei pe lună.

„Sufletul“ are însă nevoi mai mari. Are de plătit și chiria din urmă. I-ar trebui șase sute de lei.

- Fie atunci cinci sute. Vei scrie și o broșură.
- Voi scrie.
- Vei insulta pe toți ardelenii refugiați în țară.
- Voi insulta.
- Bine.

Și, solemn, Cicikof făcu semn „sufletului“ să vină la dreapta, ordonînd cu vocea lui răsunătoare :

— Ei, acum, părinte Galaction, trece-l și pe ăsta pe sub patrafire...

Și l-a trecut pe acesta ca pe atitea alte *suflete moarte* cumpărate cu aurul viu al nemților.

Bieții nemți ! Ei sunt singurii păcăliți din această vînzare de *suflete moarte*.

GESTUL STRAMOȘESC...

În orașul Fălticeni, în care mă prinsese mobilizarea, trecea de o săptămână, pe sub geamurile casei, un lung șirag de care. Nu se mai sfârșeau. Treceau zi și noapte boii cumiști rumegând filozofic ; treceau căruțele cu sprinteni cai de munte sau cu greoi cai normanzi, răsunându-și copita lor lată ; treceau stoguri întregi de fin presat ; treceau mormane de pâine ; treceau boi dejugăți și cai în libertate. Se desfundau satele, cîmpiile și munții pentru a duce spre fugara linie ferată toate bogățiile acestei țări rodnice.

Înainte boilor mergea țăranul nostru, cu pasul rar și cuminte, cu liniștea lui augustă. Mergea la război. Ai fi crezut că mergea la arat. Ai fi crezut că săvârșea unul din acele gesturi simple și solemne prin care se deschid vinele pămîntului darnic. Nici o emoție nu i se citea pe față. Călca rar și îndesat. De unde venea însă atîta liniște simplă ?

De la strămoși.

Gestul lui era un gest ancestral. Țăranul român n-a făcut numai gestul august al sămănătorului cîntat de poeți. El a făcut și gestul soldatului ce merge la război.

Pe ulița pe care trecea lungul șirag al căruțelor, al boilor cumiști, al cailor mărunți și al țăranilor liniștiți, a trecut de atîtea ori același șirag nesfîrșit. Alți oameni. Aceeași rasă însă. Același dispreț de moarte, același fanatism în privința „scrisului soartei“, același supus simț al datoriei, același eroism simplu și firesc... Drumetii de

acum erau niște fantome ce se desprindeau din umbra istoriei pentru a mai săvîrși încă o dată gestul strămoșesc al jertfei de sine și al iubirii de țară și de pămînt. Cîntecul legănat al clopotelor i-a chemat la război. Odi-nioară îi chema buciumul lui Ștefan cel Mare și al tuturor voievozilor. Atunci, ca și acum, răsunau cîmpiile și munții de cîntec de război.

Părăsind brazda începută, țăranii întorceau boii spre chemarea la arme. Plăieșii se scoborau din munte, muncitorii veneau de pe ogoare. Simplu. Mergeau astfel să-și îplinească a doua menire a lor : după munca pămîntului sfînt, apărarea lui împotriva dușmanilor.

De aceea treceau și în luna lui august 1916 pe sub geamuri, într-un șirag nesfîrșit de oameni, făcînd un gest strămoșesc, liniștiți și fără nici o emoție...

CARPAȚII...

Nu mai sunt Carpații...

Au fost prea mult. De două milenii creasta lor sălbatică a dominat întreaga istorie a neamului nostru. Și în bine și în rău. Ne-a despărțit, înstrăinându-ne unii pe alții. Ne-a retezat fără milă în două : *dissecta membra*. Membre risipite, ce au străbătut prin toate vicisitudinile veacurilor, făurindu-și în tăcere visul unei uniri zădărnice de acest spate de gigant ridicat tocmai în mijlocul Daciei străbune. Și, totuși, în vremuri grele, Carpații ne-au fost și de mare ajutor. În văgăunile lor tainice s-a păstrat neștirbită rasa noastră, copleșită din toate părțile de puhoaietele desfundate ale barbarilor hrăpăreți...

*

De câte ori ochii arși de patima nostalgiei ai fraților noștri se vor fi ridicat cu durere spre zidul înalt al Carpaților ? De câte ori îl vor fi blestemat că le-a închis orizontul regatului român ? Câte gemete nu vor fi auzit Carpații bătrâni și silhii ? Câte rugăciuni deznădăjduite ? Câte amenințări neputincioase ?...

Nimic nu i-a mișcat. Au stat neclintiți între cele două frânturi ale neamului nostru. De aproape o mie de ani se uită cu nepăsare la destinele lor deosebite. De doi ani Carpații deveniseră și mai tragici. Durerea fraților noștri, morți pe toate cîmpurile de luptă, se izbea de zidul creștelor nepăsătoare. Pe piscurile lor se înălțau tunurile

cezaro-crăiești amenințătoare. Vrajmășiei Carpaților li se adăoga și vrajmășia înarmată a dușmanilor noștri seculari...

*

Și, deodată, zgomot de război. De la întâia veste, o minune. Zidul inexpugnabil al Carpaților trufași a început să trosnească. Și printre crăpăturile lor au apărut baionetele înșiruite ale dorobanților noștri. Din trecătoarea Prisăcanilor, din valea Biczului, din trecătoarea Ghimeșului și ale Palancăi, din valea Uzului, din trecătoarea Oituzului și a Jiului, din meterezele lui Tudor, au început să se scurgă deodată, la un singur semn, armatele românești, dorobanții noștri și artileria grea. S-au năruit Carpații. Printre ruinele lor s-a infiltrat picătură cu picătură și pe un front enorm oastea noastră. Îi credeam dușmani neînduplecați, și Carpații s-au arătat niște giganți bătrâni, cari ne-au speriat de atîta vreme, pentru a ne șterge lacrimile și a ne îndulci durerea !

În locul unui zid de despărțire, ei vor deveni astfel coloana vertebrală a unui corp bipartit, solid organizat în jurul lor...

INCENDIUL PARISULUI

În ultima lui carte asupra filozofiei războiului mondial, cunoscutul scriitor Gustave Le Bon ne dezvăluie planul de război al guvernului german după documente găsite asupra prizonierilor.

Ofensiva din august 1914 trebuia să ducă la repedea cucerire a Parisului. Guvernul francez avea să se refugieze, negreșit, în alt oraș din sud. Germanii i-ar fi trimis o somație de pace oneroasă. Dacă guvernul nu s-ar fi învoit, germanii ar fi dat foc unei părți din Paris. Sistematici ca întotdeauna, ei împărțiseră de mult orașul în zece regiuni. S-a și găsit acest plan *sui generis* al Parisului și ordinea în care avea să urmeze incendiul. Dacă guvernul francez n-ar fi cedat nici de data aceasta, germanii ar fi incendiat altă „regiune“. După zece somațiuni fără rezultat, Parisul ar fi devenit scrumul unei imense țigări aruncată de Kaiserul german, trezit din visul de aur al unui război terminat înainte „de cei dintii fulgi de zăpadă“...

Viziunea unui Paris incendiat pînă la temelie, a unui Paris devenit o Ninive sau o Troie, amestecat cu pămîntul cîmpiei răscolite — această viziune de foc, de sînge, de dezastru răscolește imaginația oricărui om civilizată. Iată unde ne-ar fi dus biruința germană din 1914! Ni se pune parcă un vâl pe minte; în întregul nostru organism sim-

țim o adîncă revoluție de indignare și de rușine; sîngele ni se rostogolește învălmășit și clocotitor în fața acestei viziuni tragice a unui Paris, cruțat de barbaria lui Attila prin rugăciunile Sfintei Genevieva și sacrificat pe altarul barbariei militare a reprezentantului pe pămînt al Dumnezeului teuton...

Două mii de ani i-au făcut măreția sacră... În mica insulă pe care o acopere pacea turnurilor catedralei Notre-Dame, s-a adunat „conciliul galilor“ din îndemnul lui Cezar; în această insulă și-a petrecut cele mai bune zile ale unei vieți zbuciumate împăratul Iulian Apostatul „în scumpa lui Luteție“... Din această mică insulă „legată prin două poduri de țărături“, și-a luat zborul Parisul lui Filip-August, care a început clădirea Luvrului, a catedralei Notre-Dame și a Universității; Parisul lui Ludovic al VIII-lea, cu capela Sorbonei și a Mariei de Medicis, cu palatul Luxemburgului; Parisul lui Ludovic al XIV-lea, cu nemuritoarele opere ale lui Perrault, Le Nôtre, Mansard: colonada Luvrului, grădinile Tuilleriilor, Cîmpiile Elizee și Domul Invalizilor; Parisul lui Ludovic al XV-lea, al Panteonului, al Madeleinei, al neîntrecutei Place de la Concorde; Parisul lui Napoleon I, al Arcurilor de triumf, al Coloanei Vendôme; Parisul lui Napoleon al III-lea, al bulevardelor, al piețelor, al străzii Rivoli.

Douăzeci de veacuri de glorie militară, de strălucire politică, de centralizare administrativă; douăzeci de veacuri de ingeniozitate artistică și de trudă acumulată au risipit în mijlocul Parisului cele mai frumoase monumente de artă, cele mai grațioase biserici...

Și asupra acestui Paris de frumusețe bimilenară, asupra acestui Paris de lumină și de artă, de viață amabilă și idei umanitare și generoase, s-a îndreptat pofta neroniană a Kaiserului german... Puțin a lipsit ca împăratul să nu asiste de pe o înălțime la incendiul Parisului, înarmat și cu o liră în mînă, ca și celălalt Cezar, poet, cîntăreț și megaloman. Dacă nu i-a fost scris să vadă incendiul Troiei și al Romei, ar fi reușit să privească cel puțin incendiul grandios al Parisului.

ZBURĂTOARELE

De mii de ani s-au uitat oamenii spre imensitatea cerului albastru. I-a ispitit înălțimea. Cu ochi invidioși au urmărit zborul ușor al păsărilor : minunea aceasta a unei ființe ce, nesocotind legile greutății, se înalță în limpezimea văzduhului, stăpînind pămîntul și materia grea și inertă...

Sunt mii de ani de cînd oamenii au încercat deci să-și facă aripi ca pasărele. Din antichitatea greco-orientală ne-a venit legenda celui misterios Dedal, pe care l-au ispitit căile văzduhului mediteranean. La Academia din Veneția e un grup de marmoră din tinerețea marelui Canova. Dedal, bătrînul meșter, potrivește aripile pe umerii fiului său Icar. E atîta șiretenie în ochii bătrînului, atîta ispită și iscodire a necunoscutului, în timp ce în ochii tînărului Icar se revarsă senin dorința înălțimilor ! Bătrînul s-a frămîntat cu mintea, știe și dorește acum să vadă dacă meșteșugul lui a înfrînt legile naturei. Tînărul e neștiutor. El se încrede. Simte cum din umeri îi cresc aripi. Nu șovăiește nici o clipă pentru a se arunca în văzduh. E tinerețea fericită care îndrăznește pentru că nu cunoaște încă primejdia.

Încercarea lui Dedal e numai o legendă, ca și încercarea Meșterului Manole. Antichitatea n-a dezlegat problema omului zburător. Zborul a rămas și mai departe o sublimă ispită a omului. În el s-a concretizat un mare simbol : *idealul*. Zborul a devenit astfel simbolul tendin-

ței de a ne înalța peste legile soartei noastre, de a pluti în seninătăți dezlegate de materialitate. Zborul a devenit acel *excelsior* al tuturor oamenilor de înaltă putere speculativă, care, prin puterea gîndului lor, sparg formele materiei, dezrobînd sufletul...

Și după mii de ani de încordare științifică și de idealizare poetică, iată că într-o dimineață senină se ridică de pe țărmul Normandiei pasărea misterioasă a lui Blériot. Se ridică lin, mirată de propria ei îndrăzneală, se înalță și, dintr-o lovitură de aripă, trece canalul Minceii pentru a se lăsa pe țărmul Angliei. Senzația zburătorului trebuie să fi fost sublimă. Natura era învinsă.

Omul zdrobea lanțurile materiei pentru a plana în ideal... Nu numai știința cîștiga, ci și puterile ideale ale sufletului omenesc. Grațioasa pasăre a lui Blériot era, în sfîrșit, imaginea concretă a celui *excelsior*, a acelei tendințe de înălțare și de înnobilare, pe care o au sufletele cele mai alese ale omenirii.

*

Pasărea lui Blériot a trecut însă în mîinile germanilor. Menirea i-a fost deci schimbată. Nu mai e simbolul idealului, al grației, ci e simbolul morței. Din ciocul ei nu iese strigătul de *excelsior*, ci cad bombele ucigătoare... Reducînd totul la război, pasărea lui Blériot a devenit pasăre funestă și distrugătoare. Nu mai e sublimă. E o pasăre blestemată și infernală. Și în această privință, ca în atîtea altele, germanii s-au arătat asasinii feroci ai idealului...

LITERATURA RĂZBOIULUI

Armata română s-a infiltrat în Transilvania prin toate potecile Carpaților. În câteva săptămîni soldații noștri au pus piciorul în Brașov, locul de refugiu al domnilor și boierilor pribegi, în Făgăraș, vatra țării românești, în Șălimbărul lui Mihai Viteazul și în Odorhei... Ciștiguri definitive. Cuceriri care au caracterul perenității...

În această anevoioasă trecere a Carpaților s-au săvîșit, desigur, multe acte de eroism individual sau colectiv. Fapte mici sau mari menite să se prăbușească în noaptea evenimentelor lipsite de istorie. Achile fără Homer n-ar mai fi devenit Achile. Ar fi fost unul din miile de eroi care au trecut pe pămînt ca niște umbre din lipsa unui povestitor.

*

Îndărătul unei armate se cuvine deci să sosească și povestitorii. Avem literați, avem istorici, avem ziariști. E, prin urmare, în putința noastră de a înjgheba o literatură războinică potrivită și cu nevoile noastre sufletești și cu documentarea viitorimii.

Faptele soldaților noștri cer un ochi care să le vadă și un condei care să le fixeze. Numai un artist le poate insufla caracterul eternității, dîndu-le viața amănunțelor și a pitorescului. El poate culege tot ce e semnificativ, o vorbă expresivă, un gest simbolic ce s-ar pierde în virtejul desperat al atîtor gesturi, un episod mai sugestiv ca descrierea strategică a unei mari bătălii. În colabo-

rația tuturor forțelor naționale a războiului, nu trebuie uitată nici forța pe care o reprezintă artiștii unui popor. S-o solicităm ca pe un element necesar. O epopee n-are nevoie numai de brațe făptuitoare. Mai trebuie și o pupilă cuprinzătoare și un talent de a povesti în cuvinte înaripate lucrurile văzute și trăite. În afară de certitudinea sobră a comunicatului, mai e nevoie și de chenarul viu și cald al povestitorilor și al comentatorilor epopeii noastre naționale.

*

Îndărătul frontului mișcător al armatelor noastre, mai sunt și cei rămași acasă. E lumea civilă. Ea nu poate fi cu totul lăsată la o parte din jurul elementelor și al localităților. Între armata noastră de operație și țara civilă s-a tras din nefericire o zonă militară, pe care n-o străbat decît știrile lapidare ale comunicatului : am luat Brașovul ; am luat Făgărașul ; am înconjurat Sibiul ; am luat Șălimbărul...

Nu ajunge. Între țară și front trebuiesc stabilite cît mai multe fire de comunicație. Țara trebuie să vibreze la toate momentele epopeii noastre naționale. Și această legătură între cei plecați și cei rămași nu poate fi făcută decît de ziariști și literați... Cerem deci ca în urma armatei să se organizeze o literatură de război, vie, caldă, o adevărată hrană spirituală a prezentului și un document al viitorului... Numai astfel Brașovul, Făgărașul sau Șălimbărul nu vor fi numai niște slabe sonorități, ci vibrații vii din ritmul sufletesc al întregului popor românesc...

VIZIUNI DOBROGENE

Acum șaptesprezece ani cercetam valurile romane din Dobrogea... Mi se vorbise de capătul unui val păstrat foarte bine în curtea administrației depozitelor de petrol din Constanța.

Intrînd în curte, întîlnii un funcționar.

— Domnule, îi spusei eu, aici este *valul* ?

Funcționarul mă măsoară din cap pînă în picioare :

— Ce *var*, domnule ? Aici e petrol, și nu *var*.

Nu auzise de valurile romane. Cîțiva pași îndărătul casei se vedea totuși o porțiune din aceste valuri ce au făcut una din forțele Imperiului Roman...

*

Luptele sîngeroase din Dobrogea, liniile noastre de apărare cunoscute de toți îmi trezesc în minte viziunea valurilor de pămînt și de cărămidă ce șerpuiesc de-a lungul Dobrogei pentru a o apăra de barbarii năvălitori. Și atunci era aceeași primejdie. Și atunci cîmpiile se înnegreau de hoardele barbarilor ce rîvneau la bogăția cetăților romane și la mana ogoarelor cultivate. Legionarul stătea în tranșee. Ca și dorobanțul nostru, aștepta atacul. În el răsărea simbolul *sentinelei* lui Alecsandri.

Sentinelă credincioasă a nemărginitului Imperiu Roman, peste capul tău a trecut odinioară puhoiul barbarilor...

A trecut, dar nu te-a doborît. După două mii de ani, la același post și în aceeași tranșee, a răsărit dorobanțul român. Cu aceeași tenacitate romană stă de veghe spre a apăra și un patrimoniu de civilizația milenară și un pămînt sfințit prin atîta sînge latin...

*

Căci acest pămînt dobrogean a fost frămîntat cu sînge roman. Ca un semn al victoriei stă și acum scheletul trofeului de la Adamclisi. În bătrînul Tomis a tremurat de frig ușuratecul Ovidiu, plîngînd Roma pierdută, plăcerile amorului și ale poeziei, bachanalele Suburei și dragostea Iuliei. În acest Tomis, bombardat astăzi de avioanele bulgărești, a avut el, în ficțiunea lui Alecsandri, viziunea unui vlăstar latin răsădit pe țarmul Dunării și ajuns la înflorirea timpurilor de acum.

*

Valurile romane stau și astăzi mărturie a puterii romane.

Ele trag încă dunga ideală a civilizației latine. După atîtea veacuri, războiul s-a pogorît iarăși în tranșee. Dar mai presus de întăriturile de pămînt sau de beton armat, mai presus de forturi sau de cetăți, este zidul inexpugnabil al soldaților. A căzut Turtucaia. Îndărătul ei, ca un modern val roman, stă frontul invincibil al dorobanților noștri, din care dușmanul a încercat zadarnic să muște.

SCRIITORII NOȘTRI ȘI RĂZBOIUL

I

În ultimul meu volum — *Critice*, IV — am fixat atitudinea citorva scriitori față de evenimentele din afară, ce ne încercuiau. Ne îndreptam spre necesitatea din urmă a războiului. Cei doi ani de neutralitate au fost lungul drum al pregătirii noastre militare și diplomatice. Ni se cuvenea însă și o pregătire sufletească. Trebuia să fim la înălțimea momentului istoric. Scriitorilor li se cădea sarcina acestei pregătiri. Ei trebuiau să dezrobească sufletele de frica morții și să îndrepteze ochii neamului peste clipa trecătoare, spre interesele eterne ale rasei.

Nu toți scriitorii și-au înțeles rostul lor. Am străbătut o dureroasă criză morală. Am avut șovăirile, într-o măsură legitime, ale unor scriitori ce-și impuneau și o conștiință de factori răspunzători. Am avut reaua-voință sinceră sau fățarnică, sub vălul integralismului, a unor conștiințe vîndute. Am avut și scriitori a căror inimă a bătut în ritmul aspirațiilor naționale...

Trebuia făcută o alegere.

Am făcut-o. Am îndreptat critica spre nevoile momentului. Într-o criză morală trebuia o critică ce se preocupă de finalitatea artei. Punîndu-se în funcție de rasă, arta își schimbă și finalitatea. Nu țintește numai la emoția estetică. Mai are și o acțiune socială. Ea poate întări sau dizolva energiile rasei. Critica trebuia s-o urmărească și în această acțiune care e, de altfel, strîns legată cu emoția estetică. Cu cît o emoție estetică e mai puternică, cu atît acțiunea ei socială e mai largă...

În cei doi ani de criză neutrală, critica trebuia să-și îndrepte deci puterea de discernere și asupra tendinței naționale a scrisului literar. Întîlnind o deviere de la rostul firesc al unui scriitor, trebuia să ia și calea anevoioasă a presupunerilor. Trebuia să lunece și la psihologia mobilurilor sufletești...

Cea dintîi serie de articole *Scritorii noștri și războiul* urmăreau deci mai întîi o operă de limpezire a sentimentului de datorie a scriitorilor față de aspirațiile neamului. Mai urmărea apoi o înfierare a conștiințelor rătăcite și înstrăinate. Operă dureroasă. Trebuia însă făcută, îngrămădind dușmăni, pe care le privesc ca o nobilă podoabă a meseriei de critic...

*

Războiul a risipit criza noastră morală. De cînd tricolorul românesc filfîie pe castelul lui Radu-Negru de la Făgăraș, numai e decît o singură simțire românească. Aspirațiile latente ale poporului nostru și-au găsit o expresie limpede în bubuitul tunului. La glasul lui sonor, micile voci discordante au tăcut, măruntele socoteli au ațipit! Un singur cuget ne călăuzește pe toți : *întregirea neamului nostru*. Nu mai pot fi alte aspirații ascunse și contradictorii. Războiul a adus cu dînsul unitatea de simțire. Sau poate mai drept : de expresie a acestei simțiri.

Critica nu mai are prilejul unei revizuiri morale. Războiul a risipit elementele de corupție. Nu mai avem nici corupători, nici corupți. Mobilizarea armatei a adus și mobilizarea sufletească a tuturor românilor.

Critica are însă o nouă datorie : datoria de a urmări pe scriitori în noua lor sarcină.

Înainte de război, scriitorii trebuiau să îndrepte spiritul public spre aspirațiile legitime ale rasei noastre, să pregătească sufletele spre jertfele trecătoare pe care le cer faptele mari și interesele permanente ale unui popor. Războiul ne-a arătat unica direcție a politicei noastre naționale.

Rămîne însă o sarcină nouă.

Armatele noastre realizează în Ardeal epopeea poporului românesc. În fiecare zi se săvîrșesc fapte de arme strălucite. Cad cetățile una după alta, răscolind în noi

amintiri ancestrale, scuturînd praful a două mii de ani de istorie dureroasă și obscură... Faptele ostașilor noștri nu trebuie să rămînă în pacea înghețată a comunicatelor oficiale. Ele trebuiesc însuflețite în conștiințele cele mai întunecate ale poporului. Toate amintirile trebuiesc deșteptate din noaptea trecutului... Să se scoale voievozii din morminte, să se dea glas lucrurilor, să vorbească pîraiele și munții de care se leagă trecutul nostru, să străfulgere în mințile tuturor conștiința de rasă și solemnitatea clipelor prin care ne facem loc spre o Românie mare.

Pentru această operă de luminare și de exaltare a spiritului public sunt chemați scriitorii. Ei trebuie să facă, pe de o parte, legătura dintre noi și trecutul nostru, iar pe de alta, legătura dintre cei rămași acasă și epopea armatelor noastre care cere o expresie literară. Pe această cale, critica îi va urmării cu dragoste și încurajare.

ELOGIUL UREI...

Cerul acestor splendide zile de toamnă a fost de mai multe ori brăzdat de păsările morței. Pașnicii locuitori ai capitalei le-au primit cu prietenie și curiozitate. Le-au ieșit în întâmpinare. Pasările au lăsat însă din gheare un nesfîrșit șirag de bombe. N-au cruțat viața plăpîndă a atîtor copii, nici altarul sfînt al bisericilor.

Au semănat moartea...

Printre noi, cei rămași, au sămănat însă principiul fecund al urei...

★

Căci în aceste clipe supreme pentru existența neamului nostru, trebuie să ieșim din apele stătătoare ale con-templativității. Trebuie să ne schimbăm personalitatea. Destul am privit pînă acum cu resemnare împilarea haină a atîtor neamuri. Să ne scuturăm, căpătînd intuiția exactă a primejdiei ce ne amenință. Să știm cu cine luptăm...

De o parte, un popor rămas la vechea concepție ebraică de neam ales al lui Dumnezeu; un popor cu tendința de dominație universală, un popor ce nu s-a sfiit de a întrebuița teroarea în slujba țelului suprem al dominației, un popor ce și-a pîngărit propria lui civilizație printr-o neîngăduită lipsă de scrupule morale, prin asasinare, prin călcarea în picioare a tuturor legilor umane...

De altă parte, o rasă inferioară și mărginită, o rasă turanică, ce nu s-a ridicat mult peste mentalitatea rudi-

mentară a gorilei feroce. În mâinile acestei gorile, germanii au împlîntat armele distructive ale civilizației lor : tunuri formidabile, aeroplane, zeppelinuri...

Din ignoranța acestor dușmani au ieșit pînă acum două monumente de mișelie : Turtucaia și atacul barbar și repetat asupra populației pașnice a capitalei, ce au făcut atîtea victime printre femei și copii.

*

E vremea să ne dezmeticim. Atîția morți nevinovați cer ca sîngele lor să nu se fi vărsat fără folos... Din pămîntul stropit se cuvine să răsară floarea roșie a răzbnării și a urei. Avem dușmani ce vor să ne extermineze. Nici un scrupul moral nu-i leagă. Duc un război fără milă și fără cruțare. Ne urăsc. Se cuvine să-i urîm și noi. Să ne lepădăm haina resemnării și a milei creștinești. Să ne învingem firea blîndă și iertătoare. Să înăbușim floarea umanității din sufletele noastre latine. Din sentimentul blestemat al urei să ne facem o axă de activitate. Să ne între adînc în conștiință că nu luptăm cu niște dușmani, ci cu torturatorii răniților și prizonierilor de la Turtucaia, asasinii femeilor și copiilor din București.

Dacă nu-i exterminăm, ne exterminează ei pe noi...

*

Și dușmanii noștri nu sunt numai în afară. Ei sunt și înăuntru. S-au îmbogățit la noi. În Canaanul fericit al țării românești s-au înmulțit, au trăit fericiți, au adunat averi imense. Acum ne spionează în voie. Și totuși ne purtăm cu ei ca și cum nu le-am citit în ochi ura...

Să-i urîm și noi. Să ne răzbnăm morții noștri scumpi. Să ne despăgubim casele nimicite... În ogoarele morței să aruncăm și noi principiul fecund al urei. Opinia publică cere să fie potolită prin sînge. E un vîrtej ce ne cuprinde. Dacă voim să trăim, să nu-i lăsăm să trăiască... Să aruncăm în pîntecele Molohului războiului această rasă blestemată de gorile turanice înarmate cu ultimele invenții de distrugere ale germanilor...

„PĂSĂRICA“ LUI ST. O. IOSIF

O bucată de schijă nemțească s-a rătăcit și în odaia în care se juca o copilă de unsprezece ani. Era Corina lui St. O. Iosif. Poetul care a cristalizat aspirațiile neamului nostru într-o poezie ce va trăi mai mult decît întreaga lui operă moare încă o dată : moare în cea mai curată afecțiune a lui, în singura lui dragoste neînveninată, în copilă cu nevinovați ochi verzi, în cea din urmă picătură a singelui lui generos, în „păsărica“ pe care a iubit-o cu atîta patimă și a cîntat-o cu atîta gingășie...

*

Nu voi uita niciodată pe St. O. Iosif în preajma anului 1913... Sufletul lui chinuit se îndrepta spre tragedie. Umbrele morței se așterneau peste mintea lui zburciomată. În zgomotul unei săli de teatru, în fundul unei loje, mi-a citit pentru întiași dată marșul lui *La arme*. M-am uitat la bietul Iosif cu mirare. Nimic din ființa lui nu te făcea să bănuiești o notă eroică. Și, totuși, din sufletul lui potolit au ieșit aceste accente virile, cari au zburat apoi din gură-n gură...

În toată făptura lui Iosif se citea o exaltare nepotrivită cu firea lui. Un fel de avînt și de neastîmpăr. O înfrigurare de viață, pe care n-o putea curma decît o moarte fulgerătoare... *La arme* era cea din urmă licărire a

unui suflet pe care apropierea morții îl transfigurase, ridicându-l la o înălțime nebănuită...

Marșul lui Iosif și-a urmat apoi soarta, nemaiaivind nevoie de lutul poetului... Pe când mulțimea entuziastă umplea văzduhul cu strofele marșului *La arme*, bietul Iosif dormea înțepenit pe veci în mijlocul Bisericei Albe...

*

Mobilizarea din 1916 s-a făcut tot în ritmul marșului lui Iosif. Moartea nu-l mai putea ucide încă o dată. L-a pedepsit în mica făptură pe care o adorase. Avântul patriotic a fost numai o notă întâmplătoare în opera lui Iosif. Adevăratul lui talent a tălmăcit toate intimitățile și gingășiile sufletului. Mîinile lui au rupt cu degetele timide toate frunzele trandafirului inimei omenești.

Un astfel de poet duios nu putea decît să iubească pe copii. Îi înțelegea. Trista lui viață a avut și o rază de noroc : o fetiță pe care a cîntat-o în versuri de o simplitate și fluiditate rară :

... Ce tresari ? Nu-i nime, nime...
Liniște și-ntunecime.
Doar zefirul,
Musafirul
Cel șagalnic și pribeag,
A trecut pe lângă prag...

Și-a trimis o gîză mică
Să-ți aduc-o scrisorică
Și să-ți spună
Noapte bună,
Că și el, sătul de drum,
Merge să se culce acum...

Nici un poet român n-a subțiat versul în lamèle atît de fine și străvezii și n-a prefăcut poezia într-o muzică atît de simplă, de melopeică, într-o succesiune de cuvinte atît de naive și de nemeșteșugite. Nici un poet român, afară de d-na Elena Farago, nu s-a apropiat mai mult de sufletul copilului, ca St. O. Iosif :

Cîntecul ce ades ți-l cînt,
Cînd te-adorm în fapt de sară,
Puiule, e-un cîntec sfînt,
Vechi și simplu de la țară.

Mama mi-l cînta și ea,
Și la viersul lui cel dulce,
Puiul ei se potolea
Și-o lăsa frumos să-l culce.

Azi te-adorm cu dînsul eu,
Ieri — el m-adormea pe mine,
Și-adormi pe tatăl meu
Cînd era copil ca tine...

Mîne, cînd voi fi pămînt,
Nu-l uita nici tu — și zi-le,
Zi-le doina, cîntec sfînt,
La copiii tăi, copile !

Biata fetiță ! Nu va mai cînta „cîntecul sfînt“ copiilor ei. O schijă nemească a făcut din „păsărica“ lui Iosif un pumn de oscioare ce se odihnesc alături de duiosul poet. Neamul lui St. O. Iosif s-a stins astfel pentru totdeauna.

ARTA, ARTIȘTII ȘI RĂZBOIUL

Prin articolul meu voiam să arăt că nu există categorii de cetățeni pe deasupra legilor țării. Suntem egali în fața lor. Obligația armatei se întinde deopotrivă la toți. Recrutăm : suntem găsiți destoinici pentru serviciul militar sau nu. Ne facem astfel datoria pe front sau, în marginea puterilor noastre, acasă : prin spitale, prin presă, prin școli, prin uzine, prin atâtea mijloace de colaborație obscură...

Serviciile actorilor, luați laolaltă și considerați în funcție de meserie, nu trec peste serviciile celorlalte categorii de funcționari publici. Ei trebuie să intre deci în masa tuturor cetățenilor, cu aceleași drepturi și obligații.

*

Atît...

Am vorbit despre actori în genere. În aceeași termeni aș fi vorbit despre orice altă categorie de artiști, fie ei scriitori sau muzicanți. Cu toții conlucrăm laolaltă în timp de pace. Ni se cuvine deci aceeași soartă în timp de război.

Individual, chestiunea ar putea fi privită poate dintr-un punct de vedere mai larg. În orice domeniu de activitate sunt talente care ar merita să fie ferite de un glonte orb. Ar putea fi întrebuințate într-un chip mai folositor pentru țară. Strălucirea lor aruncă o rază de lumină asupra întregului popor. Munca lor e un element necesar de cultură greu de înlocuit.

E, desigur, numai o părere. Într-o epocă de democrație ar putea părea cam întârziată. Dar și democrațiile moderne se închină încă în fața talentului. Au înlăturat, în principiu, supremația singelui și a banului. Le-a mai rămas încă respectul meritului. Instinctiv, democrațiile moderne recunosc că însemnătatea istorică vine de la „elita“ lor intelectuală. Prin elită nu se înțelege, firește, un număr oarecare de titrați ce trăiesc în marginea ignoranței mulțimei și uneori din exploatarea ei. Se înțelege numai principiul fecund de creație în orice ramură de producție omenească ; spiritele novatoare de la care pornește o largă activitate socială sau artistică... Astfel de puteri spirituale sunt rare. Sunt din cele ce se cruță.

Dar, încă o dată, e numai o părere. Altor le e daț să judece asupra forțelor necesare unui popor și mai cu seamă să îndeplinească opera de alegere mai grea decît stabilirea principiului...¹

*

Răscolim însă lucruri vechi.

Toți actorii-ostași, ca și toți ceilalți artiști-ostași, și-au făcut datoria către patrie. S-au dus pe front. Din pulberea însîngerată a cîmpiei Dobrogii au smuls o foaie verde de laur. S-a zvonit și de cîțiva artiști căzuți glorios pentru patrie. Mă voi descoperi cel dintîi în fața acestor nobile jertfe. Pietatea noastră le va împleti cununi de recunoștință. Din sacrificiul atîtor oameni destoinici va ieși România încapătoare de mîine...

*

După o lună jumătate de suprimare a oricărei vieți artistice, se anunță cele dintîi semne ale unor vremi întrecîtuva normale. Se spune că ușa teatrelor se va întredeschide. Firește, cu modestie și pe cît o îngăduie atîtea dureri și atîta nobil sînge vărsat pentru o cauză mare. Nu vom cere deci de la teatru artă pentru artă. Vom po-

¹ Tocmai cînd scriu aceste rînduri aflu că profesorul universitar din Iași Constantin Fedeleș a murit pe cîmpul de luptă. Cei ce l-au cunoscut știu ce mare forță intelectuală am pierdut în acest învățat.

trivi dorințele noastre cu nevoile momentului... Îi vom cere să ne oțelească sufletele; să ne dea focul sacru al iubirii de patrie care trebuie să purifice toate sentimentele egoiste, să închidă toate ranele, să potolească toate lacrimile...

Pe această cale îl vom urmări în clipele de răgaz, pe care ni le lasă alte preocupări mai în legătură cu epopea noastră națională.

DOUA SUFLETE

Scena s-a petrecut într-un spital din București.

Un soldat : Ion. Unul dintre soldații anonimi ai unei țări de muncitori. Un flăcău brun și osos. Îi mai lipsesc doar pletele de curînd tunse pentru a părea scoborît de pe Columna lui Traian : un adevărat daco-roman, venit din cine știe ce stat îndepărtat, din cine știe ce văgăună a Carpaților eterni. Nu știe carte. Ochii lui n-au citit decît literile de foc ale stelelor cerului.

Mîinile lui bătătorite n-au făcut decît gestul străbun al muncitorului pămîntului...

A fost rănit la Turtucaia. Își istorisește povestea : fără nici o meșteșugire.

— Apoi să vezi, domnule, cum s-a întîmplat. Pe cînd mă zbăteam cu un glonte în piept, ce să văd ? O bulgăroaică venea grăbită înspre mine, cu un copil într-o mîină și cu un topor în cealaltă. Lasă copilul jos și se pregătește să mă lovească. Dintr-o sforțare pun mîna pe pușcă și trag. N-o nimeresc. Bulgăroaica aruncă toporul și fuge.

— Și n-ai mai tras după dînsa ?

Rănitul se uită prost de mirare :

— *Apoi cum să trag, domnule, dacă ținea copilul în brațe !*

★

Minunat răspuns ! Ieșit din adîncul unei rase spre a o caracteriza. Iată rasa noastră !

Răspunsul soldatului Ion, simplu țăran fără „cultură“, este răspunsul umanității. E un bici de foc pentru asasinii copiilor noștri...

În timp ce pe deasupra capitalei se primblau pirații aerului, omorînd o biată lume nevinovată de femei și copii, răscolind și morții din morminte și zdrobind altarele bisericilor ; în timp ce asinii „Kulturii“ germane împrăstiau bomboane otrăvite destinate anume copiilor — acest simplu soldat român, victimă a mișeliei de la Turtucaia, a răspuns atît de frumos :

— *Apoi cum să trag, domnule, dacă ținea copilul în brațe !*

În aceste cuvinte tresare toată mărinimia și umanitatea rasei noastre latine în fața ferocității rafinate a rasei germane. Ele sunt răspunsul pe care l-am dat paserilor morței ce ne bombardau.

★

Și atunci se ridică întrebarea : cu ce a fost cîștigată omenirea de pe urma „Kulturii“ germane ?

Această „Kultură“ i-a despuiat pe germani de umanitate. Ea i-a împins la apologia forței oarbe, în dauna oricărui scrupul moral. Au făcut din morală sclava succesului. Învingătorul are dreptate. Biruința sfințește mijloacele cele mai odioase.

Această „Kultură“ a împins pe germani la practica teroarei ca principiu de luptă. Ea i-a împins la torpilarea „Lusitaniei“ și a atîtor vase, la bombardarea catedralelor, la asasinarea sistematică a civililor, la o samavolnicie ce aduce aminte de tirania vechilor dinastii egiptene sau asiriene, de pe urma cărora n-au cules decît o imensă ură, pe care n-o vor risipi mulți ani de pace.

★

În fața asasinului cu cască și cu „cultură“ a stat brăvul soldat Ion, care n-a învățat carte. În satul lui nici nu e școală. E dintr-o țară fără „cultură“ și fără „disciplină“. În viața lui n-a văzut zeppeline, nici tunuri de 42 ; n-a văzut submarine „colosale“, nici artă în stil berlinez. N-a citit pe Nietzsche, nici pe... Treitschke ; n-a văzut

cuirasatele uriașe de la Kiel, nici uzinele lui Krupp de la Essen.

Un biet om de țară, cu mîinile bătătorite, un biet muncitor umil al unei țări fără „cultură“, al unei țări sărace, ce abia pășește pe căile civilizației.

În fața asasinului german cu „Kultură“, soldatul Ion s-a ridicat totuși, arătîndu-și o superioritate sufletească zdrobitoare. În el trăiește umanitatea rasei latine, cu mult mai prețioasă decît „Kultura“ germană.

FRUNZE DE LAUR : CONSTANTIN FEDELEȘ

În regimentul colonelului Broșteanu, care, aruncându-se în luptă cîntînd, a acoperit retragerea armatei române în Dobrogea, se afla și profesorul universitar din Iași, Constantin Fedeleș. Rămăs pe cîmpul de luptă cu fluierul piciorului zdrobit, el a fost mutilat și ucis de bulgari.

Pentru publicul mare, moartea lui Fedeleș nu spune nimic ; un obscur dascăl jertfit pe altarul patriei. Pentru cei ce l-au cunoscut însă, dispariția acestei minți vaste e o mare pierdere. Pentru mine îndeosebi, care scriu aceste rînduri, din fotoliul ce i-a odihnit de atîtea ori trupul de atlet, e o durere adîncă. Mă simt zguduit în cele mai jalnice fibre ale ființei mele morale.

*

Îl văd cu douăzeci de ani îndărăt pe băncile clasei a cincea a liceului din Iași.

Un ciclop clădit sumar și energic ca un zid de la Tirint sau Micene : blocuri calcarice îngrămădite unele peste altele fără nici o tencuială. Un cap îngreunat de buze groase, sfredelit de doi ochi mici și ascunși în adîncul craniului, spiritualizat însă de o frunte înaltă și admirabil boltită. Un trup uriaș pe nesfîrșite picioare de argilă.

Era Constantin Fedeleș : fiul necăjit al unor țărani necăjiți dintr-un sat ieșean. După nenumărate cazne, se

îndrepta acum singur pe drumul luminei. Ne domina pe toți și prin vîrstă, dar și prin seriozitatea întregii lui ființi. Pe cînd noi ne legănam în jocurile copilăriei, Fedeleș își clădea cu hărnicie o lume de care noi nici nu ne puteam apropia : pătrunsese literaturile clasice, învățase nemțește, englezește, italienește și spaniolește. Mai ales englezește : era unul din cei mai buni cunoscători ai limbii și literaturii engleze din țara noastră.

Un muncitor metodic și organic. Fedeleș n-a avut copilărie.

Nici un mușchi al lui nu s-a destins în libertatea unui joc ; nici un organ al lui n-a cunoscut cheltuiala inutilă a unei distracții. O activitate continuă și senină. O sete de a ști nepotolită. Un fel de olimpianism împins pînă la egoism. O memorie fără cruțare...

Cu toți admiram pe acest ciclop plăpînd și stîngaci. Era speranța și trufia noastră. Ne așteptam la lucruri mari de la dînsul.

Trebuie să mărturisesc că n-au venit. Înzestrat cu inteligență și cu memorie, Fedeleș n-a avut și scînteia creatoare. Din vasta lui știință n-a putut scăpăra o lumină personală. La patruzeci de ani, el nu lasă decît un opuscul în nemțește asupra unui estetician englez, o mică broșură asupra audiției colorate și o frumoasă traducere din grecește a maximelor lui Marc-Aureliu.

Atît. Moartea lui nu mișcă deci decît pe studenții din Iași și pe puținii oameni care au văzut într-însul o mare speranță a științei românești.

*

De la despărțirea din Iași viețile noastre s-au întrețaiat de atîtea ori. Nu voi uita niciodată convorbirile noastre din Englischer Garten din München, nici lungile noastre plimbări de pe Sena sau din aleile de la Saint-Cloud.

Cu puținii lui bani, strînși cu o sîrguință de avar, Fedeleș și-a făcut studiile în mai toate marile orașe ale Germaniei. Ca un adevărat „student călător“, a bătut la ușa multor universități.

Din pietate s-a oprit și la căsuța marelui Goethe din Weimar și la universitatea lui Schiller din Jena. Luîn-

du-și toiagul pribeagului, a străbătut apoi prin Danemarca, Olanda, Suedia, Norvegia. Firea lui rece era mai atrasă de nord decât de sud...

Își făcuse acum un loc la Universitatea din Iași, fără a fi prețuit așa cum se cuvenea. Între alți filogermani, era unul din rarii profesori care cereau intrarea noastră în acțiune. Convingerea lui și-a plătit-o cu viața. Și bruta bulgărească ce l-a mutilat și ucis cu ascuțișul baionetei nici nu știe ce lumină vastă a stins și mai ales ce adânc cunoscător al culturii germane a răpus de pe acest pământ ingrat.

SCRIITORII NOȘTRI ȘI RĂZBOIUL : N. IORGA

D. N. Iorga s-a regăsit pe sine însuși...

În această clipă de mare încercare pentru existența neamului nostru, în care toate sufletele sunt înțeleșate într-o tragică așteptare, în această clipă în care unii încep să șovăiască, d. N. Iorga și-a regăsit credința în destinele neamului românesc, luându-și locul de factor al conștiinței naționale. O vastă știință și o rară autoritate morală îl meneau spre acest rol de conducător al opiniei publice în clipa marilor prefaceri.

*

Doi ani a șovăit.

În volumul meu din urmă — *Critice*, IV — am fixat această șovăire. Era dreptul meu de a îngrați rostul criticei în marginile conștiinței mele de scriitor și de român. În d. Iorga am văzut o mare energie națională menită a fi întrebuințată pentru scopurile supreme ale neamului nostru, un vizionar sorocit să taie o altă hartă sufletească românilor decât oamenii politici cu răspundere.

A sosit și clipa așteptată a intrării în acțiune. Întîmpinăm, desigur, greutateți nebănuite. Războiul cere sînge rece și pregătire. Le vom dobîndi cu timpul. După o înaintare biruitoare, a venit și retragerea îndărătul muntelui prieten. Unele conștiințe nesigure au început deci să se clatine. Sămănătorii de frică și-au aruncat sămînța.

În fața lor s-a ridicat d. N. Iorga. N-a îndemnat la război. Acum e pentru război. Și e cu toată energia elementară a unui ciclop.

*

D. N. Iorga redactează aproape singur o foaie zilnică : *Neamul românesc*.

E o foaie „a conștiinței naționale luptătoare“ — și niciodată un program n-a fost mai bine limitat și slujit. De doi ani avem o conștiință națională ce se luptă. La început, a fost un crincen asalt împotriva politicii noastre tradiționale. Trebuia zguduită o clădire laborios ridicată prin munca a treizeci de ani de înțelegere diplomatică. Mai aveam dinainte și o puternică propagandă germană : nu numai pe căile spirituale, ci și pe căile materiale. Conștiința națională trebuia să se lupte și cu acest primejdios ferment de dizolvare morală. Leviatanul corupției germane trebuia doborât.

După doi ani de încordare, a venit războiul. Conștiința românească se luptă astăzi, în sufletele cele mai întunecate sau mai luminoase, pe toate crestele Carpaților. Conștiința celor rămași acasă urmează însă oscilațiile frontului cu o înfrigurare ce se poate lesne preface în entuziasm sau panică. Deși în afară de linia de război, mișcările opiniei publice se răsfrâng asupra frontului. Războiul cere deci și o mobilizare sufletească... Ne trebuie o unificare a conștiinței publice. Să voim cu tenacitate un singur lucru : *biruința*. Să-i subordonăm toate deosebirile noastre de sentimente și de vederi.

În mijlocul unui popor impresionabil, se simțea nevoia unui organ care să afirme cu energie imperativul categoric al rasei noastre, un organ care, prin autoritatea morală și prin tăria nestrămutată a convingerii, să devină un factor puternic al conștiinței naționale ce luptă să se întrească.

*

Acest organ „al conștiinței luptătoare“ este *Neamul românesc*, scris aproape în întregime de d. N. Iorga. Toți cei ce caută o îmbărbătare, în îndoielile ce-i încolțesc, vor găsi în foaia marelui nostru istoric o căldură și o convin-

gere binefăcătoare. D. Iorga și-a reluat rolul firesc : rol de călăuză a conștiinței românești pe căile pe care ne cheamă originile și sufletul nostru latin.

Totul îl pregătise pentru acest rol. Și mintea, și inima. Chiar și forma apostolică a talentului său literar. În mijlocul zbuciumului sufletesc în care ne frământăm, în mijlocul săbiilor ce zângănesc și al tunurilor ce bubuie, glasul puternic al acestui om de convingere și de conștiință curată e făcut să domine. E o datorie patriotică de a-i netezi căile ce duc spre sufletul mulțimei îngrijorate.

FACTORII MORALI AI RĂZBOIULUI

Războiul nu se razimă numai pe oameni și munițiuni. Pe lângă elementul material, mai e și elementul moral. *Mens agitat molem*. Dedesubtul munților de munițiuni revărsate pe toate cîmpiile Europei, dedesubtul atîtor jertfe omenești aduse pe altarul patriei, e și un suflet care se oțelește și stăpînește totul printr-o încredere făcătoare de minuni. Credința în dreptatea unei cauze, credința în destinele supreme ale Țării, credința în biruința finală a adevărului și a binelui face tunul să vorbească mai răspicat și pieptul omenesc să înfrunte mai cu îndirjire atacul dușmanului.

Din fericire, siguranța morală e cu noi. Războiul nostru e o acțiune morală. Nimic nu poate fi mai legitim și mai sfînt decît dorința unui popor de a vieții laolaltă în marginile lui etnice. Mai tîrziu, cînd concepțiile vieții de stat vor evolua, va părea ca monstruoziitatea unor veacuri de barbarie sila ce se face astăzi unor popoare de a trăi în formațiuni nefirești. Va părea o crimă smulgerea cîtorva milioane de oameni de la viața lor normală și liberă. Principiul naționalităților, dacă nu este încă o realitate primită de toți, e unul din punctele luminoase ale idealului moral al societăților viitoare. Intrînd în război, ne luptăm deci și pentru o cauză de existență națională, și pentru progresul moralei sociale. Această convingere trebuie să ne crească puterile.

Toți cei ce țin un condei în mîna în împrejurările de astăzi au datorii superioare față de patrie, ce trec peste finalitatea artei... Sunt dintre cei ce au cerut artă pentru artă. În vremuri normale. Vremurile de astăzi au spart însă cadrele vieții normale și au răsturnat criteriile de judecată.

În clipa în care se pun în cumpănă destinele neamului nostru, ale Europei întregi și poate și ale civilizației umane, nu e vremea unui frumos zadarnic. Sufletul național se zbate în cleștele problemelor de viață și de moarte. Toate energiile trebuiesc îndreptate spre folosul imediat al patriei. E în tradiția noastră ca scriitorii să aibă o largă parte în mișcările mari patriotice și în actele ce au întărit viața statului nostru modern. Finalitatea scrisului în clipa de față nu stă în emoția estetică, ci în valoarea lui utilitară și morală potrivită cu nevoile prezente... Și aceste nevoi nu sunt de două luni, ci de doi ani, de cînd s-a pus problema idealului nostru național. Călăuzit de acest ideal, am căutat să adaptez critica cerințelor lui. Am socotit-o ca o datorie. Am făcut-o cu toată nepărtinirea, dar și cu toată puterea de iubire și de ură pe care ți-o dau dragostea de țară și sentimentul primejdiei, cu toate forțele înmulțite pe care ți le dau entuziasmul și dezgustul. În vîrtejul nobilelor pasiuni, al șovăirilor interesate și al conștiințelor scelerate, sunt fericit că am putut aplica disciplina criticii unor cercetări de morală literară și am avut îndemnul de a numi lucrurile pe numele lor. Nu va fi indiferent pentru generația de mîine de a ști în ce măsură au răspuns scriitorii noștri la datoria de a fi facla de lumină îndrumătoare a conștiinței naționale.

*

Și acum cînd lumina s-a făcut, ea trebuie apărută de vînturile evenimentelor posibile. Conștiința că ducem un război drept trebuie să ne ridice deasupra oscilațiilor fatale unui război de lungă durată. Toți cei ce țin un condei în mîna trebuie să-și îndrepte activitatea lor pentru

a întări vigoarea morală a poporului nostru. E o datorie patriotică ce intră în tradiția scriitorilor. Trebuie înrădăcinată în sufletele cele mai întunecate conștiința că ducem un război drept, un război sfânt, un război inevitabil pentru destinele neamului românesc. Întâmplările luptei pot fi oricum : războiul trebuia făcut, cu toate jertfele ce-ar cere. În el vedem nu numai puțința de a realiza un ideal național, ci și prilejul de a lucra pentru progresul moralei sociale. Această conștiință trebuie să devină o forță sufletească de mare valoare, care să ne ridice deasupra loviturilor momentului. În fața lui Falkenhayn și Mackensen, să înălțăm zidul puterii noastre morale că luptăm pentru dreptate și ideal. De tăria lui abstractă se vor zdrobi armele materiei pururi învinse. Scriitorii ce nu-și apără țara cu pieptul au un larg câmp de activitate în direcția pregătirii ei sufletești. Prin scrisul lor trebuie să cultive factorii morali ai războiului, izvor nesecat de energie...

MOARTEA AVIATORULUI HORIA CHIRIAC

Încă o jertfă dureroasă pe altarul patriei însingurate. În floarea tinereții și la sfârșitul unor studii strălucite, aviatorul Horia Chiriac moare într-un zbor de recunoaștere.

Era dintre cei buni ; dintre cei aleși. Era dintre cei ce dorise, cu toată căldura singelui ardelenesc ce-i curgea prin vine, realizarea idealului național. În loc să fi zburat pe deasupra pământului strămoșilor lui, întâmplarea oarbă i-a rupt însă aripile deasupra Dobrogei pîngărite [...].

Războiul nu l-a apucat fără marea pregătire sufletească a oamenilor ce știu avea un ideal și știu și muri pentru dînsul. A dorit războiul ; a dorit ceasul suprem al împlinirii destinului neamului. Ziua de 15 august a fost pentru dînsul o zi mare, de înviere națională, o zi de răzbunare a atîtor strămoși umiliți.

L-am văzut cu o săptămînă înainte de accident. Cu toată retragerea noastră din Dobrogea, își păstrase încă credința în victorie. De pe cîmpul de luptă aducea aerul de sărbătoare al unui tînăr erou. Era învăluit parcă în flămura de glorie a martirilor. Nu bănuiam însă că peste cîteva zile se va nimici atîta tinerețe, atît entuziasm, atîtea speranțe. Pămîntul ingrât al Dobrogei a cerut și acest sînge curat. Fie ca din stropii lui să iasă floarea idealului în care tînărul Horia Chiriac a crezut cu atîta căldură !

RĂTĂCIRI LITERARE. ÎN JURUL ȚĂRANULUI ROMÂN

„Domnul meu, scria Costache Negruzzi în *Tribuna română* din 1859, am zis-o și voi zice-o totdeauna : aceea ce împilează pe locuitorul sătean nu e abuzul imparțial al subprefectului sau jandarmului, nu e nici boierescul, nici posesorul grec ; sunt două vițiuni ce-au prins rădăcină în el : *lenea și beția.*“

Sau :

„Țăranul, și cel mai ticălos, își mîntuie toată treaba cîmpului, și a lui, și străină, toate angăriile, toate sarcinele, de la 1 aprilie pînă la 1 octombrie. Ce face el celelalte șase luni ale anului ? Gîndești poate că cărăușește ca să cîștige cu ce să-și plătească birul ? Dar bine, domnul meu, îl plătește femeia lui cu zece pasări care duce la tîrg. Gîndești poate că își curăță finațul de mărăcini, sau își gunoiește ogorul, ca să îmbunătățească pămîntul, sau lucrează altceva ? Nicidecum. Gunoiul zace în mari mîgle la nasul lui.“

Sau :

„...Apoi... dar de ce să mai lungesc acest trist tablou ! Ajunge că jumătate de an săteanul nu face nimic, sau cel puțin nimic bun. Petrece în torpoare ca marmota în viziune...“

Astfel își lua libertatea să cuvînteze un mare scriitor român în anul Unirii, cînd începuse să se pună problema țărănească. Și nu era numai atitudinea lui Negruzzi. Era atitudinea conservatorilor față de țărani. Părerea lui Ne-

gruzzi n-a rămas, firește, fără răspuns. Presa liberală a înfruntat-o cu energie. „Beția și lenea, scria venerabilul Grigore Cuza, nu sunt pricini, ci efecte. Adevăratele cauze care au produs asemenea triste efecte sunt apăsările de tot felul, atît din partea guvernului, care numai de la dînșii a cerut și a luat, precum și din partea proprietarilor și a posesorilor, cari tot de la dînșii au cerut și au luat fiecare cît a vrut și a socotit.“

Țăranul e „imoral“ și „bețiv“ pentru că nu e liber ; e „leneș“ pentru că nu are pămîntul lui. Chiar dacă Negruzii ar avea dreptate, susținea Grigore Cuza, nu trebuia s-o spună pentru a nu ne scorbî în ochii Europei, de al cărei sprijin avem nevoie..

*

Istoria se repetă. Trăim în acei „corsi“ și „ricorsi“ ai lui Vico, în fâgașul cărora se scurg lucrurile omenești.

În plină Unire, atunci cînd începusem să atragem privirile lumii civilizate asupra suferințelor și aspirațiilor noastre seculare, scriitorul moldovean găsea cu cale să vorbească de „lenea“ țăranului, adică a elementului celui mai statornic al neamului nostru.

După jumătate de veac, în momentul cînd destinele României se împletesc cu destinele a patru mari puteri și cînd prin vărsarea de sînge a țăranilor noștri ne valorificăm rasa, d. Victor Eftimiu ne vorbește, de dragul unei comparații sau al unei cadențe de frază, de „lenea“ și „lazonismul“ țăranului nostru. Coincidența nu putea trece neobservată. Scriitorii n-au simțit oportunității.

Problema muncii țărănești iese din cercul de competență a unui critic literar. Mi se pare însă că nu se poate discuta înainte de a stabili un raport exact între nutriția și munca țăranului. La acest raport nu s-a gîndit nici bătrînul Costache Negruzzi, care era totuși un moșier, și nici tînărul Victor Eftimiu, un simplu boem citadin. Munca țăranului nostru întrece cu mult nutriția lui. Căci hrana se transformă în energie. Și dacă țăranul ar fi mai bine hrănit, ar avea o activitate mult mai rodnică.

Oricum, avem dinaintea noastră o problemă de economie politică și de biologie ce trece peste impresionismul scriitorilor. Ea merită o cercetare largă și amănun-

tită, în cadrele adevărului științific. Nu trebuia însă tratată într-o aruncătură de condei, în căutarea originalității, și mai ales în împrejurări atât de neprielnice...

În zilele cumplite prin care trecem, toți cei ce au trăit în atmosfera războiului nu pot avea decât un adânc sentiment de admirație pentru țaranul nostru. Legat de pământul al cărui proprietar a început să devină, el s-a arătat eroicul apărător al solului strămoșesc. Toți cei ce vin de pe front sunt plini de admirație pentru curajul, rezistența și nepăsarea în fața morții a simplului om de țară, a „marelui calomniat“, care nu-și apără avuțiile sau binefacerile unei vieți de molesire, ci își apără „sărăcia“ mai mult dintr-un instinct eroic. De zidul dorobanților noștri se frîng azi mașinele germane.

Este deci de datoria noastră să ne închinăm în fața acestor virtuți supreme ce cheazăuiesc eternitatea rasei noastre.

CALVARUL „IDEALULUI NAȚIONAL“...

Se spune că un bătrîn bărbat de stat, a cărui autoritate morală n-a fost știrbită nici de simpatia lui prea fățișă pentru Puterile Centrale, ar fi zis, subliniind cuvintele cu gesticulația și ironia lui expresivă :

— În Dobrogea, bulgarii ; în Oltenia, nemții ; în Moldova, rușii. Doamne ! Și asta se cheamă realizarea „idealului național“ !

Nu.

Din nefericire, este drumul care duce la realizarea idealului național. E calvarul nostru. Este totodată și apoteoza noastră.

*

Firește, nu e inimă românească care să nu singereze în fața pierderilor noastre. Dobrogea a fost pingărită. Patru pumnale nemțești stau înfipte în trupul Munteniei și al Olteniei. Ziarele rusești ne dau amănunte asupra Constanței noastre. Cincizeci de ani de muncă românească au căzut pradă focurilor încrucișate. Au ars silozurile, elevatoarele, depozitele de petrol și de benzină. Au ars „trei zile și trei nopți“ și cartierele dimprejur... Pe valea Prahovei, schija nemțească sfredelește cele mai impunătoare opere ale muncii și ale luxului românesc : pe valea Argeșului pasărele morții caută lăcașul de odihnă al fundatorilor dinastiei românești. Lăcomia germană se întinde rapace spre bogăția Prahovei ; instinctul de dis-

trugere se întinde spre minunea mănăstirii lui Radu-Vodă și a regelui Carol. În pământul sărac în opere de artă al țării noastre, germanii au reușit să-și stîmpere nostalgia catedralei de la Reims, pe care n-o mai pot bombarda. Trag deci în opera Meșterului Manole...

Lucruri triste...

Pentru cei ce și-au închipuit participarea noastră la război ca o simplă demonstrație militară, lucruri dure-roase ce merg pînă la deziluzie. Pentru cei ce au fost împotriva intrării noastre în acțiune, o întărire a politicii lor neutraliste sau chiar alături de Puterile Centrale. Întocmai ca bătrînul om de stat, ei își zic cu amărăciune: „În căutarea unei Români mari, ne-am ales *deocamdată* cu o Românie mai mică decît țara făurită prin truda părinților noștri“.

În afară însă de idealistii fără simțul realităților și de conservatorii fără ideal, ce țin seama numai de realitățile imediate, mai sunt și idealistii, care din jerfele imense ale zilei de astăzi, din cheagul de sînge al atîtor vieți tinere, din rîurile de lacrimi ale văduvelor și ale orfanilor, știu făuri societatea viitoare, știu realiza idealul popoarelor.

Pe acești idealști, căliți în tragedia realităților războiului, nu-i clatină din convingerea lor durerea noastră de azi.

De astfel de idealști avem nevoie. Dacă bătrînul om de stat le-ar spune, subliniind cuvintele cu gesticulația și ironia lui expresivă :

— În Dobrogea, bulgarii ; în Oltenia, nemții ; în Moldova, rușii. Doamne, și *asta* se cheamă realizarea „idealului național“ !

idealștii i-ar răspunde, fără gesticulație și fără ironie, dar cu convingere :

— E cu puțință să fie durerea noastră de astăzi. Din o astfel de durere va ieși bucuria clară a zilei de mîine. Ne-am așteptat poate la un război mai ușor. Răzbunarea germană nu ne-a lăsat însă o plimbare biruitoare prin bătrînele cetăți ale rasei noastre. Ne-au trimis pe Falkenhayn și pe Mackensen și toate mașinile geniului lor

militar... În locul arcurilor de triumf, războiul nostru a luat drumul calvarului. Îl vom străbate. Fiindcă nu se putea ca acest pahar amar să treacă de la noi, îl vom bea pînă la fund. Cu crucea în spate vom urca dealul pleșuv pe care l-a străbătut odinioară pasul nesigur al Mîntuitorului. Ne vom opri și noi la cele douăsprezece popasuri ale slăbiciunii divine : după Turtucaia, Constanța, după Constanța, pierderea Transilvaniei, după pierderea Transilvaniei, înaintarea germanilor pe Jiu, pe Olt, la Dragoslave și pe Prahova... Și pe urmă va fi ce va fi. Va fi poate răstignirea.

Din această răstignire a ieșit însă o morală și o lume nouă ; a ieșit omenirea de astăzi, care trăiește de două mii de ani din sămînța cuvîntului divin și din jertfa sublimă de pe calvar...

Din calvarul războiului nostru, va ieși România de mîine, România idealului nostru național.

Handwritten text, mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side of the page.

NOTE

PAGINI DE RĂZBOI

Sub acest titlu am grupat în primul rând o serie de articole pe care E. Lovinescu le-a publicat începînd de la 26 noiembrie 1915, momentul începerii colaborării sale la ziarul *Naționalul*, și care au ca temă războiul izbucnit cu mai bine de un an înainte între forțele Antantei și Puterile Centrale. El însuși a dat respectivul titlu unui volum apărut în 1916 la Editura Alcalay și care cuprinde o parte din aceste texte; altele au fost adunate într-o culegere ulterioară, *In cumpăna vremii*, 1918, alcătuită din cele ce nu au putut intra în precedenta și din ceea ce autorul avea să scrie pe aceeași temă începînd cu 1 decembrie 1918, cînd eliberarea capitalei noastre i-a îngăduit să se întoarcă din refugiu și să-și reia activitatea publicistică în propria sa revistă, *Lectura pentru toți*.

Am adăugat acestora aproape toate articolele inspirate de război și pe care autorul lor le-a făcut să apară în alte publicații (*Flacăra*, *Rampa nouă ilustrată*) și le-a adunat în volumele de *Critice*, IV, ediția I, în secțiunea *Revizuirii morale*. Titlatura aceasta ni s-a părut discutabilă, deoarece nu e vorba de o judecată globală de ordin moral asupra personalităților luate în discuție, ci de un examen mult mai limitat, cu privire la atitudinea celor în cauză față de problema războiului și a poziției pe care țara noastră trebuia să o adopte. Unele dintre ele au apărut în *Naționalul* sub genericul *Scriitorii noștri și războiul*, ceea ce corespunde mult mai bine conținutului; altele aveau să fie grupate în ediția definitivă de *Critice*, nu însă în volumul de *Revizuirii*, VI, 1928, ci în cel de *Figurine (Critice)*, V, 1928), în secțiunea finală, *Figurine văzute prin flacăra războiului*.

Republicind o parte din ele în volumul *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, autorul le-a precedat de următoarea *Prefață* :

„Adun în acest volum câteva pagini dintr-un război mare. Cititorul va găsi poate în ele o undă din vibrațiile ce l-au zguduit în fața tragediei prin care trece lumea civilizată.

Lăsînd la o parte lucruri mai senine, am scris cu bucurie aceste pagini din adîncul unei conștiințe de român și de iubitor al civilizației rasei noastre. Am totuși o singură părere de rău : spre sfîrșitul cărții, pana mea a trebuit să se murdărească pomenind numele unor vînduți cărora li s-ar fi cuvenit o tăcere disprețuitoare.

Mai 1916

E. L.“

Data apariției acestei cărți rămîne discutabilă, deși acel „mai 1916“ pare o indicație sigură. Autorul *Paginilor de război*, pomenind de ele, a precizat anii „1916—1918“ drept ani de apariție, în autobiografia semnată Anonymus Notarius, în volumul omagial *E. Lovinescu*, 1942, p. 38, iar în *Bibliografia* ce-i e anexată a notat la punctul 42 — 1 : „*Pagini de război*, Buc., Alcalay, 1918 — apărută însă după război, Buc., Alcalay, 1918“. Din nefericire, nu putem ști ce sens dădea el cuvîntului „apărută“ ; va fi fost tipărită sau numai difuzată imediat după război, în 1918 ? Credem că ultima ipoteză e cea exactă ; calitatea excepțional de bună a hîrtiei pledează în favoarea tipăririi nu în 1918. Și apoi, cînd avea timp autorul să aranjeze tipărirea și „apariția“ atît de prompte, doar într-o lună, ale unei cărți pe al cărei conținut avem toate motivele să credem că l-ar fi modificat, oricum întregindu-i sumarul cu materialele rămase neadunate în volum ? Acestea sînt motivele ce ne îndeamnă să păstrăm anul 1916, imprimat pe coperta cărții, drept an de apariție, în sensul bibliografic al cuvîntului.

Ca și în celelalte volume de *Opere* și în actualul volum am dispus textele în ordine cronologică. Ne-am îngăduit o singură derogare de la acest principiu : articolul despre *D. Anghel*, apărut în *Rampa* din 13 noiembrie 1915, care — conform cronologiei — ar fi trebuit să fie primul din secțiunea *Pagini de război*, a fost trecut al doilea, după seria *Scritorii noștri și războiul*, care constituie în modul cel mai vădit un preambul la toate articolele legate de această temă.

Ca și în cazul celorlalte volume de *Opere*, atunci cînd articolele au fost reproduse în volum, am dat această ultimă versiune, semnalînd puținele deosebiri dintre cele două texte.

SCRIITORII NOȘTRI ȘI RĂZBOIUL

Apărut în trei numere din *Naționalul*, după cum urmează : *Scritorii noștri și războiul*, anul I, nr. 1, 26 noiembrie 1915, p. 1 ; *Scritorii noștri și războiul*, anul I, nr. 6, 1 decembrie 1915, p. 1 ; *Literatura și diplomația*, anul I, nr. 16, 11 decembrie 1915, p. 1—2.

În *Critice*, IV, ed. I, Ed. Steinberg, 1916, p. 235—240, se reproduce textul sub titlul generic *Scritorii noștri și războiul*, ca un preambul la secțiunea a II-a a cărții intitulată *II. Revizuire morale*, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 173—177, se reia textul într-o formă mai succintă și cu multe modificări de ordin stilistic, sub titlul *Atitudinea scriitorilor noștri*, datat greșit 1916.

În *Critice* VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, p. 184—187, o versiune și mai redusă și modificată din punct de vedere stilistic constituie subcapitolul 1. *Atitudinea scriitorilor față de război* din capitolul XII. *Anexe la revizuire*. Și această versiune poartă data greșită 1916.

Acest articol inaugurează colaborarea lui E. Lovinescu la cotidianul *Naționalul*, un ziar ce apăruse în toamna anului 1915 și își va prelungi existența doar un an, pînă la intrarea trupelor germane în București.

Naționalul era condus de Toma Stelian, o personalitate marcantă a partidului liberal, dar gazeta (deși se subintitula „ziar național-liberal“) nu era considerată un oficios al partidului aflat la putere, ci emanația unui grup disident, ceea ce era oarecum neobișnuit în istoria acestei formații politice, notorie prin omogenitate și respectarea disciplinei. Directorul ziarului fusese lăsat în afara guvernului cu ocazia formării noului cabinet. (ian. 1914), și nemulțumirea aceasta e posibil să-i fi alimentat ambiția de a urma o linie proprie. Pe de altă parte, este sigur că Ion I. C. Brătianu, primul ministru al țării, a privit cu ochi buni, mai mult decît îngăduitori, apariția acestui organ care milita pentru intrarea țării noastre în război, subliniind astfel, încă o dată, politica neutră a guvernului, la care el ținea în mod deosebit. Nu se poate ști dacă „opoziția“ lui Toma Stelian

s-a făcut chiar cu conivența șefului guvernului; este sigur că acesta a încurajat linia similară a lui C. Stere, de intrare a țării noastre în război — de partea însă a Puterilor Centrale. (Printre colaboratorii ziarului se numără liberali notorii ca Scarlat C. Arion, Const. Banu, I. Al. Brătescu-Voinești.)

Frimul-ministru ducea o politică de echilibru extrem de periculoasă; desigur că intenția lui ascunsă (dar bănuită de cei mai mulți) era de a interveni în luptă atunci când va fi obținut garanții ferme din partea Antantei și când momentul ar fi fost pe deplin prielnic. El știa că țara noastră nu putea duce un război de lungă durată, iar izolarea ei geografică o punea în poziția cea mai periculoasă. El nu se putea declara deschis de partea nici uneia dintre tabere; de una voia să se lege prin alianțe sigure și avantajoase, de cealaltă se temea că ar fi putut invada țara noastră și a o zdrobi dintr-o singură lovitură. Tăcerea mai mult sau mai puțin diplomatică, care i-a atras primul-ministru porecla ironică de „Sfinxul“, declarațiile oficiale neutraliste, jocul abil de a amorți bănuielile Puterilor Centrale l-au apropiat pe Brătianu de prudentul și lucidul său antagonist Al. Marghiloman, președinte al partidului conservator și partizan al neutralității, favorabil însă centralilor, dar i-a alienat simpatiile intervenționiștilor din propriul său partid, mai cu seamă ale personalităților din partidul conservator care, peste capul șefului lor, duceau o politică intervenționistă vehementă (N. Filipescu, Take Ionescu, Barbu Delavrancea etc).

Acuzațiile de trădare, de incompetență, de lașitate plouau asupra guvernului, îndeosebi din partea conservatorilor takiști și filipescani, N. Filipescu neezitând să-l insulte sistematic nu numai pe șeful guvernului, dar și pe regele Ferdinand, în declarații publice. Cine are idee despre tonul și stilul manifestărilor intervenționiștilor din acea perioadă istorică nu se va mira de violența expresiei din partea unui publicist atât de cumpănit ca E. Lovinescu, aceasta fiind, prin comparație, mult mai temperată. Aceste acuzații erau cu atât mai improprii cu cât politica de neutralitate era, oficial vorbind, cea a factorilor de decizie (guvernul și regele); ea fusese fixată de Consiliul de coroană din august 1914 și se văzuse întărită de numeroasele declarații ale oamenilor politici cu răspundere, de cele mai variate nuanțe, de la un T. Maiorescu sau Al. Marghiloman, la Ion Lahovary sau C. Dobrogeanu-Gherea, dar și Duiliu Zamfirescu sau C. Stere. Neutralitatea, cât mai prelungită, apărea ca singura so-

luție posibilă față de pericolele din jur și guvernul, respectînd-o, căuta el însuși să lase impresia că nu o va abandona niciodată. (Să nu se uite că pentru a o simula cât mai bine, Ion I. C. Brătianu avea să lanseze zvonul unei demisii a guvernului și a venirii la putere a unei formații în frunte cu T. Maiorescu și Al. Marghiloman; aceasta în chiar preziua intrării noastre în acțiune și, se pare, printr-o înțelegere de-a dreptul cu regele Ferdinand !)

Respectarea strictă a neutralității, teama de orice acțiune care ar fi putut deveni o aventură, urmarea căii „înțelepte“, tradiționale în politica de pînă atunci a țării noastre, inaugurată și menținută de regele Carol I, acestea erau argumentele mai mult sau mai puțin sincere ale „adversarilor“ lui E. Lovinescu, numiți și nenumiți, dar pe care el nu ezită să-i judece și să-i acuze ca pe niște trădători. La ele se adaugă și opinia că Germania va câștiga războiul și aceasta va duce la o întărire a poziției țării noastre, care profitase în ultimele decenii de alianța cu imperiul german și cu cel austro-ungar. În sfîrșit, erau și oameni politici care găseau că alianța României cu Puterile Centrale constituia singura scăpare împotriva imperialismului țarist și își făceau chiar iluzii în privința unei Austrii mari, ca o confederație a statelor danubiene, în care țării noastre avea să-i revină un rol dintre cele mai importante, pe măsura numărului ei de locuitori și a poziției strategice. (Nu lipseau oameni politici care-și închipuiau că sfîrșitul războiului, în condițiile unei Germanii victorioase, avea să ducă la prăbușirea Austriei și la acordarea de drepturi naționalităților care alcătuiau Imperiul habsburgic !)

În fața acestei diversități de poziții, ar fi inadecvată judecarea lor în bloc, asemeni unei tabere unice; rămîne de asemeni surprinzător că Lovinescu, atât de categoric în expresie, nu încercă să-și explice propria poziție, să-și argumenteze atitudinea. El pare a vorbi în numele unui „instinct național“ (expresia fusese lansată de Take Ionescu într-un epocal discurs din 15 decembrie) care nu putea fi decît infailibil și care îndruma „acțiunea“ într-o singură direcție, a alianței cu Antanta, în vederea unei mai grabnice intrări în război. Toți cei care nu-i împărtășeau convingerile (cu unica excepție a bătrînilor junimiști, formați intelectualicește în Germania de pe vremuri) sînt considerați vinovați în felurite grade.

Evoluția evenimentelor a dat dreptate poziției pe care se situa atunci E. Lovinescu, dar trebuie înțelese condițiile în care se aflau preopinienții lui și justificările pe care le puteau invoca și pe care le-au și invocat în diferite răspunsuri. Aceștia, chiar dacă s-au situat pe o poziție greșită din punct de vedere istoric, nu meritau calificativele de „vânduți” sau trădători, încât opinia publică, după război, chiar dacă nu i-a absolvit cu totul de unele erori, nu a mai menținut împotriva lor acuzații atât de drastice. În procesele ce s-au intentat unor scriitori și ziariști compromiși în timpul ocupației germane s-a reținut numai activitatea lor în acest răstimp, nu și ceea ce au gândit sau au făcut în perioada neutralității. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că propaganda germană a acționat foarte puternic, prin mari sume de bani, pentru a determina intrarea noastră în război împotriva Antantei; spre marea mirare a multor contemporani, ea s-a folosit în bună măsură de un personaj veros și grav compromis ca Al. Bogdan-Pitești, pe care trupele de ocupație îl vor găsi în închisoarea Văcărești, unde ispășea o condamnare pentru delictul de șantaj încercat asupra bancherului Blank. E. Lovinescu va descoperi cu surpriză după război că în însăși redacția *Naționalului*, nemții izbutiseră să strecoare un om al lor, care spiona lagărul antantist prin mijlocirea lui Toma Stelian.

Această stare de fapt, dar și agitația spiritelor, explică dacă nu justifică violența tonului din articolele lui Lovinescu și nu puținele nedreptăți pe care le-a comis atunci. El însuși a recunoscut ulterior, în revenirile asupra acestei perioade din viața sa, că atunci s-a produs o ruptură în stilul său obișnuit, dorit cât mai obiectiv și, în tot cazul, străin de orice partizanat politic. O parte din textele din *Naționalul* le-a publicat totuși într-unul din volumele sale de *Critice*, anume în al IV-lea, care va apare în primăvara anului 1916, la Editura Steinberg. Ele figurează în secțiunea secundă, *Revizuirii morale*, prima fiind închinată *Revizuirilor literare*. Împărțirea aceasta este pînă la un punct justificată, dar alăturarea celor două secțiuni în același volum, asemeni unor fațete diferite, dar complementare, ale aceluiași demers critic, este cu totul discutabilă. Prin „revizuire literare” criticul încerca o formulă radicală de judecare a unor scriitori sau idei consacrate de trecerea timpului; în cea de a doua el se institua ca o instanță de judecată morală din afara literaturii și din afara realității pe care o judeca, asemeni

unui tribunal superior celor în cauză. E o poziție vulnerabilă și care îi va fi contestată (după război, de M. Sadoveanu sau Mihail Sorbul, de pildă), dar mai ales ea e surprinzătoare pentru un critic pur estetic, așa cum se dorise pînă atunci E. Lovinescu. Observația acestei situații (în care criticul însuși nu a văzut și o contradicție) este afirmată și de Eugen Simion în monografia sa, în termeni cât se poate de pertinenti: „Izbuclnirea războiului [mondial], de la care România aștepta realizarea idealului ei național, aduce după sine o radicalizare a atitudinilor morale. Criticul devine prin forța lucrurilor un luptător, scrie articole profetice, pamflete, grupate mai tîrziu în volumele de publicistică: *Pagini de război* (1918) și *În cumpăna vremii* (1919). Chestiunea se pune însă și pe terenul literaturii și Lovinescu, pînă atunci indiferent față de politică, devine un moralist inclement. Ca în atîtea alte împrejurări, trecutul își dezvăluie marea lui însemnătate și este chemat pentru a da contemporanilor un exemplu de vigoare și noblețe a idealurilor naționale.” Și, după ce citează apelul lui Lovinescu la exemplul generației de la '48 și a Unirii, dar și exemplul literaturii militante, criticul conchide: „Schimbîndu-se rolurile, criticul «autonomist» pînă acum, adversar al confuziei esteticului cu eticul și etnicul, devine deodată intransigent, laudă publicistica patriotică a lui Goga, e îngrijorat de șovăielile lui N. Iorga, respinge pacifismul lui Gherea, și filogermanismul lui Galaction. Convingerea lui e că în împrejurări capitale pentru un popor arta trebuie să părăsească formele ei pure, pentru a sluji idealurile momentului. E o surpriză să afli în adversarul mesianismului sămănătorist un ideolog ardent, dezlănțuit, în pamflete de o rară agresivitate verbală. O contradicție e, în toate acestea, de neînălțurat” (*E. Lovinescu — scepticul mîntuit*, 1971, p. 43—44).

Colaborarea lui E. Lovinescu la *Naționalul* și, în genere, publicarea unor articole cu coloratură politică, în aceeași perioadă, reprezintă, desigur, o derogare de la linia pur estetică, pe care o respectase strict în anii ce au urmat debutului său. Criticul însuși nu a trecut cu vederea peste aceasta, dar a dat foarte puține explicații asupra faptului în sine, considerînd probabil că, date fiind evenimentele cu totul excepționale pe care le trăia poporul nostru, era o datorie a sa să se coboare în „arena publicisticii” militante. În autobiografia sa, *E. Lovinescu*, iscălită Anonymus Notarius, din volumul omagial *E. Lovinescu*, 1942, p. 38, el a amintit cu multă parcimonie de această activitate,

într-o simplă frază: „Pentru a încheia această fază [antebelică] de activitate, vom aminti și de articolele de politică națională publicate în epoca neutralistă (1914 [sic!] — 1916) în *Naționalul* și *Flacăra*, adunate apoi în două volume: *Pagini de război*, 1916—1918; *În cumpăna vremii*, 1919; e cea dintâi scoborîre a criticului în arena publicisticii patriotice.“ În *Memoriile* sale, destul de cuprinzătoare mai ales în privința colaborărilor la felurite publicații sau a raporturilor cu ele (considerate pe drept cuvînt momente biografice), abia se pomenește de prezența sa în redacția acestui ziar politic, la care a scris de la primul număr, în modul cel mai susținut, uneori iscăbind chiar editoriale: „În afară de *Flacăra*, am dus lupta și în *Naționalul* lui Toma Stelian“ (I, 1930, p. 304). Dacă dreptul de a judeca situațiile îi poate fi cu îndreptățire contestat, nu același lucru îl putem afirma despre calitatea de martor situat în focul evenimentelor, e drept pe o linie medie de observație; el nu dovedește nici ignoranța unui om din marele public, dar nici experiența frecventării înaltelor sfere politice ale vremii. Pasionalismul lui, doar uneori deformat, nu i-a umbrit spiritul și luciditatea. În acest sens, „paginile de război“ sînt pe cît de lăsate în afara preocupărilor lor de istoricii și criticii literari, pe atît de folosite de istoricii evenimentelor anilor 1915—1916, măcar pentru reconstituirea unei atmosfere de exaltare patriotică. Pentru a cita doar un exemplu (deoarece multe altele reies din contextul *Notelor* de față), în cartea istoricului Vartan Arachelian, *Toamna pămîmirii noastre*, Ed. Eminescu, 1980, numeroase articole lovinesciene (*Gestul strămoșesc*, p. 151—152; *Carpații*, p. 157—158; *Impresii din timpul mobilizării la Paris*, p. 46—47 etc.) sînt puse în acest sens la contribuție sau se văd citate amplu pentru punctul de vedere al autorului, justificat de evenimente și valabil și azi.

„Nu e nici pe departe valorificată această latură extrem de generoasă a activității criticului «autonomist», observă și Florin Mihăilescu în cartea sa *E. Lovinescu și antinomiile criticii*, 1972, p. 323. Publicistica sa militantă din anii 1915—1919 ascunde însă surprize dintre cele mai plăcute. Pentru cine o studiază apare limpede atitudinea profund angajată a unui spirit neli-niștit și incandescent pînă la ură împotriva celei mai mici disidențe cînd este vorba de idealul național. Adeziunea lui [...] nu e un act de deliberare rațională, ci unul de explozie emoțională. Înclinației sale obișnuite spre ironie și sobrietate îi ia locul o dezlănțuire aproape pătimașă, care dă stilului o vibrație retorică

aparte, neîntîlnită pînă atunci și nici de atunci încolo la Lovinescu.“ Și totuși, reeditarea măcar parțială a acestor texte a întîrziat nepermis de mult, pînă la inițiativa generoasă a lui Teodor Vărgolici, care a publicat, într-o antologie de texte patriotice închinată primului război mondial, mai multe din articolele atît de nesocotite de posteritate ale criticului. „Războiul nostru de dezrobire și reîntregire națională a avut ecouri profunde în conștiința și sensibilitatea scriitorilor români — scrie Teodor Vărgolici în *Prefață* — a produs mutații radicale în gîndirea și viziunea lor estetică, le-a dinamizat energiile creatoare, punîndu-le în slujba sublimelor idealuri ale poporului nostru.“ Și mai departe: „Un exemplu elocvent de superioară conștiință artistică, direcționată și luminată de înaltele îndatoriri civice și patriotice ale vremii, îl constituie E. Lovinescu. Concepția sa, axată pe principiul autonomiei esteticului, a cunoscut transformări structurale în perioada războiului, a dobîndit valențele unei prestigioase propensiuni spre o literatură activă, în buna și frumoasa tradiție a înaintașilor, care n-au absentat de la nici una din marile încercări ale istoriei noastre. La intrarea în război, E. Lovinescu a fost prezent cu promptitudine în presă, înregistrînd, ca un seismograf, tectonica spiritualității din acel timp, formulînd idei, argumente și concluzii ce denotă o elevată atitudine morală“ (*Pagini de epopee*, ediție îngrijită și prefațată de Teodor Vărgolici, Editura Militară, 1987, p. 6).

D. ANGHEL

Apărut în *Rampa nouă ilustrată*, anul I, nr. 68, 13 noiembrie 1915, p. 1.

Reprodus, sub titlul *D. Anghel*, în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 154—158, de unde reproducem textul.

Sub același titlu, textul a fost reluat, cu unele modificări de ordin stilistic și cu unele reduceri — suprimîndu-se aluziile directe la Al. Macedonski, T. Arghezi și Gala Galaction — în *Critice*, VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 143—145, la secțiunea *Figurine*.

În *Critice*, V, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 189—192, articolul figurează, într-o formă mai redusă și schimbată din punct de vedere stilistic, sub titlul 3. *D. Anghel*, din capitolul XXIX. *Figurine văzute prin flacăra războiului*.

Scris cu ocazia împlinirii unui an de la moartea lui Dimitrie Anghel, acest articol se folosește de fireasca „evocare“ a figurii poetului florilor pentru a pronunța în final unele acuzații la adresa altor scriitori care nu s-au menținut în apolitișmul și indiferența nobilă a celui dispărut. Judecata criticului despre Anghel este o garanție, practic vorbind, fără acoperire, deoarece nimeni nu putea ști, ci doar presupune, ce ar fi făcut acest scriitor care era, ce-i drept, un „estet“, dar și un virtual francofil și, mai ales, un spirit destul de pasionat ca să-și afle în atmosfera incandescentă a războiului vreo vocație neașteptată pentru politică sau pentru publicistica militantă, așa cum se întâmplase și cu Lovinescu însuși.

În ceea ce privește partea finală a articolului, cuprinzând unele referiri defavorabile la adresa unui Al. Macedonski, T. Arghezi și Gala Galaction, ea a primit din partea celui din urmă o replică deosebit de violentă, care a apărut în *Cronica*, o revistă unde autorul ei deținea „direcția literară“ :

„D-l Lovinescu ne dă de lucru. Mai pe vară, cu *revizuirile* sale a dat hăis și prin literatura mea. A scris despre mine ce l-a tăiat capul. Nu i-am răspuns nici un cuvânt. Sunt de părere că un scriitor, când își desface în cărți și în ziare producțiile lui, este în aceeași situație ca și cel ce închiriază un loc, în piață, și aduce acolo de vânzare țesături, comestibile, papuci sau ulcioare. Fiecare cumpărător are dreptul să-ți judece marfa expusă — în gândul lui sau cu voce tare — și să ți-o cumpere sau nu. Nu pricep deloc supărarea în materia aceasta.“ Și, după ce afirmă că, cedînd unei intenții de moment, se gîndise să dea totuși o replică, Galaction afirmă că o serie de prieteni l-au sfătuit să renunțe : „După părerea lor, critica d-sale respira o rea-credință atît de rău mascată, încît răspunsul cel mai bun îi venea pe limbă cititorului cunoscător, atunci pe loc, în mod irezistibil. M-am gîndit și eu : omul ăsta nu știe ce însemnează scrupul și delicateta de conștiință. El mi-a spus, cîndva, între patru ochi, pe scările Academiei, că de ar fi el dătătorul de premii mi-ar da mie premiul la care m-am înscris. Și pe lîngă aceasta, a concurat și el anul acesta la premiile Academiei. A căzut sau a luat un premiu mai mic (nu știu bine). Ei, cum îi vine lui să ridice, a doua zi, penița lui de gîscă și să sîciie pe un concurent mai norocos ca el ? Ce-o să zică lumea ? Ce-o să zică palida zeiță a zuliei ?... Dar d-l Lovinescu nu este omul

care să vadă acest abuz subțire pe geamurile de sticlă ordinară ale conștiinței d-sale.“

Și, după ce afirmă că incidentul acesta putea fi considerat uitat mai ales că „autorul a primit în față, de la cîțiva amici comuni, cîteva complimente deconcertante asupra lui, și a *revizuit* înainte“, Galaction intră cu adevărat în subiectul „răspunsului“ său :

„Dar d-l Lovinescu e lacom de notorietate și de tumult. În *Rampa* redivivă din 13 noiembrie 1915, no. 68, d-l Lovinescu, comemorînd pe neuitatul Dimitrie Anghel, așa cam din senin trîntește o plesnitoare în moralitatea lui Arghezi și a mea. Nu ne scrie numele, dar ne dezignează fără echivoc. Articolul e prost — asta e din naștere — dar e și foarte prost tipărit și nu știu ce să transcriu din el. În două vorbe, d-l Lovinescu ne insultă. Scrie că suntem vînduți nemților, că primim bani nemțești și că dăm acești bani și altor scriitori.

Am ieșit din literatură. D-l Lovinescu pune pe tapet o cestiune streină, despre care eu unul știu că pînă azi d-sa nu s-a sinchisit niciodată — cestiunea morală. Trăim în timpuri revoluționare și trebuie să ne așteptăm la toate surprizele din lume, chiar la urcarea d-lui Lovinescu în amvonul etico-naționalist !“

În continuarea articolului, Galaction răspunde acuzațiilor lovinesciene, arătînd că e vorba de o atitudine generală, împărtășită de mulți oameni publici, de atitudinea (cel puțin oficială) a guvernului țării. E vorba de politica de neutralitate, cu înclinații favorabile Puterilor Centrale, ceea ce și-ar găsi de asemenea o justificare : „Pentru ce suntem vînduți nemților, Arghezi și eu ? Pentru că, timp de un an de zile, am scos revista *Cronica*, scriînd în ea gîndurile și credințele noastre și luptînd cu greu, de la număr la număr, ca revista să se mențină. Suntem vînduți nemților fiindcă am scris că suntem irevocabil devotați dinastiei pe care au adus-o părinții noștri în țară acum 50 de ani. Suntem vînduți nemților pentru că am găsit cuminte și foarte nimerită atitudinea guvernului actual în politica externă. Suntem vînduți nemților fiindcă am scris sau am gîndit că națiunea germană e puternică, e harnică, e menită unui viitor de fecundă și de vastă revărsare culturală, politică și economică și că, sub adăpostul acestor mari destine, ar fi înțelept să căutăm și noi cărarea noastră. Suntem vînduți nemților fiindcă privim cu luare-aminte spre suveranul țarei și spre primul său

ministru și credem că în jurul lor se cuvine să facem toți cerc de încredere și de respectoasă așteptare. Suntem vânduți nemților fiindcă avem onoarea să ne apropiem în gând și în convingeri de Petre Carp, de frații Arion, de d-nii Al. Marghiloman, Nenițescu, Bădărău, Stere, Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu, Pârvan și alții, foarte mulți, ale căror nume însemnează seriozitate și tărie !“

Și, în același stil, autorul articolului din *Cronica* respinge atacurile îndreptate împotriva lui Arghezi :

„E vîndut Arghezi fiindcă i se plătește munca lui de proletar intelectual? Că i s-a oferit lui și nu d-lui Lovinescu prim-redactoriatul ziarului *Libertatea* nu e de vină Arghezi. Eu unul sunt încintat că acest excelent amic a intrat din nou la roata unui ziar, ca să am cît mai des plăcerea egoistă să citesc proza lui arzătoare ca lavele Vezuviului. D-l Lovinescu ar fi dorit să nu-l mai vadă scriind în ziare. Îl înțeleg. Lîngă Arghezi nu e comod să trăiești, în publicistica română, cînd ești o cîrpă sau de carton. Arghezi a gîndit cum gîndește azi : și cînd era la *Seara* și tot așa de cînd scoate *Cronica*. Știm că ar fi foarte bucuș și d-nii Lovinescu & C-nia — falanga constipaților literari — să-l vadă pe Arghezi crăpînd de foame. El e un vîndut cînd scrie așa cum gîndește, cum a gîndit de ani de zile, fiindcă scrie cu un rar talent e o primejdie permanentă de incendiu lîngă paiele d-lor Lovinescu & C-nia.

Sunt vîndut nemților și eu ! Pe ce ? Firește, pe parale. Dar d-l Lovinescu știe că am, de vreo șapte ani, o funcțiune publică de oarecare importanță. Avere, onoarea și liniștea multor familii sunt în mîna și la discrețiunea mea. Mă cunoaște preoțiimea din țara românească. Să caute d-l Lovinescu pe preotul care să fie în stare să afirme că i-am luat un ban de o para, trafîcînd puterea mea și nevoile lui !“

Și Galaction continuă în același mod al argumentației, probîndu-și cînstea în activitatea sa de funcționar ecleziastic, ceea ce l-ar scuti de orice altă bănuială : „Vîndut nemților ! Dar puteam să găsesc bani, cu găvanul, în preajma mea, sub perna mea, la picioarele mele, numai să fi voit să bat din picior să iasă bani ! Ce era să caut după ei tocmai la legația germană, adică peste drum de Academie, unde știam că stă d-l Lovinescu și visează la premiul de 5000 de lei, pe care l-a obținut altul decît d-sa.“ El oferă și o explicație atitudinii intransigente a adversarului său, continuînd, prin presupuneri cu totul nefon-

date, același stil plin de exagerări pe care-l combătea la acesta :

„Să vă explic eu toată acra melancolie a d-lui Lovinescu, acră și cu scuturături etico-naționaliste. În fond, d-sa se *anfișează* de toată politica noastră externă, intervenționistă, neutrală sau într-altfel. D-sa știe perfect de bine că nu convingerile d-sale politice sau ale mele vor face să se încline cumpăna preferințelor României. Sunt interesele superioare, reale, cari determină voința popoarelor. Și așa va fi și cu noi. D-l Lovinescu a auzit, însă, cît mi se plătește mie un articol la ziarul *Libertatea*. «O sută de franci de articol, per Bacco ! iată o frumoasă sumă» și-a zis d-sa și a înghițit în sec, aducîndu-și aminte de polul de la *Flacăra*.

Da, primesc o sută de franci pentru fiecare articol pe care-l tipăresc în *Libertatea*. Am spus-o de mult, am spus-o cu îndrăzneală, și anume chiar în *Flacăra* (întîiul meu articol : *Pentru slavă, pentru bani*), că un scriitor astăzi trebuie să trăiască din scrisul lui și că are tot dreptul să vîndă producția lui literară cît va putea mai bine. Vînd literatura mea, fără alegere, oricui vine și-mi dă pe ea prețul care-mi convine.“

Nefăcînd o distincție între literatura de imaginație și articolele publicate într-un ziar politic, de atitudine precisă, cum era *Libertatea*, Galaction își continuă disculparea invocînd dreptul artistului de a trăi din scris :

„O spun cu o liniște și o convingere de bronz. Nu nedreptățesc, nu exploatez, nu fur pe nimeni ; nu vînd influența, trecerea sau puterea mea niciodată. Sunt complectamente sărac și cînstit. [...] Dar literatura mea caut s-o vînd totdeauna cît pot mai scump ! Dacă cei ce scot ziarul *Libertatea* cumpără de la mine și nu de la d-l Lovinescu, ce sunt eu vinovat ?

D-l Lovinescu s-a născut sec, pe lumea aceasta. Tot ce a învățat și citit d-sa nu poate să facă să crească în tîrtăcuța goală miezul puterilor absente. Tot ce scrie d-sa e o tulbure limonadă de imitație și de sugestie literară. Cine o să vie și să cumpere literatură de la d-l Lovinescu !

Voilà où nous en sommes. D-l Lovinescu a aruncat cîteva pietre în castanii de la Academie și în *Bisericuța din Răzoare*, fiindcă premiul de 5000 de lei n-a căzut pînă acum pe răzoarele d-sale de spanac critic, impresionist și revizionist.

D-l Lovinescu ne acuză azi, în *Rampa*, de trădare națională pe Arghezi și pe mine, fiindcă ne-am permis să trecem și să stăm — dincolo de *polul* d-sale literar“ (*Vulpea și stru-*

guri sau d-l Lovinescu moralist, în *Cronica*, anul I, nr. 41, 22 noiembrie 1915, p. 789—792).

Acestei replici, nu lipsite de virulență și de note insultătoare, mai surprinzătoare pentru că veneau din partea unui teolog, Lovinescu s-a simțit obligat să-i răspundă, cel puțin provizoriu, prin următoarea notiță, care a văzut lumina tiparului în *Flacăra* :

„Bănuiesc că cititorii acestei reviste își mai amintesc poate de articolele mele asupra literaturii d-lui Galaction. Îndată după publicarea lor, d-l Galaction «plănuia un răspuns de principii, un răspuns larg și demn». Nu l-a scris. După trei luni a preferat însă un răspuns... nedemn. Iată unde duce gândul la om la un răspuns în care se vorbește de arginți. În locul unei chestiuni literare, găsim o chestie de premii academice, la care n-am concurat, la tarifuluri de un «pol» sau «de o sută», de «colaci» și de alte tarifuluri de bani sau de conștiință. Zarafii, cămătarii și fariseii au intrat în casa Domnului (vezi și Apostolul Paul : *Către corintieni*, I, 24). De la un teolog îndreptat spre cele spirituale, prea multă grijă pentru cele ale pîntecului ! Prea multă adorare a vițelului de aur (Matei, II, 10).

E o vulgaritate, pe care mi-o tâlmăcesc sub forma unei enorme basmale roșii cu pătrățele și a unui gest de preot care, îmbrăcat în odăjdii, întrebă pe tovarăș înainte ca parastasul să se fi sfîrșit : ție cît ți-a dat ?

În ceea ce privește traficul de conștiință, nu voi răspunde aici ; dar voi răspunde. În ceea ce privește însă felul meu de a aprecia literatura d-lui Galaction, pe care d-sa îl pune în legătură cu premii academice, la care n-am participat, îmi iau libertatea să amintesc un fapt. Sunt opt sau nouă ani de cînd d-l Galaction, care pînă atunci nu publicase aproape nimic, mi-a prezentat spre apreciere manuscrisele sale *inedite*. Am cunoscut atunci toate *Simforozele* și *Adamovele* teologului nostru. Și cred că e singura dată cînd am avut curajul să răspund unui om drept în față : «Ceea ce scrii d-ta nu e literatură».

Văzînd că d-l Galaction vrea să tulbure apa cu premii academice pe care le-a luat și la care n-am candidat, sunt nevoit să mă dezleg de secretul profesional cuvenit tuturor solicitanților. Nu însă și fariseilor, zarafilor și ipocriților (Apostolul Paul, *Către atenieni*, I, 5)“.

Notița, semnată E. L., este intitulată *Post-scriptum la „Revizuire literare“* și a apărut în *Flacăra*, anul V, nr. 7, 28 noiembrie 1915, pe coperta a III-a a revistei, care nu poartă număr de pagină, în cadrul rubricii „*Ecouri*“.

G. GALACTION

Apărut, sub titlul *Sinuciderea morală a d-lui Gala Galaction*, în *Flacăra*, anul V, nr. 9, 12 decembrie 1915, p. 97—99, la rubrica „*Revizuire literare*“.

Reprodus, sub titlul 2. *Gala Galaction*, ca un capitol din secțiunea II. *Revizuire morale*, în *Critice*, IV, ed. I., Ed. Steinberg, 1916, p. 249—256, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 185—190, se reproduce o versiune mai succintă, sub titlul 4. *G. Galaction*.

În *Critice*, VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 192—196, o versiune schimbată din punct de vedere stilistic figurează sub titlul 4. *Gala Galaction*, din capitolul XII. *Anexe la revizuire*.

Articolul este inspirat de „replica“ lui Gala Galaction din *Cronica* (v. *supra*, p. 250), care îi îngăduia criticului să facă în continuare procesul atitudinii unui scriitor pe care-l considera cu cea mai vădită lipsă de simpatie. Aceasta l-a silit pe cel incriminat să revină pentru a încerca o autentică punere la punct. El se văzuse atacat de mai multe pene intervenționiste pentru declarațiile sale sincere, care nouă ni se par mai curînd imprudente decît cinice, așa cum au apărut unor contemporani. Galaction se apără, în aceeași *Cronică*, referindu-se la toate atacurile și pomenind și de Corneliu Moldovanu, apoi de „Doctorul din Baskerville sau Ciinele din Baskerville (nu știu bine, fiindcă individul umblă totdeauna mascat...) ; [în sfîrșit] s-a ridicat să mă acuze și să mă execute și un ziarist pe care-l prețuiesc“, dar, de răspuns el nu-i răspunde decît lui E. Lovinescu, mai precis, ultimului articol al acestuia din *Rampa* : „În ziarul *Rampa* și în revista *Flacăra*, Lovinescu m-a proclamat vîndut nemților. L-am întreat : De ce ? Fiindcă am scris că suntem irevocabil devotați dinastiei pe care au adus-o părinții noștri în țară acum 50 de ani...“ (și Galaction repetă cele spuse în articolul precedent din *Cronica*). „Lovinescu mi-a răspuns : Nu. Apărarea dinastiei nu intră în discuție. Ești vîndut nemților pentru că ai luat bani nemțești ca să aperi dinastia...“ (și urmează din

articolul lui Lovinescu din *Flacăra* câteva rînduri). „Așadar, continuă Galaction, Lovinescu susține că ideile și sentimentele mele de azi sunt așa cum sunt fiindcă nemții mi-au dat bani ca să le am. De cînd am început eu să am atari idei și sentimente și cum erau convingerile mele din alte vremuri? Lovinescu nu precizează. Voi preciza eu.“

Și Galaction se străduiește, în continuare, să dovedească perfectă consecvență dintre atitudinea lui actuală și germanofilia dintotdeauna, întemeiată pe ideea că progresul țării noastre nu se putea realiza decît la umbra protecției imperiului german, a politicii sale civilizatoare, scriitorul imaginîndu-și dezagregarea imperiului austro-ungar și realizarea uniunii tuturor românilor alături de aceea a unei Germanii care „va uni pe toți cei germani“. „În *Flacăra* din 20 septembrie 1914, anul III, no. 48—49 — precizează el — am publicat o bucată intitulată: *Zile petrecute în Bucovina*. Bucata aceasta însemnează câteva pagini din jurnalul meu intim, vol. III. Sunt gîndurile și sentimentele mele din anul 1904, ziua de 3 iulie, cînd mă aflam în Bucovina și am luat și eu parte la parastasul de patru sute de ani ai marelui Ștefan-Vodă. Țin aceste pagini de jurnal la dispoziția oricui, ca să vadă că sunt întocmai reproduse în *Flacăra* din 20 septembrie 1914, deci cu zece ani în urmă.“

Așadar — continuă Galaction — „încă din vara anului 1904 mă simțeam «rudă și prieten cu marea Germanie, germană și austriacă»! Din acest pasaj, luat din jurnalul meu intim, se vede limpede că aștept și eu ziua cea mare a Românismului, dar că, după simțul meu, ziua aceea nu poate să ne vie decît cu ajutorul și cu aprobarea Germaniei. Aceasta este marea deosebire dintre concepția mea (și a altora ca mine) și concepția celor ce vor să facă din țarul Rusiei nașul idealului nostru național. Așa gîndeam acum unsprezece ani, așa gîndesc și azi.“

Citit-a Lovinescu aceste pagini tipărite în *Flacăra*? Ba bine că nu! Dar parcă-i pasă lui de corectitudine și de adevăr! Lovinescu e de o rea-credință monumentală, pe care n-ai putea s-o covîrșești sau s-o demonstrezi decît cu acele ghiulele verbale, obicinuite dincolo de cărți și de convorbirea bine crescută.“

În continuarea răspunsului său, Galaction mai dă un exemplu de felul în care sentimentele sale prodinastice consecvente, exprimate în necrologul închinat regelui Carol I și apărut în *Flacăra*, anul III, nr. 50—51, din 4 octombrie 1914, ar fi anterioare unei posibile influențe a agenților germani, fiind un

fapt absolut sincer. „Același Lovinescu cutează să-mi spună că sentimentele pentru dinastie sunt floarea aurului german (n-o spune cu această expresie, fiindcă nu e de nasul lui). Știe Lovinescu că au fost vremuri cînd gîndeam ori cînd scriam împotriva dinastiei. De cînd mi-am schimbat părerile? Ce n-ar da Lovinescu să poată preciza!“

Și Galaction revine cu încă un exemplu, din aceeași revistă *Flacăra*, argumentînd în același sens și punînd semnul egalității între filogermanismul actual, care îi particulariza întrucîtva atitudinea politică, și elogiile aduse regelui Carol I — ceea ce nu era totuși exact același lucru. Exemplul e luat din finalul articolului *Bulgaria victrix* (*Flacăra*, II, nr. 6, 24 noiembrie 1912), o pagină din jurnalul propriu. Despre articol se întrebă: „Cunoaște Lovinescu acest articol? Cum să-l numesc, dacă îl cunoaște? Și dacă nu-l cunoaștea, cum poate el să acuze pe cineva pe neștiute?“

În final, Galaction declară că dă la iveală aceste documente, „cu răceala datoriei. Tot mai sunt oameni imparțiali în țara noastră. Și apoi lumina care a început să biruiască și în Parlamentul țării poate, ca un fulger, să sclipească din hotar pînă-n hotar, și mai departe“ (*Documente*, în *Cronica*, anul I, nr. 46, decembrie 1915, p. 876—879).

În împrejurările date, e foarte greu să se mai vorbească de „imparțialitate“; adversarii nu numai că părăsiseră tonul calm și judecata obiectivă, dar își aruncau în față cele mai regretabile insulte. Violența de ton predomina în presa de toate nuanțele și chiar și în adunările publice sau în Parlament se înregistrau bătăi și scandaluri, uneori necesitînd intervenția poliției. Cît privește „revizuirile“ lui Lovinescu și, îndeosebi, atacurile sale la adresa lui Galaction, ele au întilnit destulă dezaprobare și, pentru a ilustra această atmosferă pro sau contra unei atitudini, vom cita următoarele rînduri dintr-un articol din efemera revistă *Ghilotina*, de sub conducerea lui N. Ionescu-Porsena, care poate fi autorul mascat sub pseudonimul Ion Prigoană:

„Avem și noi criticii noștri, tot așa cum avem și faliții noștri. E bine că-i avem și pe unii și pe alții.“

D. Eugen Lovinescu este unul dintre primii. S-ar putea spune că e și unul dintre cei din urmă. Ca meserie, «maestrul» ocupă locul de critic impresionist la *Flacăra* și *Rampa*. În această calitate, d. Eugen Lovinescu ține cu tot dinadînsul să se compromită,

dacă d-sa s-ar mai putea compromite. Are ca ideal în viață să ajungă criticul României mari; pînă atunci, se mulțumește cu admirația croitoreselelor care-i citesc romanul *Aripa morții* din editura Ignatz Hertz.

«Maestrul» a debutat în critică luptînd cu morile de vînt. În controversă cu sine însuși, a fixat principiul că trebuie să facem artă și critică impresionistă. Această idee cu totul originală se datorește d-sale și criticilor francezi pe care i-ar compromite dacă i-ar cita.

Din fericire, d. Lovinescu e ignorat. Aceasta îl exasperează. Atunci se dă la Caragiale, care nu-i poate răspunde, pentru motivul că e mort. Reușește totuși să se acopere de ridicul. Ca să-și salveze situația, se gîndește să atace un critic consacrat, pentru a-și atrage cinstea unei polemici zgomotoase: se leagă de d. Ghe-rea. În zadar. Marele critic disprețuiește să stea de vorbă cu Lovinescu. Sărmanul Eugen! Pentru a doua oară ridicul.

Înțelegînd, în sfîrșit, că nu-i este dat oricui să distrugă o glorie consacrată, d. Lovinescu, în dorința de a se impune atenției publicului, se agață de cei mici.

Și atunci, face revizuirii, pe care le intitulează morale, clasificînd în dreapta și în stînga, în cinstiți și necinstiți, slabi și grași, blonzi și bruni, impresionisti și neimpresionisti etc. Orice mod de distincție este subiect pentru d. Lovinescu. În zadar. Nimeni nu-l cunoaște. Nimeni nu-i răspunde. Sărmanul Eugen!

Ultima fază a ridicolului d-lui Lovinescu este aceea a revelațiilor senzaționale.

Într-o zi descoperă că subiectul *Păianjenului* d-lui A. de Herz nu este original și anunță descoperirea cu urlate de victorie și litere negre în *Rampa*. A doua zi așteaptă acasă, îmbrăcat în negru, sosirea unei delegații a Academiei, care să-l felicite. În loc de aceasta, prietenii care îl întîlnesc pe stradă își bat joc de dînsul, că a căutat tocmai în Italia subiectul *Păianjenului*, cînd e știut că originalitatea subiectului n-are importanță și că acesta a fost tratat de atîtea ori în comedii moderne.

La fel cazul cu *Trandafirii roșii*. Nici aici invidia nu-l lasă să doarmă. Și aici opera de necrofor continuă: trebuie să găsească ceva. Își amintește de răposatul Anghel. Și iar litere negre în *Rampa*; iar haine negre; iar nimic, nimic, nimic.

Complet exasperat, «Maestrul» insultă pe cel mai bun prieten al său, pe d. Victor Eftimiu, comparîndu-l cu Goethe, numai ca să-l compromită.

Și astăzi, după ce a făcut pe dictatorul, pe impresionistul, pe revizionistul, pe revelatorul, se agață de d. Galaction.

Ce are d. Lovinescu cu Galaction?

Zadarnică întrebare. Pe Lovinescu îl necăjește faptul că Galaction a fost premiat de Academie, iar d-sa respins. Dacă n-ar fi «Galactioni» talentați, Lovineștii n-ar mai pierde premiile. Ați înțeles. Și Lovinescu latră...

Să-l lăsăm să latre în voie, fiindcă și acest picior ce-l dăm javrei care chelălăie este prea mult.

Fiindcă singurul răspuns ce-l merită Lovineștii este acela care l-a întîmpinat și pînă azi: disprețul tuturor" (*Revizuirii imorale* — Eugen Lovinescu, în *Ghilotina*, anul I, nr. 8, 11 ianuarie 1916, p. 405—406).

CADRE ȘI OAMENI

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 23, 18 decembrie 1915, p. 1—2.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 116—120, de unde reproducem textul.

Continuînd seria de considerații despre situația scriitorilor și problema participării țării noastre la marele conflict care izbucnise cu mai bine de un an înainte, E. Lovinescu este obligat să constate că și artiștii condeiiului adoptaseră, în cele mai multe cazuri, aceeași politică de expectativă prudentă pe care o proclamase și o respectase guvernul I. I. C. Brătianu, aflat la cîrma țării. Fără a se întreba dacă nu cumva aceasta era totuși politica cea mai justă, în împrejurările date, criticul folosește același ton acuzator la adresa celor pe care și-i dovedea astfel adversari.

Exemplul „Ligii culturale“, pe care-l dă E. Lovinescu în articolul său, este lămuritor pentru comportarea majorității scriitorilor și, în genere, a oamenilor de răspundere; deși această grupare de intelectuali se remarcase în trecutul ei prin spiritul combativ (de aproape două decenii lupta pe față sau mai în ascuns pentru apărarea drepturilor românilor din Transilvania), acum își pusese în surdină vehemența. Trebuie precizat însă că această politică de neutralitate i-a fost imprimată de conducătorul ei de atunci, Virgil Arion, un om politic aparținînd partidului conservator (de nuanță takistă în 1913, apoi înclinînd din ce în ce mai mult spre Al. Marghiloman), care a ajuns în timpul războiului

să adere la politica neutralistă, favorabilă din ce în ce mai accentuat Puterilor Centrale. În chiar zilele acelea, Virgil Arion va fi înlăturat de la conducerea „Ligii“ (14 decembrie 1915), ceea ce va readuce respectiva grupare pe linia politicii intervenționiste, de care se plîngea E. Lovinescu că fusese părăsită.

OCTAVIAN GOGA

Apărut în *Flacăra*, anul V, nr. 10, 19 decembrie 1915, p. 103—109 și nr. 11, 26 decembrie 1915, p. 118—119, sub titlul *Octavian Goga, factor al conștiinței naționale*, la rubrica „Revizuire literare“.

În *Critice*, IV, ed. I, Ed. Steinberg, 1916, p. 280—290, articolul figurează sub titlul *Octavian Goga* și constituie punctul 7 al secțiunii *Revizuirii morale*, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 75—85, articolul *Octavian Goga* (datat greșit 1916) figurează într-o versiune ușor schimbată din punct de vedere stilistic.

În *Critice*, I, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1925, p. 150—155, o versiune mai redusă figurează drept punctul 1. *Publicistica și acțiunea poetului în epoca de neutralitate a României* din subcapitolul V al capitolului III. *Octavian Goga* și e din nou datat greșit : 1916.

Dintre toți scriitorii pe care E. Lovinescu îi supune unui examen de ordin „moral“ mai mult sau mai puțin justificat, este evident că Octavian Goga trebuia să apară ca poetul și publicistul cel mai apropiat de vederile din acel moment ale criticului. Spiritul militant reprezenta pentru Goga nu o ipostază conjuncturală ; el fusese totdeauna un gazetar patriot în presa de dincolo de munți (pentru care a și cunoscut rigorile închisorii) și va continua să fie și în publicațiile din vechiul regat, apoi în cele ale României reîntregite. Izbucnirea primului război mondial îl surprinsese pe Goga la Paris, de unde el se va întoarce în țară, pe cât i-a fost cu putință de repede (ca și Lovinescu, de altfel), și numaidecît el se va lansa într-o acțiune înflăcărată, care reprezintă poate punctul culminant al întregii lui activități publicistice.

Exceptînd un articol, *Marii vinovați!*, publicat în *Adevărul* din 17 august 1914, proza ziaristică pe care Lovinescu o are în vedere în articolul său s-a desfășurat în *Epoca* lui N. Filipescu

și va fi adunată parțial, după un an, într-un volum cu un titlu destul de sceptic, *Strigăte în pustiu. Cuvinte din Ardeal într-o țară neutrală*, București, 1915, Ed. Librăriei școalelor, C. Sfetea. Ca și marele om politic în al cărui organ scria, *Goga cerea imediata noastră intrare în acțiune împotriva Puterilor Centrale*, el considerînd orice ezitare un act de lașitate și neînțelegînd să menajeze pe oamenii politici aflați la putere și în primul rînd pe primul-ministru al țării, Ion I. C. Brătianu, ca să nu mai pomenim de personaje publice mai mărunte sau pe cei pe care-i considera adversari. Tonul lui în genere acuzator și vehement, cu accente mai acute și mai patetice decît acela al publicisticii lovinesciene, este comun gazetarilor intervenționiști. S-ar putea face o interesantă paralelă între *Strigăte în pustiu* și *Pagini de război* pentru similitudinile de ideal și atitudine, dar și pentru deosebirile dintre modalitățile stilistice. În tot cazul, cuvintele lui Goga nu au răsunit chiar în pustiu, deși ele nu au avut vreun efect imediat asupra politicii de expectativă a guvernului ; au acționat adînc asupra opiniei publice, pregătind, ca și paginile confratelui său de la *Naționalul*, actul intrării noastre în război.

Această concordanță de atitudine și de acțiune l-a făcut pe E. Lovinescu să salute campania poetului ardelean cu cel mai justificat entuziasm, deși nu pomeneste niciodată despre el ca de un aliat. În articolul său, el nu uită să facă o succintă reluare a poziției proprii destul de diferențiate pînă atunci față de poetul, publicistul și dramaturgul Goga ; este limpede că Lovinescu a fost cel mai just observator al traiectoriei lirice, la început orbitoare, a scriitorului, l-a considerat cu atenția meritată și a dat cele mai drepte verdicte despre volumele acestuia, pe măsură ce apăreau, fără nici o considerație de prestigiu sau de amicizie personală, el păstrîndu-și în toate împrejurările luciditatea sa caracteristică și dreptul de a-l judeca după realizările efective.

GALACTIONISMUL...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 31, 28 decembrie 1915, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 129—132, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 196—199, figurează, sub titlul *Anexe la d. Galaction*, o versiune redusă, modificată din punct de vedere stilistic, care constituie

punctul 5 din capitolul XII al cărții, intitulat *Anexe la revizuire*. Articolul e datat greșit : 1916.

Revenirea criticului asupra poziției lui Gala Galaction a fost prilejuită de o notiță semnată *Cronicarul Dimboviței* și intitulată, evident ironic : *Ultimul vîndut : Gala Galaction (Rampa nouă ilustrată, anul I, nr. 98, 14 decembrie 1915, p. 1)*, în care autorul lua apărarea lui Gala Galaction, fără a numi însă pe adversarii acestuia și, cu atît mai puțin, pe E. Lovinescu. Identificîndu-l drept autor pe Petre Locusteanu, un publicist atașat cercurilor guvernamentale, Lovinescu nu făcea decît să-și reia argumentația în favoarea ideii că în cazul lui Galaction nu era vorba de un om de opinii, ci de un publicist subordonat propagandei germane.

Atacurile la care se vedea supus de mai mulți oameni publici dar și, cu o ciudată înverșunare, de E. Lovinescu, nu l-au zdruncinat pe Gala Galaction din convingerile sale ; e posibil ca tonul neobișnuit din articolele lovinesciene să se fi datorat tocmai replicii mai curînd disprețuitoare a acestuia, care trecuse și el la acuzații, punînd în cauză buna-credința a acuzatorului său, cum e cazul cu această notiță, publicată la rubrica de „Corespondență“ cu cititorii a revistei unde era codirector :

„*Unui prieten necunoscut*, Constanța. — Foarte bucuros ! Cu atît mai mult cu cît este un prieten necunoscut... Lui Lovinescu nu-i este aminte de patriotism, naționalism, Carpați, Ardeal... etc., cum nu-ți este aminte d-tale să te scalzi acum la Mamaia. El s-a trezit patriot într-o noapte (ca mulți de teapa lui), atunci cînd a crezut că i-a venit prilejul să izbească în niște scriitori urîți de el de multă vreme, fiindcă l-au lăsat pe jos, și ca talent și ca succes. Dar se vede că nu-l cunoști bine. Ia o carte de el și citește... Ai să înjuri în toate limbile cari se vorbesc în Dobrogea ! Bun. Âst Lovinescu, care este între literații noștri de talent un fel de fată urîtă și bătrînă, rămasă nemăritată la ea în sat, duce steagul patriotismului agresiv împotriva noastră, a celor de la *Libertatea*, dar mai cu seamă împotriva mea... Nu că m-am vîndut nemților ! (fiindcă public literatură, bine plătită, în *Libertatea*), Asta nu-l lasă pe Lovinescu să doarmă?... nu-l lasă ura lui cea veche, zbîrcită și fără dinți, împotriva unei grabnice cariere literare. A, jivina e veninoasă, dar n-are talent, n-are putere.

Cît despre aurul nemțesc pe care-l tot dă la roată — dacă n-ar fi caraghioslic curat, ar fi o infamie. O știi sau nu o știi : casa, treburile, viața și punga mea sunt cunoscute, ca fundul propriei căciuli, de o mulțime de oameni și poate și de d-ta. Dorm, cetățene, cu ușile nezăvorîte și cu geamurile deschise ! Apoi nu iese la iveală, azi, mîine, într-o zi, cine a dat luleaua prin cenușă ? !

Ce-are a face ! La ce mijloace nu aleargă sluta satului ca să facă rău altor surate mai cu vino-ncoace decît ea : zavistii, bîrfelei, farmece, babe intrigante... și idealul național“ (*Cronica*, anul I, nr. 45, 20 decembrie 1915, p. 866—867, notiță la rubrica „Corespondență“, semnată G. Gal.).

Ulterior, într-un articol de bilanț al revistei sale, care intrase în cel de al doilea an de apariție (dar de pe al cărui frontispiciu, numele său va dispărea curînd), Gala Galaction revine cu o apărare în același ton de violență și acuzații la adresa cinstei profesionale a acuzatorilor săi, pe care — în modul cel mai regretabil — îl folosise Lovinescu însuși : „Cine cutează să dea pe față că gîndește altfel decît lumea în care trăiește trebuie să știe să rabde. S-au mai ridicat mulți împotriva noastră și împotriva mea îndeosebi, învinovățindu-mă de mari crime naționale. Erau unii sinceri și, în inima mea, le-am făcut o simpatie primire. Au căutat însă să se joace de-a indignarea și cîțiva inși imprecizi, de mai multe ori ratați, fără convingeri și fără nici un talent, afară doar de al intrigii și de al bîrfelei. Ce și-au zis ăștia ? «Așa chilipir nu mai vine curînd. Galaction și Argezi sunt în contradicere cu sentimentul public. Pe ei, băieți !» Băieții de la «Imperial» ! Adică acei consumatori de șvarțuri : poeți, critici, dramaturgi, pînă mai anii trecuți. Dar indignarea aceasta națională s-a sfîrșit cu chicoteli și cu ghionteli discrete. Era prea lată ! Eugen Lovinescu și Corneliu Moldovanu apucați de durerile idealului național“ (*Privind în urmă*, în *Cronica*, anul II, nr. 53—54, 20 februarie 1916, p. 10—11).

CANDIDATURA D-LUI OCTAVIAN GOGA

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 35, 1 ianuarie 1916, p. 1, sub titlul *Candidatura d-lui O. Goga*.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 142—145, de unde reproducem textul.

Încercarea poetului Octavian Goga de a se alege deputat în Parlamentul României este o împrejurare mult mai gravă și mai complexă decât lasă să se întrevadă comentariul succint și ironic pe care-l închină E. Lovinescu acestui eveniment. În acel moment, Goga era cetățean austro-ungar, urmărit de autoritățile civile și militare din această țară; trăia refugiat în România și se bucura de o mare popularitate în cercurile intelectuale ale țării, dar și în publicul mai larg. În aceste condiții, tentativa lui și a celor care-l susțineau apărea ca o provocare (era menită a-i dovedi caracterul reprezentativ, de „delegat“ al populației românești din Transilvania), punând guvernul în mare încercătură.

Goga a fost propus candidat pentru alegerile parțiale de deputați în județul Romanați, iar compatriotul său, Vasile Lucaciu, în județul Galați (ianuarie 1916) (v. *Manifestul d-lui Octavian Goga către alegătorii Colegiului II de Romanați, 2 decembrie 1915*, publicat în *Epoca*, anul XXII, nr. 337, 7 decembrie 1915, p. 1, și *Cu prilejul candidaturilor de la Galați și Romanați, Caracal, 17 decembrie 1915*, în *Epoca*, anul XXII, nr. 349, 19 decembrie 1915, p. 1). Ambii erau sprijiniți de „Federația unionistă“, o grupare de diverși oameni politici din mai multe partide, dar mai ales din opoziția conservatoare favorabilă Antantei și intrării noastre imediate în război alături de ea. Luase naștere la 18 septembrie 1915 și conducătorul ei era N. Filipescu (partidul conservator), alături de care figurau Take și Toma Ionescu (partidul conservator-democrat), dar și I. Grădișteanu, dr. C. I. Istrati, Barbu Delavrancea, C. Ollănescu, C. Dissescu, N. Xenopol, foarte activul S. Mindrescu și cei doi ardeleni refugiați, Octavian Goga și Vasile Lucaciu. Atît guvernul, cît și opoziția conservatoare, reprezentată de Al. Marghiloman, președintele partidului, au căutat să neutralizeze acțiunile „Federației“, foarte violente și libere, conținînd politica oficială de expectativă prudentă. Candidaturile celor doi nu puteau fi combătute deschis de guvern, care se afla în imposibilitate de a se opune unui curent popular în favoarea lor. Dar nici nu puteau fi sprijinite, ceea ce ar fi dovedit Puterilor Centrale complicitatea lui cu forțele care cereau intrarea în război. Credincios politiciii sale oficiale neutraliste și de arbitraj între tendințe extreme, I. I. C. Brătianu a ales o soluție de compromis: nici unul nici celălalt dintre candidați nu a obținut numărul necesar de voturi, declarîndu-se balotajul, în urma căruia cele două candidaturi inoportune au fost retrase,

nu fără un energic protest din partea lui Goga (v. *Tribuna*, nr. 2—3, 17 ianuarie 1916, p. 42).

Așadar, lucrurile s-au petrecut ceva mai complicat decât prevăzuse E. Lovinescu în comentariile sale ironice și, în joc au intrat forțe de alt ordin decît în *Scrisoarea pierdută*. După relatările lui Al. Marghiloman, însuși regele Ferdinand s-ar fi opus alegerii ca deputați a celor doi ardeleni: „Candidaturile lui Lucaci și Goga nu trebuie să treacă cu nici un preț. Firește, Lucaci are pentru el pe d. Gussi, prefectul; Lucaci este un «joueur» mizerabil, care nu este nici preot, nici catolic“, ar fi spus regele „cu excitațiune“ (Alexandru Marghiloman, *Note politice*, I, 1927, p. 555).

Rămîne totuși destul de surprinzătoare atitudinea lui Lovinescu față de încercarea lui Goga de a deveni deputat, ceea ce corespundea idealurilor dacă nu și politiciii lor comune. Ironiile criticului par o revenire la „apolitismul“ atitudinii sale mai vechi, pe care o părăsise cel puțin o dată cu începutul colaborării la *Naționalul*.

BARBU DELAVRANCEA

Apărut în *Flacăra*, anul V, nr. 12, 2 ianuarie 1916, p. 137—138, sub titlul *Barbu Delavrancea, factor al conștiinței naționale*, la rubrica „Revizuirii morale“.

Reprodus, sub titlul *Barbu Delavrancea*, în secțiunea *Revizuirii morale*, în *Critice*, IV, ed. I, Ed. Steinberg, 1916, p. 273—279, de unde reproducem textul.

Această luare în discuție a activității de tribun național a lui Barbu Delavrancea îi servește lui E. Lovinescu să facă unele precizări față de campania dusă de unul dintre marii campioni „acțiونيști“ și față de felul în care era susținută. Simpatia certă și tonul politico, cînd nu aderent, la entuziasmul acțiunilor oratorice și publicistice ale lui Delavrancea sînt cu atît mai demne de a fi notate cu cît criticul își exprimase categorica rezervă asupra multora din realizările literatului (v. actuala ediție de *Opere*, V, judecățile despre *Apus de soare*, sau chiar despre unele pagini de proză, p. 250—255). Delavrancea, scriitor și om politic din altă generație, era oarecum ieșit din actualitate, și manifestările sale politice din preajma războiului, extrem de însuflețite, au constituit o puternică și plăcută surpriză pentru partizanii Antantei. Aceasta cu atît mai mult cu cît el nu se

sfia să atace în întruniri publice dar și în Cameră pe însuși șeful guvernului, Ion I. C. Brătianu, sau pe Al. Marghiloman, care era și președintele partidului din care Delavrancea făcea parte. Delavrancea putea fi considerat un disident conservator, întocmai cum la liberali erau Toma Stelian, directorul ziarului *Naționalul*, unde colabora Lovinescu, dar și C. Banu, directorul *Flacărei*, sau Brătescu-Voinești.

Aprobarea atitudinii sale și unele accente admirative ce revin sub pana lui E. Lovinescu nu trebuie să ne determine să trecem cu vederea multele disocieri pe care el se grăbește să le facă; în primul rînd, criticul vedea (în modul cel mai lucid), în războiul mondial izbucnit în Europa, o mare, poate unică, ocazie pentru țara noastră de a-și susține și impune drepturile naționale. Nici sentimente umanitare (compasiune pentru soarta Belgiei sau a Serbiei martire); nici iluzii asupra ideii că Anglia și Franța (în fapt, cele mai mari puteri coloniale ale lumii) duc războiul de dragul statelor mici și al principiului naționalităților; nici germanofobia și francofilia lui Delavrancea nu sînt acceptate, nici interpretarea acestuia și a multor antantiști, după intrarea Italiei în acțiune, că ar fi vorba de un război de rase.

Argumentele acestea le regăsim însă și în arsenalul neutraliștilor și al celor care-și mascau sub paravanul neutralității înclinațiile pentru Puterile Centrale. Poziția lui Lovinescu se cere deci clarificată sub acest aspect. Cu toată luciditatea, el vedea, cel puțin în acel moment, războiul ca pe o problemă de *ideal național*, căreia îi atribuia o finalitate esențială, fără de care nu se putea concepe progresul țării, iar realizările din trecut imediat (unirea parțială de la 1859, independența, consolidarea statului) își pierdeau adevăratul sens. E o poziție care se apropie de aceea a unui N. Filipescu și Take Ionescu, pentru care intrarea României în război era o chestiune de onoare și de realizare a unui ideal permanent avut în vedere de oamenii politici ai României moderne și chiar de cei ce au stabilit în secret tratatul de alianță cu Puterile Centrale.

Poziția lui Delavrancea găsește deplina aprobare a lui Lovinescu abia în partea a doua a articolului, acolo unde se referă la denunțarea de către marele orator a corupției presei. El făcuse o interpelare în Camera deputaților, la 1 decembrie 1915, semnalînd o situație gravă și cerînd guvernului explicații: anume, achiziționarea de către germani, prin mijlocirea unui om de al lor, Hennenvogel, a două ziare importante, *Minerva* și *Seara*, și

întemeierea altor două, *Ziua* și *Libertatea*. În principiu, în regimul proprietății burgheze, proprietatea unui ziar e un bun negociabil, dar aici — specifică Delavrancea — e vorba de o încălcare a titlului III din Constituție, care-i exclude pe străini de la drepturile politice, acordînd numai cetățenilor români exercitarea unor drepturi precum cel al libertății presei. Și Delavrancea, după ce discută chestiunea din punct de vedere de drept, dă o serie de exemple alarmante: „Vestea, care la început era vagă, prinse îndată o consistență, luă o formă, o formă categorică: fondurile germane vor fi întrebuințate ca să puie mina pe organele de publicitate. Vă voi vorbi de lucruri înspăimîntătoare, pe care le știți cu toții, despre cari nu va fi nimeni în Parlament care să se îndoiască. Un german — din nenorocire împămîntenit român, Hennenvogel — se strecură prin diferite redacții, căutînd ca prin bani germani, în numele ministrului plenipotențiar german, să momescă, să corupă și să cumpere organe de publicitate. Rezultatul? E trist. Îl știți cu toții. Germanii puseră ochii, firește, pe cele mai populare și răspîndite ziare.“ Și Delavrancea arată tentativele de a achiziționa *Adevărul*, unde, în ciuda fantasticei sume de 7 milioane oferite, Constantin Mille refuză cu indignare, apoi tranzațiile cu *Universul* unde „tîrgul nu se face [pentru suma de 8 milioane]. *Universul* ține la preț.“ Mai tîrziu *Universul* primește să fie închiriat pentru 100 000 lei lunar, pînă cînd proprietara lui renunță la contract și instalează pe bătrînul general Crăiniceanu ca director.

Pînă la urmă germanii achiziționează institutul *Minerva*, împreună cu ziarul omonim și *Seara*, „o altă foaie, care ajunsese rușinea presei“, pentru 3 milioane jumătate. (Operație pe care a mijlocit-o Al. Bogdan-Pitești, „un neom care se laudă cu cele 44 de arestări suferite în diferite țări, dintre cari o bună parte sunt pentru escrocherii“, iar beneficiarul a fost Grigore Gh. Cantacuzino.)

În același sens și cu o egală violență, Delavrancea îl pune sub acuzație pe Ioan Slavici: „Germanii aveau în slujba lor două organe, două rușini, le mai trebuia și talente. Încă de la început au pus ochii pe un om bătrîn, pe un literat de o reputație însemnată. Acest om fusese scos din direcțiunea școlii de menaj de la Măgurele de către Academia Română! Bătrînul literat era la strimtoare. Numai grație influenței lui Eminescu, de pe cînd era tînăr, a fost smuls din vultoaarea ungurească. [...]

Mai bine nu l-ar fi adus! Mai bine ar fi îmbogățit cu câteva nuvele literatura maghiară decât să-l vedem acum, la adinci bătrânețe, reîntorcându-se iarăși în tabăra din care cu greu l-a răpit marele nostru Eminescu.“

Și, în sfârșit, lui Bogdan-Pitești îi impută a-l fi „furat și pe un literat de talent. De astă dată îmi pare rău, îmi pare așa de rău, cu atât mai mult cu cât este un om relativ tânăr și s-a lăsat să fie tîrît prin mijlocul banilor. [...] Îmi pare rău că eu am fost raportorul la Academia Română, că eu am constatat talentul și meritele lui pentru care i s-a decernat un premiu destul de mare, și nu-mi pare rău de ce am făcut, dar [de] ceea ce face el astăzi. Poate să-i treacă prin minte unui literat că el ar trebui să nu aibă în vedere decât plata pe lumea aceasta? Cine dă mai mult... Să deschizi tarabă... Nu zic că literatul să moară de foame, dar să scrii și să semnezi tu însuși că scrii la *Libertatea* numai pentru că îți dă 100 de articol, fără să te întrebi cui slujește această *Libertate*? Cînd toată lumea știe că această foaie este direct contra «Idealului național», ție, literat, să nu-ți pese de unde pică diferența surplusului de plată? A, e prea multă naivitate“ (Discurs rostit în Cameră la 1 decembrie 1915; în Barbu Delavrancea, *Opere*, VIII, ed. îngrijită de Emilia St. Milicescu, Ed. Minerva, 1971, p. 565—577).

Discursul lui Delavrancea, de fapt o interpelare la adresa guvernului, rostit pe un ton de o deosebită vehemență, conținând formulări memorabile (astfel Slavici e numit „omul care moare în fiecare zi pentru orice conștiință românească“), dar și acuzații împotriva lui Ion I. C. Brătianu, vinovat de o culpabilă indulgență, și a lui P. P. Carp, căruia îi răspundea că revelațiile lui nu sînt niște delațiuni, a făcut o mare impresie în opinia publică îndeosebi (mai puțin însă pe banca ministerială), și le vom vedea reluate aproape *ad litteram* în articolele lovinesciene, asemeni unor adevăruri acceptate de toată lumea.

Trebuie totuși precizat că Ion I. C. Brătianu, după ce declarase că nu va răspunde nici unei interpelări în chestiuni de politică externă (ceea ce Al. Marghiloman, în numele opoziției conservatoare, salutase cu satisfacție), va face totuși unele scurte declarații, răspunzînd lui Delavrancea că el, fiind capul guvernului, nu-și îngăduie să pună sub acuzație conștiința cetățenilor, a ziaristilor români. (Și Carp vorbise tot în sensul acordării unei depline libertăți a cuvîntului, ceea ce-i atrăsese replica

lui Take Ionescu: „Se poate ca oameni pierduți, cu bani străini, conducînd o politică murdară, să se bucure de pămîntul libertății noastre constituționale. Se poate să se bucure și de toleranța noastră. Dar ca să scape și de disprețul nostru? Aceasta nu, d-le Carp. Aceasta nu.“) Ducîndu-și pînă la capăt rolul de arbitru, de spirit moderat și de neutralist hotărît, șeful guvernului adăugase însă: „Cînd va veni momentul în care voi crede că sunt acțiuni care primejduiesc siguranța acestui stat sau care primejduiesc starea sa sufletească, atunci voi lua măsurile pe care legea excepțională îmi dă dreptul să le aplic. Eu însă nu cred că sufletul unui popor ca al nostru se cumpără“ (apud Ion Bulei, *Arcul așteptării, 1914—1915—1916*. Ed. Eminescu, 1981, p. 266).

În ciuda acestui răspuns ponderat și de mare efect oratoric, opinia publică avea să fie profund zdruncinată de discursul lui Delavrancea, care a marcat un moment esențial și probabil că a descurajat pentru un timp inițiativele germane în direcțiile urmărite. Temele discursului său au fost reluate de toți publiciștii care sprijineau intervenția noastră în război și, în primul rînd, de presa liberală și conservatoare disidentă, care în toată această perioadă s-a manifestat peste capul conducerii respectivelor partide.

Să adăugăm că abia mai tîrziu, atmosfera de suspiciune creată de infiltrațiile agenților germani în România se va justifica în întreaga ei amploare prin unele dezvăluiri în momentul intrării noastre în acțiune, cînd serviciile românești de contraspionaj vor ajunge în posesia unui dosar de nu mai puțin de 200 de file, în care erau trecute numele tuturor persoanelor pe care ambasadorul guvernului imperial von dem Bussche izbutise să le racoleze în serviciul său, el însuși dovedindu-se șeful spionajului german. Iar după război, o dată cu publicarea „listelor Günther“, Ion I. C. Brătianu a avut dureroasa surpriză să afle că în însuși oficiul partidului său, ziarul *Vîitorul*, spionii nemți izbutiseră să strecoare persoane devotate lor.

NOROIUL...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 48, 16 ianuarie 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 133—136,
de unde reproducem textul.

În *Critice*, V, *Figurine*, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti,
1928, p. 196—199, figurează o versiune mai succintă, modificată
din punct de vedere stilistic, constituind punctul final, 6. N. D.
Cocea, din capitolul XXIX. *Figurine văzute prin flacăra răz-*
boiului.

Articolul este prilejuit de reapariția revistei *Facla*, înce-
pînd de la 1 ianuarie 1916, sub conducerea directorului ei pre-
cedent, N. D. Cocea. Trebuie precizat că și în seria care își sus-
pendase apariția în vara anului 1915, revista avusese o atitudine
categoric intervenționistă și animatorul ei iscălise articole nu
numai întru totul favorabile Antantei, dar și violent antigermane.
De altminteri, aceasta îl va duce puțin mai apoi la un
conflict deschis cu fostul său colaborator și amic Tudor Arghezi,
pe care-l vedem susținînd politica contrară.

Din articolul lui E. Lovinescu rezultă categorica sa rezervă
la adresa atît a lui N. D. Cocea, cît și a stilului său publicistic,
dincolo de împrejurarea că, de data aceasta, prin *Facla*, el se
manifesta pe aceeași baricadă ca și criticul de la *Flacăra* și de la
Naționalul și susținea, în felul său, politica intervenționistă
comună.

N. IORGA

Apărut în *Flacăra*, anul V, nr. 15, 23 ianuarie 1916, p. 169—
170, la rubrica „Revizuirii morale“, sub titlul *N. Iorga, factor al*
conștiinței naționale. Reprodus în *Critice*, IV, ed. I, Ed. Stein-
berg, 1916, p. 257—268, sub titlul *N. Iorga*, de unde reproducem
textul.

Articolul acesta, despre atitudinea lui N. Iorga în perioada
neutralității, poate să surprindă pe cei care nu știu că poziția
marelui cărturar și om politic a fost inițial de expectativă și
prudență. El deținea o rubrică la ziarul de mare tiraj *Universul*,
unde scrisul lui se bucura de un ecou mai larg decît la „modesta
mea foaie, cu un așa de restrîns număr de abonați“, cum se

exprima el, în paginile memorialistice, despre *Neamul românesc*
(*O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu și
Sanda Râpeanu, Ed. Minerva, 1972, p. 462). Iorga sprijinea po-
litica neutrală a primului-ministru I. I. C. Brătianu, în urma
unei speciale înțelegeri cu acesta. Faptul a produs surprindere
la vremea respectivă, și Lovinescu nu e singurul care și-a expri-
mat-o în mod public; cu atît mai mult cu cît Iorga era unul din
conducători, în acel moment, secretar general, al „Ligii cultu-
rale“, al unui grup de intelectuali care militau pentru imediata
noastră intrare în acțiune împotriva Puterilor Centrale. Preșe-
dintele era Vasile Lăcăciș, grupînd și pe alți ardeleni, dar și
intelectuali din vechiul regat și oameni politici, în majoritate
covârșitoare partizanii intervenției. N. Iorga își va mărturisi mai
tîrziu încrederea naivă în politica „diplomatică“ a lui Ionel Bră-
tianu, care, alături de ideea de mare risc pe care și-l asuma țara,
i-ar fi paralizat inițiativele: „Orice încercare a mea de a face pe
Brătianu să vorbească a fost zadarnică. Refuzul lui era per-
manent și absolut: se aseamăna pe sine cu inginerul care lu-
crează în tăcere la o operă de siguranță — și, din nenorocire,
era să se vadă prea curînd ce ușoare fuseseră calculele lui, și
în ce privește oamenii, și în ce privește împrejurările“ (*op. cit.*,
ed. cit., p. 463).

El va reveni însă asupra acestei atitudini, pe care Lovinescu
o consemnează cu consternare, dar în termeni plini de deferență,
din care se vede ce stimă continua să poarte criticul de la
Flacăra marelui său adversar, considerat mereu o mare persona-
litate. (Ea ar fi de comparat cu atitudinea mult mai lipsită de
rețineră a lui Octavian Goga, care putea nota despre N. Iorga
următoarele: „ex-apostol al mulțimei, devenit blînd animal do-
mestic“; apud Ion Dodu Bălan, *Octavian Goga*, Ed. Minerva,
1971, p. 135). Să nu se uite apoi că, pe atunci, marele istoric și
animator nu se desprinsese cu totul de începuturile sale juni-
miste, care, trecînd peste rezervele la adresa lui P. P. Carp și
ura neîmpăcată față de T. Maiorescu, îl apropiaseră de N. Fili-
pescu; N. Iorga fusese în bună măsură un produs al culturii
„Teutoniei“ de care pomenea Lovinescu și se arătase un adver-
sar tenace al Franței. Intrarea lui pe făgașul alianței cu această
țară, urmînd curentul general, s-a săvîrșit cu întîrziere și, încă
mai tîrziu, Iorga va deveni cel mai înflăcărat susținător al răz-
boiului, mai ales în momentele cele mai grele, ale refugiului de

la Iași. În aceleași pagini memorialistice, dar și în *Subt trei regi*, Iorga va arăta că ceea ce l-a determinat să iasă din neutralitatea prudentă pe care i-o impusese spaima de risc, dar mai ales înțelegerea cu primul-ministru, a fost dezvoltarea ororilor săvârșite de armatele germane în acea parte a războiului: „Năvălirea asupra nobilei Belgii, arderea orașelor bogate în tezaure de artă și de învățătură, împușcarea suspectilor și a ostatecilor, tot cinismul brutal din care era făcută psihologia colectivă a unui război de speță nouă [...] trezeau în sufletul meu tot ce putea fi milă pentru învinși și ură pentru așa ignobili învingători. Când Franța a venit la rând, după Charleroi, întrebându-se contra ei aceleași procedări hunice, cu ghiulelele care loveau în divi-nele figuri ale sfinților de pe frontonul catedralei încoronărilor regale de la Reims [...] sentimentul, neputincios, și cu atât mai arzător, contra civilizațiilor care dezonorau civilizația s-a revărsat în articole de înfierare, care au găsit răsunset, contribuind și ele la formarea spiritului public, de care, în ciuda smomirilor plătite, aveam așa de multă nevoie“ (*op. cit.*, ed. cit., p. 466—467).

Articolul lui E. Lovinescu consemnează, așadar, o simplă atitudine de moment a marelui istoric; este și acesta motivul major pentru care autorul lui nu și-l va relua în vreunul din volumele sale ulterioare, considerând desigur o procedare pripită introducerea lui în *Critice*, IV, ed. I. În schimb, va scrie, imediat după intrarea lui Iorga în publicistica intervenționistă, un articol plin de entuziasm pe această temă, *N. Iorga*, în cadrul rubricii „Scriitorii noștri și războiul“, în aceeași revistă (v. actualul volum de *Opere*, p. 47).

BOGDAN-PITEȘTI ȘI T. ARGHEZI, FACTORI AI CONȘTIINȚEI NAȚIONALE

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 58, 26 ianuarie 1916, p. 1—2, sub titlul *Revizuire morale — Bogdan-Pitești, N. D. Cocca și T. Arghezi, factori ai conștiinței naționale*.

Reprodus, sub titlul *Bogdan-Pitești și T. Arghezi, factori ai conștiinței naționale*, în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 137—141, de unde reproducem textul.

Articolul de față se ocupă, de fapt, în principal de Bogdan-Pitești, un personaj care a făcut mult să se vorbească despre el

în epocă și mai târziu, și pe care Lovinescu, chiar în evocările sale tardive de dinaintea morții, nu ezită să-l numească „cea mai înaltă expresie a corupției morale a societății noastre cu pretenții de rafinare, adevăratul maestru al cinismului, care ptrona pe «artiști», ușurind buzunarele bancherilor semiți prin clasicele procedee ce duc de-a dreptul la Văcărești“ (*C. Dissescu*, în *Antologia scriitorilor ocazionali*, 1943, p. 146—147). Al. Bogdan-Pitești (1871—1922), care-și dădea o origine înalt boierească (chiar voievodală), nu a ezitat în tinerețe să facă parte din cercurile anarhiste franceze de la sfârșitul secolului trecut și să suporte unele condamnări — pentru ideile sale, spuneau admiratorii săi, pentru delict de drept comun, afirmă detractorii. În tot cazul, aceste conflicte cu justiția i-au adus pînă la urmă expulzarea și Bogdan-Pitești s-a stabilit la București, unde, datorită marii sale averi, a putut să întrețină un cenaclu estetic și să-și transforme casa într-un adevărat muzeu, colecționînd cu pasiune opere de artă plastică de artiști români, el fiind unul dintre cei mai activi susținători ai lui Luchian și ai seriei de pictori din descendența acestuia.

Printre cei ce l-au frecventat sau au fost chiar strîns atașați de Bogdan-Pitești se numără Al. Macedonski, Gala Galaction, T. Arghezi, Adrian Maniu, Ion Vinea, B. Fundoianu etc., dar și Mateiu Caragiale, care, deși a beneficiat de multe ajutoare pecuniare, oferite sub formă de împrumuturi nerestituibile, a lăsat rînduri mult defavorabile la adresa lui, negîndu-i priceperea artistică și acuzîndu-l în multe privințe de pură lăudăroșenie. Mateiu Caragiale confirmă în amintirile sale rolul de stipendiat al guvernului german pe care l-a deținut patronul său în anii neutralității și ai ocupației țării noastre. În primăvara anului 1916 el l-a întovărășit pe Bogdan-Pitești la Berlin, unde acesta a încercat să smulgă nemților cît mai multe fonduri pentru a le susține interesele (*Jurnal*, 1927—1935, în Al. Oprea, *Mateiu I. Caragiale — un personaj*, 1979, p. 32—34 și 40—42). El însuși se va mira că propaganda germană s-a folosit în principal de acest personaj grav compromis (cel puțin pentru cumpărarea ziarelor *Libertatea* și *Seara*, dar și a *Minervei* împreună cu întreaga ei instalație tipografică, cea mai modernă din țară); într-un anume sens, Bogdan-Pitești ar fi deservit interesele cumpărătorilor germani, ceea ce, fără voie, ajunge să concorde cu ironiile pe

care le riscă E. Lovinescu la adresa felului în care acesta se lăsa „cumpărat“.

În memoriile sale, E. Lovinescu face o specială mențiune asupra acestui articol, afirmând că la publicare s-a lovit „totuși de curioasa rezistență a lui Al. Rubin, care susținea că trebuie să atacăm conrupția germană, fără să facem personalități, și numai hotărîrea de a părăsi redacția *Naționalului* a impus publicarea articolului. Abia mai târziu, la izbucnirea războiului, am avut explicarea atitudinii lui Al. Rubin; deși conducea două ziare acționiste, *Naționalul* și *Le courrier des Balkans*, el figura totuși pe listele Günther cu o sumă lunară, în scopul, probabil, de a spiona lagărul Federației naționale prin intermediul lui Toma Stelian, a cărui încredere o dobîndise; într-o situație întrucîtva similară, de salariat german, orice personalități pe astfel de chestiuni nu-i conveneau“ (*Memorii*, I, 1930, p. 304—305).

I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 52, 30 ianuarie 1916, p. 1, sub titlul *I. A. Brătescu-Voinești și războiul*.

Retipărit în *Critice*, VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 183—184, sub titlul *I. A. Brătescu-Voinești*, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 190—191, figurează o versiune mai succintă, constituind punctul 3. *I. Al. Brătescu-Voinești*, din capitolul *XII. Anexe la revizuire*.

Aceste rînduri destul de succinte și redactate pe un ton diferent schițează un moment din atitudinea reputatului prozator față de conflagrația mondială. Ele nu subliniază însă în mod drastic contrazicerea în care se afla Brătescu-Voinești scriind în *Viața românească* articole pacifiste, pe care avea să și le adune după război în volumul *În slujba păcii* (1920), și politica generală a partidului liberal și a șefului guvernului, printre ai cărui favoriți se afla. E o situație care merita să fie relevată și pe care a pus-o în lumină și Octavian Goga într-un articol destul de grăitor, *Scrisoare deschisă d-lui I. Al. Brătescu-Voinești*, în *Epoca*, anul XXII, nr. 292, 23 octombrie 1915, p. 1.

Ca și în cazul lui N. Iorga (v. actualul volum de *Opere*, p. 47), neutralismul prozatorului țîrgoviștean ar putea fi explicat

printr-o înțelegere cu I. I. C. Brătianu, pentru a-i lăsa acestuia mîna liberă asupra momentului intervenției României în război și a-i acoperi adevăratele intenții. În orice caz, chiar dacă o asemenea înțelegere nu a avut loc, atitudinea pacifistă a lui Brătescu-Voinești servea politicii ambigue a șefului guvernului.

C. DOBROGEANU-GHEREA

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 69, 6 februarie 1916, p. 1, sub titlul *C. Dobrogeanu-Gherea și războiul*.

Reprodus, sub titlul *C. Dobrogeanu-Gherea*, în *Critice*, IV, Ed. I, Ed. Steinberg, 1916, p. 269—272, în secțiunea *Revizuire morale*, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 180—181, o versiune mai redusă figurează sub titlul *C. Dobrogeanu-Gherea*.

În *Critice*, VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 187—189, o versiune schimbată din punct de vedere stilistic figurează drept punctul 3. *C. Dobrogeanu-Gherea*, din capitolul *XII. Anexe la revizuire*.

Acest articol este o analiză mult prea sumară a atitudinii lui Gherea în împrejurările izbucnirii primei conflagrații mondiale, un eveniment care pe fruntașul și ideologul socialist nu putea să nu-l afecteze profund. Atitudinea lui Gherea s-a tradus printr-o serie de foarte explicite luări de poziție în *Lupta zilnică*, anul X, în cursul lunilor septembrie, octombrie și noiembrie 1914, pe care le-a scos foarte curînd într-o broșură intitulată *Război sau neutralitate* (Atelierele grafice Socec, 1914, 117 p.). Articolele adunate în volum sînt: *Neutralitatea noastră, Propovăduitorii războiului, Noi și Peninsula Balcanică, Argumentul principal, Războiul și întregirea țărilor, Țară și neam, Dacă...?* Autorul le-a adăugat o *Prefață* și un studiu inedit, *Oligarhia și politica externă*, intrînd în aceeași sferă de preocupări. Nu știm pe care din aceste articole le are în vedere Lovinescu în fixarea criticii sale, deoarece aluzia la patrioții de la Capșa apare cam în toate, iar atitudinea pacifistă este stăruitor subliniată peste tot, cu argumentele cele mai diverse. Întrucît Lovinescu nu citează un text anume, nu putem afirma că el a avut în față articolele lui Gherea la timpul apariției lor într-un ziar, ci că a citit doar broșura foarte prompt apărută, în care ele sînt transformate,

prin unificare și sistematizare, în capitole ale unei cărți. În acest caz, e destul de regretabil că, în identificarea și criticarea poziției lui Gherea, adversarul său nu ia în considerare argumentele multiple și diversificate pe care fruntașul socialist le oferea discuției, în mod destul de obiectiv. Într-adevăr, Gherea analiza argumentele pro și contra, vorbea ca un marxist care denunță „politica imperială pentru dominare și îmbogățire economică”, se ocupa de cauzele izbucnirii războiului și de scopurile beligeranților, încerca să scruteze efectele ulterioare (o gravă depresiune economică, ruina bunurilor materiale și spirituale) și doar în mică măsură vorbea în calitate de patriot și de strateg român, fără ca, măcar atunci, ideile lui să justifice ironiile din articolul lui Lovinescu. În acest ultim sens, Gherea dezvolta argumentele obișnuite neutraliștilor (și care, în fapt, cel puțin provizoriu, îi ghidau politica și lui Ion I. C. Brătianu), dar poziția lui este ferm și sincer neutralistă, comparabilă în epocă doar cu aceea a unui număr restrâns de personalități publice (T. Maiorescu, în primul rând), pentru că și el sesiza cu luciditate gravul pericol la care s-ar expune țara datorită poziției ei geografice atât de vulnerabile și a lipsei de experiență și de pregătire militară.

Articolele lui Gherea, rod al unei meditații profunde asupra realității de fapt, sînt acelea ale unui pacifist convins, dar care era obligat, cu toată amărăciunea, să tragă concluziile asupra falimentului Internaționalei Socialiste, care nu putuse împiedica izbucnirea războiului și a cărei gravă slăbiciune, dovedită cu acea ocazie, el căutase să o scuze în articolul *Socialismul și războiul*. Analizînd această situație în monografia pe care i-a închinat-o, Z. Ornea scrie: „Neutralitatea României și situația ei specială între taberele beligerante îi asiguraseră un mare ascendent moral și politic. E inutil să ne întrebăm care ar fi fost atitudinea lui Gherea dacă, din capul locului, în 1914, România ar fi intrat în război. Dar dacă ne-am aventura spre un astfel de pronostic, am spune că atitudinea lui ar fi fost apropiată aceleia a lui Karl Kautsky. Ar fi pledat, deci, pentru o strictă neutralitate, fără a exclude însă necesitatea, pentru cetățenii socialiști, de a-și face datoria ostășească față de patrie. Destinul a vrut însă ca poziția lui (ca și a tuturor socialiștilor români) să fie acum convergentă cu aceea oficială a țării. (De aceea, la congresul socialist din august 1914, Racovski a putut declara că,

prin poziția adoptată în problema războiului, socialiștii sînt și ei guvernamentali)” (*Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea*, 1982, p. 438—439).

Atît prin calitatea sa de ideolog socialist, cît și prin aceea de cetățean român, Gherea ajunsese în concertul vremii să fie unul dintre cei mai sinceri neutraliști. El nu-și ascundea aderența la una din tabere sub masca nonintervenției, așa cum făceau în modul cel mai abil grupul liberal aflat la conducerea țării și acela al conservatorilor marghilomaniști care sprijineau guvernul în această chestiune, inclinînd însă spre Puterile Centrale, în timp ce o fracțiune deloc neglijabilă a forțelor conservatoare (N. Filipescu, Barbu Delavrancea, Take Ionescu și frații săi, dr. Toma Ionescu și Victor Ionescu) agita opinia publică în vederea intrării noastre imediate în război, unindu-se în aspirații cu o parte a partidului liberal (Toma Stelian, în primul rând) și acuzînd guvernul de lașitate, incapacitate, pierderea „momentului” favorabil, ba chiar de trădare a intereselor României.

Poziția lui Gherea, foarte clar precizată, nu era în nici un fel mărcată de ipocrizie, cum lasă să se înțeleagă Lovinescu în articolul său. „Această neutralitate strictă, propusă și apărută de Gherea, scrie în continuare Z. Ornea, era suspectată și acuzată mai ales de filoantantiști că, dacă nu primejduiește, oricum nu contribuie la sprijinirea istoricei șanse a desăvîrșirii unității naționale. Acuzația era nedreaptă. Doctrinarul socialist a calificat drept imperialistă fiecare din taberele beligerante: «Războiul acesta e un război cu caracter imperialist și e provocat de cauze imperialiste mondiale.» Dar niciodată nu a articulat enormitatea de a caracteriza drept imperialist dezideratul secular al întregirii țării în hotarele ei istorice. El avea, în această efectiv dramatică problemă de suprem interes național, punctul său de vedere, pe care îl exprimase constant din 1891 încoace” (p. 439—440).

De teama unor eventuale necazuri cu poliția secretă țaristă, dar și pentru a-și duce fiul bolnav în Elveția, Gherea a părăsit România în preziua intrării noastre în război, dar în cei doi ani de neutralitate, în care vocea lui se putuse face auzită, opiniile lui nu au variat — caz extrem de rar printre oamenii politici ai vremii. Începuse însă și el să cîștige convingerea că dacă nu Germania, în tot cazul Imperiul Austro-Ungar se va prăbuși, și țara noastră își va realiza drepturile asupra Ardealului fără a lua parte la lupte.

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 78, 15 februarie 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 121—124, de unde reproducem textul.

În *Critice*, V, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, p. 192—194, figurează o versiune remaniată din punct de vedere stilistic și care constituie punctul 4. *Virgil Arion*, din capitolul XXIX. *Figurine văzute prin flacăra războiului*.

Rîndurile scrise de E. Lovinescu despre Virgil Arion, un om politic care nu aparținea decît problematic literaturii, au fost, desigur, justificate de împrejurarea că acesta s-a aflat timp de cîțiva ani (1913—1916) la conducerea „Ligii culturale”, exercitînd astfel o influență certă asupra unor cercuri intelectuale mai largi. Născut în București, la 23 noiembrie 1861, Virgil C. Arion a fost, ca și fratele său, Const. C. Arion, un corifeu al partidului conservator. Își făcuse studiile de litere și filozofie la Universitatea din București și cele de drept la München. A fost în mai multe rînduri deputat conservator, iar între 1890 și 1895 a deținut funcția de secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Din 1909 a fost profesor la Universitatea din Iași.

Evoluînd mereu în sferele ideologice ale conservatorismului, el a adoptat o atitudine din ce în ce mai favorabilă Puterilor Centrale în perioada neutralității țării noastre, apropiindu-se mai întîi de Al. Marghiloman, apoi de P. P. Carp. În 1915 a întemeiat ziarul *Moldova*, adevăratul inspirator și conducător al publicației fiind P. P. Carp, a cărui politică favorabilă Puterilor Centrale a urmat-o Virgil Arion pînă la sfîrșitul războiului. Ziarul și-a încetat apariția în 1916.

MORITURI

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 99, 7 martie 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 35—38, de unde reproducem textul.

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 106, 14 martie 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 39—42, de unde reproducem textul.

Republicat, ca primă parte a articolului *Soldații Franței*, în *Lectura pentru toți*, anul I, nr. 1, decembrie 1918, p. 24—26.

În *Critice*, IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 187—188, o versiune mai suscintă figurează drept punctul 2. *Piou-piou*, din capitolul XVII. *Note franceze* al cărții.

IMPRESII DIN TIMPUL MOBILIZĂREI LA PARIS

Articol alcătuit din mai multe fragmente, din care doar o parte a fost publicată în presă, restul fiind probabil scris chiar în momentul introducerii acestor texte, ca un fel de prefață, în volumul *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 7—32, de unde reproducem textul.

Toată prima parte a articolului este în această situație; fragmentul care începe cu „„Cît de neted“ a fost publicat, sub titlul *Pe linia Senei...*, în *Naționalul*, anul I, nr. 120, 28 martie 1916, p. 1; fragmentul care începe cu „O noapte încîntătoare“... a fost publicat, sub titlul *Ultima nox*, în *Naționalul*, anul I, nr. 113, 21 martie 1916, p. 1.

În *Critice*, IV, ed. definitivă, Editura Ancora-Benvenisti, 1928, p. 168—184, sub titlul 1. *Note franceze: Impresii din mobilizarea franceză*, figurează o versiune mult schimbată din punct de vedere stilistic și datată 1914, ocupînd întreg capitolul XVI al cărții.

După cum am mai spus, izbucnirea primului război mondial l-a surprins pe E. Lovinescu la Paris. El a trăit atunci nu numai momentele tragice ale luării unei hotărîri a guvernului francez (în urma cererii germane de a nu interveni în conflictul ruso-austro-ungar) dar și acelea, pline de groază, ale înaintării impetuoase germane prin Belgia, pînă la oprirea ofensivei pe linia Marni. Din momentul mobilizării generale în Rusia (cu care Franța avea un pact militar de alianță în caz de război), adică de la 30 iulie 1914 și pînă la declarația de război a Germaniei împotriva Franței (3 august 1914) și a intrării Angliei (cu dominația

nele sale) în luptă, alături de Franța (4 august 1914) s-a produs o cascadă de evenimente care au înlăturat posibilitatea opririi războiului sau a limitării lui la o chestiune ruso-austro-ungară.

În aceste împrejurări, a fost asasinat liderul socialist Jean Jaurès (31 iulie 1914), care promova pacifismul — ceea ce a înclinat decizia guvernului francez în favoarea războiului (în cadrul alianței cu Rusia).

Observațiile lui E. Lovinescu asupra evenimentelor, date ca ale unui simplu om de pe stradă, deși sînt consemnate doi ani mai tîrziu, au valoarea unor observații exterioare, mai mult ale „atmosferei” din capitala Franței, pe care, de altfel, a trebuit foarte curînd să o părăsească. Totuși, situația lui excepțională i-a dat avantajul, față de numeroși compatrioți români, de a înțelege mult mai multe lucruri asupra evenimentelor în curs.

Se cuvine însă să precizăm că observatorul însuși avea propriile sale limite, care nu au depășit nici mai tîrziu formula liberalismului burghez, cu o vădită înclinație spre ordine și spre respectarea valorilor sociale. În aceste pagini, printre altele vederi interesante, îl surprindem pe autor destul de speriat de perspectiva unor răsturnări și incomodat de afirmarea drepturilor populare, ca un preludiu la ceea ce va urma destul de curînd în majoritatea țărilor cobeligerante (prăbușirea Rusiei țariste și a celor două imperii centrale, apoi criza sistemului colonial în Anglia, răscoala irlandeză, în sfîrșit, criza guvernamentală a Italiei etc.).

Acest aspect, ca și toată atitudinea criticului față de război, este foarte puțin cunoscută și nu încetează de a produce surprindere. „Nu ne vine să credem citind toate acestea, scrie Eugen Simion, în monografia sa, cu privire la evocarea asasinării lui Jaurès. Zelul războinic al criticului este așa de mare încît trece ușor peste o mare tragedie petrecută sub ochii lui. Sîmbătă, 1 august, văzînd afișul de mobilizare, entuziasmul francofil răsufală ușurat: «În sfîrșit, războiul!» Privește cu lăcomie stegulețe tricolore de pe bulevardul Saint-Michel. [...] Lovinescu e, deci, *reacționar*, se teme de anarhia străzii. Este omul legii, vrea o societate organizată temeinic, o societate morală, liniștită, productivă. Aprobă măsura guvernului de a confisca armele. Dacă ar fi în locul guvernului, ar începe prin a închide circumiile...” Și autorul monografiei crede a putea afirma că Lovi-

nescu ar fi trăit doar pentru cîteva clipe euforia războiului, căci a trecut apoi la denunțarea lui: „Zelul războinic s-a mai potolit, așadar. Gîndul că în curtea Luvrului ar putea zări, într-o zi, un coif prusac îi îngheață singele. Perioada eroică, decorativă a războiului s-a sfîrșit. Publicistul își schimbă tema și stilul: descrie, acum, ororile războiului” (Eugen Simion, *op. cit.*, p. 45—47).

Concluziile autorului monografiei sînt foarte greu de primit; Lovinescu a continuat să se afirme ca un partizan al acțiunii și a considerat intrarea țării noastre în război o chestiune de onoare și de ideal național, care ar fi trebuit afirmat chiar dacă nu se realiza, iar pe pacifiști i-a stigmatizat sub epitete infamante, în cel mai bun caz considerîndu-i, ca pe Jaurès, niște rătăciți. Iar cît privește „ororile războiului”, el s-a limitat să denunțe pe cele comise de germani, îndeosebi atunci cînd rezultau din aplicarea noilor tehnici de luptă.

EROISMUL MUT...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 127, 4 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 146—149, de unde reproducem textul.

SUNT LACRYMAE...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 132, 9 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 47—50, de unde reproducem textul.

În *Critice*, IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 190—191, o versiune schimbată din punct de vedere stilistic și datată 1914 figurează sub titlul 3. *Sunt lacrymae* din capitolul XVII. *Note franceze*.

TRAGEDIA UMANĂ ȘI TRAGEDIA DIVINĂ...

Apărut, sub titlul *Tragedia umană...*, în *Naționalul*, anul I, nr. 133, 10 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus, sub titlul *Tragedia umană și tragedia divină*, în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 73—76, de unde reproducem textul.

„PORTUGAL“

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 127, 16 aprilie 1916, p. 1. Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 51—54, de unde reproducem textul.

În *Critice*, II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 100—102; articolul, datat *august 1914*, este republicat, cu unele modificări de ordin stilistic, constituind punctul 1. În fața *insulei Tenedos* din capitolul X al secțiunii *Pe drumurile Eladei...*

Torpilarea vasului de pasageri francez „Portugal“, care, în acel moment servea la transportul răniților, îi dă lui Lovinescu prilejul unor amintiri, ca unul ce voiajase cu el, cu câțiva ani înainte. În momentul apariției sale, articolul a constituit un prilej pentru tînărul Ion Vinea să publice în revista *Cronica*, unde atacurile la adresa lui Lovinescu, sau măcar menționările defavorabile se țineau lanț, un pamflet intitulat *Literatura, Lovinescu etc.*, de fapt un portret caricatural al celui în cauză. Tînărul poet și pamfletar își construiește articolul pe baza ideii că ar avea de a face în modul cel mai evident cu un ambițios și cu un velleitar care asaltează fără nici un merit gloria literară. Dăm o parte din acest articol, simptomatic pentru un anume gen, care va inspira criticului, pînă tîrziu, cele mai explicabile rezerve:

„Mă gîndesc la idolul tot atît de accesibil al literaturii române, la iureșul libidinos și persistența sterilă a atîtor domni organizați în societăți, academii și cafenele. Distingem în gloată, ca mai febril, pe d. Lovinescu.

Mă întreb de ce se poate apuca un tînăr, burghez de tînăr, gras de tînăr și probabil moale, încît atingerea carnațiunii lui sapă degetului o groapă uleioasă. Domnul are ceva avere, șuvițe de sare prin păr și fălci preistorice. Fără îndoială că nobila ambiție de a juca un rol politic îi toarnă prestanță în călcie. Abdomenul-armă crește, îi face loc în spațiu, omul nostru strălucește mulțumit, ca un pateu opulent, glorios în farfurie, aurolat de arșița cuptorului. Tipul se înâlnește pretutindeni și a fi atît de banal ar face cinste d-lui Lovinescu Eugen, care, după mărtu-

ria tuturor cunoșcuților săi, e cel puțin scîrbos. Eugen mai are o privire sumbră, de cartă poștală Napoleon I pe stîncile de la S-ta Elena, sau de Cezar îndîrjit. Eugen, îl presimți după căutătură spintecătoare, e vehement. Eugen — privește-i fruntea care nu vrea să chelească spre a fi mai mare — e poet și cugetător. Dar ce-s virgulele fine ca niște fire de cataif, din colțul buzelor? Cetățeni — e un suris de ironie. Eugen e caustic.“

Și Vinea își completează „portretul“ cu unele amintiri personale datînd din vremea cînd se afla în redacția ziarului *Rampa*, probabil pentru scurtă durată, așa că numele său nu figurează printre colaboratori:

„Funcționez la un ziar teatral cînd el intra pe ușă, paralelipipedic, gras, secătuit cu batista pe față cataractele de osînză lichefiate. Directorul îl primea. Apoi își zvînta palma pe care shake-handul d-lui Lovinescu i-o inunda cu simpatie. Și după ce d-l Lovinescu pleca, trebuiau îndepărtate de pe mese coli de hîrtie, ziare, manuscrise, parcă punctate de cineva cu degetele înmuiate în gaz petrol. Redacția, la urmă, privea fotografiile aduse spre publicare: față, profil, trei sferturi, ceafă, de jos în sus, de sus în jos etc. Dedesubt, de-a-pururi, legenda scrisă în stil de premiant I.

Se vede cîte atenții are d-l Lovinescu însuși pentru persoana sa fizică.

Sufletul d-lui Lovinescu? Gîndiți-vă la sufletul d-lui Cair. Lovinescu e un burghez și un prost superior. El nu se mulțumește să fie dascăl, chiar universitar — prefect, deputat sau șef de siguranță. Îi trebuie o liră pe care să-și curețe unghiile, ca să placă cel puțin unei amice. Cine oare știe mai bine ca dînsul să prepare un personaj în stil suav cu balsam de oțet detrandafiri pentru nările lectricelor *Rampe*?... Dar mai are și o pană primejdioasă ca o scobitoare. Eugen, repet, e pana contrastelor. Polemizînd deunăzi, și-a trențuit dantelele de paj, i-au plesnit, în fandare, culoții de catifea, cînd a declarat zdrobitor că cineva i-a scormonit fecalele. Distratul cineva făcuse imprudența să-i privească în cap. Asigur însă că d-l Argezi s-a uitat cu telescopul.“

Textul lui Vinea care poate reprezenta un document a asimilării procedeelelor argheziene aplicate în proza pamfletară ajunge la articolul lui Lovinescu, pentru a lua în discuție și singura problemă care merita în fond atenție:

„Iar acum, Talentul d-lui Lovinescu. Citesc un proaspăt articol al d-sale: *Portugal*. Vasul sanitar scufundat. «Una din miile tragedii»... înțelegeți de la început: tremolo.

Și brusc, Eugen se arată — ca un împărat din mantie — așa cum îl știm: artist, artist pînă în coama perineului: «Bietii răniți scăpați pentru o clipă din ghearele morții de atîtea gingașe mîini de femei» etc. ...Iubire de oameni, erotism, delicateță, — și stilul! Țin minte că am citit ceva similar în scrisoarea unei fete sedusă de un copist.“

Și comentariul continuă pe același ton, subliniind „tot ce e vrednic“, pentru a conchide într-o notă la fel de persiflantă:

„Iată-l deci pe Eugen, suflet cult, pornit pe literatură, că se «scufundă în poezia trecutului». Și marele Preot național al platitudinii, al clișeeilor și banalităților, exclamă: «Tenedos, Tenedos, insulă vicleană! De-a lungul stîncilor tale s-au strecurat în noaptea opacă triremele»... Și pentru că, după cum e frumos în discursuri politice să plîngi durerile țaranului, e bine ca literat să faci clasicism, d-l Lovinescu traduce și intercalează episodul lui Laocoon, nu fără a-l preceda de o descriere originală a balaurilor. Dar balaurii talentului său «pornesc ca o furtună».

Am însemnat foile astea pentru elevii de la liceu ai d-lui Lovinescu, profesor de literatură. Căci în școli se pregătesc din vreme literații. Grija programului seamănă cu grija părinților inteligenți de a prezinta pe băieți, la șaisprezece ani, Afroditei.

Pentru scris, d-l Lovinescu trebuie să prevină creierul, ochiul, nervii elevului. Ce igienă!“ (*Cronica*, anul II, nr. 63, 24 aprilie 1916, p. 168—171).

COPIII

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 139, 18 aprilie 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 43—46, de unde reproducem textul.

În *Critice*, IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 191—194, o versiune cu unele modificări din punct de vedere stilistic figurează drept punctul 4. *Copiii* din capitolul XVII.

NICU GANE

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 141, 20 aprilie 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 150—158, de unde reproducem textul.

În *Critice*, V, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928 p. 187—189, o versiune modificată din punct de vedere stilistic figurează drept punctul 2. *Nicu Gane* al capitolului XXIX. *Figurine văzute prin flacăra războiului*.

Este un scurt necrolog pe care E. Lovinescu îl închină scriitorului și concitadinului său N. Gane. Tonul deosebit de cald nu îl împiedică pe autor să-l treacă pe amabilul povestitor în lumea și printre emoțiile copilăriei (asemeni lui Delavrancea, ceva mai înainte), atît pentru inspirația sa fără avînt cît și pentru stilul simplu și arta rudimentară. Într-un anume sens, articolul este ultimul cuvînt al criticului și deci poate fi considerat o „revizuire“ — mai blajină ca ton și atmosferă, dar care nu lasă să scape aprecierile considerate cuvenite, desigur mai mult defavorabile.

Să precizăm că scriitorul dispărut se născuse la 1 februarie 1838 la Fălticeni și nu era în momentul morții (16 aprilie 1916) un „octogenar“.

IRONIILE ȘI PARADOXELE RĂZBOIULUI...

Apărut sub forma a două articole: *Ironiile războiului...*, în *Naționalul*, anul I, nr. 145, 24 aprilie 1916, p. 1; și *Paradoxele războiului*, în *Naționalul*, anul I, nr. 147, 26 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus ca un articol omogen în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 55—61, de unde reproducem textul.

Articolul se constituie dintr-o serie de considerații foarte generale despre ceea ce războiul izbucnit cu aproape doi ani înainte revelase. Desfășurarea evenimentelor ar fi contrazis calculele și proiectele inițiale ale cobeligeranților, schimbînd perspectivele „logice“ ale oricărei previziuni. Deși această situație era mai mult absurdă decît paradoxală sau ironică, trebuie reținute remarcile criticului ca un moment de reflecție mai „de sus“ asupra evenimentelor în care, el însuși, prin îndemnrurile

sale la acțiune, se implicase. Nu mai e nevoie să adăugăm că înfrângerea Germaniei imperiale, descompunerea Imperiului habsburgic și triumful revoluției în imperiul țărilor au reprezentat tot atâtea răsturnări de perspective, imprevizibile la începutul conflagrației mondiale.

KARL MEYER RÎDE DE NOI...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 150, 29 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 101—104, de unde reproducem textul.

Articolul acesta continuă considerațiile asupra unor aspecte paradoxale în desfășurarea evenimentelor, de data aceasta cu privire la situația internă.

SERBIA

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 153, 2 mai 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 69—72, de unde reproducem textul.

Acest articol exprimă îngrijorarea criticului față de situația Serbiei, care în ultimele luni luase o întorsătură tragică. În octombrie 1915, Bulgaria declarase război puterilor Antantei și atacase Serbia, care rezistase pînă atunci eroic în fața agresiunii austro-ungare. Evenimentul a produs surprindere, dovedind că țarul Ferdinand (din casa Coburg-Gotha) și conducerea filogermană a țării sacrificaseră sentimentele populare și se aliaseră Germaniei imperiale. Ocuparea la 5 noiembrie 1915 a Nișului a fost o grea lovitură nu numai pentru Serbia, dar pentru întregul front antantist, ba chiar pentru țara noastră, care pierdea astfel legătura cu Salonicul și deci cu Marea Mediterană, controlată de flota anglo-franceză.

Tragedia Serbiei a fost în mare măsură preludiul situației în care se va afla țara noastră peste un an; ea s-a datorat imobilismului armatelor aliate din Grecia, comandate de generalul francez Sarraill, care n-a vrut să riște atacînd în nord, pentru ca, în caz de eșec, să nu piardă legătura cu Salonicul. Această rezervă, fa-

tală pentru soarta Serbiei, a fost, se pare, impusă chiar de guvernele francez și britanic; ea a ajutat înfrângerea acestei țări, a cărei armată s-a retras peste munții Albaniei, în condiții îngrozitoare, antrenînd și o parte din populația civilă, care avea să fie mutată provizoriu în Italia, în Corsica și în sudul Franței.

ROȘ-ALB-ALBASTRU...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 157, 6 mai 1916, p. 1.

Reluat în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 62—64, de unde reproducem textul.

ZECE MAI NEUTRAL...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 162, 11 mai 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 105—107, de unde reproducem textul.

IMBOGĂȚIȚI-VĂ!

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 167, 16 mai 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 108—111, de unde reproducem textul.

Acest articol, ca și precedentul, e închinat neutralității României, care avea, desigur, multiple aspecte. În timp ce majoritatea opiniei publice dorea intrarea țării noastre în război, iar agitația în presă și la întrunirile publice devenise maximă, poziția declarat neutră a guvernului (în fapt, cu înclinații nete spre puterile Antantei) crease o situație cu totul extraordinară favorizînd traficul de mărfuri, speculația pe seama nevoilor țărilor aflate în război, încît simplul tranzit spre Turcia sau vînzarea de mărfuri alimentare în Austro-Ungaria se transformau într-o adevărată afacere, de care au profitat tot soiul de indivizi mai ales din cercurile guvernamentale.

Politica șefului guvernului, de a nu dezvălui pe cât posibil acest aspect al raporturilor țării noastre cu cele aflate deja în luptă (pentru ca, astfel, să nu se compromită poziția țării) a încurajat pe toți speculanții și doritorii de căpătuială, care s-au recrutat din tot felul de straturi sociale, în nici un caz doar din acoliții partidului liberal, aceștia din urmă fiind doar cei mai avantajați.

SINGE...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 171, 20 mai 1916, p. 1. Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 65—68, de unde reproducem textul.

În *Critice*, IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 199—201, o versiune, cu unele modificări de ordin stilistic, figurează drept punctul 7. *Singe* din capitolul XVII.

LAZĂR

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 174, 23 mai 1916, p. 1, sub titlul *Lazăr*.

Reprodus, sub titlul *Lazăr*, în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 112—115, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 111—114, se publică o versiune cu unele modificări de ordin stilistic, sub titlul *Lazăr*, în cadrul secțiunii de *Figurine*.

În *Critice*, V, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 185—185, figurează o versiune mai succintă, constituind punctul 1. *Gheorghe Lazăr* din capitolul XXIX. *Figurine văzute prin flacăra războiului*.

Evocarea lui Gheorghe Lazăr este făcută de E. Lovinescu nu cu prilejul unei aniversări convenționale, ci a uneia anume alese. Gîndul autorului s-a dus spre venerabilul cărturar în legătură cu „trecearea Carpaților“, pe care el o săvîrșise cu o sută de ani înainte și care în acel moment devenise o chestiune fie de promenadă pentru unii bogătași care-și mai îngăduiau vacanța în munți, fie una de contrabandă, acoperită de celebrele „permise de export“ eliberate de guvern unor favoriți. Ambele situații

sînt evocate de Lovinescu, cu regretul că autentică trecere a munților, săvîrșită de armatele noastre, nu mai avea loc.

POST MORTEM LAUREATUS...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 178, 27 mai 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 81—83, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 129—132, la secțiunea *Figurine*, se publică o versiune cu unele modificări din punct de vedere stilistic.

În *Critice*, IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 196—198, sub același titlu, se publică o versiune cu unele schimbări de ordin stilistic, constituind punctul 6 din capitolul XVII.

Savantul pe care-l evocă aici E. Lovinescu pentru a-i deplînge prematura dispariție este Pierre-Maurice Masson, profesor la Fribourg și autor a numeroase studii despre istoria literaturii franceze îndeosebi în veacul al XVIII-lea (*Fénelon et Madame Guyon, documents nouveaux*, 1907; *Une vie de femme au XVIII-e siècle*, 1909; *Oeuvres et maîtres*, 1923). I s-au publicat și niște foarte interesante *Scrisori de război, 1914—1916*, 1916; dar opera lui capitală rămîne teza de doctorat, *La religion de Jean-Jacques Rousseau*, 3 vol., 1916.

DER ALTE GOTT...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 181, 30 mai 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 84—87, de unde reproducem textul.

OH, LES CANAILLES!..

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 185, 5 iunie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 88—91, de unde reproducem textul.

ANTROPOPITECII...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 189, 7 iunie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război*, Ed. Alcalay, 1916, p. 95—98, de unde reproducem textul.

Articolul cuprinde o serie de considerații asupra caracterului inuman al războiului care izbucnise cu aproape doi ani înainte. Observațiile lui Lovinescu sînt făcute pe baza experienței de pînă atunci și a informațiilor care parveneau în principal din presa antantistă. Oricît de parțiale, ele surprindeau un adevăr pe care desfășurarea ostilităților îl dezvăluiseră din plin: că germanii știuseră să aplice, fără nici un considerent de ordin umanitar, tehnica cea mai avansată la susținerea operațiilor militare.

Deși abia după încheierea păcii se va putea evalua deplin această noutate a războiului modern, aplicațiile ei reprezentau încă de pe atunci o experiență dureroasă, la îndemîna atîtor victime din ambele tabere, indiferent că erau soldați sau populație civilă. Folosirea gazelor de luptă (22 aprilie 1915), declararea războiului submarin (4 februarie 1915), folosirea aviației la bombardamentul orașelor, atacarea țărilor nonbelligerante aparțin acestei categorii care a fost numit „războiul total“, după expresia generalului Erich Ludendorff, șeful de stat-major al armatei germane începînd din 1916 și principalul colaborator al lui Hindenburg.

DORMIȚI ÎN PACE, MORTILOR...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 192, 10 iunie 1916, p. 1.

Reprodus, cu specificația între paranteze: *Din timpul neutralității* (necesară într-un volum cu majoritatea textelor scrise după război), în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 48—50, de unde reproducem textul.

Acest articol, destul de neobișnuit prin conținut și prin căldura tonului evocator, închinat memoriei lui C. A. Rosetti, poate să pară surprinzător pentru cei care văd în autorul lui un junimist care abia după primul război mondial s-ar fi convertit, de nevoie, sub forța împrejurărilor, la liberalismul politic. Come-

morarea nașterii lui C. A. Rosetti (2 iunie 1816) s-a făcut într-un cadru oficial în care membrii partidului pe care el îl întemeiase și îl slujise, aflați în conducerea guvernului, au păstrat o notă cît mai neutră, îngrijorați, desigur, de posibilitatea ca unii, din aripa mai radicală a liberalilor, să nu se dedea la manifestări prea zgomotoase, pentru politica oficială de-a dreptul inconvenabile. E ceea ce Lovinescu și-a dat seama că s-a întîmplat; el scria la o gazetă liberală aparținînd unui grup disident acționist și putea să se rostească despre toate aspectele politicii lui Rosetti în deplină libertate.

Lauda patriotismului și democratismului larg al celui comemorat apare cu atît mai semnificativă pentru cel care i-o aduce, cu cît el se limitează la atît, fără a pomeni ceva de celelalte merite, exact cum avea să facă și în cazul lui M. Kogălniceanu (v. actualul volum de *Opere*, p. 145).

RITMUL RĂZBOIULUI

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 295, 13 iunie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Acest articol (împreună cu *Doi ani*, din 25 iulie 1916, v. actualul volum de *Opere*, p. 174) este unul de bilanț asupra celor doi ani care trecuseră de la izbucnirea războiului. Situația era plină de semnificație, dar E. Lovinescu nu desprinde decît unele constatări legate de ideea sa ineluctabilă a intervenției țării noastre alături de forțele Antantei. În realitate, politica guvernamentală de prudență mai mult sau mai puțin neutrală se dovedise cea mai bună. Autorul face unele constatări asupra marilor oscilații de pe frontul de est, în care ar fi voit să vadă cuprinsă și armata română, indiferent de riscuri. În modul cel mai firesc, soarta acestui front depindea de uriașa confruntare dintre armatele germană și rusă, și victoriile celei din urmă dictau pînă la un punct atitudinea țării noastre. Or, în timp ce pe frontul de vest, după prima lună de zile, a atacului fulgerător german prin neutra Belgie, se stabilizase o linie de demarcație care nu s-a modificat decît puțin în următorii patru ani de lupte înverșunate, în est am asistat la mari fluctuații, de la ofensiva rusă în Prusia Orientală în toamna lui 1914, care părea că va decide soarta războiului, și pînă la pierderea Polo-

niei, după dezastrul de la Tannenberg, și de la cucerirea Galiției și a Bucovinei de către armatele țariste în ianuarie 1915 pînă la retragerea din Varșovia (august 1915) și dincolo de Vilna (septembrie 1915).

În vara aceluia an (iunie-august 1916) „ofensiva Brusilov“ a trezit noi speranțe în sufletele intervențiștilor antantiști și de soarta acestei vaste acțiuni a fost legată intrarea noastră în război. Din nefericire, în ciuda unor succese, armatele ruse, datorită imenselor pierderi, și-au redus capacitatea ofensivă și nu au mai fost în măsură nici mai tîrziu să dea un ajutor eficace trupelor noastre.

Este semnificativ că E. Lovinescu nu ia în considerație toate consecințele situației militare pe frontul de est, pentru el, participarea României la război fiind o problemă de onoare și de urmărire a unui ideal național major, indiferent de consecințele imediate.

O FANTOMĂ DIN TRANȘEE...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 199, 17 iunie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Personajul evocat în acest articol este Liviu Marian, un tînar intelectual bucovinean, care se aflase încorporat în armata austro-ungară în prima parte a războiului. Născut la 25 mai 1883 la Siret-Bucovina, el era, într-adevăr, fiul reputatului folclorist și etnograf Simeon Florea Marian; și-a făcut studiile la Universitatea din Cernăuți, devenind în 1906 profesor la Suceava. Își va lua doctoratul în litere în 1927. Începuse să scrie încă din 1904 (la *Junimea literară*) și pînă la data cînd Lovinescu vorbește de el îi apăruseră două volume, *Suflete stinghere* (1910) și *Printre stropi* (1912), dar nici aceste încercări, nici cele cu care și-a continuat activitatea nu au izbutit să-i contureze un profil de scriitor original. A încetat din viață în 1942.

ȚARA

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 202, 20 iunie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Autorul se referă în acest articol la ziarul *Moldova*, apărut la sfîrșitul anului 1915, „sub conducerea unui comitet“, al cărui „președinte“ era, cel puțin cu numele, P. P. Carp. Participarea acestuia e însă nulă în paginile ziarului, după cum extrem de rezervată era și atitudinea lui publică. Marele lider junimist se retrăsese după Consiliul de coroană care fixase în 1914 neutralitatea țării noastre și după discursul în Cameră (răspuns la Mesajul regal) din decembrie 1915, în care, în ciuda vehemenței și a stăruinței în propria poziție, trebuise să se recunoască un izolat, părăsit, practic vorbind, chiar de partidul conservator, acesta înclinînd spre alte soluții (neutralitate, expectativă, alianță cu forțele Antantei).

Ziarul *Moldova* era condus efectiv de Virgil C. Arion, omul politic conservator în care se trezise brusc un partizan al Puterilor Centrale și care desfășura o vie activitate în acest sens, germanofilia aducîndu-i numeroase neajunsuri, chiar și la catedra de profesor la Facultatea de drept din Iași. *Moldova* (care prin titlul ei ciudat încuraja o disjungere a situației acestei provincii de restul țării, motiv pentru care a și fost acuzată de separatism) era o gazetă foarte bine scrisă, redactată în genere de profesori universitari, de cărturari de prestigiu, de la Virgil Arion însuși (care probabil că se ascundea sub numeroasele pseudonime, cînd nu redacta editorialele) la un Radu Rosetti, I. D. Filitti, Dinu C. Arion, C. Negruzzi, Matei C. Kostaki, M. A. Rachtivan, Dem. Theodorescu, dar mai ales C. Stere, care a iscălit sub titlul *Carnetul unui solitar* o serie de foarte importante articole de directivă politică.

Credem că articolul pe care îl are în vedere E. Lovinescu este 2 iunie 1916, unul din numeroasele atacuri ale ziarului la adresa primului-ministru, de data aceasta inspirat de zvonul că s-ar fi permis, în mod tacit, pătrunderea trupelor rusești în țară. Dăm un fragment din acest articol, în care sînt aparate „interesele țării“, pentru a invedera stilul unei publicații de opoziție, nu însă dintre cele mai dezlănțuite:

„Disprețul ce i-ați inspirat, plecîndu-vă dinaintea cererilor lui, măresc pretențiile lui — iar cauza țării a devenit indiferentă din pricina slăbiciunii și lașității voastre față de rus. [...]”

Iar, acum, vi se contestă aici, în țară, de oameni cu cari, pînă ieri, ați mers mîna în mîna. De către aceia împotriva căroră nici astăzi nu îndrăzniți să luați o atitudine hotărîtă.

Sunteți acuzați pe față și nu răspundeți! Sunteți insultați în mod grav că vi se aruncă în față învinuirea d-a fi înșelat pe rege, d-a fi mințit țara, d-a fi fost învoiați pe sub mână cu străinii ca să intre în țară, sunteți acuzați că jucați o comedie nedemnă când vă prefaceți că luați măsuri de represiune în contra trupelor cari au intrat în țară, cărora în realitate le-ați fi înlesnit intrarea, avînd mai dinainte cunoștință de dînsa, vi se aduc astfel de acuzați și tăceți?

Credeți că puteți aluneca asupra acestor întrebări; că puteți prelungi la infinit nehotărîrea și ambiguitatea atitudinii voastre; — și nu vă dați seama de ce rușine și ce dezastru ea poate aduce asupra țării?“ (editorial nesemnat, apărut în *Moldova*, anul II, nr. 122, 3 iunie 1916, p. 1).

Evenimentele la care se referă într-un mod atît de alarmat *Moldova* privesc încălcarea frontierei de nord a țării noastre de oarecare trupe rusești, care, sub presiunea austrieșilor, s-au refugiat peste Siret, părăsind apoi țara. Partidul conservator a făcut mare caz de acest incident („incidentul de la Mamornița“), somînd guvernul (care dăduse un comunicat, declarat însă nesatisfăcător) și întrebîndu-l de ce n-a procedat la dezarmarea *manu militari* a celor patru batalioane rusești.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 203, 21 iunie 1916, p. 1, sub titlul *Aniversarea de azi — Mihail Kogălniceanu*, ziarul închinînd centenarului nașterii marelui cărturar și om politic mai multe articole.

Reprodus, sub titlul *Mihail Kogălniceanu*, cu specificația între paranteze: *Din timpul neutralității*, în volumul *În cumpăna vremii*. — *Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 51—54, de unde reproducem textul.

Sărbătorirea centenarului nașterii lui Mihail Kogălniceanu constituie pentru Lovinescu prilejul de a aduce un cald omagiu personalității și operei acestuia, pe care el o vede mai ales ca una de voință și de urmărire a unui ideal, fără a pomeni de meritele literare și științifice. În același timp, cu un procedeu retoric foarte uzat, dar veșnic eficace, el pune oscilațiile politice și neutralismul prezentului, îndeosebi pe acelea ale oamenilor de

răspundere și de decizie din fruntea țării, în contrast cu idealismul ilustrului comemorat și cu marea lui operă de acțiune.

Aluziile lui E. Lovinescu la contrabandă se referă la situația ce decurgea din izolarea aproape completă a țării noastre care, prin blocarea Dardanelor, își văzuse reduse la minimum posibilitățile de contact cu țările din apusul Europei. (Aproape 90% din importul și exportul țării înainte de război se efectua pe cale maritimă.) În imposibilitate de a-și mai exporta grînele în altă parte decît la vecini, care erau Puterile Centrale, guvernul Brătianu a fost silit să ceară încuviințarea viitorilor aliați din Antantă să permită acest lucru, deși era vădit că astfel se aproviziona un probabil adversar. Guvernele Antantei au îngăduit operația vînzării parțiale a cerealelor către proprii lor dușmani, ele neputînd să le ridice. Era, practic vorbind, o anulare a blocadei împotriva Germaniei și Austro-Ungariei, dar guvernul englez a cumpărat el însuși cantitatea de 80 000 tone de cereale, lăsîndu-le însă pe teritoriul românesc, și a achiziționat un număr considerabil de mori, pentru a-i împiedica pe germani să le folosească. Atît aceste tranzacții (care aveau să ducă la compromiterea ambasadorului englez George Barclay și la retragerea din cadrele Ministerului Afacerilor Externe, sub acuzația de escrocherie), cît și tranzacționarea cerealelor care au luat drumul peste Carpați au constituit o ocazie de îmbogățire pentru unii corifei ai partidului liberal, dar și ai celor din opoziție. În plus, contrabandiștii care lucrau pe cont propriu, fără acoperire guvernamentală, au făcut să treacă granița circa 100 000 capete de vite, după estimările deputaților marghilomașiști C. C. Arion și Dimitrie Greceanu, care au cerut, viu susținuți de Take Ionescu, o anchetă parlamentară împotriva lui Al. Constanținescu (Porcul), ministrul Agriculturii și Domniilor.

În spiritul politicii lui de arbitraj și de conciliere, preferînd tot timpul soluțiile care puteau sublinia ambiguitatea atitudinii sale față de toate taberele, primul-ministru a făcut ca discuțiile din Camera deputaților să ia sfîrșit fără vreo decizie de urmărire și de condamnare a celor vinovați.

Articolul lui E. Lovinescu, scris la cîteva luni după încheierea sesiunii parlamentare (3/17 aprilie) se face ecoul indignării generale, deoarece „stingerea“ discuțiilor în Cameră nu a însemnat și sfîrșitul comentariilor pe seama unuia dintre cele mai rușinoase momente ale politicii conducătorilor României în întreaga perioadă a neutralității.

PEISAJ HOMERIC

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 206, 24 iunie 1916, p. 1.
Reprodus în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*,
Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 136—138, de unde reproducem textul.

În *Critice*, II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926,
p. 202—204, o versiune mai redusă și cu unele modificări de or-
din stilistic, datată 1915, figurează drept punctul 2. *În țara fea-*
cienilor din capitolul X al secțiunii Pe drumurile Eladei...

Cu această evocare a peisajului Greciei antice, E. Lovinescu începe o serie de articole închinată acestei țări, dar mai ales situației ei în raport cu evenimentele primului război mondial. El folosește propriile sale experiențe, care sînt acelea ale unui turist, și unele date documentare pe care le mai pusese la contribuție în teza secundară de doctorat, *Les voyageurs français en Grèce au XIX-e siècle*. Aceste informații depășeau cu mult pe acelea ale unui simplu „ziarist“ și ele stau la baza unor explicații și comentarii istorice foarte libere despre o Grecia în plină frământare, care nu avea să intre în răzoi decît tîrziu, la 27 iunie 1917, cînd, prin „plecarea“ regelui Constantin (fără a abdica, însă) în Germania, guvernul țării a recucerit o relativă independență și s-a aliniat cauzei Antantei.

În ciuda presiunilor populare, Grecia a rămas neutră datorită opoziției regelui, care era un înfocat germanofil, privînd forțele Antantei de un aliat dintre cei mai necesari în Balcani. Situația aceasta data de multă vreme, încă de pe timpul domniei lui Otto I de Bavaria, care a domnit între 1832 și 1862 și care, pînă a fi detronat, a încercat să transforme țara într-o simplă anexă a Germaniei. Instalarea regelui George din dinastia daneză de Holstein-Glücksburg nu a schimbat mult situația, el sfîrșind prin a fi asasinat în 1913. A urmat scurta domnie a lui Constantin I (1913—1917), care a fost, practic vorbind, o continuă dispută a regelui cu forțele democratice, îndeosebi cu liderul radical Eleutherios Venizelos, acesta fiind adevăratul purtător de cuvînt al aspirațiilor naționale ale poporului.

Evenimentele din Grecia, indiferent de felul ușor ironic în care se văd comentate de E. Lovinescu (autorul sugerînd și o serie de analogii dintre cele mai riscate cu fapte petrecute în antichitatea cea mai îndepărtată), nu sînt fără similitudine cu cele petrecute în Bulgaria și chiar în țara noastră, în perioada

neutralității. Citeșitrei țările aveau suverani aparținînd unor dinastii germane (sau din sfera germanofilă) care se justificaseră în trecut prin rolul de arbitri în stabilizarea situației interne, dar și prin „prestigiul“ pe care-l putuseră dobîndi în relațiile cu marile puteri străine. Dincolo de toate acestea, și mai cu seamă în momentele de conflicte internaționale, ei amenințau să ajungă o piedică în calea aspirațiilor naționale. E ceea ce se întîmplase în Bulgaria (unde, datorită politicii sale germanofile, țarul Ferdinand va ajunge să abdice în 1918) și parțial în Grecia, unde regele va fi „înlocuit“ cu prințul Alexandru, apoi va ceda tronul fiului său George II. În țara noastră, factorul „constituțional“, deși și-a depășit uneori prerogativele, îndeosebi în chestiunile de politică externă, nu a putut împiedica intrarea României în război alături de puterile Antantei, pentru a-și realiza idealul unității naționale.

CĂLUL TROIAN

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 209, 27 iunie 1916, p. 1,
de unde reproducem textul.

GRECIA REGELUI OTHON

Apărut în *Naționalul* sub forma a două articole purtînd acest titlu; partea I în *Naționalul*, anul I, nr. 213, 1 iulie 1916, p. 1, și partea II, *idem*, anul I, nr. 220, 8 iulie 1916, p. 1.

Reprodus în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*,
Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 115—117, de unde reproducem textul.

În *Critice*, II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926,
p. 128—133, fragmente din articol, dispuse în altă ordine și modificate din punct de vedere stilistic, au intrat în punctele 6. *Nesiguranța vieții publice*; 7. *Dreptatea în Grecia*; 8. *Curtea regală, clasele de sus, clasele de jos*, din capitolul III al secțiunii *Pe drumurile Eladei...*

RITMUL NEUTRALITĂȚII

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 216, 4 iulie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Asemeni articolelor *Ritmul războiului* (13 iunie 1916) și *Doi ani* (25 iulie 1916), apărute tot în *Naționalul* (v. actuala ediție de *Opere*, p. 137 și 174), *Ritmul neutralității* este un articol de observații asupra intervalului scurs de la izbucnirea mării conflagrații mondiale și pînă în acel moment. Dincolo de unele constatări juste, se vedește și aici particularitatea viziunii lui E. Lovinescu, redusă la unele probleme de atitudine morală și politică, legate de situația internă a țării noastre. O judecată în perspectivă mai amplă ar fi recunoscut imediat importanța factorilor externi, care au acționat variabil asupra politicii românești și au determinat, în cele din urmă, hotărîri istorice majore din partea factorilor de decizie. Dacă la începutul războiului, aproape nimeni nu a dorit intrarea noastră în acțiune, cu timpul și mai ales după ce marea ofensivă germană în vest a fost oprită, iar războiul a devenit unul de poziții și de uzură, cu scadență îndelungată, pozițiile oamenilor noștri politici au început să se precizeze, dar au marcat și semnificative variațiuni. Politica neutrală era acceptată, dar numai cu rezerva alegerii celui mai bun moment pentru intrarea în acțiune. Majoritatea oamenilor politici de atunci, chiar dacă erau convinși că Ion I. C. Brătianu va declara pînă la urmă război Austro-Ungariei, îi reproșau că a pierdut acest „moment” favorabil, care ar fi trebuit să fie ba o dată cu intrarea Italiei în război (aliindu-ne astfel frontului „latin” anti-german), ba înainte de zdrobirea Serbiei (pentru a descuraja intențiile Bulgariei), dar mai ales o dată cu declanșarea ofensivei Brusilov, care promitea să scoată armata habsburgică din luptă. „S-a discutat și încă se mai discută — scriu Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în *De la statul geto-dac la statul român unitar*, 1983, p. 495—496 — dacă nu cumva s-au pierdut înainte de august 1916 cîteva momente mai favorabile pentru o intervenție românească împotriva Puterilor Centrale” și, în acest caz, adversarii intervenționiști ai primului-ministru par să fi avut dreptate, E. Lovinescu făcîndu-se în bună măsură ecoul acestor nemulțumiri. Dar situația era mult mai complexă și ezitățile lui Brătianu s-au dovedit justificate, deoarece încercau să țină seama de toate datele problemei, care scăpau comentatorilor marginali.

„Guvernul român, condus de I. I. C. Brătianu — scrie un alt istoric al acelei epoci — pune în modul cel mai justificat — ținînd seama de situația strategică și politică a României, situată între cele două tabere beligerante, ca și de faptul că ea nu

revendica nici o palmă de pămînt străin — o serie de condiții de ordin politic și militar, privind aprovizionarea cu echipament pentru armată ș.a., ceea ce nemulțumea Antanta și ducea la amînarea angajării țării în acțiune. Printre altele, România cerea ajutor eficace din partea armatei ruse, mai cu seamă în cazul unui atac al armatei bulgare în Dobrogea. Totodată însă, guvernul român «...nu a admis niciodată gîndul de a ataca Bulgaria, nici chiar de a-i declara război.» Existau, de asemenea, neînțelegeri privitoare la planul de operațiuni militare: Comandamentul suprem țarist, mai ales generalul Alexeev, dorea ca armata română să acționeze pe frontul de sud, pe Dunăre, dar guvernul român nu urmărea decît o acțiune energică în Transilvania pentru a realiza obiectivele sale naționale. De aceea, «planul rus inspira României [...] o insurmontabilă neîncredere, iar planul românesc nu avea agrementul Rusiei». Evoluția evenimentelor pe frontul oriental l-a determinat însă pe generalul Alexeev să pună României la 18 iunie chestiunea intrării în acțiune într-o formă ultimativă: «acum ori niciodată.» (Mircea N. Popa, *Primul război mondial, 1914—1918*, 1979, p. 241). Abia la 4/17 august 1916 s-a încheiat la București *Tratatul de alianță* între România și Puterile Antantei, care, în ciuda garanțiilor formale, nu avea să asigure țării noastre ajutorul necesar.

Complexitatea situației țării noastre în perioada neutralității, care a fost dominată de conjunctura internațională în continuă schimbare, poate fi judecată după vizita lui N. Filipescu efectuată în luna februarie în capitala Rusiei. „Guvernul Brătianu a primit cu neîncredere această călătorie — scrie Ion Bulei în *Sistemul politic al României moderne. Partidul conservator*, 1987, p. 407 — la Petersburg unde știa bine că se țes destule intrigi contra României. Neîncrederea venea din teama că N. Filipescu, adversarul guvernului, să nu lase rușilor impresia că, fără Brătianu, țara s-ar supune doleanțelor moscovite. Temeri inutile însă. În convorbirile sale cu țarul, cu Sazonov, cu generalii Alexeev, Brusilov, Keller și alții, Filipescu spune lămurit că, fără armanent, fără puternice contingente rusești (care să acopere spatele împotriva unui eventual atac al bulgarilor), România nu poate intra în acțiune. Astfel, în loc să slăbească încrederea rușilor în guvernul Brătianu, N. Filipescu le-o întărește.” Întors în țară, acesta își va pune în surdina atacurile la adresa primului-ministru (a „netrebnicului Brătianu”, cum ajunsese să-i spună

în discursuri) și să accepte o poziție mai realistă, fără a se deține de la idealurile sa'e unioniste.

Aceste probleme, desfășurarea lor mai mult în culisele politice ale vremii decât în mod deschis, nu aveau cum să fie just apreciate de un observator exterior, lipsit de informații îndestulătoare, cum era E. Lovinescu. Este întrucâtva firesc să-l vedem ocupându-se mai mult de aspectele morale și de atitudine, preocuparea lui fiind a unui publicist care nu putea decât să exagereze rolul presei și manipularea opiniei publice de către dușmanii țării. Acest aspect a luat într-adevăr forme exacerbate în perioada aceea a neutralității, încât un istoric al momentului putea nota cu deplină justificare: „După intrarea Italiei în război alături de Puterile Înțelegerii, Berlinul și Viena intensifică presiunile lor asupra României. Mijloacele folosite variau, de la cele diplomatice la cele de spionaj și de corupție. «Pentru influențarea opiniei publice din România — îi comunica Berchtold, ministrul de externe austro-ungar, șefului Marelui Stat-Major al armatei austro-ungare, Conrad von Hoetzendorf — și anume atît a personalităților politice cît și a ziarelor, am întreprins, de cîtăva vreme, cu guvernul german, o acțiune secretă, pentru al cărei scop am pus la dispoziția ambilor noștri reprezentanți la București sume de bani în cantitate extraordinară. Această acțiune, care nu trebuie forțată și care trebuie dusă prin intermediari, cu cele mai mari precauțiuni, pornește cu succes și trebuie să aducă, în scurt timp, rezultate simțite.»

«Intermediarii ofensivei negre», cum poate fi numită încercarea de mituire și de corupere a conștiințelor erau financiarul Rozelius, Günther, directorul unei societăți petroliere, agentul de comerț Hennenvogel și agentul de publicitate Iversen“ (Vartan Arachelian, *Toamna pătimirii noastre*, ed. cit., p. 89—90).

TATOI

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 223, 11 iulie 1916, p. 1. Reprodus în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 129—132, de unde reproducem textul.

În *Critice*, II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 205—206 e reluată partea a doua a acestui articol, cu unele

modificări de ordin stilistic și formînd punctul 4. *Tatoi*, din capitolul X al secțiunii *Pe drumurile Eladei...*

GRECIA REGELUI GHEORGHE...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 227, 15 iulie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

În *Critice*, II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 135—139, o versiune schimbată din punct de vedere stilistic a intrat în punctele 2. *Situația politică* și 3. *Sărăcia și vinătoarea matrimonială* din capitolul IV al secțiunii *Pe drumurile Eladei...*

RUGĂCIUNEA PE ACROPOLE

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 230, 19 iulie 1916, p. 1. Reprodus în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 133—135, de unde reproducem textul.

În *Critice*, II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 209—211, articolul acesta, cu multe modificări de ordin stilistic, figurează ca punctul 6. *Rugăciunea pe Acropole* din capitolului X al secțiunii *Pe drumurile Eladei...*

GRECIA REGELUI GHEORGHE

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 234, 22 iulie 1916, p. 1. Reprodus în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 121—125, de unde reproducem textul.

DOI ANI

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 237, 25 iulie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

FUROR TEUTONICUS

Apărut, sub acest titlu, în două numere din *Naționalul*, după cum urmează: de la început pînă la „să mai cunoască legile uma-

nității“, în anul I, nr. 241, 29 iulie 1916, p. 1 ; și de la „Orice război își are cruzimile lui“, pînă la sfîrșit, în nr. 255, 12 august 1916, p. 1.

Reunite sub forma unui articol unic, fără marcarea părților, în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 14—19, de unde reproducem textul.

GRECIA LUI TINO

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 244, 1 august 1916, p. 1. sub titlul *Ligi patriotice*.

Reprodus în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 125—128, de unde reproducem textul, care, în versiunea inițială, avea acest pasaj final în plus :

„Și nimic n-ar fi mai comic decît ligile rezerviștilor ce trimet telegrame «Salvatorului» țării, dacă n-am fi căzut și noi în aceeași comedie prin înființarea ligii «Pentru patrie și tron»“.

În *Critice*, II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 207—209, o versiune cu unele schimbări de ordin stilistic figurează drept punctul 5. *Regele Constantin*, din capitolul X al secțiunii *Pe drumurile Eladei...*

ACTORII ȘI RĂZBOIUL

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 248, 5 august 1916, p. 1, la rubrica „Părerii libere“, de unde reproducem textul.

Articolul, care pune în discuție chestiunea oțioasă a scutirii de obligațiile militare a unor categorii de intelectuali, a apărut urmat de o notiță redacțională între paranteze : „Părerile exprimate în acest articol nu sunt și ale ziarului“.

LA GINESTRA

Apărut în *Rampa nouă ilustrată*, anul I, nr. 326, 5 august 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Acest articol, unul din ultimele pe care Lovinescu a apucat să le scrie înainte de intrarea țării noastre în război, repre-

zintă din multe puncte de vedere un document extrem de interesant pentru observațiile făcute de un contemporan deosebit de perspicace al aceluia moment istoric. Contrastul pe care-l semnalează el, în rîndurile acestea succinte, între gravele decizii ce se luau la nivelul conducerii țării și atmosfera frivolă în care „publicul larg“ căuta numai motive de distracție, în sfîrșit, între pregătirile de acțiune și totala inconștiență a celor ce aveau să-i suporte consecințele, este sesizat în modul cel mai just și revine și în mărturiile altor contemporani. Chiar data intrării României în război e propusă cu o aproximație de o zi în articolul lui Lovinescu — și este o previziune surprinzătoare, dacă ne gîndim la faptul că decizia supremă avea să se ia în Consiliul de Coroană din 14 august 1916, comunicatul oficial dîndu-se în după-amiaza aceleiași zile.

„PENTRU PATRIE ȘI TRON“

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 251, 8 august, p. 1, de unde reproducem textul.

Este comentariul lui E. Lovinescu la înființarea unei noi „ligi“ cu program patriotic, ce luase naștere în acele zile din inițiativa unor cercuri conservatoare, apărătoare ale politicii „tradiționale“ a țării, adică a aceleia promovate de regele Carol I, de alianță cu Puterile Centrale.

Într-adevăr, așa cum observă autorul, propaganda germană se servea de formule indirecte de apărare a intereselor sale ; una, și nu cea mai lipsită de sens, era aceea de se ascunde sub masca dinasticismului, a „apărării tronului“ și a denunțării aventurismului celor ce voiau schimbarea politicii externe a statului român. Argumentul îl constituia stabilitatea țării sub Carol I ; moartea acestuia, apoi a reginei Elisabeta echivalase, pentru partizanii respectivei politici, nu cu o continuitate în cadrul dinastiei, ci cu o adevărată și nefastă schimbare de regim.

„Integralismul“ de care pomenește E. Lovinescu se înjghebase pe baza tezelor formulate de C. Stere într-un discurs foarte important, care a avut un real ecou în opinia publică și a marcat revenirea fostului lider poporanist la o politică activistă, independentă în multe privințe de aceea a partidului liberal în

care el se afla înregimentat. E vorba la răspunsul la Mesajul regelui (Adresă) în Camera deputaților, în decembrie 1915, când toți liderii politici și-au spus cuvântul, precizându-și poziția, îndeosebi asupra războiului. Atunci Stere, care continua să fie membru al partidului liberal, a invocat în mod patetic „idealul românesc integral“, adică al tuturor românilor, din toate provinciile românești, considerînd „o sîngeroasă tragedie“ faptul că în aspirațiile imediate de unitate nu se putea cuprinde în întregime acest ideal.

E. Lovinescu socotește, în modul cel mai părtinitor, acest discurs și politica ce decurgea din el un act de ipocrizie, eventual chiar o acțiune pornită din inspirație nemțească, cînd, cel mult, bine intenționatul C. Stere îi făcea fără să vrea doar jocul.

SUFLETE MCARTE...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 258, 15 august 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Acest articol reprezintă o evocare în stil caricatural a personalității unui „corupător“; contemporanilor nu le-ar fi fost greu să identifice în acest portret pe Al. Bogdan-Pitești, mecenatul și patronul artiștilor, dar, în același timp, omul de afaceri care se îmbogățise corupînd conștiințele unor intelectuali pentru a-i aservi cauzei Puterilor Centrale.

Deși personajul e văzut în „interiorul“ sau somptuos și sibiric, e o întrebare dacă E. Lovinescu i-a călcat vreodată prin casă; în tot cazul, portretul amfitronului e făcut în linii vagi, destul de convenționale. Să notăm totuși că barba „de voievod“ a lui Bogdan-Pitești nu exista, omul apărînd în toate fotografiile și caricaturile cu un simplu dar foarte caracteristic cioc mefistofelic.

Ultim articol dintr-o serie — ne aflăm în chiar ziua intrării țării noastre în război — e de reținut stăruința cu care autorul marchează prezența în anturajul marelui afacerist a lui Gala Galaction, căruia îi atribuie, în același spirit vădit răuvoitor, chiar și funcții sacerdotale.

GESTUL STRAMOȘESC...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 270, 27 august 1916, p. 1. Reprodus în *Lectura pentru toți*, anul I, nr. 5, aprilie 1919, p. 323—324.

Reprodus în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 3—4, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 105—107, articolul e reluat într-o versiune cu unele modificări de ordin stilistic, constituind punctul 1. *Sforțarea unanimă a poporului nostru*, din capitolul XI al cărții.

Este primul articol scris de E. Lovinescu după intrarea țării noastre în război. În ciuda viziunii sale oarecum „tradiționale“ asupra țaranului român devenit soldat, notațiile autorului nu sînt lipsite de aderențe sentimentale și de vibrație. (În același sens, a se vedea, mai departe, *Rătăcirii literare. În jurul țaranului român*, în actualul volum de *Opere*, p. 232.)

CARPAȚII...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 272, 29 august 1916, p. 1. Reprodus în *Lectura pentru toți*, anul I, nr. 7, iunie 1919, p. 387—388.

Reprodus în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 5—6, de unde reproducem textul.

În *Critice*, VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 171—173, articolul e reluat cu unele modificări de ordin stilistic, constituind punctul 4. *Carpații*, din capitolul XI al cărții.

Este cel mai însuflețit articol de război scris de E. Lovinescu, salutînd intrarea țării noastre în acțiune. Semnalăm că un amplu fragment din el a fost publicat de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în cartea lor *De la statul geto-dac la statul român unitar*, 1983, p. 500—501, ca un model al expresiei entuziaste din presa vremii față de „participarea la război“, care a fost acceptată „de toate clasele și păturile sociale, de către țărani și muncitori, funcționari și intelectuali, tineri, bătrîni și femei, de întregul popor“.

INCENDIUL PARISULUI

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 276, 2 septembrie 1916, p. 1.
Reprodus în *Lectura pentru toți*, anul I, nr. 9, august 1919, p. 575—576, la rubrica „Documentele vremii”.

Reprodus în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 87—89, de unde reproducem textul.

Cu unele modificări de ordin stilistic, articolul figurează drept punctul 5. *Incendiul Parisului*, din capitolul *Note franceze*, în *Critice*, IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 194—196.

ZBURĂTOARELE

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 279, 5 septembrie 1916, p. 1.
Reprodus în *Lectura pentru toți*, anul I, nr. 11, octombrie 1919, p. 643.

Retipărit în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 7—9, de unde reproducem textul.

Într-o formă mult schimbată și cu numeroase adăugiri, articolul e reluat în *Aqua forte*, 1941, p. 384—387, sub titlul *Zborul și căderea lui Icar*.

Acest articol, inspirat desigur de recente bombardamente ale aviației inamice asupra capitalei noastre, este primul dintr-o serie care atestă curioasa preocupare a lui E. Lovinescu pentru aplicațiile militare ale aviației (v. și *Ce a mai rămas din aviația germană după armistițiu*, în *Lectura pentru toți*, anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 128). Tocmai această preocupare explică reluarea, atât de tardivă, a ideilor din articol, discutate în cu totul alte condiții istorice, în care aviația făcuse progrese erorme, așa că pericolele crescuseră în aceleași proporții, iar autorul putuse să-și vadă confirmate aprehensiunile, cu numai doi ani înainte de sfârșitul vieții.

LITERATURA RĂZBOIULUI

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 286, 12 septembrie 1916, p. 1.
Reluat în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, 1919, de unde reproducem textul.

Acest articol conține o serie întreagă de îndemnuri asupra activității scriitorilor români, în situația nou creată a intrării României în acțiune. Deși criticul pare a nu avea în vedere opere de elaborație mai îndelungă, ci notații ale imediatului, în condițiile unei campanii eroice, trebuie precizat că literatura română va prenumăra, dar ceva mai târziu, opere care să ilustreze în chip variat marele eveniment al marelui război pentru reîntregirea neamului.

VIZIUNI DOBROGENE

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 290, 16 septembrie 1916, p. 1.
Reluat în volumul *În cumpăna vremii. — Note de război*, Ed. Librăriei Socec, p. 38—40, de unde reproducem textul.

SCRIITORII NOȘTRI ȘI RĂZBOIUL

Apărut în *Flacăra*, anul V, nr. 45, 18 septembrie 1916, p. 536, de unde reproducem textul.

Este o revenire asupra articolelor cu același titlu apărute în *Naționalul* cu circa un an înainte, la începutul campaniei autorului pentru intrarea țării noastre în acțiune (v. actualul volum de *Opere*, p. 7). Este semnificativ că E. Lovinescu vorbește acum de epoca respectivă numind-o una de „criză morală” (ceea ce desigur că perioada neutralității a și fost), arătându-se deci mai îngăduitor cu aceia pe care-i considera adversari. El afirmă acum că o dată cu intrarea țării noastre în război, criza ar fi luat sfârșit, alinierea scriitorilor în frontul de susținere a efortului militar devenind obligatorie, și-i cheamă pe artiști să răspundă dezideratului impus de realizarea idealului național.

N-avea să fie așa, încât după război, E. Lovinescu va trebui să redeschidă un nou proces unor scriitori care au stăruit în altă politică și abia mai târziu va închide dosarul problemei, conchizând în spirit mai sceptic, fără ca să-și renege vreodată propria sa acțiune.

ELOGIUL UREI...

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 293, 19 septembrie 1916, p. 1.
Reluat în volumul *În cumpăna vremii*. — *Note de război*,
Ed. Alcalay, 1919, p. 20—22, de unde reproducem textul.

„PĂSĂRICA“ LUI ST. O. IOSIF

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 297, 23 septembrie 1916, p. 1.
Reluat în volumul *În cumpăna vremii*. — *Note de război*,
Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 10—13, de unde reproducem textul.

Făcându-se ecoul indignării generale, E. Lovinescu publică acest articol în care vestește procedul inuzitat pînă atunci în războaie de a bombarda orașe și populația civilă. Victima aviației germane fusese fiica lui St. O. Iosif, Corina, și din accentele de emoție ce străbat din text se dezvăluie legătura de prietenie care l-a legat pe autor de poetul dispărut cu trei ani înainte.

ARTA, ARTIȘTII ȘI RĂZBOIUL

Apărut în *Flacăra*, anul V, nr. 46, 25 septembrie 1916, p. 543,
de unde reproducem textul.

Articolul este o revenire asupra problemei dezbătute în *Actorii și războiul* (în actualul, volum de *Opere*, p. 184), deși autorul nu face trimiterea directă, absolut necesară, la el. E posibil ca E. Lovinescu să-și fi conceput „urmarea“ aceasta, în care vine cu unele precizări și nuanțări, crezînd că articolul său va apărea tot în *Naționalul*, unde se publicase și celălalt. Din motive necunoscute, poate datorită opoziției redacției (nici primul nu apăruse fără rezervele acesteia), autorul l-a făcut să apară în *Flacăra*, unde face figură cel puțin neașteptată pentru cititorii revistei care probabil îl ignorau pe celălalt.

DOUĂ SUFLETE

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 300, 26 septembrie 1916, p. 1.
Reluat în volumul *În cumpăna vremii*. — *Note de război*,
Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 84—86, de unde reproducem textul.

FRUNZE DE LAUR : CONSTANTIN FEDELEȘ

Apărut în *Naționalul*, anul I, nr. 304, 30 septembrie 1916,
p. 1, de unde reproducem textul.

Acest articol este închinat lui Constantin Fedeleș, un tânăr universitar care, mobilizat pe frontul dobrogean, fusese dat mort după dezastrul de la Turtucaia. De fapt, el nu murise, ci, asemeni camaradului său de arme G. Topîrceanu, fusese făcut prizonier. Rîndurile pe care i le închină E. Lovinescu, deosebit de emoționante, par a indica oarecare amicitie între ei, deși destinele aveau să li se despartă categoric după război.

Constantin Fedeleș (n. la 3 martie 1877) și-a făcut studiile liceale și universitare la Iași, după care s-a specializat la Berlin, Leipzig și München, unde își luase doctoratul în 1911. Pornind de la filologia clasică, el a făcut studii de psihologie și în momentul „dispariției“ sale era conferențiar, netitularizat, de psihologie la Universitatea din Iași. Scrisese un studiu de specialitate, *Sinesteziile* (1913). Mai târziu va deveni profesor de istoria filozofiei și pedagogie la Facultatea de teologie din Chișinău și va funcționa ca inspector la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. A tradus *Manualul* lui Epictet (1925) și a desfășurat o activitate politică opusă vederilor lui E. Lovinescu.

SCRIITORII NOȘTRI ȘI RĂZBOIUL :

N. IORGA

Apărut în *Flacăra*, anul V, nr. 48, 9 octombrie 1916, p. 558,
de unde reproducem textul.

Articolul este o revenire asupra celui pe care criticul îl publicase în *Flacăra* în anul precedent (în actualul volum de *Opere*, p. 47). El salută intrarea marelui istoric în tabăra celor ce susțineau războiul țării roastre și din text se desprinde satisfacția criticului de a-l vedea pe adversarul său literar si- tuîndu-se pe o poziție comună cu sine.

În cadrul raporturilor dintre cei doi, care au cunoscut atîtea discordanțe și conflicte, articolul este capital pentru clarificarea atitudinii infinit mai generoase a lui E. Lovinescu : el n-a în- cecat (combătîndu-i ideile în materie de literatură și acțiunea

sa politică) să rămână un mare admirator al fostului mentor sămănătorist; i-a recunoscut talentul literar, meritele de animator, înflăcărarea patriotică. În fixarea unei imagini istorice obiective, înfrângând partizanatul politic și idiosincrasile de ordin literar sau personal, e probabil că E. Lovinescu rămîne criticul care a spus cele mai fundamentale adevăruri despre un om public și scriitor ce nu i-a răspuns decît cu bagatelizări, insulte și cu o implacabilă dușmănie pe planul carierei sociale, ruinîndu-i, practic vorbind, orice încercări de afirmare în acest domeniu.

Rămîne o curiozitate nepublicarea în ediția definitivă de *Critice* a acestui articol, care-l anulează pe precedentul în ceea ce privește acțiunea militantă a lui N. Iorga în timpul primului război mondial, unul din rarele momente în care cei doi s-au situat pe o poziție politică în multe privințe comună.

FACTORII MORALI AI RĂZBOIULUI

Apărut în *Flacăra*, anul VI, nr. 1, 30 octombrie 1916, p. 2, de unde reproducem textul.

E unul dintre ultimele articole pe care evoluția evenimentelor i-a îngăduit lui E. Lovinescu să le scrie și să le publice. În fața mersului defavorabil al războiului și sub iminența retragerii în Moldova, scriitorul își afirmă din nou încrederea în victorie și își repetă programul militantismului său publicistic, pe care îl credea obligatoriu pentru orice scriitor care are conștiința datoriei sale. Trecuse un an de la inaugurarea campaniei sale în *Naționalul* și deși criticul publicase articole destul de variate, toate însă cu aceeași finalitate patriotică, el își reafirmă neabătut poziția; cu toate că între timp se întimplaseră multe și evenimente războiului schimbaseră condițiile de la care el pornise atunci cînd începuse să scrie, se poate afirma că gîndirea lui politică nu a variat. El repetă în *Factorii morali ai războiului* caracterul de *obligativitate* a sprijinirii războiului pe calea unei mobilizări de ordin moral, care să dubleze și să dea mai mult avînt efortului militar.

În sensul afirmațiilor din acest articol, e interesant de semnalat că după retragerea în Moldova, în condițiile stabilizării frontului, mai mulți scriitori au fost solicitați de către Ma-

rele Cartier General al Armatei pentru a scoate un ziar care să sprijine lupta ostașilor noștri; inițiativa a pornit de la generalul Constantin Prezan, care încă din septembrie 1916 făcuse să apară o *Gazetă a ostașilor*, hărăzită însă unui destin efemer. În decembrie 1916 el a solicitat pe mai mulți scriitori aflați în cadrele armatei, unii fiind chiar combatanți, și punîndu-i sub conducerea lui Mihail Sadoveanu, locotenent în Regimentul 16 infanterie, și a lui Octavian Goga, înrolat ca voluntar în Regimentul 80 infanterie, a scos ziarul *România*, al cărui program a fost schițat de autorul *Șoimilor* într-un raport către Prezan. Din conținutul lui (desigur că fusese conceput în colaborare cu ceilalți redactori) se vede că toate punctele erau comune, se poate spune chiar identice, cu cele ale ziaristicii patriotice lovinesciene, deși criticul, retras la Fălticeni, nu a participat, după cîte ne-am dat seama, la această acțiune: „În ceea ce privește programul, s-a avut în vedere, fără îndoială, că o asemenea publicație trebuie să tindă a ridica moralul soldaților și populației civile, căutînd a risipi infiltrările veninoase ale spionilor și colportorilor de știri false. În felurite rubrici ale gazetei ar urma deci să se trateze, între alte chestiuni incidentale, cam acestea:

- a) ideea biruinței noastre;
- b) combaterea propagandei germane;
- c) cruzimile nemțești; [...]
- d) raporturile cu aliații noștri, strîngerea legăturilor dintre ei și noi;
- e) [...]
- f) solidaritatea națională în legătură cu participarea întregului popor, prin toate mijloacele, la acest război;
- g) lupta împotriva dușmanilor interni;
- h) țărănul soldat și binefacerile acestui război cu privire la dreptul lui definitiv, potrivit cuvîntului regesc;
- i) educația urei împotriva inamicului cotropitor;
- j) situația militară pe frontul nostru și al aliaților;
- k) un foileton-cronică cu subiectul de preferință militar, impresii și povestiri de pe front etc.“ (apud Virginia Mușat, *Mihail Sadoveanu, povestitor și corespondent de război*, București, Editura Militară, 1978, p. 44).

După cum se vede, „programul“ ziarului, care va fi pus în aplicare începînd chiar cu primul număr, repetă, punct cu punct, pe acela al lui E. Lovinescu de la *Naționalul*; ar fi însă hazardat să presupunem că redactorii lui s-au „inspirat“ din pu-

blicistica acestuia. Mai logic e să admitem că, în paginile sale „de război“ și atunci când exprima deziderate juste, dar și când nu avea dreptate, criticul dădea glas unor sentimente obștești, sau în tot cazul unor opinii majoritare în atmosfera vremii. Ziarul a fost condus efectiv de Octavian Goga, la care Prezan se gândise inițial și care trebuia să devină redactor-șef, dar primul-ministru Ion I. C. Brătianu, care suferise atacurile poetului ardelean în perioada neutralității, a respins această propunere și l-a impus, cel puțin nominal, pe Mihail Sadoveanu.

Aprobarea de care s-a bucurat atitudinea lui Goga în anii precedenți (v. actualul volum de *Opere*, p. 26) din partea lui E. Lovinescu este un indiciu cert asupra faptului că, date fiind idealurile lor comune, criticul nu i-ar fi retras-o nici în lunile în care acesta a condus *România*.

MOARTEA AVIATORULUI HORIA CHIRIAC

Apărut în *Flacăra*, anul VI, nr. 1, 30 octombrie 1916, de unde reproducem textul semnat E. L.

RĂTĂCIRI LITERARE. ÎN JURUL ȚĂRANULUI ROMÂN

Apărut în *Flacăra*, anul VI, nr. 2, 6 noiembrie 1916, p. 14, de unde reproducem textul.

Acest scurt articol se constituie în cel mai cald omagiu pe care E. Lovinescu l-a adus țaranului român și spulberă ideea că el l-ar fi privit pe acesta cu ifose boierești sau cu o mentalitate străină de realitățile efective. Articolul face un interesant dublet cu *Gestul strămoșesc...*, scris cu numai două luni înainte și închinat mobilizării armatei noastre, o armată alcătuită în covârșitoarea ei majoritate din țărani ce și-au lăsat coarnele plugului pentru a lua, cu toată simplitatea unui gest ancestral, armele.

Refuzînd (asemeni unui Duiliu Zambirescu și Ovid Densusianul) „țărănismului literar“ dreptul de a ocupa întreaga scenă a literaturii momentului și judecîndu-l cu severitate mai apoi, în tablourile sale istorice, Lovinescu afirma și prin acest articol importanța rolului social și moral pe care-l atribuia țaranului român în acele clipe de mare gravitate prin care trecea țara.

Disocierea ce se lasă surprinsă mai greu în *Un fetiș modern: poezia populară* și pe care unii din adversarii săi sămănătoriști au considerat-o o contrazicere se dezvăluie și în acest caz și marchează democratismul larg al criticului, incoerciv însă fiind era vorba de lumea valorilor.

CALVARUL „IDEALULUI NAȚIONAL“

Apărut în *Flacăra*, anul VI, nr. 3, 15 noiembrie 1916, p. 23—24, de unde reproducem textul.

Este ultimul articol scris de E. Lovinescu în seria paginilor sale „de război“, pe care a apucat să-l publice înainte de intrarea trupelor germane în București și de suspendarea apariției revistei la care colabora. Se poate afirma că autorul avea conștiința că scrie o pagină de bilanț a activității sale publicistice și, în același timp, el trăgea niște concluzii tragice pe marginea situației țării noastre. El citează (nu din sursă directă) pe un bătrîn om politic germanofil, adversar al intrării noastre în război alături de Antantă, care nu putea fi decît P. P. Carp, dar nu-i comentează conținutul afirmației, ci caută să și-l asume. Optimismul lui E. Lovinescu se menține și în cele mai grave momente prin care trecea țara nu negînd realitatea dureroasă, ci admițînd-o ca pe o etapă a renașterii noastre, ba chiar atribuiindu-i un rol purificator.

Este interesant că el blamează deopotrivă defetismul și lipsa de încredere ale unora și „idealismul“ naiv și de multe ori fără acoperire al altora, atribuiindu-și o atitudine moderată; pentru cine cunoaște manifestările publice (oratorice, publicistice) ale majorității celor ce-și spuneau atunci cuvîntul, este sigur că scriitorul și gazetarul Lovinescu se judeca destul de just. Astăzi însă, într-o perspectivă istorică mai largă, el însuși ne apare a nu fi fost scutit de unele nedreptăți și violențe de expresie, de acuzații prea grăbit formulate, îndeosebi la adresa unora din confrății săi de literatură.

INDICE DE NUME

A

About, Edmond, 154, 155,
156, 157, 162, 165
Alecsandri, Vasile, 10, 24, 28,
111, 206, 207
Alexandru I (regele Serbiei),
108
Alexandru (prinț grec), 297
Alexeev, Mihail Vasilievici,
299
Amalia (regina Greciei), 154,
156, 163, 164
Anghel, D., 15—17, 242,
249—255, 258
Arachelian, Vartan, 248, 300
Ardeleanu, Ion, 298, 305
Arghezi, Tudor, 17, 48,
52—54, 249, 250, 251, 252,
253, 263, 270, 272—274,
283
Arion, Const. C., 278, 295
Arion, Dinu C., 293
Arion (frații), 21, 252
Arion, Scarlat, 244
Arion, Virgil, 14, 38. 61—63,
259, 260, 278, 293

Armansperg, Joseph-Ludwig
von, 156
Arminius, 119
Aristide, 172
Artafernes, 172
Arvanitaki, 172
Asachi, Gh., 28
Asquith, Herbert Henry, 42
Attila, 88, 201

B

Banu, Constantin, 34, 244,
266
Barclay, George, 295
Barrès, Maurice, 24
Bădărău, Alexandru, 21, 252
Bălan, Ion Dodu, 271
Bălcescu, Nicolae, 10, 11, 28
Beaumarchais, Pierre-Au-
guste Caron de, 115
Bédier, Joseph, 178
Berchtold, Ludwig, 300
Blank, Aristide, 246
Blériot, Louis, 203
Boecklin, Arnold, 149

Bogdan-Pitești, Al., 35, 52—
54, 246, 267, 268, 272—
274, 304

Boileau, Nicolas, 125

Bossuet, Jacques, 125

Botrel, Théodore, 184

Brătescu-Voinesti, I. Al.,
55—57, 244, 266, 274—275

Brătianu, Ion I. C., 25, 243,
244, 245, 259, 261, 264,
266, 268, 269, 271, 275,
276, 295, 298, 312

Broșteanu, Ernest, 222

Brunswick, Karl-Wilhelm
von, 132

Brusilov, Alexei Alexeievici,
292, 298, 299

Bulei, Ion, 269, 299

Bussche, von dem, 269

Büchner, Ludyig, 126

C

Caïr, George, 283

Cantacuzino, Grigore Gh.,
267

Cantacuzino, I., 34

Caragiale, I. L., 37, 39, 258

Caragiale, Mateiu, 273

Carmen-Sylva (vezi regina
Elisabeta)

Carol I, 45, 135, 163, 236, 245,
256, 257, 303

Carp, P. P., 21, 35, 48, 252,
268, 269, 271, 278, 293,
313

Caton, 43

Cerna, Panait, 187, 188

Cezar, 64, 65, 181, 201

Chiriac, Horia, 231, 312

Clausewitz, Karl von, 180

Clémenceau, Georges, 80

Cocea, N. D., 44, 45, 46, 53,
54, 270, 272

Constantin I (regele Greciei),
154, 156, 157, 172, 181,
182, 191, 296, 302

Constantinescu, Al., 295

Corneille, Pierre, 125

Corvinii, 11

Crăniceanu, Grigorie C., 267

Croisset, François de, 124,
125

Curtius, Georg, 163

Cuza, A. C., 49

Cuza, Grigore, 233

D

Delavrancea, Barbu Ștefă-
nescu, 21, 34, 40—43,
244, 264, 265—269, 277,
285

Demetrios, 163

Densusianu, Ovid, 34, 312

Déroulède, Paul, 24

Descartes, René, 125

Deschamps, Gaston, 165

Detaille, Edouard, 114

Dissescu, C., 264, 273

Draga (regina Serbiei), 108

Dranem (Armand Ménard),
184

Dumouriez, Charles Fran-
çois, 132

Dusmanis, 192

E

Eftimiu, Victor, 233, 258

Elisabeta (regina României),
303

Eminescu, Mihai, 12, 136,
267, 268

Epictet, 309

Epicur, 102

Eydoux, 182

F

Faguet, Emile, 125

Falkenhayn, Erich von, 230,
236

Farago, Elena, 214

Fedeleş, Constantin, 217, 222,
223, 309

Fenelon, François de Sali-
gnac de, 289

Ferdinand I, 191, 244, 265

Ferdinand (regele Bulga-
riei), 109, 286

Fidias, 168

Filipescu, N., 244, 260, 264,
266, 271, 277, 299

Filitti, I. D., 293

Florescu, Al., 34

France, Anatole, 74

Fundoianu, B., 273

Fursy (Henri Dreyfus), 185

G

Galaction, Gala, 11, 12, 17,
18—22, 34, 44, 45, 46, 48,
53, 152, 160, 195, 247,
249, 250, 251, 252, 253,
254, 255—259, 261, 262,
263, 273, 304

Gane, Nicolae, 99—101, 285

Garibaldi, Giuseppe, 38

George I (regele Greciei),
163, 165, 171, 172, 296,
301

George al II-lea (regele Gre-
ciei), 297

Georgescu, George, 86, 87

Georgescu, Oreste, 12, 16

Germanicus, 106

Gherea, C. Dobrogeanu, 21,
58—60, 244, 247, 252, 258,
275—277

Ghica, Ion, 10, 28, 145

Gladstone, William, 165, 169

Goethe, Johann Wolfgang
von, 10, 120, 132, 223,
258

Goga, Octavian, 10, 26—33,
37, 38, 40, 41, 247, 263,
264, 265, 271, 274, 311,
312

Gogoi, N. V., 193

Grădișteanu, I., 264

Greceanu, Dimitrie, 295

Grisotis, 165

Guizot, François, 115

Gunaris, 163

Günther, 274, 300

Gussi, Alexandru N., 265

Guyon (Madame), 289

H

Haeckel, Ernst, 126

Hagi Christo, 165

Hartmann, Eduard von, 180

Heliade Rădulescu, Ion, 10, 11,
28

Hennenvogel, 266, 300

Herz, A. de, 258

Hindenburg, Paul von, 177,
290

Hoetendorf, Conrad von,
300
Homer, 162, 204
Horățiu, 67
Hugo, Victor, 23

I

Ibrăileanu, G., 21, 252
Ionescu-Porsena, N., 257
Ionescu, Take, 244, 245, 264,
266, 269, 277, 295
Ionescu, Toma, 264, 277
Ionescu, Victor, 277
Iorga, Nicolae, 34, 47—51,
225, 226, 227, 247, 270—
272, 274, 309, 310
Iosif, Corina, 213, 308
Iosif, St. O., 213, 214, 215,
308
Istrati, C. I., 264
Iulia, 207
Iulian Apostatul, 201
Iugurtha, 9, 116
Iversen, 300

J

Jaurès, Jean, 71, 72, 280, 281
Joffre, Joseph-Jacques-Césaire, 112

K

Kant, Immanuel, 120, 121
Kautsky, Karl, 276
Keller (general), 299
Kitchener, Horatio Herbert
(lord), 127

Kogălniceanu, Mihail, 10, 24,
28, 145, 146, 291, 294—
295
Kostaki, Matei C., 293
Krassopulo, Elena, 166
Krassopulo, Patrocle, 166
Krupp, Alfred, 221

L

Lahovary, Ion, 244
Lanson, Gustave, 124
Lazăr din Bethania, 121, 122
Lazăr, Gheorghe, 121, 122,
123, 145, 288
Lazăr, Oanea, 122, 123
Le Bon, Gustave, 200
Lamaître, Jules, 24
Leopardi, Giuseppe, 187, 188
Locusteanu, Petre, 34, 35, 36,
262
Louis-Philippe, 115
Lucaciu, Vasile, 264, 265, 271
Lucan, 181
Luchian, Ștefan, 194, 273
Ludendorff, Erich, 290
Ludovic al VIII-lea, 201
Ludovic al XIV-lea, 132, 201
Ludovic al XV-lea, 201

M

Macedonski, Al., 12, 16, 54,
249, 250, 273
Mackensen, August von, 230,
236
Maior, Petru, 123
Măiorescu, Titu, 35, 244, 245,
271

Maniu, Adrian, 273
Marc-Aureliu, 223
Marghiloman, Alexandru, 21,
244, 245, 252, 259, 264,
265, 266, 268, 278,
Marian, Liviu, 140, 141, 292
Marian, Simeon Florea, 292
Masson, Pierre-Maurice, 124,
125, 289
Meyer, Karl, 106, 107, 286
Micu, Samuil, 123
Mihai Viteazul, 25, 33, 204
Mihăilescu, Florin, 248
Mille, Constantin, 267
Milicescu, Emilia St., 268
Miltiade, 172, 173
Mîndrescu, S., 264
Moissi, Alexander, 184
Moldovanu, Corneliu, 255,
263
Montaigne, Michel Eyquem
de, 125
Mummus, 131
Muncaster, 172
Mușat, Mircea, 298, 305
Mușat, Virginia, 311

N

Napoleon I, 106, 132, 201,
283
Napoleon al III-lea, 201
Negruzzi, C., 293
Negruzzi, Costache, 232, 233
Nenițescu, I., 21, 252
Neron, 88
Nietzsche, Friedrich, 105,
220

O

Olga (regina Greciei), 163,
164
Ollănescu, C., 264
Oprea, Alexandru, 273
Oreste (vezi Georgescu,
Oreste)
Ornea, Z., 276, 277
Othon I (regele Greciei), 154,
156, 157, 165, 296, 297
Ovidiu, 207

P

Pascal, Blaise, 125
Pau, Paul Marie César Gérald, 80
Pausanias, 162
Pârvan, Vasile, 21, 252
Pericle, 162, 163, 172
Perrault, Charles, 97
Platon, 162
Poincaré, Raymond, 112
Polin (Pierre Paul Marsalès),
185
Popa, Mircea N., 299
Poulbot, Francisque, 107
Prezan, Constantin, 311, 312
Prigoană, Ion (vezi Ionescu-
Porsena, N.)

R

Rachtivan, M. A., 293
Racine, Jean, 125
Racovski, Cristian, 59, 276
Radu Negru, 209, 236

Rădulescu-Motru, C., 34
Râpeanu, Sanda, 271
Râpeanu, Valeriu, 271
Renan, Ernest, 168
Richelieu, 124, 125
Romanov (familia), 163
Rosetti, C. A., 135, 136, 145,
146, 290, 291
Rosetti, Radu, 293
Rousseau, Jean-Jacques, 124,
289
Rozelius, 300
Rubin, Al., 274
Rude, François, 65

S

Sadoveanu, Mihai, 247, 311,
312
Sarrail, Maurice, 286
Sazonov, Serghei Dmitrievici,
299
Schenk (baron), 156
Schiller, Friedrich, 223
Simion, Eugen, 247, 280, 281
Slavici, Ion, 19, 48, 152, 160,
267, 268
Socrate, 162
Sofia (regina Greciei), 156,
164
Sofocle, 162
Sorbul, Mihail, 247
Sotiri, 158
Stelian, Toma, 243, 246, 248,
266, 274, 277
Stenger (general), 178
Stere, Constantin, 21, 35, 244,
252, 293, 303, 304
Sturdza, Petre, 188

Ș

Șincai, Gheorghe, 123
Ștefan cel Mare, 197, 256

T

Tacit, 119
Temistocle, 169, 173
Theodorescu, Dem., 293
Tisza, Coloman, 31
Topîrceanu, G., 309
Treitschke, Heinrich von, 220

V

Vârgolici, Teodor, 249
Venizelos, Eleutherios, 169,
182, 192, 296
Vico, Giambattista, 233
Vigny, Alfred de, 71, 88, 89,
91
Villey, Pierre, 125
Vinea, Ion, 273, 282, 283
Virgiliu, 94
Viviani, René, 42
Vladimirescu, Tudor, 122,
199
Vogüe, M. de, 157
Voiculescu, Marioara, 188

W

Wilhelm al II-lea, 70, 73, 88,
102, 126, 127, 128, 164,
200, 201

X

Xenopol, N., 264
Xerxes, 169, 173, 181

Z

Zamfirescu, Duiliu, 244, 312
Zorbas (colonel), 182

CUPRINSUL

PAGINI DE RĂZBOI

Scriitorii noștri și războiul	7
D. Anghel	15
G. Galaction	18
Cadre și oameni	23
Octavian Goga	26
Galactionismul...	34
Candidatura d-lui Octavian Goga	37
Barbu Delavrancea	40
Noroiul...	44
N. Iorga	47
Bogdan-Pitești și T. Arghezi, factori ai conștiinței naționale	52
I. A. Brătescu-Voinești	55
C. Dobrogeanu-Gherea	58
Virgil Arion și războiul	61
Morituri	64
Piou-piou...	66
Impresii din timpul mobilizării la Paris	69
Eroismul mut...	85
Sunt lacrymae...	88
Tragedia umană și tragedia divină...	90
„Portugal“	93
Copiii	96
Nicu Gane	99
Ironiile și paradoxele războiului...	102
Karl Meyer ride de noi...	106
Serbia	108
Roș-alb-albastru...	111

Zece Mai neutral...	113
Imbogățiți-vă!	115
Singe...	118
Lazăr	121
Post mortem laureatus...	124
Der alte Gott...	126
Oh, les canailles!...	129
Antropopitecii...	132
Dormiți în pace, morților...	135
Ritmul războiului	137
O fantomă din tranșee...	140
Țara	142
Mihail Kogălniceanu	145
Peisaj homeric	148
Calul troian	151
Grecia regelui Othon	154
Ritmul neutralității	159
Tatoi	162
Grecia regelui Gheorghe...	165
Rugăciunea pe Acropole	168
Grecia regelui Gheorghe	171
Doi ani	174
Furor teutonicus	177
Grecia lui Tino	181
Actorii și războiul	184
La ginestra	187
„Pentru patrie și tron“	190
Suflete moarte...	193
Gestul strămoșesc...	196
Carpații...	198
Incendiul Parisului	200
Zburătoarele	202
Literatura războiului	204
Viziuni dobrogene	206
Scriitorii noștri și războiul	208
Elogiul urei...	211
„Păsărica“ lui St. O. Iosif	213
Arta, artiștii și războiul	216
Două suflete	219
Frunze de laur: Constantin Fedeleș	222

Scriitorii noștri și războiul: N. Iorga	225
Factorii morali ai războiului	228
Moartea aviatorului Horia Chiriac	231
Rătăcirii literare. În jurul țaranului român	232
Calvarul „idealului național“...	235
Notă	239
Indice de nume	315